

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

ТУШНІЦЬКИЙ НАЗАР ІГОРОВИЧ

УДК 37.015.31:34:130.123.4

**ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ
ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЯК ЗАСІБ ГУМАНІЗАЦІЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ (кінець ХХ - початок ХХІ ст.)**

011 – Освітні, педагогічні науки

01 Освіта / Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

ковий керівник:

Дольнікова Любов Василівна,
кандидат педагогічних наук

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Тушніцький Н. І. Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки. – Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2023.

Актуальність дослідження. Нині в суспільстві загострилися кризові явища, зокрема генеруються такі небезпечні явища як руйнація цінностей, криза моралі і правосвідомості, соціальна нестабільність і політична дезорієнтація. Натомість набуває особливої актуальності вивчення проблеми ціннісного самовизначення сучасної молоді. Дослідженнями встановлено, що ціннісні орієнтації, виявляючи спосіб ставлення людини до низки аспектів матеріального і духовного світу, відіграють неабияку роль у структурі індивіда, відтворюючи щабель її розвитку, регулюють діяльність та поведінку. Зміни в системі ціннісних орієнтацій неминуче деформують усталені уявлення щодо найважливіших інститутів суспільного життя, перегляду світосприйняття, моральних норм. Така ситуація обґрунтовує потребу в істотному реформуванні освіти, передусім юридичної.

Формування ціннісних пріоритетів індивіда залежить від впливу низки зовнішніх та внутрішніх чинників. Вирішальну роль у цьому процесі відіграють заклади освіти як основні осередки соціалізації молоді. Саме вища школа прищеплює юні загальнолюдські та національні цінності, передові ідеали, щоби ті формувалися як свідомі та активні члени сучасного суспільства.

Глибоке усвідомлення та осмислення таких понять, як моральна культура, духовна культура, система цінностей, ціннісні орієнтації тощо, покладені в основу формування системи професійних цінностей юриста.

Своєю чергою, ґрунтовна система професійних цінностей юриста слугує гарантом формування професійних навичок належного рівня.

Юрист як особистість має, безумовно, виражену індивідуальність як за загальнолюдськими, так і за професійними якостями. Серед освітньо-виховних проблем розвитку особистості майбутнього юриста в сучасних умовах особливо актуальним є вивчення факторів розвитку ціннісних орієнтацій студентської молоді, які, поряд із загальними та фаховими компетентностями, сформованими знаннями і вміннями, належать до базових категорій вищої освіти.

В основі наукових досліджень багатьох науковців були питання щодо впливу філософсько-освітніх аспектів науки на духовно-моральне становлення молоді в епоху науково-технічного прогресу (Поліщук, 2013); управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів тощо (Кучерявий, 2014; Матвіїшин, 2008; Кожем'яко, 2015; Микитюк, 2007; Овчинников, 2003; Пелех, 2011; Пермінова, 2015; Порубов, & Порубов, 2003; Рубинштейн, 1957). Актуальні також праці про формування комунікативної компетентності майбутніх юристів (Ценко, 2014) та розвиток комунікативної компетентності юриста на етапах його професійного становлення (Чорнобай, 2015). Варті уваги дослідження проблеми питання ефективності професійного спілкування юриста (Thatcher, 2012).

Теоретико-правові засади правової освіти в Україні, основи правознавства посідають важливе місце з-поміж проаналізованих нами досліджень (Богачов, 2010; Бобровник, Журавський, Копиленко, & et al., 2006; Венедіктова, 2007; Зайцев, 1974; Коваль, 1998; Левитан, 2008; Левицький, 2003; Цвік, Ткаченко, Богачова, та ін., 2002).

Широко розглянуто актуальні проблеми юридичної освіти у праці Фіолевського (2004). Не менш важливі праці щодо культури майбутніх юристів (Смульська, 2013; Чорнобай, 2015). Варті уваги дослідження проблем правового виховання (Гончаренко, 2015; Шефель, Коваленко, 2010; Thatcher,

2012; Ryzhykov, & Dodryansky, 2014), а також праці щодо прав людини (Антонович, 2004; Ганзенко, 2003); теоретичної моделі спеціаліста-правознавця тощо (Алешина, 2008; Більченко, 2006; Голосніченко, 2005; Зеліско, 2002; Калиновський, 2010; Операйло, 2006; Руколянська, 2015; Скуратівський, 2004; Сливка, 2002; Смульська, 2013; Твердохліб, 1999; Чупринський, 2012).

Варто виокремити й праці щодо формування духовності в контексті християнських цінностей юриста (Онищук, 2014; Скотний, 2011; Чопко, 2021). Визначально важливими у нашому дослідженні були праці щодо формування і розвитку духовних цінностей українського студентства на засадах християнських цінностей (Козловський, & Захар'яш, 2021) та ін.

У наукових спостереженнях архієпископа Августина висвітлено громадське право крізь призму православної моральності (Августин, 2010). Важливо виокремити наукове дослідження з питань ролі та значення гарантії конституційного прояву і забезпечення свободи творчості, можливостей використання результатів творчої діяльності (Бочарова, 2014). Не менш важливі дослідження науковців стосовно християнських моральних цінностей як базових складових професійної етики правника (Грибовська, 2017), а також формування моральної культури як складової професійної підготовки майбутніх юристів (Денищик, 2010; Руколянська, 2015).

У дослідницьких студіях науковців зустрічаємо пояснення і трактування питання єдності правового та морального виховання в системі професійної підготовки студентів юридичних спеціальностей стосовно безпосередньо духовного розвитку викладача закладу вищої освіти (Козловський, 2020), аспектів управління професійною мобільністю (Ієвлєв, 2016). Цікаві наукові дослідження правової культури у сфері прав людини в Україні (Антонович, 2004), теоретичної моделі спеціаліста-правознавця (Більченко, 2006; Калиновський, 2010; Сливка, 2002;) тощо.

Результати дослідження джерел показують, що питання ефективності формування християнських цінностей у процесі підготовки майбутніх фахівців у галузі права висвітлені й проаналізовані недостатньо. Водночас формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей у якості засобу гуманізації професійної підготовки як педагогічну проблему спеціально не досліджували.

Це зумовило низку суперечностей між: об'єктивними потребами в розвитку християнських цінностей майбутніх юристів та недостатнім рівнем гуманізації професійної підготовки; необхідністю підвищення рівня загальнолюдських цінностей майбутніх юристів та недостатнім рівнем вивчення використання досвіду формування християнських цінностей студентів; значним історичним досвідом формування християнських цінностей майбутніх юристів та недостатнім рівнем вивчення й використання цього досвіду на сучасному етапі .

Враховуючи актуальність проблеми, її недостатнє опрацювання, обрано тему дисертаційного дослідження **«Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)»**.

Мета дослідження – на основі цілісного і системного ретроспективного аналізу розкрити особливості формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття та окреслити можливості використання історико-педагогічного досвіду в сучасних умовах.

Об'єкт дослідження – християнські цінності як складова і чинник впливу на загальнолюдські та професійні якості майбутніх юристів.

Предмет дослідження – гуманізація професійної підготовки майбутніх юристів засобами формування християнських цінностей наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* на

основі цілісного й системного ретроспективного аналізу розкрито генезу та особливості формування християнських цінностей майбутніх юристів упродовж кінця XX – початку XXI століття як педагогічного явища; охарактеризовано проблему формування християнських цінностей майбутніх юристів у контексті сучасної педагогіки та окреслено можливості її розв’язання; проаналізовано процеси гуманізації професійної підготовки у контексті єдності християнських, загальнолюдських та професійних цінностей майбутніх юристів; *висвітлено* теоретичні концепції та практичні методики формування християнських цінностей майбутніх юристів наприкінці XX – на початку XXI століття; *розроблено періодизацію* формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки у вітчизняному освітньому просторі протягом досліджуваного періоду (перехідний 1991-2004 рр. із субперіодами оновлення суспільного життя України та адаптації до нових умов духовного розвитку в умовах гуманізації правової освіти; базовий 2005-2019 рр. із субперіодами гуманізації правової освіти в умовах боротьби українців за нові духовні християнські цінності та актуалізація християнських цінностей у період військової агресії росії); екстремальний 2020-2023 рр. із субперіодами впливу пандемії COVID-19 на розвиток цінностей та гуманістичні позиції студентства й повномасштабної війни як якісно нового етапу формування і розвитку цінностей студентів юридичних спеціальностей); *виявлено* основні напрями розвитку теорії та практики формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки (цілеспрямованого та ієрархічного розвитку особистості, відповідності природі вихованця, індивідуального підходу, посилення виховної діяльності закладів вищої освіти та суспільного спрямування формування християнських цінностей, актуалізації вибіркових курсів гуманістичного спрямування); *окреслено можливості* використання досвіду гуманізації професійної підготовки та розвитку загальнолюдських цінностей у процесі формування християнських цінностей майбутніх юристів.

Удосконалено термінологічний апарат проблеми та методики формування християнських цінностей на основі використання історичного досвіду.

Конкретизовано зміст, методи і форми формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки шляхом розробки вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юриста з використанням досвіду християнської аксіології».

До наукового обігу введено нові дані, факти, теоретичні ідеї, здійснено наукову інтерпретацію християнських цінностей майбутніх юристів засобами гуманізації професійної підготовки, що може стати джерелом для розвитку нових напрямів педагогічних досліджень.

Подальший розвиток отримали основні поняття й дефініції предмета дослідження та виявлення прогресивних ідей щодо формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що проаналізовано та апробовано на практиці обрані методики формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей на основі узагальнення історичного досвіду; розроблено та апробовано вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юриста з використанням досвіду християнської аксіології»; одержані результати запропоновано для програм факультативних курсів та виховних заходів закладів вищої освіти; розроблено методичні рекомендації щодо формування християнських цінностей майбутніх юристів, а також відповідне науково-методичне забезпечення.

Одержані результати дослідження мають теоретичне спрямування та є практично значущими, оскільки можуть бути використані у педагогіці вищої школи для формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації змісту професійної підготовки та викладачами під час викладання навчальних дисциплін «Історія педагогіки», «Педагогіка вищої школи»,

спецкурсів історико-педагогічного та методологічного спрямування, підготовки відповідних навчальних програм, підручників і посібників, у написанні наукових праць, магістерських робіт тощо.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (205 найменувань, з них 12 іноземними мовами), 9 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 304 сторінок, основний зміст викладено на 180 сторінках. Робота містить 4 рисунки та 8 таблиць на 9 сторінках.

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, викладено завдання дослідження, його гіпотезу та методологічну основу, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значущість, подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – **«Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як науково-педагогічна проблема»** – висвітлено результати ретроспективного аналізу проблеми формування цінностей в системі освіти, проведено термінологічне дослідження джерел, з'ясовано сутність та особливості християнських цінностей, визначено специфіку загальнолюдських та професійних цінностей майбутніх юристів; виявлено чинники впливу на формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки у досліджуваний період.

Виявлено, що на зміну технократичної освітньої парадигми має прийти гуманістична парадигма освітньої діяльності, спрямована на формування людини, яка, на основі позитивних особистісних та соціальних ціннісних установок, зможе адаптуватися до сучасних життєвих умов та успішно впоратися з виконанням професійних та соціальних завдань.

Дослідженнями встановлено, що ціннісні орієнтації, виявляючи спосіб ставлення людини до низки аспектів матеріального і духовного світу,

відіграють неабияку роль у структурі індивіда, відтворюючи шабелі її розвитку, регулюють діяльність та поведінку. Цінності та ціннісні орієнтації є важливими складовими структури індивіда, що формуються за умови його соціалізації та виявляють спрямування на регулювання діяльності та поведінки.

Встановлено, що з кута зору суб'єкта (суспільства, групи чи людини), під цінностями розуміють головні та важливі цілі життя й основні засоби досягнення цих цілей. Спрямованість людини на певний набір цінностей характеризує її ціннісні орієнтації, тобто загальний керівний принцип її поведінки. Незважаючи на виняткову важливість, питанню формування цінностей у сучасному суспільстві не приділено достатньо уваги.

Виявлено, що сьогодні юридична наука демократичніша, ніж колись, відкритіша для сприймання класичної спадщини і сучасних ідей незалежно від місця їхньої появи. Істотно розширилась гуманістична суть теперішньої науки про державу. Підвищення якості професійної підготовки майбутніх юристів значною мірою залежить від ступеня оволодіння та засвоєння ними ціннісних орієнтацій, формування професійно-ціннісних переконань, які базуються на засвоєнні основ аксіології як науки про цінності.

Зроблено висновок, що основою морально-етичного виховання є християнська педагогіка, яка базується як на загальнонаукових та загальнопедагогічних, так і на релігійних принципах.

Показано, що основним завданням формування християнських цінностей є установка на те, що передбачуваний результат, найвища його місія – це формування високих морально-правових почуттів у формі, доцільній для підготовки майбутніх юристів.

У другому розділі – **«Періодизація розвитку християнських цінностей майбутніх юристів в контексті гуманізації освіти (кінець ХХ - початок ХХІ ст.)»** – обґрунтовано вибір періодизації формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей, яка охоплює 1991–2023 рр.,

охарактеризовано періоди та субперіоди, визначено критерії періодизації, проаналізовано теоретичні концепції формування цінностей; висвітлено провідні аспекти формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки; описано результати вивчення стану практичних аспектів формування християнських цінностей юриста.

Термінологічне дослідження довідкових джерел дало змогу зрозуміти загальну характеристику категорій «період», «періодизація», «критерій періодизації».

Обґрунтовано періодизацію формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, яка охоплює період 1991-2023 рр.

Перший період, який називаємо перехідним, тривав від 1991-го по 2004-й рік. Він складався з двох субперіодів. Перший субперіод (1991-1995 рр.) характеризувався такими явищами, як налагодження співпраці священників зі школами та іншими освітніми закладами. Відповідно, учасники освітнього середовища мали змогу вільно відвідувати церкву і вільно сповідувати власні погляди. Другий субперіод (1996-2004 рр.) можемо назвати адаптаційним, коли освіта, зокрема вища юридична, починала адаптуватися до тих змін, які відбулися в суспільстві. Найскладнішим у цей період було протистояння християнської і постмодерністської молодіжної культури, яка проповідувала бруд, насильство, жорстокість, розпусту тощо. Відповідно активно розвивалися в цей період і нові чи оновлені освітні стратегії. Християнська педагогіка направляє свої засоби на плекання всього доброго в людині і викорінення всього злого й поганого.

Другий період (базовий) тривав від 2005 по 2019 рік. Субперіод 2005-2013 рр. складається, фактично, з двох ще менших періодів: період президенства Віктора Ющенка та президентства Віктора Януковича. Очевидно, що різкі зміни в суспільному житті суттєво вплинули і на освітній

процес, на освіту і на релігію загалом. Другий субперіод, який охоплює 2014-2019 рр., є першим етапом військової агресії росії. На цей період також припадає суттєвий прорив у розвитку комп'ютерної техніки, що кардинально змінює доступ до інформації кожного члена суспільства. Особливо це стосується молоді, зокрема студентів.

Третій період (екстремальний) (2020-2023 рр.) пов'язаний із катастрофічними потрясіннями в житті суспільства, які суттєво вплинули як на освіту, так і на процес розвитку християнських цінностей молоді. Перший субперіод (2020-2021 рр.) пов'язаний із поширенням всесвітньої пандемії COVID-19. Упродовж цього періоду превалює використання технологій дистанційного та змішаного навчання. Однак другий субперіод третього періоду (2022-2023 рр.), який триває досі, – це період відкритої війни, період переважного дистанційного навчання, період великого випробування. Роль християнських цінностей, тут виходить, практично, на перше місце.

Визначено та охарактеризовано основні підходи до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, серед яких культурологічний, аксіологічний, етичний, діяльнісний, системний, особистісний та синергетичний. Висвітлено основні аспекти формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки: особистісний, креативний та теологічний.

У третьому розділі – **«Узагальнення досвіду формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей та можливості його використання»** – висвітлено узагальнений теоретичний досвід та методики формування християнських цінностей як засобу гуманізації професійної підготовки; описано результати апробації вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології»; викладено методичні рекомендації щодо використання історичного досвіду формування цінностей майбутніх студентів

юридичних спеціальностей.

Обґрунтовано використання гуманістичного підходу до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей шляхом вивчення вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології». Гуманістичний підхід до відбору змісту навчального матеріалу, натомість, зумовив необхідність розробки відповідних інноваційних форм і методів його вивчення з використанням елементів інформаційно-комунікаційних технологій.

Тематичне планування курсу побудоване на компетентностях студентів юридичних спеціальностей. Пропонований курс інтегрує ціннісні компетентності, які містяться у переліку компетенцій юриста, і дає можливість розвинути та вдосконалити їх формуванням християнських цінностей.

Вивчення пропонованого курсу підтвердило основну гіпотезу дослідження: освоєння християнських цінностей позитивно впливає і підвищує рівень загальнолюдських цінностей студентів юридичних спеціальностей.

Можна стверджувати, що християнські цінності позначаються на загальнолюдських цінностях за визначеними параметрами, зокрема: альтруїзм, культурна ідентичність, особистий розвиток, соціальна взаємодія, соціальні стосунки та духовність. Інші параметри суттєво не змінювалися у процесі нашого дослідження.

Для формування християнських цінностей доречно й ефективно використовувати мистецькі та літературні твори. Християнську релігію розглядають як феномен впливу на формування в українців світогляду з відповідною системою цінностей. Наприклад, на основі поеми Івана Франка «Мойсей» доцільно провести семінар.

Події останніх місяців війни підтвердили, що прагнення свободи і вірність Богові для більшості українців понад усе. Зокрема, це виражено у благодійності, яка має давнє історичне коріння і тісно пов'язана з

християнськими цінностями.

Запропоновано рекомендації щодо формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, базуючись на історичному досвіді (кінець ХХ – початок ХХІ ст.), зокрема забезпечення формування загальнолюдських та професійних цінностей студентів юридичних спеціальностей в умовах гуманізації професійної підготовки шляхом формування християнських цінностей у межах вибіркових курсів; акцентування ціннісних аспектів професійної діяльності студентів юридичних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін; сприяння розвитку загальнолюдських та професійних цінностей студентів юридичних спеціальностей засобами вибіркових курсів, зокрема курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології»; акцентування важливості безперервного професійного розвитку студентів юридичних спеціальностей у контексті особистісних цінностей, які базуються на історичному досвіді та змінах у правовій системі, оскільки зміна парадигми юридичної освіти наблизить стан української системи до надання якісної правової допомоги громадянам; впровадження нових технологій та інноваційних методів навчання не лише для професійних цілей, але й з метою розвитку ціннісних орієнтацій студентів юридичних спеціальностей.

Зроблено висновок, що при застосуванні методик, які базуються на історичному досвіді формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки рівень сформованості загальнолюдських цінностей майбутніх юристів зростає.

Ключові слова: християнські цінності, гуманізація освіти, студент, заклад вищої освіти, юридична спеціальність, професійна підготовка, майбутній юрист, загальнолюдські цінності, професійні цінності, навчання, виховання.

ABSTRACT

Tushnitskyi N. I. The Formation of Law Students' Christian Values as a Means of Humanizing Professional Training (the end of XXth – the beginning of XXIst centuries) – Qualifying research paper retaining manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 011 – Educational, Pedagogical Sciences. - Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2023.

Relevance of research. Currently, crisis phenomena in society have intensified, in particular, there are being generated such dangerous ones as the destruction of values, a crisis of morality and legal awareness, social instability and political disorientation. Therefore, the study of the problem of modern youth's value of self-determination becomes especially relevant. The research establishes that value orientations, revealing a person's attitude to a number of aspects of the material and spiritual world, plays a significant role in the structure of an individual, reproducing the stage of his development, regulates activity and behavior. Changes in the system of value orientations inevitably deform established ideas about the most important institutions of social life, the revision of worldview, and moral norms. Such a situation justifies the need for significant reform of education, especially legal one.

The formation of an individual's value priorities depends on the influence of a number of external and internal factors. Educational institutions play a decisive role in this process, as the main centers of youth socialization. It is the higher school that inculcates universal and national values and advanced ideals in young people, so that they are formed as conscious and active members of modern society.

Deep awareness and understanding of such concepts as moral and spiritual culture, value system and orientations, etc., are the basis for the formation of a lawyer's system of professional values. In turn, a thorough system of professional values of a lawyer is viewed as a guarantor of the formation of professional skills

at the appropriate level.

A lawyer as a person has a expressed individuality both in terms of general human and professional qualities. Among the educational and educational problems of the future lawyer's personality development in modern conditions, the study of the factors of student youth's development of value orientations, which, along with general and professional competences, formed by knowledge and skills, belong to the basic categories of higher education, is particularly relevant.

The basis of many scientists' scientific research is the question of the influence of philosophical and educational aspects of science on young people's spiritual and moral development in the era of scientific and technological progress (Polishchuk, 2013); management of future lawyers' independent educational activities, etc. (Kucheryaviy, 2014; Matviishyn, 2008; Kozhemyako, 2015; Mykytyuk, 2007; Ovchinnikov, 2003; Peleh, 2011; Perminova, 2015; Porubov, & Porubov, 2003; Rubinstein, 1957). We also note the works on the formation of the future lawyers' communicative competence (Tsenko, 2014) and the development of the lawyer's communicative competence at the stages of his professional formation (Chornobai, 2015). Worthy of attention is the study of the problem of the effectiveness of a lawyer's professional communication (Thatcher, 2012).

The theoretical and legal foundations of legal education in Ukraine, the basics of jurisprudence occupy an important place among the studies we analyze (Bogachev, 2010; Bobrovnyk, Zhuravskiy, Kopilenko, & et al., 2006; Venediktova, 2007; Zaitsev, 1974; Koval, 1998; Levitan, 2008; Levitskyi, 2003; Tsvik, Tkachenko, Bogachova, et al., 2002).

Current problems of legal education are widely considered in the work of Fiolevskiy (2004). Equally important are works on the culture of future lawyers (Smulska, 2013; Chornobai, 2015). Worthy of attention are studies of the problems of legal education (Holovchenko, 1982; Goncharenko, 2015; Shefel, Kovalenko, 2010; Thatcher, 2012; Ryzhykov, & Dodryansky, 2014), as well as works on human rights (Antonovych, 2004; Ganzenko, 2003); theoretical model of legal specialist,

etc. (Aleshina, 2008; Bilchenko, 2006; Golosnichenko, 2005; Zelisko, 2002; Kalynovskyi, 2010; Operailo, 2006; Rukolyanska, 2015; Skurativskyi, 2004; Slivka, 2002; Smulska, 2013; Tverdokhlib, 19 99 ; Chuprynskyi, 2012).

It is also worth highlighting works on the formation of spirituality in the context of a lawyer's Christian values (Onyshchuk, 2014; Skotny, 2011; Chopko, 2021). Determinantly important in our research are works on the formation and development of spiritual values of Ukrainian students based on Christian values (Kozlovsky, & Zakhar'yash, 2021) and others.

In the scientific observations of Archbishop Augustin, public law is highlighted through the prism of Orthodox morality (Augustin, 2010). It is important to note the scientific research on the role and significance of the guarantee of constitutional manifestation and the provision of freedom of creativity, the possibilities of using the results of creative activity (Bocharova, 2014). the studies of scientists regarding Christian moral values as the basic components of a lawyer's professional ethics are not of less importance (Hrybovska, 2017), as well as the formation of moral culture as a component of the future lawyers' professional training (Denyshchuk, 2010; Rukolyanska, 2015).

In the scientists' research studios, we find explanations and interpretations of the issue of the unity of legal and moral education in the system of professional training of students of legal specialties, which directly relate to the spiritual development of a teacher of a higher education institution (Kozlovsky, 2020), aspects of managing professional mobility (Ievlev, 2016). It is interesting to mention the scientific studies of the legal culture in the field of human rights in Ukraine (Antonovych, 2004), the theoretical model of a legal specialist (Bilchenko, 2006; Kalynovsky, 2010; Slivka, 2002) etc..

The results of the sources research show that the question of the effectiveness of the formation of Christian values in the process of training future specialists in the field of law has not been covered and analyzed sufficiently. At the same time, the formation of law students' Christian values as a means of humanizing

professional training as a pedagogical problem is not specifically investigated.

This leads to a number of contradictions between: the objective needs for the development of future lawyers' Christian values and the insufficient level of humanization of professional training; the need to raise the level of future lawyers' universal human values and the insufficient level of studying the use of the experience of forming students' Christian values; significant historical experience of forming future lawyers' Christian values and the insufficient level of study and use of this experience at the present stage.

Taking into account the relevance of the problem, its insufficient processing, the topic of the dissertation research "**The Formation of Students' Christian Values of Legal Specialties as a Means of Humanizing Professional Training (the end of XXth – the beginning of XXIst century)**" is chosen.

The purpose of the study is to reveal the peculiarities of the formation of future lawyers' Christian values as a means of humanizing professional training at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries, based on a holistic and systematic retrospective analysis, and to outline the possibilities of using historical and pedagogical experience in modern conditions.

The object of the study is Christian values as a component and factor influencing the future lawyers' general human and professional qualities.

The subject of the research is the humanization of the future lawyers' professional training by means of the formation of Christian values at the end of the 20th - the beginning of the 21st century.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that for the first time, on the basis of a holistic and systematic retrospective analysis, there are revealed the genesis and peculiarities of the formation of Christian values of future lawyers during the late 20th - early 21st centuries as a pedagogical phenomenon; the problem of the formation of future lawyers' Christian values is characterized in the context of modern pedagogy and the possibilities of its solution are outlined; processes of humanization of professional training are analyzed in the context of the

unity of future lawyers' Christian, universal and professional values; there are highlighted theoretical concepts and practical methods of forming future lawyers' Christian values at the end of the 20th - beginning of the 21st century; a periodization of the formation future lawyers' Christian values is developed as a means of humanizing professional training in the domestic educational space during the period under study (transitional 1991-2004 with sub-periods of renewal of social life of Ukraine and adaptation to new conditions of spiritual development in conditions of humanization of legal education; basic 2005-2019 .year with sub-periods of humanization of legal education in the conditions of struggle of Ukrainians for new spiritual Christian values and actualization of Christian values during the period of military aggression of Russia); extreme 2020-2023 with sub-periods, the impact of the COVID-19 pandemic on the development of values and humanistic positions of students and full-scale war as a qualitatively new stage of the formation and development of values of students of legal specialties); the main directions of development of the theory and practice of the formation of future lawyers' Christian values as a means of humanizing professional training (purposeful and hierarchical development of the personality, conformity to the nature of the student, individual approach, strengthening of educational activities of higher education institutions and the social orientation of the formation of Christian values, actualization of elective courses of a humanistic orientation) ; there are outlined the possibilities of using the experience of humanizing professional training and developing universal human values in the process of forming future lawyers' Christian values.

The terminological apparatus of the problem and methods of formation of Christian values based on the use of historical experience have been improved.

The content, methods and forms of the formation of Christian values of future lawyers are specified as a means of humanizing professional training through the development of a selective course "Formation of universal human values of a lawyer using the experience of Christian axiology".

New data, facts, theoretical ideas are introduced into the scientific circulation,

a scientific interpretation of the Christian values of future lawyers was carried out by means of humanizing professional training, which can become a source for the development of new directions of pedagogical research.

The basic concepts and definitions of the subject of research and the identification of progressive ideas regarding the formation of Christian values of future lawyers as a means of humanizing professional training acquire further development.

The practical significance of the study is that the selected methods of forming Christian values of students of legal specialties are analyzed and tested in practice based on the generalization of historical experience; the selective course "Formation of universal human values of a lawyer using the experience of Christian axiology" is developed and tested; the obtained results are proposed for the programs of optional courses and educational activities of higher education institutions; methodical recommendations on the formation of Christian values of future lawyers are developed, as well as appropriate scientific and methodological support.

The obtained results of the research have a theoretical direction and are practically significant, as they can be used in higher school pedagogy for the formation of future lawyers' Christian values as a means of humanizing the content of professional training and by teaching the academic disciplines "History of Pedagogy", "Higher School Pedagogy", special courses historical-pedagogical and methodological direction, preparation of relevant educational programs, textbooks and manuals, in writing scientific papers, Master's theses, etc.

The structure of work. The work consists of the introduction, three chapters, conclusions to the chapters, general conclusions, a list of 205 references (12 of them in foreign languages), 9 appendices. The total volume of the dissertation is 304 pages, the main content is presented on 180 pages. The work contains 4 figures and 8 tables on 9 pages.

The introduction substantiates the relevance and expediency of the research, defines the object, subject, goal, outlines the research task, its hypothesis and

methodological basis, reveals the scientific novelty, theoretical and practical significance, provides information on the approbation and implementation of the research results.

In Chapter One - "**Formation of Christian Values of Students of Legal Specialties as a Scientific and Pedagogical Problem**" - the results of a retrospective analysis of the problem of the formation of values in the education system are highlighted, a terminological study of the sources is carried out, the essence and peculiarities of Christian values are clarified, there are determined the specifics of universal and professional values of the future lawyers; the factors influencing the formation of Christian values of students of legal specialties are identified as a means of humanizing professional training in the researched period.

It is revealed that the technocratic educational paradigm should be replaced by a humanistic paradigm of educational activity aimed at forming a person who, based on positive personal and social value attitudes, will be able to adapt to modern living conditions and successfully cope with solving professional and social tasks.

The research establishes that the set of axiological knowledge acquired by a future specialist in the process of training and upbringing in a higher education institution is the basis of the system of professional value orientations. Values and value orientations are important components of an individual's structure, which are formed under the condition of his socialization and reveal a direction to regulate activity and behaviour.

It has been established that from the point of view of the subject (society, group or person), values mean the main and important life goals and the main means of achieving these goals. A person's orientation towards a certain set of values characterizes his value orientations, that is, the general guiding principle of his behaviour. Despite its exceptional importance, the issue of value formation in modern society is not given enough attention.

It is revealed that today legal science pays more attention to the material and spiritual needs of a person, his pride, legal and political worldviews, rights and

freedoms of the public. Improving the quality of future lawyers' professional training largely depends on the degree of mastery and assimilation of value orientations by them, the formation of professional value beliefs, which are based on learning the basics of axiology as a science of values.

It is concluded that the basis of moral and ethical education is Christian pedagogy, which is based on general scientific and general pedagogical principles, as well as on religious principles. It has a national orientation, promotes the equality of all before God, condemns violence, cruelty, calls on future lawyers to conscientiousness, mercy, humanism, tolerance, and spiritual enrichment. Therefore, the main task of the formation of Christian values is the assumption that the expected result, its highest mission, is the formation of high moral and legal feelings in a form appropriate for the future lawyers' training.

In Chapter Two - "The Periodization of the Development of Future Lawyers' Christian Values in the Context of the Humanization of Education (end of XX - beginning of XXI centuries)" - the choice of periodization of the formation of Christian values of students of legal specialties is justified, which covers 1991–2023, periods and subperiods are characterized, periodization criteria are defined, theoretical concepts of value formation are analyzed; there are highlighted the leading aspects of the formation of Christian values of students of legal specialties as a means of humanizing professional training; the results of the study of the state of practical aspects of the formation of Christian values of a lawyer are described.

The terminological study of reference sources makes it possible to understand the general characteristics of the categories "period", "periodization", "criterion of periodization".

The periodization of the formation of Christian values of students of legal specialties as a means of humanizing professional training is justified, covering the period 1991-2023. The first (transitional) period lasted from 1991 to 2004. The first subperiod (1991-1995) is characterized by such phenomena as establishing

cooperation between priests and schools and other educational institutions. Accordingly, the participants of the educational environment have the opportunity to freely visit the church and freely profess their own views. The second sub-period (1996-2004), when new educational strategies are developed, education, in particular, higher legal education, begins to adapt to the changes that take place in society. The second (baseline) period lasts from 2005 to 2019. The 2005-2013 sub-period consists of the period of the presidency of Viktor Yushchenko and the presidency of Viktor Yanukovich. It is obvious that sharp changes in social life have a significant impact on the educational process, on education and on religion in general. The second sub-period, covering 2014-2019, is the first stage of Russia's military aggression. This period also sees a significant breakthrough in the development of computer technology, which radically changes access to information for every member of society. This is especially true for young people, including students. The third (extreme) period (2020-2023) is associated with catastrophic upheavals in the life of society, which significantly affects both education and the process of developing Christian values among young people. The first sub-period (2020-2021) is associated with the spread of the global COVID-19 pandemic. During this period, the use of distance and mixed learning technologies prevails. However, the second sub-period of the third period (2022-2023), which is still ongoing, is a period of open war, a period of predominantly distance learning, a period of great testing. The role of Christian values takes the first place here.

The main approaches to the formation of Christian values of students of legal specialties as a means of humanizing professional training are identified and characterized, including cultural, axiological, ethical, activity, systemic, personal and synergistic. The main aspects of the formation of Christian values of students of legal specialties as a means of humanizing professional training are highlighted: personal, creative and theological.

In Chapter Three - "Generalization of the Experience of Formation of Christian Values of Students of Legal Specialties and the Possibilities of its Use"

- the generalized theoretical experience and methods of formation of Christian values as a means of humanizing professional training are highlighted; the results of the approbation of the optional course "Formation of Lawyers' Universal Human Values Using the Experience of Christian Axiology" are described; methodical recommendations regarding the use of historical experience in forming the values of future students of legal specialties are outlined.

The use of a humanistic approach to the formation of Christian values of students of legal specialties is substantiated by studying the selective course "Formation of Lawyers' Universal Human Values Using the Experience of Christian Axiology". The humanistic approach to the selection of the content of educational material, in turn, necessitates the development of appropriate innovative forms and methods of its study using elements of information and communication technologies.

The thematic planning of the course is based on the competencies of law students. The proposed course integrates the value competencies contained in the list of the lawyer's competencies and provides an opportunity to develop and improve them through the formation of Christian values.

The study of the proposed course confirms the main hypothesis of the research: the development of Christian values has a positive effect and increases the level of human values of students of legal specialties.

It can be argued that Christian values influence universal human values along defined parameters, including: altruism, cultural identity, personal development, social interaction, social relationships, and spirituality. Other parameters do not change significantly during our study.

The Christian religion is considered as a phenomenon of influence on the formation of Ukrainians' worldview with the corresponding system of values. Effectively can be use artistic and literary works. For example, it is advisable to hold a seminar based on Ivan Franko's poem "Moses".

The events of the last months of the war confirm that the desire for freedom

and loyalty to God is above all else for the majority of Ukrainians. In particular, this is expressed in charity, which has ancient historical roots and is closely related to Christian values.

Recommendations are offered for the formation of Christian values of students of legal specialties as a means of humanizing professional training, based on historical experience (the end of the 20th – the beginning of the 21st century), in particular, ensuring the formation of universal and professional values of students of legal specialties in the conditions of humanization of professional training through the formation of Christian values within elective courses; emphasizing the value aspects of the professional activity of students of legal specialties in the process of studying humanitarian disciplines; promoting the development of universal human and professional values of students of legal specialties by means of selective courses, in particular the course "Formation of Lawyers' Universal Human Values Using the Experience of Christian Axiology"; emphasize the importance of continuous professional development of students of legal specialties in the context of personal values, which are based on historical experience and changes in the legal system, since the change in the paradigm of legal education will bring the state of the Ukrainian system closer to the provision of high-quality legal assistance to citizens in the future; to implement new technologies and innovative teaching methods in their teaching activities not only for professional purposes, but also for the purpose of developing the value orientations of students of legal specialties.

It is concluded that when applying methods based on the historical experience of forming Christian values of students of legal specialties as a means of humanizing professional training, the level of formation of universal human values of future lawyers increases.

Keywords: Christian values, humanization of education, student, institution of higher education, legal specialty, professional training, future lawyer, universal human values, professional values, education, upbringing.

Список публікацій здобувача

Публікації, що відображають основні наукові результати дисертації

Статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України

1. Дольнікова, Л. В., Савка, І. В., & Тушніцький, Н. І. (2023). Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей: проблема періодизації. *Інноваційна педагогіка*, 56(1), 185-189.
2. Зінчук, І., & Тушніцький, Н. (2022). Особливості розвитку морально-правового виховання майбутніх юристів у процесі професійної підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 47(3), 235-240.
3. Тушніцький, Н. І. (2022а). Концептуальні засади формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей: інтегративний підхід. *Інноваційна педагогіка*, 48(2), 31-34.
4. Тушніцький, Н. І. (2022b). Проблема ефективності формування морально-правових знань майбутніх юристів: емпіричний аналіз. *Інноваційна педагогіка*, 50(1), 32-36.
5. Тушніцький, Н. І., Вархолик, Г. В., & Сливка, Б. С. (2019). Тенденції розвитку християнської моралі дошкільників у контексті екологічного виховання. *Педагогічний альманах*, 43, 15-20.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Тушніцький, Н. І. (2021а). День Божий як феномен формування духовних цінностей молоді. *Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика: збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції*. (22-23.01.2021, Одеса). (с. 37-40). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки»
7. Тушніцький, Н. І. (2021b). Історичні аспекти духовного життя українського народу. *Перспективні напрямки розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної*

конференції. (12-13 лютого, Харків). (с. 107-111). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень».

8. Тушніцький, Н. І. (2021с). Легалізація української католицької церкви. *Вплив досягнень психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (12-13.03.2021, Харків). (с. 91-93). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень».

9. Тушніцький, Н. І. (2021е). Розвиток методології пастирської педагогіки: Психологія і педагогіка: актуальні питання: *матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. (09-10.04.2021, Харків). (с. 90-94). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень».

10. Тушніцький, Н. І. (2021f). Сім'я як перший педагог в нашому житті: *Pedagogy and psychology in the modern world: the art of teaching and learning: Proceedings of the International scientific and practical conference*. (26-27.02.2021, Wloclawek). (р. 109-112).

11. Тушніцький, Н. І. (2021g). Тенденції розвитку християнської моралі: *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.*: збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції/ (29-30.01.2021, Львів). (с. 59-62). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота».

12. Тушніцький, Н. І. (2022с). Проблеми розвитку ціннісних аспектів у професійній підготовці майбутніх юристів. *Філософські аспекти професійної освіти: матеріали X міжнародної науково практичної конференції/* (17.11.2022, Херсон-Кропивницький). (с. 37-40). Херсон-Кропивницький: ПП «Поліум».

ЗМІСТ

ВСТУП.....	28
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЯК НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	39
1.1. Проблема формування цінностей у системі вищої освіти	39
1.2. Сутність і особливості християнських цінностей як чинника впливу на загальнолюдські цінності фахівця.....	57
1.3. Особливості загальнолюдських та професійних цінностей студентів юридичних спеціальностей	69
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	88
РОЗДІЛ 2. ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У КОНТЕКСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.).....	91
2.1. Обґрунтування та характеристики періодизації розвитку християнських цінностей майбутніх юристів	91
2.2. Гуманізація професійної підготовки студентів юридичних спеціальностей у контексті теоретичних концепцій формування цінностей у досліджуваній період	111
2.3. Аналіз практичного досвіду формування християнських цінностей	129
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	145
РОЗДІЛ 3. УЗАГАЛЬНЕННЯ ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ.....	149
3.1. Узагальнення теоретичного досвіду та методик формування християнських цінностей як засобу гуманізації професійної підготовки студентів юридичних спеціальностей.....	149
3.2. Апробація досвіду формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки.	167
3.3. Методичні рекомендації щодо використання історичного досвіду формування цінностей студентів юридичних спеціальностей	183
ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ	198
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	202
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	208
ДОДАТКИ.....	229

ВСТУП

Актуальність дослідження. Нині в суспільстві загострилися кризові явища, зокрема генеруються такі небезпечні явища як руйнація цінностей, криза моралі і правосвідомості, соціальна нестабільність і політична дезорієнтація. Натомість набуває особливої актуальності вивчення проблеми ціннісного самовизначення сучасної молоді. Дослідженнями встановлено, що ціннісні орієнтації, виявляючи спосіб ставлення людини до низки аспектів матеріального і духовного світу, відіграють неабияку роль у структурі індивіда, відтворюючи щабель її розвитку, регулюють діяльність та поведінку. Зміни в системі ціннісних орієнтацій неминуче деформують усталені уявлення щодо найважливіших інститутів суспільного життя, перегляду світосприйняття, моральних норм. Така ситуація обґрунтовує потребу в істотному реформуванні освіти, передусім юридичної.

Формування ціннісних пріоритетів індивіда залежить від впливу низки зовнішніх та внутрішніх чинників. Вирішальну роль у цьому процесі відіграють заклади освіти як основні осередки соціалізації молоді. Саме вища школа прищеплює юні загальнолюдські та національні цінності, передові ідеали, щоби ті формувалися як свідомі та активні члени сучасного суспільства.

Глибоке усвідомлення та осмислення таких понять, як моральна культура, духовна культура, система цінностей, ціннісні орієнтації тощо, покладені в основу формування системи професійних цінностей юриста. Своєю чергою, ґрунтовна система професійних цінностей юриста слугує гарантом формування професійних навичок належного рівня.

Юрист як особистість має, безумовно, виражену індивідуальність як за загальнолюдськими, так і за професійними якостями. Серед освітньо-виховних проблем розвитку особистості майбутнього юриста в сучасних умовах особливо актуальним є вивчення факторів розвитку ціннісних орієнтацій

студентської молоді, які, поряд із загальними та фаховими компетентностями, сформованими знаннями і вміннями, належать до базових категорій вищої освіти.

В основі наукових досліджень багатьох науковців були питання щодо впливу філософсько-освітніх аспектів науки на духовно-моральне становлення молоді в епоху науково-технічного прогресу (Поліщук, 2013); управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів тощо (Кучерявий, 2014; Матвіїшин, 2008; Кожем'яко, 2015; Микитюк, 2007; Овчинников, 2003; Пелех, 2011; Пермінова, 2015; Порубов, & Порубов, 2003; Рубинштейн, 1957). Актуальні також праці про формування комунікативної компетентності майбутніх юристів (Ценко, 2014) та розвиток комунікативної компетентності юриста на етапах його професійного становлення (Чорнобай, 2015). Варті уваги дослідження проблеми питання ефективності професійного спілкування юриста (Thatcher, 2012).

Теоретико-правові засади правової освіти в Україні, основи правознавства посідають важливе місце з-поміж проаналізованих нами досліджень (Богачов, 2010; Бобровник, Журавський, Копиленко, & et al., 2006; Венедіктова, 2007; Зайцев, 1974; Коваль, 1998; Левитан, 2008; Левицький, 2003; Цвік, Ткаченко, Богачова, та ін., 2002).

Широко розглянуто актуальні проблеми юридичної освіти у праці Фіолевського (2004). Не менш важливі праці щодо культури майбутніх юристів (Смутьська, 2013; Чорнобай, 2015). Варті уваги дослідження проблем правового виховання (Гончаренко, 2015; Шефель, Коваленко, 2010; Thatcher, 2012; Ryzhykov, & Dodryansky, 2014), а також праці щодо прав людини (Антонович, 2004; Ганзенко, 2003); теоретичної моделі спеціаліста-правознавця тощо (Алешина, 2008; Більченко, 2006; Голосніченко, 2005; Зеліско, 2002; Калиновський, 2010; Операйло, 2006; Руколянська, 2015; Скуратівський, 2004; Сливка, 2002; Смутьська, 2013; Твердохліб, 1999; Чупринський, 2012).

Варто виокремити й праці щодо формування духовності в контексті християнських цінностей юриста (Онищук, 2014; Скотний, 2011; Чопко, 2021). Визначально важливими у нашому дослідженні були праці щодо формування і розвитку духовних цінностей українського студентства на засадах християнських цінностей (Козловський, & Захар'яш, 2021) та ін.

У наукових спостереженнях архієпископа Августина висвітлено громадське право крізь призму православної моральності (Августин, 2010). Важливо виокремити наукове дослідження з питань ролі та значення гарантії конституційного прояву і забезпечення свободи творчості, можливостей використання результатів творчої діяльності (Бочарова, 2014). Не менш важливі дослідження науковців стосовно християнських моральних цінностей як базових складових професійної етики правника (Грибовська, 2017), а також формування моральної культури як складової професійної підготовки майбутніх юристів (Денищик, 2010; Руколянська, 2015).

У дослідницьких студіях науковців зустрічаємо пояснення і трактування питання єдності правового та морального виховання в системі професійної підготовки студентів юридичних спеціальностей стосовно безпосередньо духовного розвитку викладача закладу вищої освіти (Козловський, 2020), аспектів управління професійною мобільністю (Ієвлєв, 2016). Цікаві наукові дослідження правової культури у сфері прав людини в Україні (Антонович, 2004), теоретичної моделі спеціаліста-правознавця (Більченко, 2006; Калиновський, 2010; Сливка, 2002;) тощо.

Результати дослідження джерел показують, що питання ефективності формування християнських цінностей у процесі підготовки майбутніх фахівців у галузі права висвітлені й проаналізовані недостатньо. Водночас формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей у якості засобу гуманізації професійної підготовки як педагогічну проблему спеціально не досліджували.

Це зумовило низку суперечностей між: об'єктивними потребами в розвитку християнських цінностей майбутніх юристів та недовгим рівнем гуманізації професійної підготовки; необхідністю підвищення рівня загальнолюдських цінностей майбутніх юристів та недостатнім рівнем вивчення використання досвіду формування християнських цінностей студентів; значним історичним досвідом формування християнських цінностей майбутніх юристів та недостатнім рівнем вивчення й використання цього досвіду на сучасному етапі .

Враховуючи актуальність проблеми, її недостатнє опрацювання, обрано тему дисертаційного дослідження **«Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає науковому напрямку кафедри педагогіки та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» «Теоретико-методичні засади професійного розвитку особистості». Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми «Теоретико-методичні засади особистісного і професійного розвитку сучасного фахівця в умовах інтеграції у міжнародний освітній простір» (номер державної реєстрації 0121U113179).

Тема затверджена (протокол № 12/19 від 30.09.2019) та уточнена (протокол № 8/22 від 04.04.2022) вченою радою Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

Мета дослідження – на основі цілісного і системного ретроспективного аналізу розкрити особливості формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття та окреслити можливості використання історико-педагогічного досвіду в сучасних умовах.

Відповідно до мети дослідження розкрито такі **завдання**:

1. на основі аналізу ключових понять дослідження та огляду джерел визначити чинники, під впливом яких відбувається формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки;
2. обґрунтувати періодизацію формування християнських цінностей майбутніх юристів на основі визначених критеріїв періодизації та висвітлити особливості кожного з періодів;
3. узагальнити історичний досвід формування християнських цінностей майбутніх юристів та провести вибірккову апробацію виявлених методик, скориставшись авторським вибіркковим курсом «Формування загальнолюдських цінностей юриста з використанням досвіду християнської аксіології»;
4. окреслити можливості використання досвіду формування християнських цінностей як засобу підвищення рівня загальнолюдських цінностей студентів юридичних спеціальностей.

Об’єкт дослідження – християнські цінності як складова і чинник впливу на загальнолюдські та професійні якості майбутніх юристів.

Предмет дослідження – гуманізація професійної підготовки майбутніх юристів засобами формування християнських цінностей наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Методологічною основою дослідження є теорія наукового пізнання, концептуальні положення педагогіки вищої освіти; комплекс положень, підходів і принципів, що визначають реалізацію наукового пошуку, єдність теорії і практики; цілісний підхід до аналізу формування особистості; аксіологічний, культурологічний, етичний, діяльнісний, системний, особистісний та синергетичний підходи; теоретичні аспекти формування особистості, креативності та теологічний аспект розвитку християнських цінностей майбутніх юристів.

Методи дослідження. В основу дослідження покладено використання

комплексу теоретичних методів: історичний метод для вивчення освітніх документів, нормативно-правових актів та законів про освіту, науково-педагогічної літератури, навчальних планів та програм; логічний метод – для виявлення об’єктивних закономірностей створення сукупності понять і суджень у формуванні християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей; метод індукції та дедукції – для збору теоретичного й фактичного матеріалу, його узагальнення, а також усвідомлення та інтерпретації окремих явищ педагогічної дійсності; метод порівняння і зіставлення – для визначення схожості та відмінності у процесі розвитку підготовки майбутніх юристів у різні періоди; аналізу і синтезу – для конкретизації змістового наповнення вивченого досвіду, методів і форм формування християнських цінностей; загальнонауковий метод прогнозування – для обґрунтування можливостей використання продуктивних ідей дослідження, аналізу власного досвіду історико-педагогічних досліджень, а також емпіричних: спостереження, опитування науково-педагогічних працівників, адміністрації та студентів – для з’ясування можливостей використання історичного досвіду в сучасних умовах, упровадження спеціальних методик та виховних заходів, а також метод періодизації.

Джерельну базу дослідження утворюють кілька груп матеріалів. До першої належать праці вітчизняних та зарубіжних дослідників із проблем філософії освіти; оригінальні праці вітчизняної і зарубіжної богословської та педагогічної літератури; монографії, дисертації, автореферати дисертаційних досліджень тощо. Другу групу джерел становлять законодавчі та нормативні акти, урядові постанови та розпорядження з питань освіти, документи та матеріали, що відображають особливості діяльності закладів вищої освіти, громадських та педагогічних організацій, програми тощо. Третю групу матеріалів утворюють дані фондів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника,

Державної науково-педагогічної бібліотеки НАПН України ім. В. Сухомлинського, бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка, бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка», Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Вивчалися інтернет-джерела, що вміщують електронні ресурси публічних бібліотек, а також пошукового сервісу Google, який містить оцифровані джерела наукових бібліотек та видавництв з усього світу.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Нижня межа* дослідження (1991 р.) визначається легалізацією релігії та створенням передумов для розвитку духовного життя суспільства, що зумовило можливість формування християнських цінностей студентів та учнів в освітньому просторі. *Верхня межа* (2023 р.) датується кардинальними змінами в житті суспільства, зокрема релігійного життя, з огляду на події визвольної війни України, що суттєво вплинуло як на зміну ціннісних пріоритетів, так і на розвиток вітчизняної освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* на основі цілісного й системного ретроспективного аналізу розкрито генезу та особливості формування християнських цінностей майбутніх юристів упродовж кінця ХХ – початку ХХІ століття як педагогічного явища; охарактеризовано проблему формування християнських цінностей майбутніх юристів у контексті сучасної педагогіки та окреслено можливості її розв’язання; проаналізовано процеси гуманізації професійної підготовки у контексті єдності християнських, загальнолюдських та професійних цінностей майбутніх юристів; *висвітлено* теоретичні концепції та практичні методики формування християнських цінностей майбутніх юристів наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття; *розроблено періодизацію* формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки у вітчизняному освітньому просторі протягом досліджуваного періоду (перехідний 1991-2004 рр. із субперіодами оновлення суспільного життя

України та адаптації до нових умов духовного розвитку в умовах гуманізації правової освіти; базовий 2005-2019 рр. із субперіодами гуманізації правової освіти в умовах боротьби українців за нові духовні християнські цінності та актуалізація християнських цінностей у період військової агресії росії); екстремальний 2020-2023 рр. із субперіодами впливу пандемії COVID-19 на розвиток цінностей та гуманістичні позиції студентства й повномасштабної війни як якісно нового етапу формування і розвитку цінностей студентів юридичних спеціальностей); *виявлено* основні напрями розвитку теорії та практики формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки (цілеспрямованого та ієрархічного розвитку особистості, відповідності природі вихованця, індивідуального підходу, посилення виховної діяльності закладів вищої освіти та суспільного спрямування формування християнських цінностей, актуалізації вибіркового курсу гуманістичного спрямування); *окреслено можливості* використання досвіду гуманізації професійної підготовки та розвитку загальнолюдських цінностей у процесі формування християнських цінностей майбутніх юристів.

Удосконалено термінологічний апарат проблеми та методики формування християнських цінностей на основі використання історичного досвіду.

Конкретизовано зміст, методи і форми формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки шляхом розробки вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юриста з використанням досвіду християнської аксіології».

До наукового обігу введено нові дані, факти, теоретичні ідеї, здійснено наукову інтерпретацію християнських цінностей майбутніх юристів засобами гуманізації професійної підготовки, що може стати джерелом для розвитку нових напрямів педагогічних досліджень.

Подальший розвиток отримали основні поняття й дефініції предмета дослідження та виявлення прогресивних ідей щодо формування

християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації професійної підготовки.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що проаналізовано та апробовано на практиці обрані методики формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей на основі узагальнення історичного досвіду; розроблено та апробовано вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юриста з використанням досвіду християнської аксіології»; одержані результати запропоновано для програм факультативних курсів та виховних заходів закладів вищої освіти; розроблено методичні рекомендації щодо формування християнських цінностей майбутніх юристів, а також відповідне науково-методичне забезпечення.

Одержані результати дослідження мають теоретичне спрямування та є практично значущими, оскільки можуть бути використані у педагогіці вищої школи для формування християнських цінностей майбутніх юристів як засобу гуманізації змісту професійної підготовки та викладачами під час викладання навчальних дисциплін «Історія педагогіки», «Педагогіка вищої школи», спецкурсів історико-педагогічного та методологічного спрямування, підготовки відповідних навчальних програм, підручників і посібників, у написанні наукових праць, магістерських робіт тощо.

Результати дослідження впроваджено у роботу низки закладів вищої освіти: Херсонського державного аграрно-економічного університету (довідка № 390/02-22/01 від 29.05.2023), Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 43-Н від 29.05.2023), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 718 від 22.05.2023), Національного університету «Львівська політехніка» (довідка № 67-01-1280 від 31.05.2023), Техніко-економічного фахового коледжу Національний університет «Львівська політехніка» (довідка № 141 від 22.05.2023).

Особистий внесок здобувача. У працях, опублікованих у співавторстві,

автору належить: Вархолик, Сливка, & Тушніцький, 2019 – обґрунтування теоретичних засад формування християнської моралі; Зінчук, & Тушніцький, 2022 – конкретизація та аналіз особливостей розвитку християнських правових цінностей майбутніх юристів; Дольнікова, Савка, & Тушніцький, 2023 – обґрунтування періодизації формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки, рекомендації й результати дослідження презентовано та обговорено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі (Київ, 2020), Психологія і педагогіка: актуальні питання (Харків, 2020), Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика (Одеса, 2021), Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у 21 ст. (Львів, 2021), Перспективні напрямки розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук (Харків, 2021), *Pedagogy and psychology in the modern world: the art of teaching and learning* (Wloclawek, 2021), Вплив досягнень психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства (Харків, 2021), Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі (Київ, 2021), Психологія і педагогіка: актуальні питання (Харків, 2021), Філософські аспекти професійної освіти (Херсон–Кропивницький, 2022).

Основні положення роботи доповідалися на наукових семінарах та засіданнях кафедри педагогіки та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» (2019-2023 рр.).

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних позицій, використанням методів, що відповідають меті та завданням дослідження; аналізом науково-педагогічних джерел та нормативно-правової документації, позитивними результатами впровадження матеріалів дослідження у роботу закладів системи освіти України.

Публікації. Основні результати дослідження оприлюднено у

12 публікаціях: 5 статей у виданнях, що належать до переліку наукових фахових видань України, 7 праць апробаційного характеру.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (205 найменувань, з них 12 іноземними мовами), 9 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 304 сторінок, основний зміст викладено на 180 сторінках. Робота містить 4 рисунки та 8 таблиць на 9 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЯК НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Розділ 1 «Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як науково-педагогічна проблема» презентує результати дослідження проблеми формування цінностей у системі освіти, сутності та особливостей християнських цінностей, специфіки професійних цінностей майбутніх юристів.

1.1. Проблема формування цінностей у системі вищої освіти

Історичні обставини кінця ХХ – початку ХХІ ст. визначаються тими чинниками, під впливом яких відбувається моральне виховання молоді. Перетворення політичного режиму із початком 90-х рр. ХХ сторіччя та відродження української незалежної держави зумовили те, що дослідники звертаються до витоків народної педагогіки минулих сторічь, залучаючи духовний та релігійний елементи до процесу християнського виховання. Засади духовної педагогіки, в основі яких загальнолюдські цінності, духовне виховання, цілісність особистості, вкрай актуальні для сьогодення українців.

Завдяки суспільним цінностям особистість стає стійкішою. В Україні відбувається поглиблення процесу переоцінки цінностей ще й внутрішніми чинниками: попередня, радянська, система цінностей уже не актуальна, а нова система, яку б розділяло все суспільство, досі не сформована (Шеминог, 2005, с. 46). Теперішні перетворення у системі ціннісних орієнтацій зумовлюють деформацію колишніх уявлень щодо найважливіших інститутів суспільного життя, переоцінки світосприйняття, норм, цінностей.

Такими чинниками вважаємо глобалізаційні процеси у світовому суспільно-політичному та культурному просторі, інформатизацію,

технологізацію, вагомість у повсякденному житті матеріального чинника, що загалом поглиблює моральний аспект особистого й суспільного життя.

Чинники культурно-історичних явищ кінця XX – початку XXI сторіччя пов'язані з глобалізацією в міжнародному суспільно-політичному й культурному просторі, інформатизацією, технологізацією, матеріальною складовою як ключовою в повсякденному житті, що загалом впливає на духовний аспект індивідуального й громадського життя, а також неабияк позначаються на процесі активного виховання дітей. Відтак формування християнських цінностей може мати випереджальне значення у викликах демократичного процесу, ґрунтуватися на найкращих досягненнях національних культури й педагогіки, зупиняти соціальну деградацію, стимулюючи самоорганізацію та особисту відповідальність людства (Чорна, 2008, с. 523).

Сучасний світ змушує людину виконувати непрості й незвичні завдання, що посилює важливість формування в особистості, починаючи з дошкільного віку, свідомого ставлення до життя, навичок виокремлювати, кваліфікувати, запам'ятовувати та збагачувати світогляд новою інформацією. У житті нинішньої людини, зокрема у мегаполісах, предметний світ домінує над природним, внутрішнім буттям, навіть над комунікацією з довколишніми. На першому місці – сучасні гаджети, автомобілі, одяг, аксесуари тощо, важливі для комфорту, втім заміна життєвого світу людини на речі призводить до порушення природної гармонії, засвідчуючи небезпечні тенденції. Отож, в основу критеріїв періодизації покладено комплекс чинників: зміну ідеологій, відтворених на базі державної та нормативної документації, найсуттєвіші ознаки системи освіти тощо; появу і розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, розширення можливостей ЗМІ тощо; історичні й культурні умови розвитку освіти тощо.

Неабиякий вплив на формування цінностей має сучасне інформаційне суспільство. Інформатизація суспільства значною мірою змінила цінності

людей, моделі їхньої поведінки, їх переорієнтацію з матеріальних цінностей на цінності самореалізації. Змінюється погляд і на образ самої людини. Усе частіше серед його знакових характеристик називають конкурентоспроможність, мобільність, готовність до постійного самовдосконалення. Водночас зберігаються риси, значущість яких визнавалася і раніше. До них безперечно слід зарахувати креативність особистості. Однак ставлення до традиційних якостей жодною мірою не можна назвати пасивним: іде постійна, серйозна робота з оновлення їхнього змісту, конкретизації їх суті з позиції не так сьогоднішнього, як завтрашнього дня.

Головною цінністю постіндустріального, інформаційного суспільства стає не високий рівень спеціальних знань, умінь і навичок, а компетентність як комплексне явище, що виражається в здібності людини не тільки до творчого виконання професійних обов'язків, а й до самореалізації у професійній діяльності власних високопрофесійних умінь і навичок із широким підходом до аналізу та вирішення проблем.

Тобто на зміну технократичної освітньої парадигми має прийти гуманістична парадигма освітньої діяльності, спрямована на формування людини, яка, на основі позитивних особистісних та соціальних ціннісних установок, зможе адаптуватися до сучасних життєвих умов та успішно впоратися з виконанням професійних та соціальних завдань. Основою такої парадигми має стати компетентнісна модель, де компетентність осмислена як пріоритетна цінність освітньої культури інформаційного суспільства і є головною одиницею виміру освіченості людини, основи її інтелектуальної та духовної культури, що забезпечує можливість успішного виконання діяльності в певних галузях (компетенціях), а також здатність ефективно вирішувати проблемні ситуації та завдання, що виникають у всіх інших сферах її життєдіяльності.

Сукупність аксіологічних знань, здобутих майбутнім фахівцем у процесі навчання та виховання у закладі вищої освіти, є основою системи професійно

ціннісних орієнтацій. Це можна пояснити теоретичним положенням про те, що ціннісна сфера свідомості містить у собі знаннєвий компонент, який базується на знаннях майбутніх юристів, які окреслюємо як елементи життєвого досвіду та елементи навчального знання. А це якраз оптимізація методів навчання, активне використання інноваційних педагогічних технологій (технології відкритої освіти, кейс-технології, проєктні технології, технології проблемного навчання, інтерактивні технології, технології навчання у співпраці тощо), що забезпечують підготовку юристів з урахуванням кон'юнктури ринку, велику свободу вибору. Покращання матеріальної бази закладів освіти, їхнє приєднання до глобальної мережі Інтернет і локальних інформаційних мереж, оснащення лабораторій і кафедр сучасним устаткуванням, приладами, матеріалами забезпечує як підвищення якості освітнього процесу, так і підтримку науки.

Безумовно, є й позитивні моменти у використанні Інтернет-технологій: залучення до глобальної спільноти, реалізація особистісного потенціалу, компенсація недоліків реальної соціалізації. Люди, які здійснюють різноманітні види діяльності в мережі, залучаються до світового досвіду, до культурних цінностей інших країн.

Проте студенти, що не працюють у мережі, легше сприймають наявні стратегії поведінки, зокрема у формі етичних і національних норм та принципів. Саме ця частина студентської молоді більшою мірою є носієм традицій суспільства, тобто його ціннісних орієнтацій, оскільки ні сам процес, ні економіка, ні будь-яка нормативно-ціннісна система суспільства не функціонуватимуть без людини, здатної правильно (з етично-соціального кута зору) виконувати важкі завдання.

Можна спрямувати це на інтереси особистості, якщо: гармонізувати стосунки людини з тією ціннісною системою, в якій вона перебуває і до якої готується увійти; стимулювати інтелектуальний розвиток і збагачення мислення через освоєння сучасних методів пізнання дійсності, зокрема й за

допомогою критичного мислення; навчити людину жити в потоці соціально-економічних змін; добитися успішної соціалізації особистості; створити умови для формування світогляду. Виявляється, що вихователі, які сформувалися на вчорашніх ідеях і цінностях, не тільки не можуть належним чином спрямувати цей процес, але іноді заважають становленню особистості: виховні дії, пропоновані ними, не знаходять відгуку в душах вихованців і не досягають мети. Значна частина кураторів спроможна виконувати тільки вказівки адміністрації і здійснюють свої функції на дуже низькому рівні.

Нині ідея застосування інформаційно-комунікаційних технологій для вирішення деяких виховних проблем досягла рівня практичної технології, і з огляду на це можна зауважити, що вітчизняна школа тут іде в авангарді світової педагогіки.

Цілі освіти залежать від соціально-економічних потреб на кожному етапі розвитку суспільства, а також від мотивацій та інтересів індивідів. Тому система освіти має бути адаптивною, гнучкою та динамічною. Це означає не тільки практичне пристосування до нагальних і перспективних потреб відповідних галузей, а й більш широке задоволення різноманітних потреб та інтересів індивідів з урахуванням їхніх особистісних особливостей і суспільних вимог.

Головне завдання сучасної педагогіки – визнати об'єктивну різноманітність і природний плюралізм освітніх цілей і зробити наступний крок. Це означає показати, як ці цілі можуть бути реалізовані в реальному навчально-виховному процесі на кожному рівні освіти, що передбачає не тільки формування відповідних знань, умінь і навичок, а й розвиток творчих і світоглядних якостей особистості.

Формування особистості має здійснюватися як цілісна система поведінки, цілеспрямований, поетапний процес, що охоплює сукупність закономірно утворених і динамічно пов'язаних компонентів (явищ, процесів і впливів), взаємодія яких продукує нову системну якість. Взаємозв'язок між

освітою і вихованням є фундаментальним педагогічним принципом. Сучасна педагогічна теорія розглядає освіту і виховання як єдине ціле, що не заперечує специфічного змісту освіти і виховання, але передбачає поглиблене знання сутності, функцій, організації, засобів, форм і методів освіти і виховання.

Освітня система, моральна функція якої нині полягає у збагаченні суспільства гуманістичною культурою, очевидно відстає від технічного прогресу в розвитку. Істотна ознака сьогодення – сталі перетворення, передусім щодо активного впровадження в наше життя новітніх технологій, нових здобутків науки, що висувають перед суспільством дедалі інші завдання.

Для успішного протистояння бездуховності система професійної освіти має бути ефективнішою й економнішою, а відтак – цілеспрямовано продовжувати поступ власної моралі. Цінності виступають як бажаний для суб'єкта стан суспільних зв'язків, як зміст ідей. Вони є критерієм оцінки подій і явищ; визначають сенс цілеспрямованої діяльності; регулюють суспільні взаємодії; внутрішньо спонукають до дій.

Отже, цінності є підставою для осмислення, пізнання і конструювання цілісної об'єктивної реальності, а відтак – і для регуляції поведінки людини у разі вибору за потреби ухвалення рішення.

Ми погоджуємося з думкою Невмержицької (2013), що «однією з провідних тенденцій розвитку й удосконалення сучасної освіти є перехід до ціннісної парадигми, що потребує розвитку системи поглядів, які інтегрують аксіологічні основи традиційних та інноваційних процесів» (с. 4).

Авторка вважає, що «надзвичайно важливою є розробка аксіологічних основ змісту виховання, яка була б сформована з урахуванням історичного досвіду навчання і виховання дітей та молоді і теоретичних основ, сформованих у науково-методичних та історико-педагогічних працях учених, педагогів, громадських діячів, що працювали у різні історичні періоди у межах вітчизняного освітнього простору. Їхній аналіз, оцінка та творче осмислення сприятимуть впровадженню прогресивних надбань педагогічної аксіології як

науки, яка покликана вивчати природу освітніх цінностей, їх функції та взаємозв'язки, а також розвиток в історичній ретроспективі, у сучасну теорію і практику, позитивно впливаючи на удосконалення процесу виховання й навчання підростаючого покоління, переорієнтування його на провідні демократичні цінності, здійснення прогностичного аналізу щодо ціннісного наповнення української освіти у майбутньому тощо» (Невмержицька, 2013, с. 5).

Цінність – поняття, яке несе в собі позитивне або негативне значення якогось об'єкта чи явища для суб'єкта та регулює його поведінку.

Україна переживає протягом останніх десятиліть періоди, характерні нестабільністю, різкими соціальними змінами, втратою почуття особистого спрямування та втратою ідентичності. Важливо пам'ятати, що за відмовою від старих цінностей ховається відмова від старих форм суспільного та індивідуального життя. Однак різні цінності неминуче продовжуватимуть співіснувати доти, доки живі їхні носії, що призводить до непорозумінь і конфліктів.

Ми живемо в суспільстві, яке пройшло різні процеси соціалізації та зазнало впливу різних історичних подій, які, натомість, вплинули на формування цінностей та моделей поведінки. Різні покоління пройшли різну соціалізацію в конкретних історичних умовах, що призвело до різних ціннісних орієнтацій, які відображаються у повсякденній поведінці (спілкуванні, нормах та установках). Тому особливий інтерес становить порівняльне дослідження ціннісних орієнтацій різних поколінь як носіїв різних цінностей, що і є метою цього дослідження.

Низка авторів надають цінностям різний зміст та якості як значущості. Однак, незважаючи на відмінності у визначенні слова «цінність», усіх їх об'єднує те, що цінності фіксують єдність і спрямованість на інтеграцію об'єктивного і суб'єктивного, розуму та емоцій, того, що є важливим і необхідним для визначення життя, духовного розвитку кожної окремої людини

і людства загалом.

На тлі суспільних перетворень переоцінюється *ціннісна парадигма* людського буття, а вчорашню (традиційну) ціннісну систему деякі верстви суспільства суттєво змінюють. І це непокоїть, адже цінності та ціннісні орієнтації – ланка, що забезпечує стійкість як окремого індивіда, так і суспільства загалом.

В Україні процес переосмислення цінностей поглиблюється ще й внутрішніми аспектами: колишня, радянська, система цінностей втратила силу, натомість нова система, здавалося б, актуальна для всього суспільства, досі не сформована.

У наукових напрацюваннях Левківської (2017) представлено трактування поняття «цінність», які авторка узагальнила на основі опрацювання психологічної літератури (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Тлумачення категорії «цінність» у психоло

№ п/п	Окреслення категорії «цінність» у психологічних дослідженнях
1	Цінність як значимість, усвідомлена людиною; цінність виконує функцію орієнтації особистості в оточуючому середовищі
2	Цінність як спосіб вибіркового сприйняття особистістю навколишнього світу
3	Цінність як складна ієрархічна система, в структурі якої знаходяться мотиви, потреби, світогляд, свідомість особистості; виконує функції регулятора активності
4	Цінності як особистісний смисл життєдіяльності
5	Ціннісні орієнтації як абстрактні ідеї, що виражають людські переконання про зміст поведінки
6	Цінності як переконання, як бажані людиною цілі й спосіб поведінки

Підготовлено автором на основі опрацювання джерела:

Левківська, 2017, с. 13.

Сучасний стан освіти та виховання «все більше переконує педагогічну

науку й практику в необхідності обрання історично виправданого шляху формування в молоді високої духовності» (Химич, 2012, с. 172-173).

Варто виокремити наукові дослідження стосовно цінностей загалом та модернізації цінностей в українському суспільстві засобами освіти зокрема (Молодиченко, 2010; Калуська, 2014; Козир, 2007; Цирфа, 2005; Cornwall, 1988; Early Childhood Care and Education: global monitoring report, 2007).

Важко переоцінити роль освіти у формуванні цінностей студентів. Можна чітко бачити, що сучасний освітній процес останніми роками системно формує різноманітні цінності у всіх його суб'єктів. Учителі та викладачі, які усвідомлюють важливість такого підходу, формують основу загальної системи цінностей, яка ляже в основу майбутньої системи професійних цінностей. Сучасний освітній підхід полягає в організації процесу професійного становлення особистості через вищу освіту на основі взаємозв'язку і взаємопроникнення всіх видів освіти для формування загальної культури особистості.

Отже, система цінностей є дієвим аспектом суспільної свідомості, взятої у всіх її формах як сукупності. Її традиційний розгляд подається як поєднання філософсько-світоглядних, етичних та естетичних, політичних та ідеологічних, раціональних та емоційних елементів. Враховуючи, що суспільні цінності рухаються всередину з формуванням особистісних цінностей, різні освітні напрями базової освіти людини виражають ціннісну основу суспільної свідомості та особистісні цінності, що визначаються світоглядом і переконаннями людини, її життєвим досвідом, етичними переконаннями, естетичним смаком, політичними поглядами, особистими уявленнями про ідеал фізичної досконалості тощо. Його можна розглядати як такий, що сприяє вихованню та розвитку системи.

Місце і роль фундаментальних цінностей у суспільстві характерні насамперед їх місцем у ціннісній структурі та колом відповідних соціальних функцій, які вони виконують. Фундаментальні цінності є ціннісним ядром

особистості та головною умовою формування духовного світу індивіда, який співвідноситься з духовним світом людства. Вони також відіграють провідну роль у культурі як у сфері, в якій людські цінності реалізуються через мистецтво та літературу.

Одним із найважливіших соціокультурних аспектів особистості є ступінь і якість гуманітарних знань та оволодіння культурними цінностями суспільства. Тому базові цінності відіграють особливу роль у формуванні молоді особистості (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

Освітні характеристики основних груп цінностей		
Група цінностей	Провідні цінності в групі	Провідні освітні характеристики
Загальнолюдські цінності	Життя, гуманізм, творчість, свобода, воля, відповідальність, істина, моральність, добро, віра та ін.	Комплекс загальнолюдських цінностей формується в системі освіти за допомогою як традиційних (народно-педагогічних та класичних педагогічних), так і інноваційних технологій освітнього процесу; в цьому задіяні як процес навчання, такі процес виховання особистості – в тісному взаємозв'язку загальноосвітнього освітнього закладу та навколишнього соціального (в тому числі квазіпрофесійного та власне професійного) середовища
Групові цінності	Міжкультурні, національні, статеві, вікові, громадянські цінності	У процесі засвоєння змісту освіти учень/студент має сформувані стійкі основи міжкультурної толерантності; формування громадянських цінностей є одним з пріоритетних завдань сучасного освітнього закладу як потужного соціального інституту в державі
Особистісні цінності	Здоров'я, життя, любов, справедливість, сім'я, прагнення до успіху, прагматизм, конструктивізм	Система освіти покликана забезпечити особистості належний стан здоров'я та життя за допомогою здоров'язберігаючих технологій; справедливість належить до основоположних принципів взаємин в середовищі навчального закладу; сім'я є цінністю не лише для самого учня/студента, але й для всієї системи освіти; прагнення до успіху забезпечується відповідними соціалізаційними механізмами, притаманними освітній системі як загальноосвітнього, так і вищого навчального закладу, які пов'язані з формуванням прагматизму й конструктивізму у поведінці особистості учня/студента

Підготовлено автором на основі опрацювання джерела: Левківська, 2017, с. 26.

В Україні процес переосмислення цінностей поглиблюється ще й внутрішніми аспектами: «Зміни в системі ціннісних орієнтацій неминуче деформують усталені уявлення щодо найважливіших інститутів суспільного життя, перегляду світосприйняття, моральних норм. Відбувається переоцінка

як загальнолюдських, так і професійних цінностей, оскільки нові тенденції в суспільстві змінюють традиційне ставлення до багатьох професій (Шеминог, 2005, с. 45-48).

Левківська (2017) пропонує розглядати цінності людини за такими групами: загальнолюдські, групові та особистісні. Авторка розглядає вказані групи цінностей крізь призму освітніх характеристик (див. табл. 1.2).

Під час соціалізації індивід опановує набір програм діяльності та поведінки, що притаманні тій чи іншій культурі, інтеріоризуючи знання, цінності й норми, що її відтворюють (Амеліна, 2004, с. 116).

На думку Ткачової (2007), «ціннісні пріоритети особистості формуються під впливом низки факторів, як зовнішніх, так і внутрішніх. Вирішальне значення у такому процесі відводиться шкільним закладам освіти як основним осередкам соціалізації молоді. Адже вони мають реальну змогу прищеплювати молоді загальнолюдські та національні цінності, прогресивні ідеали, аби ті ставали свідомими та активними членами сучасного суспільства. Виконання такого непростого завдання науковці й практикуючі педагоги бачать передусім у реформуванні системи шкільної освіти через призму застосування аксіологічного підходу. Основа підходу – переносити акценти з викладання вихованцям конкретної системи знань, чому надавали першочергового значення педагоги за звичної організації, на озброєння молоді відповідними ціннісними положеннями, для забезпечення соціального значення спрямованості їхньої життєвої активності» (с. 7).

У дослідженні Антонової (2003) встановлено, «що система ціннісних орієнтацій утворює складну багаторівневу ієрархічну структуру, в якій існує «ядро» з декількох базових цінностей, що є відносно більш стійкими до впливу соціальних та психологічних чинників» (с. 11). У цій роботі виокремлено шість груп у рамках кожного класу цінностей.

Цінності-цілі (термінальні) ми умовно об'єднали у групи: власного життя (здоров'я, любов, потіха, бажання, продуктивне життя), матеріальні

(заможне життя), міжособистісної комунікації (наявність щирих друзів, щасливе родинне життя, щастя інших), фахової самореалізації (захоплива робота, активне життя, віра в себе, креативність), естетичні (естетика природи і мистецтва), самовдосконалення (життєвий досвід, пізнання, розвиток).

Цінності-засоби (інструментальні) ми об'єднали у групи: вольові (охайність, раціоналізм, самовладання, непохитність бажання, відвага у відстоюванні власних думки і поглядів), інтелектуальні (освіченість, широкий світогляд), міжособистісної комунікації (вихованість, толерантність, порядність, чуйність, непримиренність до недоліків у собі та в інших), фахової самореалізації (результативність у справах, відповідальність, самостійність), емоційні (життєрадісність), самовдосконалення (високі планки).

Найменш піддатливі змінам цінності, що утворюють «ядро». Цінності середнього статусу – «структурного резерву» – найбільш піддатливі змінам. Завдяки достатній сформованості цих цінностей помітно поліпшується професійна підготовка майбутніх юристів.

Ціннісні орієнтації органічно пов'язані з потребами людини як організму і як члена суспільства. Важливо розрізняти біогенні потреби, які беруть свій початок у природі, і соціогенні потреби, які є результатом соціокультурної еволюції, оскільки без них неможливо досягнути систему суспільних цінностей. Ціннісні орієнтації є елементами внутрішньої структури індивіда, а відтак – основа його спрямованості на ті чи інші цінності. Цінності й ціннісні орієнтації є важливими складовими структури індивіда, що формуються за умови його соціалізації та виявляють спрямування на регулювання діяльності та поведінки.

Відображаючи зміну суспільних настроїв, ціннісні орієнтації зачіпають низку питань. Вони вказують на справжній потенціал людини, її стосунки в суспільстві, соціальну групу, до якої вона належить, її здатність керуватися моральними принципами і нормами: правдою, совістю, честю, милосердям, гуманізмом, свободою і відповідальністю.

Ціннісна орієнтація складається з усвідомленого та підсвідомого компонентів. Свідомий компонент ціннісної орієнтації передбачає когнітивний компонент, який формується у процесі розуміння та усвідомлення значущості цінностей для особистості, задає загальну спрямованість діяльності та є способом виділення предмета за його значущістю. Підсвідомий компонент ціннісної орієнтації проявляється також у визначенні значущості тих чи інших цінностей для особистості, виходячи з інтенсивності переживань, які виникають за підготовки до діяльності та самої діяльності, в обмеженні діяльності, несумісної з темпераментом і установками особистості (вважається, що ця структура задає межі, в яких може розвиватися та чи інша діяльність), а також у ціннісній орієнтації зміни значущості цінностей можуть відбуватися на підсвідомому рівні.

У нашому дослідженні під *цінностями* розуміємо головні та важливі, з кута зору суб'єкта (суспільства, групи чи людини) цілі життя та основні засоби досягнення цих цілей. Спрямованість людини на певний набір цінностей характеризує її ціннісні орієнтації, тобто загальний керівний принцип її поведінки.

Ціннісні орієнтації є продуктом соціалізації особистості. Це означає засвоєння соціально-політичних, моральних вимог, що пред'являються до людини як до члена соціальної групи, спільноти або суспільства загалом.

На основі аналізу перелічених досліджень можна сказати, що цінність, як і ціннісні орієнтації, має об'єктивно-суб'єктивну основу. Цінність – це форма прояву певного відношення між суб'єктом і об'єктом, а ціннісну орієнтацію здійснює конкретний суб'єкт, для якого цінності набули особистісного сенсу, стали значущими. Цінність – поняття, яке містить позитивне або негативне значення якогось об'єкта чи явища для суб'єкта, та регулює його поведінку.

Правильна ієрархія ціннісних орієнтацій – показник того, що студент отримав своєчасну та достовірну інформацію про духовні та моральні

принципи й навчився правильно їх застосовувати.

Перетворення в системі ціннісних орієнтацій неминуче зумовлюють деформацію колишніх уявлень стосовно найважливіших інститутів суспільного життя, перегляду світосприйняття, моральних норм.

Останнім часом характеристиками фахівця називають конкурентоспроможність, мобільність, готовність до постійного самовдосконалення. Водночас зберігаються особистісні риси, значущість яких визнавали й раніше. Інший погляд на образ людини спричиняє зміну трактування професіонала в різних видах діяльності. Творчий опис і осмислення картини світу тісно пов'язані з акретаксією, яка є показником ціннісної природи творчості. Цей термін вводиться «з метою продемонструвати здатність фахівця посилювати значення відомих раніше цінностей і формувати нові ціннісні установки» (Мартишина, 2006, с. 48).

Ціннісні пріоритети особистості формуються під впливом низки факторів, як зовнішніх, так і внутрішніх. Вирішальне значення у такому процесі відводиться закладам освіти як основним осередкам соціалізації молоді. Гуманітаризація освіти забезпечує знання про людину, а гуманізація – моральні й естетичні цінності людини.

Оволодіння міцними моральними знаннями – не самоціль. Проникнуті глибокими почуттями, знання мають перетворюватися у внутрішні переконання, стимули, практичні справи. Лише знання, які пройшли через почуття, стають стимулом моральної діяльності. У ході морального виховання важливо сформувати емоційно-чуттєву сторону духовного світу особистості.

Антонова (2003) виявила особливості цінностей та ціннісних орієнтацій студентів різних факультетів та розробила їх класифікацію, яка «допомогла визначити розходження в життєвій спрямованості особистості студентів різних факультетів» (с.16).

Авторка також встановила, що структурно-динамічні та змістовні характеристики системи ціннісних орієнтацій взаємопов'язані з іншими

особистісними якостями. Це дало можливість простежити динаміку ієрархії ціннісних орієнтацій особистості студентів.

Добре володіння професійними цінностями та правильно сформована їх система дозволяє фахівцю завжди мати орієнтир для порівняння ситуації, яка виникла, з тією, яка б мала бути в ідеалі. Саме вміння фахівця полягає в тому, щоб ситуацію, що склалася, максимально приблизити до тієї, яка закладена в систему його професійних цінностей. Такий підхід забезпечує як постійний високоморальний розвиток самого фахівця, так і тих, хто перебуває з ним у постійному контакті.

Аксіологічний компонент професійної культури формується як сукупність цінностей, створених людством і своєрідно включених у цілісний педагогічний процес на сучасному етапі розвитку освіти. Освоюючи цінності культури, фахівець має бути здатним перетворювати, інтерпретувати їх, що визначається як його особистісними якостями, так і характером його педагогічної діяльності. Саме в діяльності виявляються і вирішуються суперечності творчої самореалізації особи, кардинальна суперечність між накопиченим суспільством досвідом і конкретними формами його індивідуально-творчої реалізації та розвитку.

У цьому контексті погоджуємося з науковцями, що «на сучасному етапі для формування професіограми фахівця важливими є не лише володіння низкою ключових компетентностей, а й набуття християнських чеснот, виховання студентів як національно-свідомих патріотів України, людей, наділених високою громадянською свідомістю, осіб із державницькими інтересами, активних державотворців, будівничих правової держави. Щоб виховати національно-свідому й патріотичну, здорову, культурну спільноту людей, необхідно опиратися на цілющу силу християнської моралі, оскільки християнство – це той виховний чинник, що спрямовує особистість до досконалості, формує її духовно багатою, сильною, високоморальною. А такі фахівці завжди є гідними громадянами своєї батьківщини, оскільки як

християни вони відповідають перед Богом, а як громадяни – перед державою» (Білавич, Муқан, Козловський, 2023, с. 63).

До визначення категорії «цінність» застосовують різні підходи, однак усі вони не дають однозначного трактування поняття «цінності». Це свідчить про багатогранність самого поняття й про те, наскільки широке коло людських взаємин воно охоплює.

У сучасній науковій літературі проблему цінностей розглядають з різних кутів зору. Власне в педагогіці останніми роками почастишали питання стосовно цінностей та ціннісних орієнтацій, значення освіти для формування цінностей молоді, адже наше сьогодення дещо розмите, а духовні цінності девальвуються, що вкрай небезпечно. Саме освіті відводиться головна роль у формуванні цінностей та ціннісних орієнтацій. Насамперед тому, «що освіта є масовою, а по друге, тому, що її носіями є інтелектуали – люди, які мають широкі й глибокі знання, високу культуру. І по-третє, основна сфера їхнього впливу – молодь» (Куз, 2002, с. 11). До того ж, студенти приходять у заклад вищої освіти в тому віці, коли відбувається ціннісне самовизначення.

До фундаментальних цінностей суспільства відносять мораль, освіту, культуру, громадянську позицію, патріотизм. Тому в основу вдосконалення змісту фундаментальної природничо-технічної підготовки в університеті, на наш погляд, має бути покладено основні фундаментальні морально-естетичні імперативи.

Нові соціально-політичні умови, що виникли у процесі формування демократичного суспільства, призвели до трансформації свідомості людей. Демократичні процеси створили відповідні можливості для національно-культурного відродження української нації, яке тісно пов'язане з духовним оновленням. Терміни «духовне життя», «духовна культура», «духовні цінності» набули широкого вжитку.

Правильна ієрархія ціннісних орієнтацій є показником того, що учні/діти отримують своєчасну та достовірну інформацію про духовно-моральні

принципи та навчаються правильно їх застосовувати. Інакше кажучи, в цьому дослідженні ми виходили з того, що ціннісні орієнтації, або їхня ієрархія, є одним із суттєвих показників кількості та якості раніше здобутих моральних знань.

Сьогодні обговорюються нові системи освітніх цілей, які відроджують традицію ставлення до людини як до найвищої цінності й підкреслюють необхідність повернення в освітній процес ідей природовідповідного, культуровідповідного виховання та індивідуально-особистісного розвитку. Ці тенденції свідчать про те, що одним з основних способів проєктування освітньо-розвивальних систем є ціннісний підхід, спрямований на взаємодію з учнем як суб'єктом освітнього процесу, як суб'єктом, здатним до саморозвитку, самовдосконалення і життєтворчості на основі певної ціннісної орієнтації.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки тривають пошуки нових парадигм освіти, в основу яких покладено ідею її переорієнтування на формування всебічно розвинутої особистості. Підвищення якості професійної підготовки значною мірою залежить від ступеня оволодіння та засвоєння ціннісних орієнтацій, формування професійно-ціннісних переконань, які базуються на засвоєнні основ аксіології як науки про цінності. Одним із важливих аспектів освоєння професії є усвідомлення формування професійних цінностей студентів. Передусім це стосується спеціалізацій, де професійна діяльність пов'язана з людьми, особливо юридичних.

Це зумовлює проблему пошуку ефективних шляхів формування професійних цінностей студентів. З огляду на це актуальності набуває проблема формування професійних цінностей студентів. Це передбачає розробку теоретичних та методичних засад формування професійних цінностей.

Підсумовуючи проаналізований матеріал, можна дійти висновку, що питанню формування цінностей у сучасному суспільстві, незважаючи на його виняткову важливість, приділено недостатньо уваги. Варто зауважити, що

відсутній системний підхід до формування цінностей, а окремі спроби вплинути на ситуацію мають хаотичний характер. Якщо діти дошкільного та молодшого шкільного віку перебувають на достатньому рівні сформованості цінностей, то старшокласники та студенти перебувають у критичній ситуації.

Потужний вплив негативних суспільних ідеалів у вигляді низькопробних фільмів, слабоалкогольних напоїв, тютюну та низького рівня культури істотно позначається на свідомості молодих людей. Дослідники цього питання вважають, що лише системний підхід на державному рівні через освіту може вплинути на ситуацію, що склалася. Відносно низький загальний рівень моральної культури та духовних цінностей негативно впливає на трудові цінності майбутніх юристів.

Велика частка досліджень з проблеми ціннісних орієнтацій не дає цілісного системного уявлення про структуру ціннісно-змістовної сфери особистості. Також недостатньо детально вивчені проблеми ціннісних орієнтацій молоді, особливо студентської. Слабо висвітлена природа ціннісних орієнтацій молоді та проблема їх ієрархічної структури на новому етапі розвитку суспільства.

Тому важливим є дослідження чинників, що визначають становлення, розвиток і трансформацію ієрархічної структури ціннісних орієнтацій студентської молоді. Це необхідно як для прогнозування напрямів розвитку ціннісної сфери особистості в юнацькому віці, так і для подальшого впровадження в навчально-виховний процес робочої форми, яка сприятиме розвитку потреби усвідомлювати свою ієрархічну структуру цінностей і співвідносити її із засобами досягнення.

Недостатня аксіологічна підготовка студентів зумовлює низку суперечностей між традиційними підходами до професійної підготовки та вимогами сучасного суспільства, зокрема між: сучасними вимогами щодо професійних цінностей студентів і реальним рівнем їх сформованості у системі професійної освіти; знанням студентами норм-цінностей та їх

реалізацією у практичній діяльності; необхідністю аксіологічної компоненти у професійній діяльності та теоретичною нерозробленістю цієї проблеми у педагогічній науці.

Усунення цієї проблеми бачимо у використанні досвіду формування цінностей християнських, про що йдеться в наступному підрозділі нашого дослідження.

1.2. Сутність і особливості християнських цінностей як чинника впливу на загальнолюдські цінності фахівця

Релігія завжди відігравала і відіграватиме важливу роль у житті суспільства. Духовність народу має складатися зі споконвічних цінностей моралі та повсякденного життя, які є спільними як для Євангелія, так і для Конституції сучасної держави. У цьому контексті одним із головних завдань сучасної освіти є утвердження у вітчизняних навчальних закладах фундаментальних цінностей, які людство виробило протягом усієї історії свого існування. Це пов'язано з тим, що майбутнє Вітчизни залежить не тільки від інвестицій і нових технологій, а й від духовного потенціалу юристів, їх здатності і прагнень до добра, чесності, справедливості, працьовитості, безкорисливої турботи про ближніх, любові до своєї професії й країни.

Кислий (2021) вважає, що «соціальний ідеал формується на основі уявлення про соціальну та особисту дійсності як есхатологічну реальність Царства Божого. Християнство не лише узагальнює цінності, але і завдяки можливості людини розкрити свій потенціал у всіх сферах життєдіяльності, визначає способи виробництва і засвоєння нею нових істин та ідеалів. Формування нових підходів до інтерпретації соціального ідеалу в християнстві є свідченням історичності характеру аксіологічного вчення, в якому виражається творіння і творчість як спосіб мислення та поведінки, пошуків компромісів між людиною, суспільством і Церквою» (с. 45).

Релігійні почуття українців базуються на моралі і правилах повсякденного життя, які є єдиними як для Євангелія, так і для Конституції сучасної держави. З огляду на це, одним із головних завдань сучасної освіти є утвердження у закладах освіти країни загальнолюдських цінностей, вироблених у світових релігіях загалом і християнській зокрема.

Останніми роками часто спостерігається «необґрунтоване у масовій свідомості ототожнення понять «духовний розвиток» і «релігійне виховання», хоча виховання на релігійних засадах (заповідях, традиціях) є водночас і складовою формування духовної культури, і засобом цієї діяльності» (Долинна & Низковська, 2013, с.6).

Можна погодитися з Вишневським (2006) у тому, що «акцентування лише вершини ієрархії – ідеалів добра – веде до самоізоляції людини, самотництва і відмови від активного життя. Переважна орієнтація лише на національні цінності зумовлює формування національної чванливості і в кінцевому підсумку призведе до шовінізму. Надмірна увага до громадянських цінностей (прав і свобод), що характерно, зокрема, для американського суспільства, сприятиме розвитку сухого, бездуховного практицизму в стосунках людей. Нарешті, неадекватне випинання сімейних чи особистих цінностей породжує сімейну кастовість, чванливість, індивідуалізм» (с. 59).

Тему духовного виховання у своїх працях порушувала низка дослідників (Богуш та Сучок, 2012; Вишневський, 1999). Ідеї морального виховання молодших школярів розглядали (Городиська, 2017; Даниляк, 2017). Світоглядне значення християнських духовно-моральних цінностей у сучасній освіті, а також правову модель формування етичного і духовно-православного ресурсу для молодого покоління як єдиної нероздільної системи, покладено в основу наукових досліджень таких авторів (Власенко, Березюк, & Осадча, 2007; Дьюї, 2001; Карпюк, 2012; Кафарський, 2017; Козловський, & Козловська, 2019; Костюк, 2016; Лисогор, 2010; Огієнко, 1999; Огірко, 2015; Павлюк, & Дорошенко, 2013; Самбор, & Самбор, 2014; Сохань, 2015;

Столяренко, 2010; Сучок, & Жуковський, 2015; Тюріна, 2005; Химич, 2012; Чибісова, 2012; Bengtson, 2013; DeVries, & Zan, 1994).

Неперервність творчого поступу людини й суспільства засвідчує, що християнство, окрім узагальнення та фундаменталізації цінностей, формує свіжий погляд на соціальний ідеал, а це демонструє динамічність християнського аксіологічного вчення. Завдяки йому можна знайти відповіді на важливі соціальні питання сучасності із застосуванням релігійних духовних засад як сталого джерела роздумів і за сутнісним змістом, і як можливості зреалізованості в соціумі.

Так, Білавич, Мукан та Козловський (2023), досліджуючи християнські цінності вітчизняних правознавців, зауважують, що «становлення і розвиток української доброчинності з-поміж представників української Феміди відбувалося в руслі загальноєвропейського процесу розвитку як державного піклування, так і власне благодійності, адже тривалий час благодійність у цивілізованих європейських державах існувала як традиція, що постійно культивувалася та була продиктована гуманістичними християнськими цінностями, зокрема любов'ю, милосердям, добром. Таку форму можна віднести до приватної благодійності. Окрім цього, приватна благодійність українських правників живилася народними традиціями взаємодопомоги, які споконвіку були властиві українству як нації» (с. 63).

Сьогодні можна почути від деяких людей, що релігія – це річ приватна, отже, другорядна. Дехто дотримується того погляду, що наука релігії менш важлива, ніж, наприклад, наука читання, письма чи рахунку, що є неслухним, бо власне релігія – це найважливіше, найкраще і найпотрібніше добро в житті людини.

Звершенням релігійної парадигми в освіті, однак, стало не просто запровадження системи в освітній процес, але й укорінення у свідомість людини віри в можливість і необхідність глибоких якісних змін у ній самій завдяки освіті. Протиставлення «старого Адама» і «нового Адама» у Григорія

Сковороди (1994, Т. 1, с. 229), яке мовою сучасної філософії позначало прорив до людської екзистенції завдяки освіті й самоосвіті, яскраво ілюструє цей набуток релігії, якому український геній надав такого образного, і все ж раціоналізованого, розуміння.

Надзвичайно важливою в контексті нашого дослідження є тема богослов'я. Її аналізували у своїх працях чимало науковців (Гаврілова, 2012; Колодний, 1998; Марусяк, 2006; *Пастирологія в Церкві Христовій і її історичний розвиток як науки*, 2019; Трофимлюк, 2014; Шнакенбург, 2005; Якобчук, 2008; Erikson, 1974; Fouts, 1993; Gray, 2000; Guz, 2006).

Однак наука зробила свій значний внесок у необоротні зміни інститутів освіти. Саме ця необоротність дає змогу впевнено стверджувати про антропологічний характер змін у способі спрямованості та змісті пізнання, яке відбувається у процесі освіти. Наука, звісно, на перший погляд, змінює зміст освіти: на місце релігійно значущих знань приходять знання, вагомі для суспільства і без релігійних виправдань. Однак сам принцип підбору таких знань є ще важливішим, і саме він являє собою основну революцію в освіті, пов'язану з наукою. Цим принципом є пріоритет розуму, раціональності. Відтепер у суспільстві щось здійснюється, лише якщо воно раціональне, розумне. Як сформулював це Гегель, що все розумне – дійсне, а все дійсне – розумне (Hegel, 1831). Цей же принцип приходить в освіту, що непомітно, але радикально змінює її. Авторитет розуму руйнує авторитарність релігійної парадигми освіти.

Християнська віра відіграла значну роль у вихованні українського народу. Взаємодія двох основних чинників і тенденцій у моральному змісті виховного процесу є діалектично складною. З одного боку, виховання ґрунтується на досягненнях науки, філософії, героїзму, народної моралі та традицій. З іншого – опора на авторитет Святого Письма, вчення богослов'я та етичний потенціал релігії (моральні принципи, заповіді, життя святих).

Метою вивчення основ християнської моралі є розвиток духовності,

формування свідомої морально-етичної основи майбутніх юристів на основі християнського віровчення, прищеплення доброти, людяності, милосердя, чесності та працьовитості, виховання духовно збагаченої особистості, яка усвідомлює свою відповідальність перед Богом та Україною.

Сьогодні національне відродження українського народу ґрунтується на духовності, вираженій через релігію, яка відіграє особливу роль у зміцненні моральних засад суспільства. У всі часи релігія була важливим елементом національної єдності та державотворення, а також піднесення національної свідомості.

Важливу роль у цьому процесі відіграє вища освіта, яка має наповнити кожен ланку навчально-виховного процесу змістом християнської моралі, що є важливим націєтворчим чинником.

Виховання виступає глибоко внутрішнім актом, оскільки часто відбувається поволі, опосередковано, закріплюється у формі психологічної установки, внутрішньої мотивації, механізм актуалізації яких недоступний людині. Тому виміряти вихованість завдяки об'єктивним критеріям важко – потрібно досить тривале спостереження за вихованцем у різних соціальних умовах. Водночас навчання реалізується як зовнішній процес, результати якого добре кваліфікуються за допомогою фіксації (вимірювання) певних знань, умінь, навичок, компетентностей тощо.

Відповідно до релігійної літератури, навіть людину Господь створював двічі: перший раз як потенційну сутність, здатну до добра і зла, і наділену вільною волею, а вдруге – як актуальну сутність, чоловіка і жінку, що існують у Раю. Причому вдруге людина створювалася лінійним чином – спочатку чоловік, потім – жінка, тоді як перший раз людина створювалася циклічним, цілісним чином, як єдність чоловіка і жінки (що говорить про те, що потенційне має циклічну, а актуальне – лінійну природу). Розмірковуючи про шляхи звільнення особистості від пристрастей і пороків, про засоби утримання людини від зла, передусім звернемося до Старого Заповіту. Виховання у

єврейського народу було чітко узгоджено з Божественним Одкровенням, де людину розуміли як носія «образу Божого» і водночас «насіння гріха». Виховання через вивчення Божественного Одкровення мало визначати обов'язки людини, щоб вона прагнула бути святою, як святий Господь (Лев. 11, 44).

Детальніші роз'яснення з практики старозавітного виховання ми зустрічаємо у книгах притч Соломонових та Премудрості Ісуса, сина Сираха (Біблія, 2007). Книга Премудрості Ісуса, сина Сираха, вказує на певні загальні зародки виховання, а саме: премудрість як мета виховання, страх Божий як основа цієї премудрості, послух батькам або вихователям як основний принцип виховного процесу загалом.

Основний об'єкт педагогічного впливу – сфера почуттів у душі людини, її серце. Основна турбота виховання, за свідченням Божественного Одкровення, має полягати в «навченні» свого серця. Мудрість же поселяється в серці завдяки закладенню в ньому страху Божого. Людина, згідно з Божественним Писанням, не повинна вважати розум основним початком життя. Для премудрості є інший вищий початок – «страх Господній». Виховувати дітей у страху Господньому Святе Письмо радить передусім батькам, і починатися ці настанови мають у дитячому віці, оскільки саме перші враження глибоко проникають у душу людини й залишаються там на довгі роки (Біблія, 2007).

Необхідно зауважити, що біблійне старозавітне поняття «страху Божого» було складним поняттям, що охоплювало і побожний страх до Бога, і синівську любов до Нього. У якому співвідношенні перебували ці два почуття – любов і страх? Напевно, основним усе-таки був елемент страху, а не любові. У цьому й полягає відмінність Старого Завіту від Нового. Для виховання народу Ізраїлю любов до нього й великі благодіяння Божі виявилися недостатньо дієвим засобом. Потрібні були міцна рука й грізне слово. Чи не любов і милість, а загрози й покарання повертали Ізраїль до Бога і Його закону щоразу, коли він

ухилявся від них (Біблія, 2007, Ос., 2:4-15). Страх Божий – «початок премудрості», але це не виключає, а навпаки, передбачає розвиток у серцях дітей почуття любові до Бога. Сам страх має виникати з любові до Бога, з боязні образити Бога як люблячого Отця. Неминуча гріховність сама по собі збуджує страх, і в цьому аспекті страх Божий діє на душу вельми благотворно, очищально (Біблія, 2007, Ос. 2:16-25).

Тому, щоб навчити покори Господу, вселити любов і страх до Нього, необхідно було виконати глобальніше завдання: прищепити вихованцям почуття схиляння, страху й любові щодо вищих авторитетів загалом, а такими, природно, були батьки. Вони виявилися ніби заступниками самого Бога на землі. І закон поваги батькам проходить через усі книги Старого Завіту яскравою рисою. Це один із найважливіших принципів біблійної педагогіки.

Сімейні стосунки у Святому Письмі уподібнюються ставленню Бога до свого народу, тож діти повинні поважати батьків: «Шануй батька твого і матір твою, щоб тобі було добре і щоб довгі були твої дні на землі» (Вих. 20, 12).

Християнство зародилося, як блага вість про повернення людині свободи через подолання згубних наслідків гріха. Ісус Христос дарував вічний ідеал виховання: кожен християнин повинен, враховуючи вроджені здібності, намагатися уподібнюватися Христу, тобто перемогти в собі своєкорисливу природу і стати вільною особистістю, зі свідомими й розумними відносинами з Богом, людьми й природою. Що вкладає християнство в поняття «свобода» і «вільна особистість»? Що означає «виховання до свободи»?

Дар свободи пов'язаний з образом Божим, що перебуває в людині. Тому свобода в натуральному порядку дана кожному. Однак вона позбавлена найціннішого – внутрішнього зв'язку з добром. Свобода людини – то свобода і до добра, і до зла, самовизначення особистості відносно цих понять. Сенс морального самовизначення людини полягає у вільному подоланні гріха й у зверненні до чесноти. Переступаючи кордони морально недозволеного, людина втрачає дар духовної свободи і стає рабом пристрастей. З огляду на

схильність спотвореної людської природи до гріха, в реальному житті дуже важко відстояти добро й легко піддатися спокусам.

Тому одне із завдань виховання у світлі християнського педагогічного мислення – його звільнення, або сходження до свободи. За такого підходу завдання вихователя полягає в тому, щоб допомогти особі стати вільною. При цьому необхідно пам'ятати, що, розвиваючи свободу, ми водночас поглиблюємо право вибору людини, зокрема й можливість відходу в бік зла. Відбувається це через недосконалість людської природи, яка вимагає постійного приборкання.

З часів Старого Завіту засобом для цього слугувало почуття «страху Божого». З цієї позиції його й зараз не можна вилучити з виховного процесу, оскільки насправді в ньому немає анахронізму, авторитаризму й придушення особистості, які бачить тут секуляризована педагогіка. Саме вона ставить питання про неможливість вирішити так зване протиріччя між вихованням і свободою. З християнської позиції такого протиріччя не існує, як не існує абстрактної, вродженої волі, яка, не дана, а задана. Свободу потрібно, згідно з Гете, завойовувати щодня (Гете, 2001, с. 345). У духовному житті виховання свободи – найважча річ, оскільки після гріхопадіння людина повинна виховати свої сили, щоб опанувати себе, щоб знайти самого себе.

З цієї позиції християнське виховання співвідноситься з природою людини. Воно полягає в засвоєнні дару свободи, в розвитку свідомості свободи, почуття відповідальності та вміння володіти своєю свободою. Зміни у внутрішньому засвоєнні свободи для людини відбуваються тільки тоді, коли вона відчуває і бачить у житті рівність себе і всіх довколишніх перед обличчям Бога. Тому виховання свободи і дається через християнське життя.

Християнське виховання поєднує в собі все те, до чого прагнуть педагоги. Так, якщо виховання має приводити вихованця до щастя, то християнство і дає людині справжнє щастя. Не відкидаючи земних радощів, воно забороняє тільки непомірну прихильність до них, і вказує на справжню

радість, яка утворюється в молитовному спілкуванні з Богом, у служінні ближнім у душі любові. Навчити людину знаходити саме в цьому радість і щастя може християнська релігія, згідно з якою виховання людини має відбуватися в досвіді свободи, коли людина навчається їй.

При цьому очевидно, що свобода повинна відповідати віку особи і її досвіду, тобто надаватися їй тією мірою, в якій людина володіє своїми силами й розумом. Зазвичай батьки й вихователі мають рацію, обмежуючи свободу наглядом або перешкодою. Однак тут не слід перебільшувати, оскільки ці кроки тільки тоді набувають цінності, коли вони справді виховують у душі свободи. «Пізнайте правду, і правда визволить вас» (Біблія, 2007, Євангелія Г.Н.І. Христа від Йоана, 8.32), – наслідуючи ці слова Ісуса Христа, необхідно будувати систему виховання до свободи як систему залучення до істини, закладеної в Церкві. Тому пізнання істини полягає в залученні до Церкви, що сприятиме формуванню християнських цінностей.

Християнські цінності завжди відігравали важливу роль у забезпеченні й охороні людського буття, завжди були незамінними у справі забезпечення здорового морально-психологічного самопочуття людини як творця історії. Недооцінка, як і переоцінка, цієї її незалежності може обернутися серйозним упущенням в усьому моральному і духовному житті. Головним моральним орієнтиром для людини, за вченням Августина, має бути потойбічне життя (Тофтул, 2014, с. 9).

Бог слугує найвищим благом, яке дає благість усьому довкола, абсолютним блаженством, справедливістю, моральним законом. За зло, наявне у світі, відповідає людина, її вільна самохіть. Августин зазначав, що те, що ми шукаємо в моралі, здатен дати лише Всевишній, таким чином, любов до нього є моральним завданням людини (Архієпископ Августин, 2010, с.31). Саме такі уявлення мали вплив на наших вітчизняних мислителів середньовіччя, на філософське вчення Григорія Сковороди, були притаманні українській духовності взагалі.

Фома Аквінський на споконвічне для теологічного тлумачення моралі питання, чи узгоджуються між собою гуманна поведінка особистості та її спасіння, відповідає однозначно (Тофтул, 2014, с. 368). Отож, моральний спосіб дій гарантує людині спасіння, досягнення найвищого блага.

Основний акцент в етиці Нового часу – антропоцентризм, головна увага приділяється людині. У цей час складається переконання, що людина виростає до рівня морального суб'єкта завдяки раціональності своєї душі. Людина повинна керуватись в усіх своїх справах розумом. Розум (більш конкретно – освіта і виховання) розглядається як воля, здатність здійснити перехід від індивіда до роду, від зла до добра.

За Кантом (Тофтул, 2014, с. 204-206), мораль – це радше не вихідний стан людини, а те, що вона повинна досягнути внаслідок подолання особистої природної, чуттєво-егоїстичної спонуки. Панування морального закону як здійснення морального обов'язку у практичній життєдіяльності особистості слугує способом досягнення мудро влаштованої людської спільноти.

Аналізуючи окреслені дослідження, зауважимо, що цінність, подібно до ціннісних орієнтацій, характерна об'єктивно-суб'єктивною основою. Цінність слугує формою прояву відповідного взаємозв'язку поміж суб'єктом і об'єктом. Ціннісну ж орієнтацію реалізує конкретний суб'єкт, для якого цінності мають особистісний сенс, значущі. Ми певні, що цінність слугує поняттям із позитивним чи негативним значенням якихось об'єкта чи явища для суб'єкта, регулюючи його дії. Зважаючи на відмінності поміж низкою підходів у психології, цінності та ціннісні орієнтації є значущими складовими структури індивіда, які формуються під час її соціалізації та виражають спрямування на регулювання дій.

Система ціннісних орієнтацій виливається у складну багаторівневу ієрархічну структуру, де основа – декілька базових цінностей, відносно стійкіших до впливу соціальних та психологічних факторів.

Насправді ж, тут свідомо наголошено на ближньому, позаяк усі люди

зіштовхуються у стосунках із близькими як безпосередніми співучасниками буття. Оскільки із далекими ми практично не зіштовхуємося, наголошувати на любові до них неефективно. Належить полюбити ближнього, того, хто, можливо, на добро відповідає злом через своє духовне спустошення. Люблячи того, кого любити начебто нізащо, людина перевищує себе, власний егоїзм і перериває вервечку породження зла злом.

Формування християнських цінностей особистості «передбачає формування і розвиток таких компонентів, як: загальнолюдські цінності – набуті попереднім поколінням морально-духовні надбання, що є основою поведінки і життєдіяльності окремої людини та суспільства загалом» (Панченко, 2014, с. 109) .

Ідеї формування християнських цінностей передбачають реалізацію моральних цінностей, що відкладаються в свідомості особистості у вигляді норм, принципів, ідеалів, понять тощо. Це завдання реалізується у поєднанні досвіду світського та релігійного виховання. Мірилом ефективності формування християнських цінностей слугує моральність, виражена у щоденній поведінці особистості.

Орієнтація, втілення та здійснення гармонійної життєдіяльності на основі гармонійних духовно-розумних цінностей людини і гармонійних культурно-раціональних цінностей суспільства визначає аксіологічний принцип гармонізації життєдіяльності.

Людство здатне увійти в Гармонію Всесвіту, якщо кожна людина проявить рівне в розмаїтті між усіма – духовну свободу, визначену самореалізацію і гармонію. У світі духовної свободи затверджується обов'язок загального втілення гармонійних культурно-раціональних цінностей. Духовна свобода є передумовою ціннісно-орієнтованої поведінки. Наявність гармонійних культурно-раціональних цінностей є підставою й умовою прояву духовної свободи і визначеної самореалізації й гармонії. Кожен людський вчинок має духовну основу, що визначає духовний рівень і досвід людини.

Людина завдяки накопиченню досвіду духовної свободи стає духовною істотою й досягає визначеної самореалізації.

Людство формує комунікативну гармонійну культурно-раціональну практику духовних істот на основі визначених умов самореалізації. Імперативна значущість комунікацій має вольовий характер. На основі волі кожного досягається згода як акт волі колективного гармонійного культурно-раціонального вибору, розділеного всіма учасниками комунікативної практики. Гармонійні культурно-раціональні наміри реалізуються волею і визначеною діяльністю. Гармонійна культурно-раціональна діяльність формує реальну, необхідну, загальну, розвинену, відповідальну, виконавчу соціальну реальність гармонійної життєдіяльності з безпечної, справедливої, духовної свободи і наперед визначена самореалізацією людського індивідуального буття. Вона зв'язує всі духовно-розумні істоти в гармонійне культурно-раціональне ціле.

Пізнавати і проявляти рівне в різноманітті між усіма людині допомагають гармонійні культурно-раціональні цінності. Гармонійні культурно-раціональні цінності є смисловою основою для гармонійної детермінації духовної людини в умовах узгодженої колективно-індивідуальної комунікативної практики. Раціоналізм і культура взаємопов'язані.

Культура має раціональні суспільні цілі, наприклад, такі як безконфліктні відносини, управління гармонійною життєдіяльністю, розподілом ресурсів, правову гарантію на працю і справедливе забезпечення здорового життя для кожної людини або праці відповідно до визначених суспільних норм, або як непрацездатній особі, для гармонізації відносин.

Раціоналізм має культурні громадські цілі, наприклад, такі як створення моральних умов самореалізації, громадська безпека, нейтралізація раціонального аморального руйнування. Культурні та духовні цінності спрямовують людину на збереження цілісності Всесвіту. Ідеали раціональності стають у культурі свідомим імперативом діяльності,

узгодженої з навколишнім середовищем. Формується орієнтація людини у світі як вільного та відповідального суб'єкта, що контролює свої позиції стосовно оточуючого його світу. З'являється відповідальність у поведженні з раціональним знанням, починають працювати ідеали раціональності.

Пізнаючи і проявляючи рівне (духовну свободу, наперед визначену самореалізацію і гармонію) в різноманітті між усіма на основі гармонійних культурно-раціональних цінностей, людство іде по шляху гармонізації життєдіяльності і вдосконалення її гармонійної форми. Тенденції соціального вільного розвитку такі, що вона буде неминучим результатом аксіологічного закономірного історичного процесу. Завдання формування реальності культурного, професійного, здорового суспільства є зрозумілим і актуальним для людини, суспільства і держави. Вирішення цього завдання починається з освіти, з навчання населення.

Ціннісно-орієнтована міждисциплінарна освіта з гармонізації життєдіяльності людини і суспільства дає знання щодо вирішення цього завдання. Ціннісно орієнтовані міждисциплінарні програми освіти з гармонізації життєдіяльності людини і суспільства сприятимуть ціннісно-орієнтованому становленню культурного, професійного, здорового суспільства.

1.3. Особливості загальнолюдських та професійних цінностей студентів юридичних спеціальностей

Юрист як особистість має, безумовно, виражену індивідуальність як за загальнолюдськими, так і за професійними якостями. У професіограмі виділяють лише узагальнені якості, необхідні й достатні для виробничої діяльності, які можуть бути сформовані у процесі його підготовки. Водночас професійні цінності можна розглядати як похідні від загальнолюдських, національних (групових, організаційних) і особистих цінностей.

Загальнолюдські цінності та цінності якого-небудь соціуму формуються у людини в сім'ї, школі, у процесі стихійної соціалізації, професійні цінності – у процесі професійної освіти й відповідної діяльності. Юрист стає фахівцем у власній справі настільки, наскільки він освоює й розвиває професійну діяльність, приймаючи професійні цінності.

Процес ціннісно-орієнтованої діяльності студентів юридичних спеціальностей спрямований на реалізацію знань, почуттів та емоцій, які закріплюють гуманістичну спрямованість особистості, формують почуття відповідальності та самооцінки за поведінку, розвивають уміння професійно оцінювати та аналізувати поведінку в різних ситуаціях, робити власні висновки та адаптуватися до нових соціальних відносин, а також набувати компетентності та захищати власні інтереси і права інших людей. Ми вважаємо, що ефективним засобом забезпечення цих положень є система професійних цінностей майбутніх юристів.

Розглядаючи питання формування професійних цінностей студентів юридичних спеціальностей, ми вважаємо вкрай важливим підійти до питання цінностей у житті професіонала загалом. Це пов'язано з тим, що у процесі своєї діяльності фахівці можуть нав'язувати свої викривлені цінності іншим. Тому перш ніж цілеспрямовано формувати професійні цінності майбутніх юристів, необхідно забезпечити достатнє розуміння загальнолюдських цінностей і лише на цій основі вибудувувати міцну систему професійних цінностей. Повне розуміння професійних цінностей та їх правильне формування забезпечить те, що фахівці завжди матимуть точку відліку, з якою можна буде порівняти ситуацію, що виникла, з ситуацією, яка була б ідеальною. Уміння юриста полягає в тому, щоб максимально наблизити поточну ситуацію до тієї, що є в його професійній системі цінностей. Такий підхід забезпечує моральне піднесення як самого фахівця, так і тих, хто з ним постійно контактує.

Професійні цінності є основою для ґрунтовного підходу до фахової підготовки. Звичайно, цілі розвитку професійних навичок залежать від

контексту відповідної науки, таких як соціально-економічні потреби та особисті інтереси. Однак уже зараз є основне ядро, яке притаманне всім без винятку професіям. Це, зокрема, сумлінне і відповідальне виконання своїх обов'язків перед суспільством загалом і перед кожним його членом. Такий підхід дозволяє постійно вдосконалювати свої професійні навички та розробляти нові підходи до невирішених проблем. Тому лише глибоке усвідомлення необхідності безперервного розвитку професійної майстерності та розуміння професійних цінностей має стати основою для розвитку майбутніх юристів.

На сучасному етапі розвитку суспільства велика увага приділяється вихованню моральних якостей, творчих здібностей та загальному розвитку особистості майбутніх юристів. Особливе місце тут посідають професійні цінності, які необхідно засвоювати з початкових етапів навчання. Тільки фахівці, які розуміють і правильно адаптуються до цінностей своєї професії, можуть конкурувати з визнаними професіоналами у своїй галузі.

Лише через освіту як систему, що трансформує світогляд студентів у систему соціокультурних цінностей, можна сформувати професійну компетентність і, натомість, підвищити рівень професійної підготовки юристів. Без духовних цінностей юристи можуть спрямувати свої професійні знання на шкідливі для людства справи. Освіта може формувати світогляд, життєві цінності та орієнтири студентів юридичних спеціальностей, незважаючи на використання комп'ютерних технологій у цій сфері та швидкість поширення інформації в суспільстві.

Юриспруденція – одна із суспільствознавчих наук, об'єктом яких є суспільство, суспільні процеси і відносини, становище і роль особи у суспільстві, суспільна й особиста свідомість. Суспільствознавчі науки як галузь знань про різні сфери життєдіяльності суспільства взаємопов'язані, що створює можливості для використання у навчанні правознавства міжпредметних зв'язків з метою більш глибокого дослідження певних питань

та формування цілісного уявлення про суспільство, єдиної наукової картини світу.

Юридична наука – єдина і водночас диференційована, інтегрує цикли (рис. 1.1) і групи (рис.1.2) юридичних наук.

Рис. 1.1. Структура юридичної науки (за Рябовол, 2015)

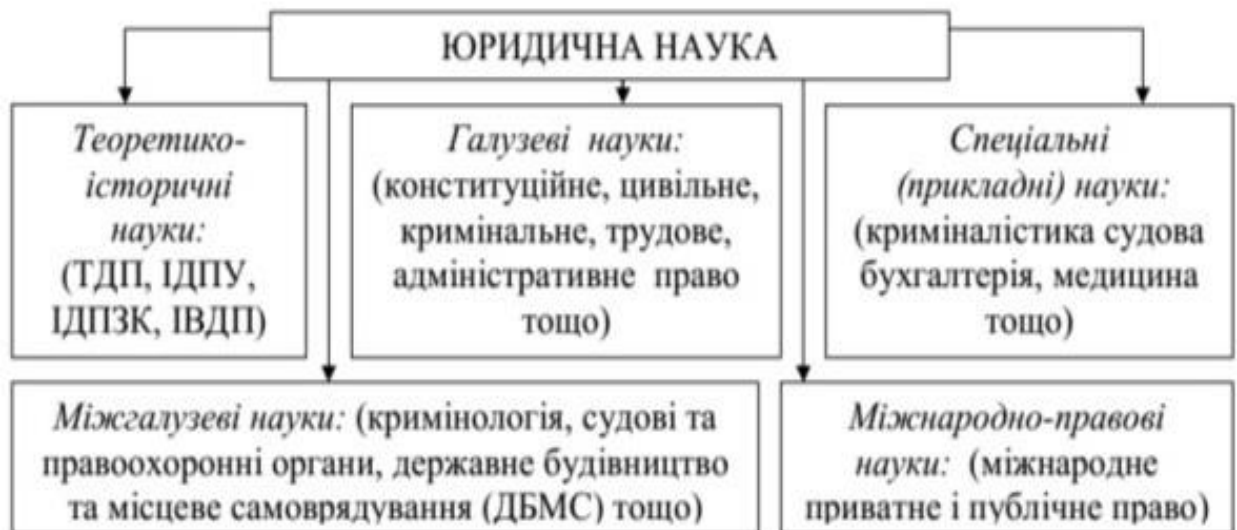

Рис.1.2. Структура юридичної науки (цикли наук, що її утворюють) (за Рябовол, 2015)

Отож, підґрунтя юридичної науки – державно-правова логіка, тобто об’єктивний, неодмінний, істотний, непорушний зв’язок державно-правових явищ поміж собою та з іншими феноменами, який обумовлює їх якісну визначеність, проявляється в юридичних властивостях (Бобровник,

Журавський, & Копиленко, 2006, с. 16-17).

Юридична наука вивчає також категорії й поняття права, концепції (системи поглядів, певне розуміння предметів, явищ, наприклад, концепції соціальної, правової держави), теорії (вчення, сукупність висновків щодо наявних відносин, взаємозв'язків предметів і явищ об'єктивної дійсності, наприклад, теорії виникнення держави), тенденції (стійкі напрями правового регулювання різних видів та аспектів правовідносин, наприклад, сучасними тенденціями становлення правової держави в Україні, є те, що закладено основи парламентаризму; реалізовано принцип поділу влади, що, разом із формуванням основних структурних елементів правової держави, дало змогу цивілізованого функціонування влади, утримання від силового вирішення суперечок поміж її окремими відгалуженнями; розпочалася реформа судової влади для перетворення його з каральної системи на дієвий метод владнання суперечностей; змінилася оцінка прав і свобод людини, їхнє конституційно-правове регулювання, окреслено шляхи їх реалізації, створені відповідні правові механізми тощо.

У процесі юридичної практики відбувається все більш глибока переорієнтація юридичних наук на гуманістичний метод вирішення практичних проблем. Виплекавши такі властивості в майбутнього юриста, викладач допоможе йому побачити за зовнішньою оболонкою предмета душу майстра, винахідника, юриста та його внутрішній світ.

Сьогодні юридична наука більш демократична, ніж колись, більш відкрита для сприймання класичної спадщини і сучасних ідей незалежно від місця їхньої появи. Вона приділяє більше уваги матеріальним і духовним потребам особи, її гордості, правовому та політичному світоглядам, правам і свободам громадськості. Істотно розширилась гуманістична суть теперішньої науки про державу і право зі сприйняттям задумів демократичної, соціальної, правової країни, суспільства (Бобровник, Журавський, & Копиленко, 2006, с. 13).

Особливого значення набувають право (не закон), права і свободи людини (не обов'язки), справедливість (а не лише законність). Ключова тенденція розвитку юриспруденції – гуманізація права й законодавства для людини, а не держави, на забезпечення умов, потрібних для абсолютної реалізації прав і свобод особи та громадянина й гарантування можливостей захисту у випадку порушення останніх.

Юридична наука позначається розробленням новітніх ідей праворозуміння, що конкретизується у відповідних підходах. Значення цього для системи правової освіти полягає в тому, що розробники навчальних програм, підручників, педагоги є прихильниками певного підходу й це обумовлює зміст і методику навчання.

Зміст юриспруденції є багатоаспектним та складноструктурованим. Пояснюють це тим, що в рамках єдиного об'єкта дослідження юриспруденція пов'язує в систему спеціалізовані науки, кожна з яких вивчає окремі прояви держави і права, має власний предмет і методи дослідження (Цвік, 2002, с. 4).

Отже, специфіка юридичної науки обумовлює певні особливості правової освіти, зокрема її змісту та організації навчання правознавства:

- комплексний характер предмета юридичної науки зумовлює предмет вивчення правознавства – держава і право як найважливіші суспільні інституції, закономірності їх виникнення, функціонування і розвитку, юридичні категорії, поняття, тенденції, концепції, теорії, причинно-наслідкові зв'язки тощо;
- теоретичні знання, які утворюють зміст юриспруденції, важко піддаються адаптації до вікових особливостей, водночас будь-які надмірні популяризації, нехтування принципом науковості можуть призвести до викривлення їх сутності;
- переорієнтація юридичної науки з позицій державоцентричного на позиції людиноцілеспрямованого підходу, з позицій нормативістсько-позитивістського на позиції філософсько-

- правового підходу до розуміння сутності права зумовлює переорієнтацію правової освіти з позицій законознавчого на позиції правознавчого підходу;
- прихильність розробників навчальних програм, підручників, педагогів до певного підходу до праворозуміння (позитивістський, природно-правовий, соціологічний, історичний, інтегративний) обумовлює відповідний зміст і методику навчання правознавства;
 - багатоаспектність та складноструктурованість змісту юриспруденції зумовлює наявність різних підходів до конструювання змісту правової освіти, на основі яких розробляються навчальні програми та підручники;
 - зв'язки юриспруденції з іншими суспільствознавчими науками дають змогу широко використовувати міжпредметні зв'язки у навчанні правознавства;
 - зміст права, зокрема його зовнішньої форми – законодавства, є динамічним, розвивається і сама юридична наука, змінюються підходи вчених до тлумачення явищ та процесів державно-правової дійсності, що вимагає постійного оновлення змісту правової освіти, підручників, а також актуалізує використання інших джерел правової інформації (посібників, довідників, енциклопедій, ЗМІ, нормативно-правових актів, Інтернет-ресурсу), що зумовлює необхідність формування умінь їх пошуку, аналізу і застосування щодо конкретних правових ситуацій;
 - юриспруденція має не лише теоретичне, але й прикладне значення, що вимагає забезпечення практичної орієнтації навчання правознавства;
 - особливості сучасного етапу розвитку юридичної науки та чинного права і законодавства, відбиваючись у змісті правової освіти, вимагають його регулярного оновлення й узгодження з потребами

суспільства і особи у контексті розширення компонентного складу, посилення практично-діяльнійшої складової.

У контексті вищезазначеного постає проблема особистісно орієнтованої юридичної освіти. Сучасний роботодавець у професіограмі юриста виділяє лише узагальнені якості, необхідні й достатні для виробничої діяльності, які можуть бути сформовані у процесі його підготовки. Найвищий рівень у системі цінностей зумовлює почуття суспільної відповідальності юристів за результати своєї діяльності, громадського обов'язку і дотримання морально-етичних норм. На цьому рівні цінності не можуть бути виражені кількома критеріями, але саме загальнолюдські цінності впорядковують систему професійних критеріїв.

Перед нами виникає неабияка проблема: яким же має бути юрист ХХІ сторіччя? Практику підготовки юристів в усі часи пов'язували з гуманістичним, божественним змістом. У Римі ґрунтовно почали готувати юристів у VI ст., в Україні в цьому були задіяні монастирі в Києві, Чернігові, Галичі тощо, а з 1661 р. цим почав займатися Львівський університет (1661, 20 січня. Заснування Львівського університету). Найперші юристи – брахмани (Індія), пророки (Іудея), волхви (Русь) – обирали пустелю для спокою й занурення в думи про юридичне.

Підвищення якості професійної підготовки майбутніх юристів значною мірою залежить від ступеня оволодіння та засвоєння ними ціннісних орієнтацій, формування професійно-ціннісних переконань, які базуються на засвоєнні основ аксіології як науки про цінності.

Аксіологічний компонент професійної культури юриста формується як сукупність цінностей, які створило людство і які введені до цілісного педагогічного процесу на теперішньому етапі розвитку освіти. Випускник юридичного факультету повинен мати необхідні актуальні наукові і прикладні знання, спеціальні вміння і навички, послуговуючись у своїх фахових діях демократичними й гуманістичними цінностями, утверджуючи й боронячи ідеї

правової держави, законності й справедливості, а також в усьому намагаючись творчо саморозвиватися (Зеліско, 2002).

Основа такої цілісної особистісної риси, духовний стрижень особистості студентів юридичних спеціальностей – відповідна ціннісно-мотиваційна домінанта, тобто прагнення встановлювати ідеали справедливості й законності, сповідувати правопорядок, сприяючи розбудові правової держави – України.

Правове виховання, зокрема його онтологічний статус, розглянуто у працях: Бжузе, Біда, & Співакова, 2019; Жидовцева, 2012; Козловський, Горохівська, & Мукан, 2023; Про освіту (Закон України) № 940-VIII, 2016; Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр. (Закон України). № 537, 2015; Ратушняк, & Ремех, 2011; Шефель, & Коваленко, 2010; Bilavych, Mukan, & Horokhivska, 2023.

Заслуговують на посилену увагу праці з методики викладання правознавства у закладі вищої освіти, а також аналізу проблеми розроблення концепції розвитку вітчизняної юридичної науки (Андрусин, & Гуз, 2011; Мойсеюк, 2007; Пометун, Ремех, & Пилипчатіна, 2009; Селіванов, 2001; Сливка, 2003; Сорович, 2002).

Ідея особистісно спрямованої юридичної освіти наразі актуальна. Особистісна характеристика моделі фахівця – найскладніша і важкопрогнозована. Вона потребує відповідного методологічного інструментарію, розробленого на синтезі видобутих психологічною та педагогічною наукою законам будови, функціонування та розвитку індивіда. Основними складовими такої моделі є фахові знання й уміння, соціально-психологічні й духовно-творчі риси фахівця, що показують його спроможність діяти в заданих умовах ринку праці, досягаючи результатів згідно із запитам суспільного і науково-технічного прогресу.

Зразковий юрист-фахівець має бути творчою особистістю, сміливим у своїх думках, упевненим у власних силах, спроможним до генерування нових

ідей, формування необхідності творчого способу життя, тобто вироблення низки вмінь: системного аналізу проблемної ситуації; виявлення суперечності й цілеспрямованого її вирішення, завдяки нестандартним рішенням; генерування оригінальних ідей, висунення гіпотез; пошуку і зважування розмаїття рішень творчих завдання або проблеми; свідомого переборювання інерції власного мислення; цілеспрямованого пошуку науково-прикладної інформації з необхідних проблем тощо.

Варто зауважити, що особистісна характеристика моделі фахівця передбачає світоглядні установки індивіда, що скеровують його на виконання конкретних соціальних функцій. Це зокрема ступінь соціальної зрілості, індивідуальна система цінностей і пріоритетів, ділові риси, морально-етичні норми тощо. Крім того, для юридичної спеціальності притаманне обов'язкове формування морального імперативу службової повинності, готовності підпорядкувати особисті інтереси ідеї правосуддя.

Отже, основними вимогами до змісту моделі фахівця є:

- розуміння суті та соціальної важливості свого фаху;
- сповідування морально-етичних та правових суспільних норм;
- формування аксіологічних устремлінь (ідеали, цінності, мотивація), зокрема розуміння аксіології права;
- обов'язкові людськість, гуманність особистості – справедливість, співчуття, милосердя, спроможність допомагати іншим тощо;
- виявлення громадянського обов'язку, тобто застосування і впровадження культурно-правових досягнень і загальнолюдських цінностей, усвідомлення політико-правової цілі народу в нинішньому державотворенні України.

Від ціннісних орієнтацій майбутнього юриста залежать індивідуальні цінності, які можуть змінюватись під впливом матеріального та духовного розвитку суспільства. У стінах закладу освіти він має великі можливості для особистісного розвитку.

Отже, будучи центральним особистісним утворенням, яке виконує регулятивні функції у становленні мотиваційної, вольової, емоційної сфери юриста як суб'єкта освітнього процесу, готовності особистості до подолання складнощів, зокрема й в умовах професійної діяльності, ціннісні орієнтації відіграють вирішальну роль у регуляції діяльності та поведінки, підпорядковуючи собі дію інших рівнів системи особистості. Динаміка ціннісних орієнтацій юриста та їх формування надають смисл та особливе значення цілям, задають ракурс бачення діяльності та самого себе у процесі професійного функціонування та розвитку особистості. Визначені ціннісні орієнтації, що сформувалися у студентські роки, дозволяють забезпечити неперервний професійний розвиток юриста, забезпечити вирішення професійних завдань.

Власне, фахова культура юриста слугує єдиним засобом для подальшого послуговування особистими фаховими знаннями, аби служити Закону, а не нехтувати ним. Ретельно у своїх працях вивчала формування професійної спрямованості особистості майбутнього юриста, значення конституційного забезпечення свободи творчості та права на результати творчої діяльності в умовах інформаційного суспільства низка науковців (Бойко, 2006; Бойко, 2008; Бочарова, 2014).

Властивостями правової сфери суспільного життя залишається вибіркова дія права і закону, недостатній ступінь реалізації гуманістичного потенціалу права; має місце суперечність між декларованим правом та практикою його реалізації, що значно знижує цінність права як способу захисту людини. Значення права як «мистецтва добра і справедливості» нівелюється, діє «право сили», а не «сила права». Право не сприймається в суспільстві як цінність, не підтримується авторитет державних органів та посадових осіб, держави як інституту.

Наразі сучасна правосвідомість значної кількості українських громадян украй деформована й нестійка. У ній, вважає Тригубенко (2002), «багато як

застарілих стереотипів, так і найновіших віянь і тенденцій. Вона складно, суперечливо відображає характер сьогодення, умонастрої й позиції різних верств населення. Найбільш помітною її рисою, як і раніше, є такий соціально-юридичний феномен, як правовий нігілізм» (с. 127).

Загострилася криза старої системи цінностей й актуалізувався пошук нових аксіологічних координат, які б інтегрували національні, демократичні, загальнолюдські, правові цінності. Об'єднати український народ для розбудови держави на принципах демократії, верховенства права могла б національна (державницька) ідея. Однак, не дивлячись на те, що її продукування розпочалося ще задовго до того, як Україна виборола суверенітет, вона залишається несформованою, місце і роль права в ній та у подальшому розвитку країни не визначено. Як зазначає Фіолевський (2004), «загальносприймана державницька ідея допоки лише відлунюється в промовах політиків» (с. 115).

Ключова тенденція розвитку юриспруденції – гуманізація права й законодавства, їхнє спрямування на потреби особистості, а не держави, на забезпечення умов, потрібних для абсолютної реалізації прав і свобод особи та громадянина й гарантування можливостей захисту у випадку порушення останніх. Інтегративний підхід полягає у спробі поєднати різні підходи до праворозуміння. Це підкреслює єдність самого поняття права й у процесі викладання передбачає пояснення і «духу права», і «букви закону», і «права в дії» як рівнозначних виявів права в суспільстві в певний історичний період (Стефанчук, 2009, с. 16).

Традиційна система освіти, зорієнтована на підготовку юристів юридичного профілю, що мають певну сукупність юридичних знань та вмінь, вже не задовольняє вимоги сучасного суспільства. У нових соціальних умовах потрібен фахівець, здатний вирішувати не лише суто професійні завдання, але й завдання комунікативного та концептуального характеру, що вимагає становлення під час навчання у закладах вищої освіти. Погоджуємося що у

контексті нашого дослідження «вагоме місце у підготовці майбутнього правознавця нового покоління теоретики і практики відводять гуманітарним предметам, дисциплінам мовно-літературного циклу, риторичі тощо. Саме риторичні вміння як важливий складник загальної і професійної культури майбутніх юристів допоможуть, окрім іншого, ефективно організовувати юридичний процес, будувати переконливу комунікацію зі споживачами юридичних послуг, колегами, громадськістю тощо» (Білавич, & Муқан, 2020, с. 47-48). Через свою професійну діяльність юрист інтегрується у суспільство. До професійних якостей студентів юридичних спеціальностей належать функціональність, економічність та ефективність, тому загальнолюдські цінності (духовність, гуманність, моральність) повинні домінувати як в ухваленні виробничих рішень, так і в побуті.

Поняття відповідальності за власні вчинки, з одного боку, цілком перебуває у правовій площині. З іншого, є речі незаперечні, прописані у кримінальних кодексах, які мають бути відомі. Та водночас є низка правових норм, нерозривно пов'язаних із мораллю. Такі екологічно-правові аспекти, екологічно-правові засади формування правової компетентності мають увінчатися успіхом.

Варто зауважити, що саме у правовій площині доцільно сприймати проблему. Тобто вона повинна мати наче два шари: перший – моральний, ціннісний, духовний, і другий – правовий, відповідальний, який показує, що за такі речі передбачена кара, і що з мізерних порушень виростають великі, і з мізерних покарань – досить суттєві. Отже, процес підготовки юриста ми розділили на два етапи висунення вимог до кваліфікаційного та професійного рівня та засоби їх виконання. Тоді як різні вимоги розроблені на достатньому рівні, засоби їх виконання потребують значного удосконалення.

Передусім вважаємо доцільним дослідити взаємозв'язок професійної діяльності юриста з основами християнської моралі. Метою вивчення основ християнської моралі є плекання духовності, формування свідомих морально-

етичних засад майбутнього юриста на основі християнського віровчення, прищеплення доброти, людяності, милосердя, чесності, працьовитості, виховання духовно багатой особистості, яка б усвідомлювала свою відповідальність перед Богом і Україною. У національному відродженні українського народу чільне місце посідає нині його духовність, носієм якої є релігія, котрій належить особлива роль у зміцненні моральних засад суспільства. В усі часи релігія була важливим фактором національного об'єднання і державотворення, піднесення національної свідомості.

Важливе місце в цьому процесі належить вищій школі, що має забезпечити наповнення всіх ланок освітнього процесу змістом моралі – важливого державотвірного чинника.

Проблема релігійного виховання молоді, як складової частини національного виховання загалом, набуває сьогодні першочергового значення. Воно поверне нашому народові справжні ідеали. Однак в Україні християнське середовище формується повільно. Християнське виховання трактується як щось другорядне, як таке, що може бути, а може й не бути. Правда, втішає те, що загалом український народ повертається до Бога, інстинктивно відчуваючи жагу до духовного. На жаль, понад 70 років існування радянської влади, викорінення гуманістичних принципів християнства, плюндрування і зневажання релігійних святинь та обрядів призвели до значної втрати духовних цінностей українського народу, а отже – до суспільної апатії, егоїзму, економічного хаосу та занепаду нації. Лише з падінням комуністичного режиму стало можливим повернення до духовного відродження.

Нині неможливо прогнозувати розвиток основних соціальних процесів без урахування релігійного чинника, тож в основу реформування системи освіти покладено духовність. Саме вона породжує шляхетність, допомагає кожній людині стати людиною, а нації – великою нацією.

Винятково важлива роль у вирішенні цієї проблеми належить заняттям з релігієзнавства і християнської етики, які формують загальноосвітні знання

про релігії в Україні та світі, встановлюють найголовніші суттєві правди християнської віри й засади моралі, що засновані на біблійних текстах. У богословсько-філософському плані ставляться і вирішуються проблеми забезпечення взаємозв'язку та взаємопроникнення таких категорій і понять, як «Бог і людина», «Бог і суспільство», «Бог і спільнота людей». Наголошується на значущості релігії, її здатності обґрунтовувати свої положення, задовольняти духовно-гуманні потреби людини, стимулювати дотримання національних, сімейно-побутових традицій.

Такий метод змушує майбутніх юристів замислитись над тим, що таке релігія взагалі, спонукає до відповідних вчинків і дій, бо найглибша криза сучасного життя полягає в тому, що люди не знають, для чого вони живуть.

Основою морально-етичного виховання є християнська педагогіка, яка базується як на загальнонаукових та загальнопедагогічних, так і на релігійних принципах. Вона має національне спрямування, пропагує рівність усіх перед Богом, засуджує насильство, жорстокість, закликає майбутніх юристів до совісності, милосердя, гуманізму, толерантності, духовного збагачення. Як зазначають українські науковці, «формування морально-етичних цінностей майбутнього юриста передбачає: забезпечення єдності етичних, моральних та фахових знань юристів; достатнього рівня сформованості основних параметрів професійно-морально-етичних цінностей; позитивної мотивації формування етичного компонента у професійній діяльності юристів; орієнтації на саморозвиток юристів у процесі формування морально-етичних цінностей» (Козловський, Горохівська, & Мукан, 2023, с. 27).

Опановуючи цінності правової й духовної культури, юрист повинен уміти перетворювати та інтерпретувати їх відповідно до особистісних якостей та характеру його юридичної практики. Власне, у фаховій діяльності виявляються й вирішуються протиріччя творчої самореалізації особистості, кардинальні протиріччя поміж накопиченим досвідом суспільства і реальними формами його особистісно-творчої реалізації та поступу. Юрист зростає у

своїй справі тією мірою, якою не лише опановує й розвиває юридичну діяльність, а й приймає правові цінності.

Зміст вищої юридичної освіти має передбачати насамперед вивчення освітніх компонент, що охоплюють цілі пласти культури. Якісне оновлення юридичної освіти – як ефективний метод подальшого саморозвитку професійної компетентності юристів – дає змогу сформувати системотворчу основу освітньої моделі. Вона передусім передбачає встановлення сутності юридичної освіти як неодмінного засобу поліпшення процесу особистісно-фахового розвитку юриста в соціокультурній розвивальній сфері вищої школи, внаслідок чого досягають рівня фахової компетентності разом із моральною та правознавчою відповідальністю, загальним рівнем фахової культури.

Основою формування правової компетентності майбутніх юристів вважаємо освоєння відповідних правових знань, умінь і навичок, формування правових поглядів та принципів, згідно з віковими особливостями і межею соціалізації, а також прищеплення віри у справедливість, сповідування морально-правових норм тощо. Технологія виховання з комп'ютерною підтримкою – це технологія професіоналізму, в основі якої точний, прицільний розрахунок виховних дій, поєднання самовиховання із зовнішнім підштовхуванням, діагностування, прогнозування, проєктування зрушень на кожному етапі, своєчасна підтримка і корекція виховного процесу.

При оцінюванні досягнень враховуються рівні: оволодіння знаннями про систему об'єктивно наявних державно-правових реалій; спроможності аналізу суспільно-політичних подій, застосування правових актів, юридичних видань. З метою поживлення процесу оволодіння юридичними знаннями й навичками доцільно проводити практичні заняття, конкурси, екскурсії, запрошувати представників юридичних професій, організовувати дидактичні ігри, розв'язувати юридичні задачі, давати юридичну оцінку ситуаціям.

Компетентності, пов'язані з розвитком цінностей, представлені на рис.1.3.

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів)

ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського суспільства, верховенства прав і свобод людини в Україні. ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.

ЗК14. Цінування та повага різноманітності і мультикультурності

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК)

СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.

СК2. Здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему.

СК3. Цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи.

СК4. Здатність застосовувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод,

СК14. Здатність до консультування з правових питань, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики,

Програмні результати навчання (РН)

РН2. Знати та розуміти міжнародні стандарти прав людини, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини.

РН15. Застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової систем

РН21. Знати механізм реалізації прав та свобод людини.

РН24. Розуміти і враховувати особливості професійної діяльності та етичні норми діяльності юриста.

Рис. 1.3. Загальні та спеціальні компетентності студентів юридичних спеціальностей, пов'язані з розвитком цінностей (освітньо-професійна програма, 2022)

Як необхідну умову формування цілісної розвинутої особистості вважаємо християнські цінності, покладені в основу правової компетентності, яка, натомість, є складовою професійної компетентності юриста.

Викладач має навчити майбутнього юриста контролюванню особистої поведінки, сприяти формуванню усвідомлення відповідальності за власні дії, оскільки за всіма людськими вчинками здійснюється контроль завдяки двом способам. По-перше, дотриманням норм права, порушення яких карається законом, а по-друге, значно ефективніший вид відповідальності й контролю за власними вчинками – впливає з гуманності й сповідування цінностей. Сформована на правових нормах правова свідомість стабільна і зазвичай зостається з людиною на все життя.

Отже, основним завданням формування християнських цінностей є установка на те, що передбачуваний результат, найвища його місія – це формування високих морально-правових почуттів у формі, доцільній для підготовки майбутніх юристів.

Аксіологічною складовою є система цілеспрямованого впливу моральних засад, норм, ідей, ідеалів, почуттів, усвідомлених переконань, що надалі розвиває у юристів морально-психічну витримку, надійність та готовність працювати в екстремальних умовах.

Правові ідеали формуються в будь-якому віці. Утім для молодшого шкільного віку притаманне пластичніше формування ідеалів, адже люди отримують їх через безліч каналів. У старшому шкільному віці стає дедалі важче ними оперувати (ідеться про казку, інсценізації, спеціальні картинки, анімацію, мультиплікацію, дитяче мистецтво). Відтак правові ідеали виходять, разом із моральними, на вищі, загальнолюдські духовні цінності.

Із цього вищого знання викристалізуються решта його підвидів, зокрема й професійного юридичного. Ця думка здається, на перший погляд, парадоксальною: з одного боку, особливість сучасного періоду така, що фахівець із традиційним багажем знань уже неспроможний подолати ті

труднощі, з якими він зіштовхнувся, адже наявна система знань уже не дозволяє йому їх визначити в контексті нових умов життя і зробити свідомий адекватний вибір.

Проте, з іншого боку, ця наявна система знань базується на попередній системі знань, напрацьованій людством, на практичному досвіді й емоційно-вольовому, раціональному усвідомленні людиною свого життя, на досвіді всього суспільства, що неодноразово підкріплюється особистою практикою, яка підтверджує правомірність деяких модельних уявлень дійсності на рівні свідомості людини.

Добре володіння професійними цінностями та правильно сформована їх система дозволяє юристу завжди мати орієнтир для порівняння ситуації, яка виникла, з тією, яка б мала бути в ідеалі. Саме вміння юриста полягає в тому, щоб ситуацію, що склалася, максимально наблизити до тієї, яка закладена в систему його професійних цінностей. Такий підхід забезпечує як постійний високоморальний розвиток самого юриста, так і тих, хто перебуває з ним у постійному контакті. Тому перед цілеспрямованим формуванням професійних цінностей майбутнього юриста необхідно забезпечити адекватне розуміння загальнолюдських цінностей і лише на їх основі будувати ґрунтовну систему професійних цінностей.

Отже, формування професійних цінностей майбутніх юристів перебуває на етапі інтенсивного розвитку. Утім використання різних засобів для виконання однотипних завдань свідчить про значний потенціал розвитку цього напрямку та гуманістичний підхід до формування християнських цінностей майбутніх юристів.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Аналіз історичного розвитку соціумів і фінансово-економічний обвал, що стався на початку ХХІ століття, дає всі підстави твердити, що це наслідок девальвації духовно-моральних цінностей цивілізації. Ця глобальна криза найбільше торкнулася держав із нестійким політико-економічним ладом, держав, у яких відбувся істотний розрив між класом людей при владі і простим народом, населенням цих держав. Саме повна протилежність принципам демократії – корумповане і бездарне управління країною – призвело до різкого спаду ресурсного забезпечення життєдіяльності більшості населення. Цей процес обвалу став можливим тому, що виявились непотрібними три найважливіші сфери духовного життя суспільства: наука, релігія, освіта. Перетворення політичного режиму із початком 90-х рр. ХХ сторіччя та відродження української незалежної держави зумовили те, що дослідники звертаються до витоків народної педагогіки минулих сторіч, залучаючи духовний та релігійний елементи до процесу християнського виховання.

Виявлено, що на зміну технократичної освітньої парадигми має прийти гуманістична парадигма освітньої діяльності, спрямована на формування людини, яка, на основі позитивних особистісних та соціальних ціннісних установок, зможе адаптуватися до сучасних життєвих умов та успішно впоратися з виконанням професійних та соціальних завдань. Основою такої парадигми має стати компетентнісна модель, де компетентність осмислена як пріоритетна цінність освітньої культури інформаційного суспільства і виступає як головна одиниця виміру освіченості людини, основи її інтелектуальної та духовної культури, що забезпечує можливість успішного виконання діяльності в певних галузях (компетенціях), а також здатність ефективно вирішувати проблемні ситуації та завдання, що виникають у всіх інших сферах її життєдіяльності.

Дослідженнями встановлено, що ціннісні орієнтації, виявляючи спосіб ставлення людини до низки аспектів матеріального і духовного світу, відіграють неабияку роль у структурі індивіда, відтворюючи шабель її розвитку, регулюють діяльність та поведінку. Сукупність аксіологічних знань, отриманих майбутнім фахівцем у процесі навчання та виховання у закладі вищої освіти, є основою системи професійно ціннісних орієнтацій. Цінності та ціннісні орієнтації є важливими складовими структури індивіда, що формуються за умови його соціалізації та виявляють спрямування на регулювання діяльності та поведінки.

Встановлено, що з кута зору суб'єкта (суспільства, групи чи людини), під цінностями розуміють головні та важливі цілі життя й основні засоби досягнення цих цілей. Спрямованість людини на певний набір цінностей характеризує її ціннісні орієнтації, тобто загальний керівний принцип її поведінки. Ціннісні орієнтації є продуктом соціалізації особистості. Це означає засвоєння соціально-політичних, моральних вимог, що пред'являються до людини як до члена соціальної групи, спільноти або суспільства загалом. Незважаючи на виняткову важливість, питанню формування цінностей у сучасному суспільстві не приділено достатньо уваги. При формуванні цінностей не спостерігається застосування системного підходу, а поодинокі спроби вплинути на ситуацію – хаотичні. Тоді як формування системи цінностей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку перебуває на достатньому рівні, старший шкільний та студентський вік – у стані кризи.

Показано, що християнське виховання поєднує в собі все те, до чого прагнуть педагоги. Так, якщо виховання має приводити вихованця до щастя, то християнство і дає людині справжнє щастя. Не відкидаючи земних радощів, воно забороняє тільки непомірну прихильність до них, і вказує на справжню радість, яка утворюється в молитовному спілкуванні з Богом, у служінні ближнім у душі любові. Навчити людину знаходити саме в цьому радість і

щастя може християнська релігія, згідно з якою виховання має відбуватися в досвіді свободи, коли людина навчається їй.

Доведено, що християнські цінності завжди відігравали важливу роль у забезпеченні й охороні людського буття, завжди були незамінними у справі забезпечення здорового морально-психологічного самопочуття людини як творця історії. Недооцінка, як і переоцінка, цієї її незалежності може обернутися серйозним упущенням в усьому моральному і духовному житті.

Виявлено, що сьогодні юридична наука демократичніша, ніж колись, відкритіша для сприймання класичної спадщини і сучасних ідей незалежно від місця їхньої появи. Вона приділяє більше уваги матеріальним і духовним потребам особи, її гордості, правовому та політичному світоглядам, правам і свободам громадськості. Істотно розширилась гуманістична суть теперішньої науки про державу. Підвищення якості професійної підготовки майбутніх юристів значною мірою залежить від ступеня оволодіння та засвоєння ними ціннісних орієнтацій, формування професійно-ціннісних переконань, які базуються на засвоєнні основ аксіології як науки про цінності.

Показано, що основним завданням формування християнських цінностей є установка на те, що передбачуваний результат, найвища його місія – це формування високих морально-правових почуттів у формі, доцільній для підготовки майбутніх юристів.

Матеріали розділу висвітлені у таких публікаціях автора: Зінчук, & Тушніцький, 2022; Тушніцький, 2020а; Тушніцький, 2021г; Тушніцький, 2022с.

РОЗДІЛ 2. ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У КОНТЕКСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ (КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)

Розділ 2 «Періодизація розвитку християнських цінностей майбутніх юристів у контексті гуманізації освіти (кінець XX – початок XXI ст.)» висвітлює загальні положення та обґрунтування періодизації розвитку християнських цінностей майбутніх юристів. Подано характеристику періодів та субперіодів. Проаналізовано розвиток теоретичних концепцій формування християнських цінностей юристів у досліджуваний період, а також стан практичних аспектів формування християнських цінностей юриста.

2.1. Обґрунтування та характеристики періодизації розвитку християнських цінностей майбутніх юристів

Зупинимось на історіографічному трактуванні поняття часу. Є два види історіографічного поняття «часу»: фізичний «лічильний», яким послуговуються у хронології, та історичний. Для історичного часу притаманні змістовність, наповнення подіями і залежність від ознак таких подій, а встановлений часовий проміжок і пов'язаний із ним процес утворюють одне ціле. Конкретність історичного часу передбачає достеменну хронологічну локалізацію досліджуваних процесів. Обрані нами хронологічні межі історико-педагогічного дослідження визначають лічильний час (кінець XX – початок XXI століття).

Еволюція загалом слугує поступовим розвитком суті, процесом змін, розвитку, перетворення чогось або когось. Еволюцію заданої педагогічної проблеми трактуємо як наслідок аналізу наукового дослідження упродовж відповідного періоду (три десятиліття) у хронологічному порядку, тобто

розвиток парадигмальних, методологічних, педагогічних та богословських поглядів на формування християнських цінностей.

Ключові методологічні засади педагогічних досліджень – це віднесення проаналізованих праць до історичних та джерельних (Довбня, 2017).

Наше завдання полягало в обґрунтуванні вибору методів періодизації, насамперед діахронного, який забезпечує розкриття якісних перетворень під час розвитку досліджуваних подій і явищ з їхніми формами та змістом (Аніщенко, 2003). Такий метод дає змогу не лише виявляти певні кількісні та якісні перетворення педагогічних явищ, а й пояснювати причини таких перетворень, для підтвердження їх адекватності, ефективності та відповідності виконуваним завданням.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття характерний подіями та явищами, суть яких відображена в архівній і педагогічній періодиці, а також у новітніх державних документах. У методології історії застосовано традиційні спеціально-історичні методи дослідження. Діахронічний метод характерний для структурно-діахронічного дослідження як виду дослідницької діяльності, а його завдання полягає у виявленні особливостей побудови різних процесів. «Діахронія» – це визначення систематичності розвитку історичних подій у конкретній галузі дійсності (Васильєва, 2015).

Відповідно до термінологічного аналізу, поняття «діахронний» і «діахронічний» похідні від категорії «діахронія». Послуговуючись даними структурно-діахронічного дослідження й ознаками «діахронії», застосовують діахронічний метод, аби виявити процес формування християнських цінностей у часі. Завдяки можливості застосовувати в історико-педагогічному дослідженні міждисциплінарні методи, ми можемо скористатися методологією історії як концептуальною складовою аналізу, щоб виявляти чіткі норми застосування обраних методів.

Термінологічне дослідження довідкових джерел дало змогу зрозуміти загальну характеристику категорій «період», «періодизація», «критерій

періодизації».

Поняття «період» показує відрізок історичного часу, за якого відбувається соціальний розвиток суспільства. Період – це часовий відрізок, обмежений датами або подіями; перебігом події, продовжуваної дії, розгортанням чиєїсь діяльності; часовим проміжком з притаманною наявністю чогось; відповідний період історії в суспільному й культурному розвитку держави, народу, з притаманними йому важливими подіями, явищами чи процесами; відтинок часу, впродовж якого із систематичним повторенням відбуваються ті чи інші процес або рух.

Періодизація є поділом на періоди. Тобто історико-педагогічна періодизація розвитку – чіткий розподіл історичного часу на часові межі, що дозволяє хронологічна локалізація такого процесу. Тобто ми маємо розподілити історичний час чіткою хронологічною локалізацією аналізованого процесу, інакше кажучи, процесу в часових межах.

Критерій періодизації – міра для дослідження історико-педагогічного чинника – рушійної сили самого розвитку в певний період дослідження. Завдяки дослідженням та застосованим науковцями задля чіткої періодизації суспільно-політичних, економічних та педагогічних чинників ми маємо змогу уточнити етапи у зазначених наукових працях. Чимало науковців застосовують власне нормативно-правове забезпечення розвитку освіти як вагомий чинник у розвитку закладів освіти. Отож, критерій періодизації – це історичний чинник розкриття ключової суті конкретного часового відтинку, історичного процесу або основа для оцінки.

Зупинимось на теоретичних основах періодизації як процесу. З огляду на суперечливі процеси в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, пов'язані передусім із нестабільним політичним та соціально-економічним становищем, впливом кризових процесів, новими ціннісними орієнтаціями в молодіжній сфері (Черкасов, 2009, с. 3), виникли нові вимоги до процесу виховання, які передбачають пошук досконаліших, ефективніших форм і методів навчання та

виховання, розвитку індивіда.

Курило (2000) вважає, що бажано виокремити і врахувати важливі ознаки об'єкта дослідження. Тут варто послуговуватися системою критеріїв, моделлю критеріально-комплексного підходу, універсальними для дослідження низки педагогічних систем у різні періоди часу в державі загалом: такі критерії є відображенням найсуттєвіших ознак системи освіти, що обумовлюють зміну парадигм: спрямування освітньої мети, змісту навчально-виховного процесу в навчальних закладах, доступність самої освіти тощо (с. 39). Гупан (2002) пропонує розгляд розвитку історико-педагогічної науки як самостійної ділянки загального освітнього процесу. Основа періодизації тут – інші суть, методологія й методи аналізу педагогічних явищ на відповідному етапі розвитку, власне, науки; поступові перетворення парадигм наукової думки; історичні й культурні умови розвитку освіти; вагомі факти, досягнення чи прорахунки тощо.

Хронологічними межами нашого дослідження охоплено кінець ХХ – початок ХХІ століття. Для нижньої межі – 1991 рік – притаманні кардинальні культурно-історичні перетворення в розвитку вітчизняної освіти вільної країни, виняткова гуманістична традиція в українській педагогіці, етнопедagogічні особливості вкінці ХХ сторіччя.

Період 1991–2023 рр. охоплює час державності України, існування її як самостійної держави. Суттєві зміни, які відбулися після перебування у складі Радянського Союзу і життєдіяльності України як держави, позначились на формуванні та світогляді цінностей молоді, зокрема студентів-юристів.

Зважаючи на тісні зв'язки юридичної спеціальності та суспільного стану в державі, вплив цих змін поширився і на юридичну освіту. На початок досліджуваного періоду, 1991 року, фактично все, що стосувалося релігії, передусім християнства, було офіційно юридично забороненим і вважалось незаконним.

Загалом за цей період Україна пройшла шлях відходу від закомунізованої

антирелігійної країни, де були заборонені, фактично, будь-які релігійні почуття. Передусім це стосувалося інтелігенції та людей, які мали можливість виступати у пресі й були публічними особами. Віра в Бога вважалася (до 1991-го року під пресом радянської дійсності) великим недоліком, умовно кажучи, «гріхом», за який люди несли покарання.

Також була категорично заборонена участь у церковних обрядах. Відомі випадки, коли людина могла втратити роботу тільки за це, що похоронила свою маму зі священником, а приводом для звільнення з роботи слугувала характеристика «участь у релігійних обрядах».

Досліджуваний період поділяємо на три етапи, кожен з яких містить два субперіоди (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Періоди та субперіоди формування християнських цінностей

майбутніх юристів

<i>Період</i>	<i>Роки</i>	<i>Субперіод</i>	<i>Роки</i>
перехідний	1991–2004	оновлення духовного й суспільного життя України	1991–1995
		адаптація до нових умов духовного розвитку в умовах гуманізації та гуманітаризації правової освіти	1996–2004
базовий	2005–2019	гуманізація правової освіти в умовах боротьби українців за нові духовні християнські цінності	2005–2013
		християнські цінності і правова освіта в період військової агресії росії як спротив підпорядкувати українську державу чужинському менталітету московії	2014–2018
екстремальний	2020–2023	вплив пандемії COVID-19 на розвиток цінностей та гуманістичні позиції студентства	2020–2021
		повномасштабна війна як якісно новий етап у формуванні і розвитку християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей	2022–2023

Сформовано автором

Перший період, який називаємо перехідним, тривав від 1991-го по 2004-й рік. Він складався з двох субперіодів.

Перший субперіод (1991–1995 рр.) характерний такими явищами, як залучення священників до життєдіяльності школи та інших освітніх закладів. Відповідно, здобувачі освіти та педагоги мали змогу вільно відвідувати церкву і вільно демонструвати свої погляди.

Глибоке розуміння та усвідомлення таких понять, як моральна культура, духовна культура, системи цінностей та ціннісні орієнтації, є основою для формування професійної системи цінностей. Міцна система професійних цінностей гарантує розвиток відповідних рівнів професійних навичок. У нашій країні процес перегляду цінностей поглиблюється через внутрішній вимір: цінності, наявні за радянських часів, зникли, а нові цінності, які поділяє суспільство загалом, ще не сформувалися. Зміна ціннісних орієнтирів неминуче призводить до трансформації попередніх уявлень про найважливіші інститути суспільного життя, перегляду світоглядних орієнтирів і моральних кодексів. Переоцінці піддаються як людські, так і професійні цінності, оскільки нові тенденції в суспільстві змінюють традиційне ставлення до багатьох професій.

У цей час розпочалися дискусії, які продовжуються понині. Оскільки в Україні, як і в усьому світі, не існує однорідних релігійних громад, то таке питання, як формування християнських цінностей, дехто розглядає як нав'язування однієї релігії. Такі погляди безпідставні, оскільки є право вибору релігії і є право сповідувати ту релігійну доктрину, до якої в людини лежить душа, чи до якої вона схильна.

Формування християнських цінностей є добровільним, стосується християнських родин тих батьків і тих студентів, які сповідують християнство, і які можуть і хочуть поглиблювати свою віру, посилювати свою любов до Бога, поглиблювати свої знання у сфері релігії і краще вчитися: вчитися молитися, вчитися робити богоугодні вчинки. Отже, говорячи про формування

християнських цінностей, маємо на увазі діяльність, що реалізується на рівні закладу вищої освіти. Факультативні курси та заходи, які проводять релігійні громади чи священники, є добровільними. Інша справа, що християнство, як релігія цінностей, як релігія добра, може бути висвітлене, і священники мають право інформувати про його основи й тих, хто хоче володіти такою інформацією.

Протягом 1991–1995-го рр. відбувався, образно кажучи, переворот у свідомості людей. Ще було дуже багато страху, особливо в людей середнього і старшого покоління. Страху, який виховувався десятиліттями і закладався на всіх рівнях радянського суспільства. Однак через кілька років розпочався (приблизно, звичайно, тут межу точно не можна окреслити, орієнтовно, у 1996-му році) субперіод, який можна назвати початковим. Тобто на той час зникли хитання і вагання населення, а суспільство прийняло християнські засади, і більшість жителів України навірналася до релігійного життя.

Другий субперіод (1996–2004 рр.) можемо назвати адаптаційним, коли, освіта, зокрема, вища юридична, починала адаптуватися до тих змін, які відбулися в суспільстві. Це зняття заборони на релігію як таку, на відвідування церковних заходів і, загалом кажучи, відновлення права людини на віру в Бога. Тривав цей період до 2004-го року.

На цей час припадають як позитивні, так і негативні зміни. Основна ознака негативу полягала у конфліктах між різними конфесіями, зокрема, між православною і греко-католицькою церквою. Однак, незважаючи на те, що ці конфлікти були іноді доволі серйозні, загальний вплив, загальний ріст і прийняття населенням християнських цінностей відбувалися все-таки в руслі зростання. Найскладнішим у цей період було протистояння християнської і постмодерністської молодіжної культури, яка проповідувала бруд, насильство, жорстокість, розпусту тощо.

Соціальну основу постмодерної молодіжної субкультури, що динамічно ширилася країною, утворює студентство. Розвиток молодіжної суб- або

контркультури зумовлюють:

- втрата офіційних символів сакральності й заміна їхньої творчої метафоричності на банальну церемоніальність;
- деконструкція конформістських культурних міфів і легенд;
- комерціалізація культури;
- конформістська попса;
- одержання культурою масовості з перетворенням її на різновид;
- технізація культури.

Сталими ознаками й характеристиками субкультури є такі: з огляду на хаос у вітчизняній культурі, відсутність офіційної культурологічної ідеології, а отже, контркультурного, нонконформістського спрямування нашої молодіжної субкультури; переважне недотримання її засновниками ні конфесійних, ні ідеологічних, ні національних тощо обмежень; негативне, ба навіть нігілістичне, ставлення до будь-якої усталеної системи духовних цінностей; звернення до нетипових для нашої країни духовних практик, подекуди езотеричного й містичного характеру, еkleктичне сполучення символів, перейнятих з інших культур; маргінальність.

Одна з особливостей молодіжної субкультури, зокрема й студентської, – її формування на основі інстинкту задоволення. Постмодерна молодіжна субкультура характерна тим, що панівні ідеологічні позиції тут посідають не творчі особистості, а ті, хто опанував галузь дозвілля, з усім її гедоністичним потенціалом. Молодіжній субкультурі притаманний дозвіллевий авангард, що актуалізує в суспільстві декадентсько-гедоністичну етику постмодерну.

Молодіжна культура, в основі якої – переважно художні смаки студентства, – досить специфічний і замкнений світ. Це субкультура без національного коріння, орієнтована на сьогодення. Тут переважають нові цінності порівняно з традиційними минулими. Переважно це культ тілесності, сексуальності, тобто загалом фізіології. Молодь сьогодні, на відміну від старшого покоління, практично не соромиться будь-яких фізіологічних виявів

тіла. Безсоромність неабияк формує сучасна художня література, сповнена емоцій, пов'язаних із сексуальними взаєминами, а також написана ненормативною лексикою. Відчуття сорому, що звично слугувало ознакою суто людського, культурного, вищого, на відміну від тваринного світу, нині є чимось застарілим і зайвим.

Отож, у постмодерному мистецтві основні теми – це божевілля, секс, серійні вбивства, садизм, мазохізм, жорстокість, жахи, наркоманія, стосунки у в'язницях, життя повій тощо. Саме такими сюжетами рясніють література й телебачення. Хоча, беззаперечно, такими сферами людського життя грішили й художні твори минулого. Щоправда, такі теми були рідкістю, а автори не прагнули насолоди від видовищ людських страждань і хиб. Навпаки, митців на такі твори й полотна надихали біль за людей, намагання хоча б художньо протидіяти лиху й гріхам, підштовхувати до відповідальності, самовдосконалення, змагання за краще майбуття.

Перевага таких сюжетів у мистецтві постмодернізму негативно позначалася на формуванні сценічних інтересів молоді, зокрема студентської. Життєствердні настанови, глибокі роздуми над сутністю життя, прагнення до естетики й довершеності, притаманні мистецтву минулого, змінилися на строкаті візуальні образи, створювані новітніми відеотехнікою, образами перекручень, жорстокості й розбещеності.

Постмодерністська естетика, яка ґрунтується на миттєвості, – надзвичайно чутлива до тенденцій моди. Мода – це тимчасове панування якогось типу стандартизованої поведінки мас, в основі якої – відносно швидка і масштабна зміна зовнішнього (передусім предметного) оточення людей. Психологічними чинниками впливу моди на молодь є: бажання виділитися; наслідування; соціальний статус; прагнення власної величі тощо.

Ідеться, зокрема, про естетику й мистецтво. На думку представників постмодерного мистецтва, вічних естетичних цінностей немає. Тож вони пропонують ілюзорне швидкоплинне мистецтво. Є митці, що створюють твір

винятково для того, аби миттєво знищити, залишивши певні докази його наявності (світлина, записи, кінострічки тощо). Іноді мистецький твір загалом відсутній, лише описано ідею. Позаяк мода – передусім сфера впливу молоді, зокрема студентства, окрім захоплення популярними мистецькими новаціями, молодь засвоює основні орієнтації, на яких ґрунтується мода: відмова від одвічних цінностей, ірраціональність, космополітизм тощо.

Характерна ознака постмодернізму – нівелювання меж поміж прекрасним і відразливим. Звичні побутові речі позиціонують як твори мистецтва. Замість послуговуватися прекрасним, митці демонстративно зображують усе потворне. Навіть персонажі дитячих кінострічок – жахливі створіння, часто наділені позитивними рисами. Виховання на потворності не розвиває психічну рівновагу, добродійність, конструктивну й оптимістичну позиції молоді, а навпаки – сприяє наслідуванню негативу, підвищеній зацікавленості ганебним, потворним і ницим, що спотворює духовність молоді, насаджуючи антигуманізм.

Окреслені особливості панівного напрямку в сучасній естетиці – постмодернізму – показують занепад естетики як сфери духовної діяльності. Варто навіть вказати на певне перенасичення деструктивними проявами й орієнтаціями постмодернізму. Відповідно активно розвивалися у цей період і нові чи оновлені освітні стратегії. Здійснимо порівняльний аналіз різних освітніх стратегій, виділивши різні аспекти, важливі для освіти та педагогіки.

Першу, матеріалістичну стратегію, ми розглядатимемо у тому варіанті, який можна назвати радянським чи комуністичним. Другу стратегію вважатимемо гуманістичною чи ліберально-гуманістичною. Третя стратегія відповідає християнській світоглядній основі і християнському світобаченню.

Гуманістична педагогіка – це педагогіка, в якій багато понять, що починаються на «само-»: самоактуалізація, самореалізація, самовизначення, саморозвиток, самодіяльність тощо. У пострадянські часи така педагогічна стратегія ґрунтується на ліберальних цінностях: толерантності, лояльності,

рівності, свободі вибору та реалізації різноманітних інтересів. Вища мета і сенс гуманізації та демократизації освіти – забезпечити свободу особи в сьогоденні та підготувати її для вільного життя в майбутньому, сформувані екзистенційне почуття свободи і здатність до морального, професійного, життєвого вибору. Визначення себе як відповідальної і вільної особи – це головна мета освіти людини XXI століття. Гуманістичний погляд на систему виховання пов'язаний зі створенням умов для людини з метою освоєння культури та саморозвитку. Гуманістична та радянська стратегії, вірячи у початкову рівність і повноцінність людей, ведуть їх до індивідуальності (несхожості) і в цьому бачать одну зі своїх цілей. Християнство веде спочатку різних у своїй неповноцінності та болючості дітей до єдності у Христі, до схожості на Христа. І в цьому є мета та євангельський шлях християнської освіти. Перші дві стратегії – це шлях від рівності (однаковості) до несхожості (індивідуальності), третя – це шлях від неоднаковості (як ознаки неповноцінності) до єдності, цілісності та повноти у Христі. Це прагнення робить людей схожими між собою у праведності і святості, оскільки відбувається їхнє наближення до образу Божого.

Індивідуалізація душевного життя – кардинальна і глибока інверсія індивідуального духу, упереджене і невпинне розсекречення власної самості, яка часто складалася не на волі, а через незнання самої людини. У світлі вищих смислів і вищих цінностей (переконань, вірувань, життєвих принципів) будь-який фрагмент своєї самості, будь-яка душевна здатність проходять випробування на справжність, істинність і невід'ємність їх у складі істинного, внутрішнього «Я» людини. У цьому суть, зміст, цінність і призначення людської індивідуальності.

Відмінність початкових аксіоматичних установок на природу людини та освітніх цілей породжують різні освітні тактики. Гуманістична педагогіка спрямовує педагогічні зусилля не на зростаючу людину, а на умови (розвиваюче середовище, ситуація вибору тощо), в яких вона росте.

Християнська ж педагогіка направляє свої засоби на плекання всього доброго в людині і викорінення всього злого й поганого. Очевидно, що поєднати подібні тактики неможливо.

Кожна педагогіка має свій освітній ідеал, своє розуміння того, якою має стати людина. У радянській педагогіці – це «всебічно розвинена гармонійна особистість». Ось тільки, скільки цих «усіх сторін» у особи, домовитися, мабуть, не встигли – епоха закінчилася. У ліберально-гуманістичній педагогіці – це «вільна, успішна, конкурентоспроможна індивідуальність», а сама педагогіка визначається як «діяльність, що сприяє становленню вільної індивідуальності». У Християнстві цим зразком та Образом є Ісус Христос. Зазначимо, що для різних світоглядних установок буде різним і суспільний ідеал. Під цим поняттям ми розуміємо оптимальний устрій соціальних відносин. А створення оптимальної системи відносин буде педагогічно доцільним для будь-якої стратегії. Принципова відмінність устрою соціальних відносин у різних стратегіях полягатиме в різному співвідношенні між «я» і «ми», між «особистим» і «суспільним».

Очевидно, що в радянській педагогічній стратегії «ми» стоїть над «я» («Раніше думай про Батьківщину, а потім про себе»), а в гуманістичній, навпаки, «я» над «ми». У християнському світогляді встановлено антиномічну рівновагу або баланс між «я» і «ми» («Врятуйся сам і навколо тебе врятуються інші»). Мрія радянської педагогіки – здоровий колективізм, у якому відбувається формування або перетворення людини. Основою відносин для людей є прийняті у цьому колективі закони, статут, регламент, причому є первинним (але зовнішнім) регулятором цих відносин. Ключові слова колективістської педагогіки, що характеризують педагогічні відносини, – це «товариш» та «регламент».

Соціальним педагогічним ідеалом християнської стратегії є соборність, як органічно нерозривна єдність «я» і «ти», що виростає з первинної єдності «ми». Ціле не тільки нерозривно поєднує частини, але наявне в кожній зі своїх

частин. Тому ці дві інстанції, єдність цілого і самостійного кожної з частин, не конкурують тут між собою і не обмежують одна одну. Єдине спільне між радянською і християнською стратегіями – подібність у тому, що умовою нормального існування людини в суспільстві є необхідність давати іншому. Ця схожість не є схожістю християнства з тоталітаризмом. Швидше, зазначена риса радянської стратегії є наслідком того, що вона розвивалася на історичному ґрунті, протягом багатьох століть, вихована християнством. Ця характеристика радянської ідеології виділяє її з-поміж інших ідеологій, визнаних тоталітарними. Ліберально-гуманістична стратегія користі давання не відкидає, але на чільне місце все ж ставить споживання.

У гуманістичній педагогіці здобувач освіти і педагог є рівноправними учасниками освітнього процесу, вони спільно і одночасно на основі своїх суб'єктивних позицій вибудовують загальний освітній простір, і їхні взаємовідносини завжди мають суб'єкт-суб'єктний характер. Ключовими для гуманістичної педагогіки є такі постулати: людина сама обирає собі партнера за договором, тим самим бере на себе відповідальність не порушувати прийнятих при спільному обговоренні домовленостей. Педагоги з гуманістичною позицією договір сприймають як чинник довіри, бо в освітньому договорі педагог обирається як довірена особа.

З погляду християнської стратегії договір є формою зовнішнього регулювання відносин між людьми, якщо в цих відносинах відсутній внутрішній регулятор – довіра та любов. У стратегіях, де колективізм і партнерство є зразками соціального устрою, первинними підставами регулювання педагогічних відносин є регламентації та домовленості.

Ключовими словами християнської стратегії є «брат», «любов» та «довіра». Це реалізується через основний педагогічний механізм – послух, який замість гуманістичної рівності втілюється в принципі ієрархічності, суть якого полягає в тому, що молодший слухається старшого, а старший відповідає за молодшого. Рівноправне партнерство рано чи пізно неминуче призводить до

порушення п'ятої заповіді, а не шанування старших визначається як хамство.

Цілком очевидно, що названі освітні стратегії взаємно виключають одна одну, незважаючи на деякі збіги щодо окремих позицій. Наприклад, якщо дивитися з радянської позиції на інші дві стратегії, то одна з них «буржуазна», інша – «опіум для народу». З християнської позиції дві інші є антихристиянськими. З ліберальної позиції – одна тоталітарна, інша – архаїчна. І об'єднання позицій (а будь-яке об'єднання можливе лише на загальному) без втрати суттєвого та основоположного – неможливе.

Другий період, базовий, який охоплює 2005-2019 рр., теж складається з двох субперіодів. На той час християнство, як релігія переважної більшості українського населення, вже не викликало сумнівів. Однак події, пов'язані з Майданом, суттєво вплинули на свідомість людей і великою мірою посилили позитивне ставлення до цінностей, зокрема християнських. Певною мірою це було пов'язано з достойною, гідною поведінкою низки священників, які брали участь у подіях на Майдані на стороні народу.

Водночас спостерігається хвиля негативу, можливо, перші прямі, офіційні відгуки про недостойну роль православної церкви московського патріархату, які перетворювали церковну діяльність у політичну. Суттєва різниця між служителями Української Православної Церкви та православної церкви московського патріархату полягала в тому, що більшість українських священників виступали на стороні народу в рамках релігійних, християнських цінностей збереження людських життів. І, якщо говорити високими фразами, то вони були на боці добра. Фактично, політичні мотиви відігравали незначну роль. Священники виступали за вільну Україну, за свободу людини, за її цінності, тоді як політизація московськими попами українського суспільства завдавала досить суттєвої шкоди.

Субперіод 2005-2013-х років складається, фактично, з двох ще менших періодів: період президенства Віктора Ющенка й обрання президента Віктора Януковича. Очевидно, що різкі зміни в суспільному житті суттєво вплинули на

освітній процес, на освіту і на релігію. Посилення політизації релігії, причому з боку антиукраїнських сил, і антиукраїнська діяльність Віктора Януковича призвели до суттєвих змін і в освітньому процесі.

У період між 2010-м і 2013-м рр. відбуваються два протилежні процеси. З одного боку, це, як зауважено вище, політизація релігійних організацій, спрямована зокрема проти розвитку України, і протилежна тенденція – посилення дійсних, християнських чеснот, посилення патріотичних настроїв, які призвели до подій другого Майдану 2014-го року.

Тому другий субперіод, який охоплює 2014-2019 роки, можна назвати першим етапом військової агресії росії, що, знову ж таки, впливає на освітній процес і на цінності українців, зокрема студентів.

Однак після Майдану до влади прийшов проукраїнський президент Віктор Ющенко, який сприяв усіма силами розвитку України, україністики й української церкви. Звичайно, у політичному плані, до Віктора Ющенко можуть бути претензії, однак, як українець і християнин, він, у силу своїх можливостей, на цьому етапі вносив позитив і сприяв популяризації християнських цінностей.

На цей період припадає суттєвий прорив у розвитку комп'ютерної техніки та інформаційно-комунікаційних технологій, що кардинально змінює доступ до інформації кожного члена суспільства, а особливо щодо молоді. Вподобання сучасної молоді, зокрема студентів, формують здебільшого засоби масової інформації (ЗМІ).

Навіть бездоганний художній текст, потрапляючи у ЗМІ, втрачає початкову суть, стаючи чимось минулим, як-от новини, спортивні матчі, кліпи тощо. У такому контексті переважає установка на популярність, масовість, повсякденність мистецьких творів. Постмодерн радше тимчасовий, повсякденний, це аж ніяк не мистецтво. Тож у мистецький твір активно вводять предмети побуту (пляшки, газети та ін.), а до шоу-бізнесу залучають нефахівців тощо.

Надзвичайно приваблива для юні змога вибудовувати свій світ. Усі, хто належно знається на комп'ютерній техніці, спроможний творити. Чимало молоді, зокрема студентів, захоплюються таким видом творчості. Тож основне художнє й естетичне вподобання сьогодні – суб'єктивізм.

Основна форма постмодерністського естетичного самовираження – колаж, що спершу слугував наклеюванням на певне тло матеріалів, різних за кольором і фактурою. У музиці ж 20-х років ХХ ст. то було введення в музичний твір тем і уривків з інших творів. Нині колаж має ширше значення: це естетичний принцип постмодернізму, відповідно до якого поєднуються розрізнені образи й несумісні речі. Мета такої діяльності – створити нові смисли, вразити.

Така мистецька форма має найсуттєвіші риси постмодерністської естетики – новизна й миттєвість. На телебаченні спостерігаємо надзвичайно різні образи, стилі й ідеї. Сучасна архітектура також характерна колажем: адміністративна споруда може поєднувати скляні конструкції, елементи готичної й барокової скульптури. Такі строкатість, негармонійне розмаїття, постійне перетворення візуальних образів, миттєве перемикання уваги з одного предмету на інший, стала напруга негативно позначаються на психіці й інтелектуальному рівні студентів, перешкоджаючи у сприйманні й засвоєнні навчальних дисциплін, відлучуючи від читання і писання, гальмуючи розвиток абстрактного мислення.

Яскравий приклад постмодернізму – розвиток мистецтва перформансу. Застосовуючи рок-музику й лазерну техніку, представники такого жанру просто позиціонують себе і власну епатажну поведінку як художній твір. У перформансі реакція глядача – частка художнього твору. Відраза, презирство або шок – теж складові мистецтва. Безумовно, це посилює вплив митця, а також виховний вплив на глядачів. На жаль, такі впливи не виховують у молоді добро й милосердя, породжуючи натомість збурення, гнів, агресію тощо, стаючи підґрунтям антигуманізму в естетичних смаках.

На дегуманізацію мистецтва позитивно впливають сучасні технології. Активне відтворення художнього читива ніби спрямоване на те, аби мистецтво стало доступнішим для широких верств. Утім сюжети активного тиражування – не лише фільмування кінозірок та інших популярних осіб, а й демонстрація понівечених людських тіл в автокатастрофах тощо. Для постмодерністів людська особистість є тим, від чого треба позбуватися.

Дегуманізація – чимала частка рок-музики, яка, по-перше, пропагує серед молоді моральне розбещення, а, по-друге, втрачає зв'язок з особливостями людської особистості через залежність від технології відтворення й виконання, від власне техніки.

Навіть під час виконання «живої» музики на рок-концерті застосовують потужні відеоекрани, аби було «живе» виконання. Такі заходи збирають безліч людей на величезних стадіонах, переважно молодь. Таке мистецтво не має конкретного автора. Кінофільми, п'єси, музичні твори нині треба створювати у співавторстві.

Отже, цей субперіод (2014-2019 рр.) можна назвати випробувальним. Він ніби готує людей до тих екстремальних катаклізмів, які чекають їх у наступному періоді, який охоплює всього три роки. Однак ті три роки є за своєю напруженістю, за своєю інтенсивністю, за своєю емоційністю, можливо, набагато насиченіші, ніж попередні десятиліття.

Третій період, екстремальний, охоплює 2020-2023 рр.

Перший субперіод (2020-2021 рр.) пов'язаний із поширенням всесвітньої пандемії COVID-19. Тут відбуваються кардинальні зміни в освітньому процесі. Навчання стає не просто змішаним, де дистанційна освіта є тільки одним із дієвих елементів, а починає ставати переважаючим (а в певні етапи – єдиним) способом навчання.

Такі випробування не можуть проходити безслідно, оскільки завмирає великою мірою громадське життя. Богослужіння переходять на онлайн. Заходи, які проводилися (волонтерські, християнські зустрічі), знову ж таки,

переходять в онлайн-формат, або ж просто перестають проводитись. Отож, період 2020-го – 2021-го року – період пандемії, має суттєвий вплив на освіту і, знову ж таки, на цьому етапі здається досить складним.

Однак другий субперіод третього періоду (2022-2023 рр.), який триває досі, незважаючи на свою невелику часову фізичну тривалість, емоційно та історично охоплює десятки років. Це період відкритої війни, період переважаючого дистанційного навчання, період великого випробування. І характеристика цього періоду, якщо врахувати, що, незважаючи на це, Україна виявляється набагато сильнішою і витривалішою, ніж здавалося всім – як за кордоном, так і нам самим.

Так чи інакше, освітній процес продовжується. Як і продовжується світське і релігійне життя. І роль церкви, християнських цінностей тут виходить, практично, на перше місце. Тому що, переглядаючи відеоролики, де солдати читають псалми і моляться; споглядаючи, як молитви мільйонів людей роблять диво, бачимо, що християнські цінності – це цінності, які треба берегти, розвивати і якнайбільше старатись, щоб молодь, студенти, передусім юристи, які мають у своїх повноваженнях права великою мірою вирішувати людську долю, сповідували гідні цінності, достойні України.

Соціалістичні та ліберальні ідеали тісно переплітаються у свідомості старших поколінь. Їхні особливі цінності сформувалися під впливом слабких спроб ліберальних реформ у тоталітарних державах (хрущовська відлига), які вони потім загально прийняли в умовах кризи і розпаду всієї системи. Для них характерне прагнення до прогресу (добробуту і розвитку всього населення). Вони були соціалізовані в рамках індустріального суспільства. Це покоління мало сильне прагнення до вищої освіти, швидкого зростання великих міст і формування міської культури, входження в інформаційне суспільство (поява телебачення, перші польоти в космос). Це покоління сьогодні характерне критичним ставленням до влади та орієнтацією на «постматеріалістичні» цінності (сукупність інтелектуальних, естетичних і моральних цінностей), з

більшою прихильністю до традицій, ніж до інновацій.

Середнє покоління пережило новий етап спроб радикальних реформ (перебудова наприкінці 1980-х років), який відкрив нові можливості, а також протиріччя і конфлікти цінностей та інтересів. Зростаючи за залізною завісою, вони не зазнали впливу інших країн. Для цього покоління Батьківщина – це їхня сім'я, їхні друзі та діти.

Значно молодша вікова група – це покоління радикальних реформ, «нового століття» і «ринкових відносин». Це покоління зараз тільки вступає в активну фазу життя. Основними подіями в їхньому формуванні стали розпад Радянського Союзу, часті терористичні акти та нові епідемії. І все це на тлі стрімкого розвитку нових інформаційних, комунікаційних, цифрових та біотехнологій. Представники цього покоління наївні та орієнтовані на команду. Вони добре орієнтуються в комп'ютерних мережах і краще за інших розбираються в моді. Мода – це їхнє кредо, а життєва мета – насолоджуватися життям на повну.

Щодо інструментальних цінностей, то молоде покоління більше орієнтоване на індивідуалізм (сміливість відстоювати власні думки та погляди, не зациклюватися на власних чи чужих недоліках). Старше покоління більше орієнтоване на конформістські цінності (благополуччя інших, толерантність до чужих думок і поглядів). Якщо старші покоління не надають значення сміливості у відстоюванні своїх поглядів, то молодші покоління, навпаки, вважають її одним з головних критеріїв досягнення бажаного успіху.

Молодше і середнє покоління часто вважають «манери» важливішими за «освіту». І навпаки, для найстаршого покоління «освіта» набагато важливіша за «манери». Найстарше покоління дуже залежне від освіти, тоді як молодше покоління може бути розчароване в освіті й цінувати інших більше за їхні манери і людяність, ніж за їхню освіту.

Аналіз ситуації, що склалася, спонукає до усвідомлення ще однієї причини, яка затримує впровадження в життя гуманної педагогіки.

Виявляється, культ знань чудово вживається зі старою навчально-дисциплінарною моделлю освіти, яка породила авторитарну педагогіку, і багато закладів освіти через сформовану за десятки років звичку продовжують працювати як добре налагоджений механізм саме за цією моделлю.

Під впливом прагматизму деформуються самі цілі освіти, які зводяться до накачування молодого покоління інформацією і формування навичок, що забезпечують діловий успіх. У педагогічній практиці абсолютизується значення технологій, що розвиваються часто на шкоду основним теоретичним постулатам і педагогічним методикам. Тому ідеї гуманної педагогіки йдуть у розріз із нинішньою соціальною ситуацією в країні. Небезпечно зросли технократичні тенденції. Міф про всемогутність ринку призвів до перекосів у життєдіяльності закладів освіти. Представники ринку впевнено беруться обговорювати освіту, бо не сумніваються, що можуть регулювати розвиток не лише економіки, але й духовного життя суспільства.

Причиною, яка гальмує практичну реалізацію ідей гуманної педагогіки, є культ знань, і вона панує в освіті. Побутує думка, що країні потрібна інтелектуальна еліта, і новостворені гімназії та ліцеї нібито виконують це соціальне замовлення. У «Конвенції про права дитини» у статті 29 проголошується, що освіта особи повинна бути, передусім, спрямована на розвиток її особистості, талантів і здібностей..., на виховання поваги до прав людини й основних свобод (Конвенції про права дитини, 1989), але в Україні вона все більше схожа на змагання під гаслом «Хто раніше й більше інформації дасть здобувачеві освіти». Гуманна педагогіка з ідеями співпраці і співтворчості зі студентом у процесі його етичного становлення виявляється зайвим тягарем. Сучасна ситуація вимагає одного – освоїти якнайбільше знань, і що більший обсяг інформації, то краще. Студенти, які освоюють спеціальність право, як ніхто інший, повинні в своїй діяльності керуватися гуманістичними принципами, а в нашому суспільстві вони базуються на християнських цінностях.

2.2. Гуманізація професійної підготовки студентів юридичних спеціальностей у контексті теоретичних концепцій формування цінностей у досліджуваний період

Усвідомлення ціннісних установок дозволяє фахівцеві співвідносити конкретні професійні ситуації, в яких він діє, із системою загальнолюдських цінностей, демонструвати професійну етику. Гуманітаризація юридичної освіти – актуальна проблема, позаяк наукові знання, технічний прогрес, власне інженерна діяльність мають служити людині, підпорядковуючись гуманістичній цілі.

Зупинимось на трактуванні таких понять як «гуманізація» і «гуманітаризація освіти» загалом і майбутніх юристів зокрема. Проблеми гуманного виховання завжди були в центрі уваги суспільства. Педагогічні дослідження останніх років дозволяють виокремити фундаментальні положення сучасної концепції гуманізації освітнього процесу в закладах вищої освіти: визнання пріоритету особистості, її унікальності; опора на загальнолюдські та національні духовні цінності; звернення до скарбниці народної національної педагогічної думки і духовно-культурної спадщини.

Сутність гуманізації полягає в її орієнтації на формування переконань особистості в емоційній (гуманітаризація), інтелектуальній (фундаменталізація), вольовій (діяльнісне спрямування) сферах та врахуванні особливостей національного характеру освіти. Спільні та специфічні ознаки гуманізму й гуманітаризму досліджували Андрущенко та Михальченко (2005), Бжузе, Біда, & Співакова (2019), Бжузе, & Біда (2018).

Гуманізація, яка на сьогодні є пріоритетним напрямом розвитку сучасної освіти в Україні, спрямована не лише на підвищення якості професійної підготовки майбутніх юристів у закладах вищої освіти, конкурентоспроможність і мобільність, а й на установлення гуманних

стосунків між людьми та розвиток професійної ідентичності молодого покоління.

Гуманізація освіти охоплює статичний, безособистісний підхід до людини. Пафос гуманізації полягає в тому, що вона спрямована на майбутнє людини, утверджуючи тезу, що все залежить від її власних зусиль, власної активності, які спираються на силу розуму. Центральна ідея гуманізму – актуалізація через гуманістичні заняття можливостей, закладених в індивіді, всебічна культивування його гідності (Тепловата, 2021, с. 337). Виховання власної гідності як пріоритету демократизації й гуманізації освіти – це єдиний шлях до нового гідного життя і людини, і держави.

Спираючись на ідеї Гончаренка (2000), наголосимо, що гуманізація освіти передбачає розвиток загальної культури, самоствердження особистості та утвердження її людської гідності, формування естетичного ставлення до природи, мистецтва, людини, праці, створення комфортного освітньо-духовного середовища для гармонійного розвитку особистості. Необхідність вирішення соціально-економічних проблем в інтересах людини є об'єктивною основою гуманізації всього наукового пізнання, зростання значущості в ньому суспільних і гуманітарних наук.

Принцип гуманізації у загальноосвітній та професійній підготовці конкретизується у взаємопов'язаних настановах, що передбачають:

- сприяння особистісному розвитку кожного студента, забезпечення гармонізації цього розвитку в єдності її екстенсивного та інтенсивного аспектів (що наголошують відповідно на різнобічності особистості та на її цілісності, узгодженості її складових);
- запровадження в освіті діалогічних засад, що мають виявлятися на різних рівнях – міжособистісному, міжгруповому, міжкультурному, внутрішньоособистісному;

- надання студентові свободи і допомоги в єдності її взаємодоповнюючих аспектів – формальних (базованих на вільному розгортанні життєвих сил студента) і змістових (що передбачають його виховання у дусі гуманістичних цінностей, його прилучення до досягнень цивілізації і включення в діалогічні процеси творення культури);
- поєднання гуманістичного переосмислення перспективних функцій освіти з гуманізацією сьогоденного життя кожного студента, індивідуалізацією педагогічних впливів на нього і стимулюванням розвитку його суб'єктних якостей;
- реалізацію у професійній (і профільній допрофесійній) освіті загальних і особливих (уточнених у професійному аспекті) вимог до гармонійного розвитку особистості – у поєднанні із врахуванням індивідуальних особливостей, перспектив і прагнень кожного студента та його заохоченням до саморозвитку (передовсім у межах професійної культури як творчої царини й органічної складової загальнолюдської культури).

Виходячи з цього, варто виокремити дві сторони гуманізації освіти. Перша, орієнтована на досягнення студентами формальної свободи, забезпечує задоволення їхніх базових потреб, через створення умов їхньої діяльності, сприятливих у психогігієнічному й соціально-психологічному планах, ретельне врахування в її організації їхніх вікових та індивідуально-типологічних особливостей.

Гуманітаризація освіти забезпечує знання про людину, а гуманізація – моральні й естетичні цінності людини. Ми показуємо дуже мало цінного в науці з того, що лежить поза її практичним застосуванням. Інакше кажучи, ми викладаємо науку негуманітарним шляхом. Тепер наука – це прагнення всього людства навчитися жити й любити світ, в якому воно живе. Бути його частиною – означає розуміти його, розуміти себе як його частину, відчувати, що

могутність людського пізнання виходить далеко за рамки того, що можна уявити, що безмежне розширення людського пізнання належить не лише до матеріальної сторони світу. Факти говорять про те, що в природничих науках найкращих результатів досягають ті, хто цікавиться гуманітарними знаннями, тому що у специфіці гуманітарного мислення закладені великі потенційні можливості для розвитку творчих здібностей людини.

Дослідження Кочубей (2010) показують, що «у західноєвропейських країнах вважали, що основні завдання гуманітаризації – врахування культурних й соціальних традицій; визнання важливості науки й технології в національному розвитку; інтегрування знань про природні явища, які здатні дивувати й захоплювати вихованців; розуміння необхідності раціонального використання ресурсів; розвиток потреби жити в гармонії з природою і суспільством» (с. 30).

Формування гуманітарного середовища закладів вищої освіти потребує спеціальної психолого-педагогічної підготовки фахівців-кураторів, необхідної для успішного виконання основних напрямків його роботи в контексті впровадження особистісно орієнтованого підходу в систему вищої освіти (Бойчук, 2008): створення умов для творчої самореалізації кожного студента в доступних йому сферах життєдіяльності.

Узагальнюючи наведені визначення, під гуманітаризацією будемо розуміти систему організаційних, методологічних, психологічних заходів, спрямовану на проникнення гуманістичних ідей і гуманітарних знань у негуманітарні знання (Форостовська, 2020, с.95).

Довгі роки педагогічна наука була жорстко політизованою – цінності суспільних інститутів визнавалися пріоритетними над цінностями індивідуальними. Педагогіка базувалася на позиціях класовості, інтересах певних соціальних груп. Тому нині так гостро відчувається необхідність реформації освітньої сфери. Дотепер уся постановка навчання і виховання у вищій школі виходила з необхідності сформувати фахівця, який найкраще

відповідає вимогам виробництва, яке було причиною для отримання освіти, а освіта його працівників – наслідком (Гіровська, 2014, с. 161). Проте з позицій гуманізації суспільства, піднесення людини, необхідно зауважити: сама особа фахівця має висувати нові вимоги до виробництва, зокрема й до кваліфікації праці, її інтелектуального і творчого змісту.

На початках свого розвитку в українській незалежній державі панували директивна гуманізація та гуманітаризація вищої освіти України – виявлено провідні негативні тенденції; пізніше гуманізація та гуманітаризація в процесі реформування вищої освіти характеризується позитивними тенденціями. На наступних етапах панує нормативно-правова інституалізація процесу гуманізації та гуманітаризації вищої школи, що також відзначено позитивними тенденціями (формування гуманістичних цінностей, аксіологічного підходу і ціннісно-сміслових компетентностей конкурентоспроможного фахівця) тощо (Євсович, 2012, с. 81).

Період ХХ ст. характерний визнанням університетської освіти як провідного компонента вищої освіти із зазначенням, що освітній процес має забезпечувати поєднання високої теоретичної та прикладної підготовки, розвивати підготовку юристів за новими напрямками, що перебувають на перетині наук. Друга хвиля реорганізації вищої освіти відзначилася тим, що вітчизняна система вищої освіти стала активним компонентом змін у духовному житті. Освіту України в цей час забезпечувала низка нормативно-правових документів. Ці акти визначили основні напрямки модернізації змісту, форм і методів навчання, виховання й управління закладами вищої освіти. Окрім зазначених правових документів, до здобутків цього періоду слід віднести як винятково важливу розробку і затвердження Державної національної програми «Освіта. Україна ХХІ століття», затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 896 від 3 листопада 1993 р., яка нині здійснюється в основних своїх складових.

У 1992–1995 рр. минулого століття була проведена освітянська реформа,

в якій окреслено основні завдання вищої школи, зокрема: підготовка висококваліфікованих кадрів, виконання науково-дослідних робіт, підвищення кваліфікації тощо; поліпшення підготовки студентів у закладах вищої освіти; забезпечення подальшого розвитку вищої освіти, посилення теоретичної та практичної підготовки студентів, підвищення ролі закладів вищої освіти у розв'язанні проблем природничих і гуманітарних наук; затверджено доцільність організації при закладах вищої освіти науково-дослідних інститутів, лабораторій і об'єднань.

У подальшому розпочався перехід до підготовки юристів за новими спеціальностями. У системі вищої освіти з'явилися національні університети, ефективнішою стала співпраця українських закладів вищої освіти із зарубіжними партнерами. Україна підписала Лісабонську конвенцію щодо визнання кваліфікацій у галузі вищої освіти, ратифіковану Верховною Радою України.

Вагомим фактором гуманізації та гуманітаризації вищої школи у цей час стали проведення першої освітянської реформи, розробка і затвердження Державної програми «Освіта. Україна XXI століття», що й нині реалізовується.

Гуманізації вищої освіти також сприяло й те, що з навчальних планів закладів вищої освіти вилучили ідеологічні курси. Розпочалось активне впровадження державної мови. З'ясовано, що реформи, які були проведені у 90-х роках XX сторіччя, стали першим та дуже важливим кроком на шляху до найсуттєвіших гуманістичних змін у системі вищої освіти України, які продовжуються й тепер. Адже розбудова Української держави неможлива без створення та розвитку на гуманістичних засадах національної системи вищої освіти, тому вважаємо за доцільне деталізувати взаємозв'язок гуманізації й духовності.

На думку Гончаренка (2000), «технократичне мислення слугує світоглядом, істотні ознаки якого – перевага засобу над метою, часткової мети над змістом і загальнолюдськими інтересами й цінностями. Технократичне

мислення позбавлене категорій моральності, сумління, людських почуттів і гідності» (с. 82).

Вищий духовний рівень у християнстві пов'язаний з потребою людини у творчій діяльності, спрямованій, передусім, на перетворення своєї природи, досягнення Царства Божого, яке всередині нас. Це реалізація ідеального Образу в собі, відновлення первинної цілісності через єднання розуму й серця (Чернілевський, 2009, с. 84).

Присич (1994) зазначав, «що перевага інженерно-технічних та господарських сфер діяльності над загальнолюдськими призвела до дегуманізації суспільства й всієї культури» (с. 155).

Стосовно виховання душі, то цьому процесові повинні передувати певні кроки – співчасті, співдії, співприсутності, співпереживання, співчуття, відчуття сокровенного, котре є в людях, у природі, у творах мистецтва і навіть у речах. А своє сокровенне потрібно намагатися уявляти (ставити перед собою) і розмірковувати що це. Здійснюючи такі кроки, перебуваючи в стані розуміння світу, іншої людини, твору мистецтва, самої себе, душа буде зростати і зміцнюватися.

Необхідно враховувати, що поряд із мистецтвом могутнім стимулом у кристалізації теми душі було християнство. Однак достатньо згадати Августина Блаженного з його відкриттям «внутрішньої людини», яке в дусі Святого Письма дозволяє розуміти душевне життя як переживання людських складових у їх єдності та взаємопроникненні. Вислів «заглянути в душу» підказує, з чим (ким) ми зустрічаємося, коли починаємо шукати «внутрішню», тобто душевну людину (Скотний, 2011, с. 6-7).

Душа, як і свідомість, діалогічна і поліфонічна. Вона здатна до розвитку і розширення досвіду. Перебуваючи на межі станів буття, душа здатна до всепроникнення в час (минулий і майбутній), простір (зовнішній і внутрішній) і міжлюдські стосунки. Ідея всебуттєвості душі є умовою для пошуку шляхів її виховання. І головний контекст, в якому відбувається розвиток і виховання

душі, є геном духовного і культурного буття людини. Вершиною розвитку є людина духу й душі. Така людина здатна не так на засвоєння готового знання, як на розв'язання, що спрямовує філософія освіти, яка є новою освітньою парадигмою. Ш. Амонашвілі (2005) запитує: «Доки будемо лякатися Бога в освіті?» Сучасна освіта «вражена безбожжям», від якого збіднюється, знецінюється, перетворюється в товар. Усі негаразди в освіті й суспільстві – від безбожжя» (с. 41).

Тому «сучасне українське суспільство поступово підходить до визнання й опанування етичних основ християнства, від яких воно було штучно відлучене протягом багатьох десятиліть і до яких у більшості людей навіть було сформовано різко негативне ставлення» (Сухомлинська, 2003, с. 4). Сьогодні ми знову повертаємося до християнського виховного ідеалу, обґрунтованого Ващенко (1994).

Християнські цінності як фундамент базових загальнолюдських цінностей свідчать, що без духовного зростання нації неможливо ефективно впливати на становлення особистості. Отож, християнські аргументи залишаються найвагомішими. Цілісним процесом гуманного і правового виховання передбачено ознайомлювати з моральними ідеалами, суспільними нормами, доведенням їхньої правомірності й потреби; перетворювати гуманні уявлення на переконання, створюючи систему таких переконань тощо.

Зі зміною певних соціальних формацій змінюються також ті чи інші погляди людей на відповідні взаємини чи події, та незмінними в неписаному духовному кодексі пересічного працівника зостаються такі сталі гуманні категорії як самоповага, працьовитість, чесність, опікування батьками дітей, і навпаки, повага до рідної землі, народні погляди на щастя, естетику та здоров'я.

Студенти занурюються в основи правової грамоти, а відтак у них формуються якісно нові правові погляди на базі пізнання морально-правових й етичних норм поведінки та життєдіяльності у країні, з'являється основа для

подальшого засвоєння правових предметів. Тому сьогодні головне завдання полягає в тому, щоб кардинально змінити їх зміст, звільнити гуманітарні знання від штучних нашарувань, стереотипів, різних ідеологічних схем.

Загалом у визначенні правової освіти та виховання наголошено на узгодженості та взаємозалежності гуманності й права, а також на двох надзвичайно важливих для особистості процесів: морального і правового виховання. За змістом ціннісні орієнтації можуть бути представлені у сфері суспільної та індивідуальної свідомості як ідеологічні, політичні, матеріальні моральні, правові, естетичні, екологічні, фізичні складові тощо. Оновлювати зміст знань, які формують професійну культуру майбутнього юриста, доцільно постійно.

Так, Козловський, Горохівська та Муқан (2023) наголошують, що «формування морально-етичних цінностей майбутнього юриста передбачає: забезпечення єдності етичних, моральних та фахових знань юристів; достатнього рівня сформованості основних параметрів професійно-морально-етичних цінностей; позитивної мотивації формування етичного компонента у професійній діяльності юристів; орієнтації на саморозвиток юристів у процесі формування морально-етичних цінностей» (с. 25).

Професійні цінності задовольняють одну з найважливіших потреб професійного співтовариства – потреба в консолідації для виконання професійних завдань. Виняткова роль в задоволенні цієї потреби належить ідеалам, які є еталоном належного, головним оцінним критерієм, що виражає вищу мету діяльності. Професійною етикою прийнято називати, по-перше, кодекси поведінки, приписуючи певний тип етичних взаємин між людьми, які є оптимальними з погляду виконання ними професійних функцій, по-друге, способи обґрунтування таких кодексів з погляду соціального і культурно-гуманістичного призначення тієї або іншої професії.

Науковець Балл (1993) вважає, що будь-якому фаху чи групі споріднених професій може відповідати основна для неї цілісна особистісна риса, і власне

її розвитку варто надавати найбільшого значення. Основа такої риси, духовний стрижень особистості фахівця – відповідна ціннісно-мотиваційна домінанта. (Як-от, для особистості вченого – це спрямування на пошук істини обґрунтованим методом, прийнятним для наукової спільноти); для особистості інженера – намагання створити найбільш довершений технічний об'єкт чи забезпечити його найкраще функціонування; для особистості художника – бажання виявити важливі для нього сенси в художніх образах» (с. 25). Призначення моралі – олюднення людини, гуманізація її світосприймання і ставлення до світу, утвердження гуманності у ставленні людини до людини. А саме культура становить собою міру людського в людині, характеристику розвитку людини як суспільного суб'єкта. Культура і мораль взаємопов'язані і взаємозумовлені єдністю мети й основою свого буття.

Моральна культура, як і християнські цінності, є продуктом людської діяльності і пов'язана з позитивними цінностями. Вона слугує піднесенню людської особистості, знаходить свою реалізацію у щоденній практиці й осягається лише в міру її загальнокультурного рівня. Змістову основу її становить мораль (моральність), охарактеризована у філософсько-етичних виданнях як галузь (метод) нормативної регуляції людських дій у суспільстві, особлива форма людської свідомості і вид суспільних відносин. Мораль уміщує правила поведінки й оцінні уявлення щодо добра та зла, чеснот і вад. Століттями, окрім перетворень у змінах і формах власності, політичний устрій держав змінював і значення моральних норм. Усі соціальні групи, класи, партії й рухи вводили і пропонували суспільству власні моральні норми. Тож у моральних нормах виражено інтереси таких груп і класів, а також відомих діячів у сфері економіки, політики й культури.

Поняття «моральна культура» – ширше від поняття «мораль». Якщо під сформованою моральною особистістю ми розуміємо таку, що здатна свідомо дотримуватися законів моральної регуляції й піднятися до розуміння свого зв'язку з суспільством, то людина високої моральної культури здатна тонко

відчувати прояви морального дискомфорту кожної окремої людини. Створення єдиної моделі моралі, яка би задовольняла всіх – таку проблему людство розв'язує впродовж віків. Основними елементами моральної культури особистості є моральні знання, почуття, переконання, практичні справи. Специфіка моральної культури полягає в тому, що вона перебуває в постійній діалектичній єдності з суспільством. Вона відображає стан морального здоров'я суспільства, характеризує його духовний потенціал.

Отже, моральна культура віддзеркалює перебіг суспільних процесів у певних історичних координатах. Та все ж, визначаючись суспільними відносинами і одночасно впливаючи на них, моральна культура має специфічні особливості розвитку. Це можна пояснити тим, що будь-який культурний процес не завжди безпосередньо залежить від заданого типу суспільства, черпаючи свою енергію у культурних звичаях минулого. Спробуємо проаналізувати аксіологію християнства та розвиток аксіологічного компонента професійної культури юриста.

В основу аксіологічного підходу покладено принцип єдності особистісного і професійного розвитку на базі загальнокультурної підготовки. Аксіологія християнства, окрім узагальнення цінностей, які зберігалися протягом тривалої історії християнства, визначає методи, завдяки яким людина може створювати та засвоювати нові ідеї та цінності, встановлюючи можливості реалізації творчого хисту в галузі духовної діяльності тощо. Інакше кажучи, аксіологія християнства, окрім вивчення релігійних цінностей, сприяє кращому визначенню людини з ціннісними орієнтаціями, розкриттю власних здібностей у духовній сфері, формуванню її релігійної свідомості. Вона – дієвий спосіб гуртування молоді, завдяки спільним ідеям та цінностям.

Змістовно, аксіологія християнства безпосередньо пов'язана із загальнолюдськими цінностями, зокрема: миром, любов'ю, людським буттям, дружбою, довірою, уявленням про справедливість, обов'язками і правами людей, сімейними цінностями, свободою, цінностями діяльності й

самореалізації тощо. Позаяк християнські цінності повноцінно задовольняють духовні потреби людини, вони надзвичайно актуальні в нинішніх суспільних умовах. Формуючи релігійну свідомість молоді України, необхідне прищеплення низки важливих цінностей: доброчинності, любові до ближнього, поваги до людини та визнання її гідності.

У контексті нашого дослідження неоціненними є й наукові доробки щодо психологічно-педагогічної підготовки у стандартах юридичної освіти (Котикова, 2008); розвитку педагогічних і психологічних наук в Україні (Кремень, 2002); основ загальної психології тощо (Карамушка, 2004; Пелипчук, 2007; Бочелюк, 2010).

На сучасному етапі розвитку юридичної науки тривають пошуки нових парадигм освіти, в основу яких покладено ідею її переорієнтування на формування гармонійно розвинутої особистості. На цьому наголошують вітчизняні дослідники, зазначаючи: «мета правового виховання визначається таким чином – формування всебічно розвинутої особистості українського юриста, який володіє необхідними ключовими компетентностями, а також національно свідомого громадянина, патріота, державотворця, високоморальної особистості, яка усвідомлює суспільну відповідальність за результати своєї діяльності, громадянський обов'язок, дотримання морально-етичних норм, сповідує християнські цінності» (Bilavych, Mukan, & Horokhivska, 2023, p. 24).

Така парадигма має стати підґрунтям державних навчальних стандартів зі спеціальності «Юриспруденція». Остаточним результатом їхньої реалізації буде сучасна модель юриста – культурного юриста XXI сторіччя. У державному освітньому стандарті неодмінно мають бути соціально аргументовані вимоги до дипломованого фахівця, який спроможний до компетентного виконання складних фахових завдань у теперішніх суспільно-економічних умовах. Сучасне суспільство потребує не вузькоспеціалізованих юристів, а всебічно розвинених особистостей із фундаментальною освітою, багатою внутрішньою культурою, високими моральними якостями.

Недарма існує термін «правова особистість» – вміння погоджувати особисті потреби та інтереси з потребами та інтересами інших, керування поняттями моралі й загальнолюдських цінностей, відповідальність перед законом і довколишніми за власні совість та вчинки (Максименко, 2002). Саме такі виміри права формувалися в народі віками, удосконалюючись і передаючись наступним поколінням. Якщо їх буде втрачено, це неабияк зашкодить суспільству.

У контексті християнства ключові напрями мотивації юні до волонтерської діяльності, зокрема здобуття досвіду, задоволення особистих інтересів, комунікація з друзями, реалізація творчого хисту тощо доповнюються не менш важливими складовими, зокрема: спільністю релігійних інтересів, безкорисливою підтримкою ближніх і служінням ближньому, заради Бога.

Основними молодіжними проєктами, які підтримують християнські церкви, є такі:

- організація міжнародних молодіжних християнських фестивалів, духовних діалогів для молоді,
- різні видання на релігійну тематику,
- організація міжнародних театральних та кінофестивалів,
- проєкти із роботи та реабілітації для осіб із вадами слуху, із залежними людьми,
- проєкти із надання безкорисливої підтримки нужденним, малозабезпеченим, безробітним, багатодітним, безхатькам,
- проєкти, спрямовані на захист навколишнього середовища,
- проєкти опіки над сиротами, недужими, людьми з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку;
- проєкти з допомоги постраждалим під час війни тощо.

Головна заповідь вказує не тільки на любов до Бога, а й на любов до ближнього, що спершу може видатися якоюсь мірою збитковою порадою, адже

ігнорується любов до далекого, тобто до всіх. Та це лише на перший погляд. Роблячи опертя на вищезазначене, висновуємо, що важливим у професійній діяльності юриста є аксіологічний компонент його професійної культури.

Аксіологічний компонент професійної культури юриста формується як сукупність цінностей, створених людством і своєрідно включених у цілісний педагогічний процес на сучасному етапі розвитку освіти. Освоюючи цінності правової та моральної культури, юрист має бути здатним перетворювати, інтерпретувати їх, що визначається як його особистісними якостями, так і характером його юридичної діяльності.

Дослідивши взаємозв'язок між такими важливими поняттями як система цінностей майбутнього юриста та моральна і духовна культура, неможливо залишити поза увагою таке поняття як етика. Здавна одним із центральних суто теоретичних завдань етики було обґрунтування певної усталеної системи моральних норм і цінностей, пошук раціональних підстав, які б доводили їхню перевагу, вмотивованість і надійність. Безперечно, прикладне значення етики як науки істотно зумовлене її спрямованістю на аналіз та обґрунтування моральних норм і цінностей. Зрештою, це значення й зводиться не до чого іншого, як до запровадження в різноманітних формах та аспектах суспільного життя певної критично вивіреної сукупності подібних цінностей і норм – певного, можна сказати, стандарту людської гуманності.

Глобальна криза, що охопила насамперед духовну сферу людства, призвела до фактичного розколу єдиного матеріально-духовного простору цивілізації, породила глибокий і руйнівний за своїми наслідками розрив між знанням і вірою, найнесприятливішим чином позначилася і продовжує позначатися на стані й розвитку освіти, яка сьогодні значною мірою вже втратила свої культуротворчі функції, свій вплив на моральнісні складові соціального та особистісного буття людини. Для виходу з цієї кризи необхідні по-справжньому евристичні прориви, передовсім у філософії освіти, у стратегії розвитку освітніх систем, у політиці управління цими системами,

нарешті, у теорії, методології та методиці (технологіях) організації самого педагогічного процесу.

На нашу думку, провідну роль тут займає християнство, яке з давніх-давен тісно переплетене з професією юриста. Істотну роль відіграла християнська віра. Діалектично складно відбудовується взаємодія двох провідних факторів і тенденцій гуманного змісту виховного процесу. З одного боку, освіта, що спирається на досягнення науки, філософії, героїзм, народну мораль і традиції. З іншого – опора на авторитет Священного писання, теологічні вчення, етичний потенціал релігії (гуманні принципи, заповіді, житіє святих). Українська педагогіка виробила принцип єдності моралі і права, моральних установок і вимог законів. Успішно в цьому напрямі формування високих морально-інтелектуальних характеристик реалізується культурологічний підхід до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей.

Роль культурологічного підходу в системі підготовки юристів має звести суспільні вимоги до рівня фахово-правової культури майбутнього юриста. Утім, якщо в особистості не буде сформовано найзагальніших переконань і установок щодо її прав та обов'язків, не сформується поняття «правової відповідальності» за власну поведінку, то пізніше цього досягти буде вкрай нелегко. Тож тріада «переконання – установка – відповідальність» – інакше кажучи, три кити, на яких формуються вищі правові почуття, якими управляє мораль і які, на нашу думку, мають бути сформованими у студентів юридичних спеціальностей.

Фундаментальним поняттям у сфері формування цінностей є моральна культура, яку можна визначити як спосіб засвоєння, передачі й розвитку моральних цінностей. Із цього висновуємо, що моральна культура суспільства існує в історії людства, по-перше, як сукупність (система) моральних цінностей (правил, норм, принципів, ідеалів), що усвідомлюються на теоретичному та буденному рівнях. Рівень розвитку моральної культури

визначається залежно від орієнтації її на загальнолюдські, класові чи національні гуманні цінності. По-друге, як об'єктивація цих уявлень, поглядів, переконань, тобто моральної свідомості через поведінку, діяльність, вчинки людей, що оцінюються з позицій гуманізму, золотого правила гуманності; нарешті. По-третє, як система моральних відносин, що встановлюються внаслідок втілення моральних уявлень через гуманні дії. Вони відображають певний рівень розвитку суспільних зв'язків (між індивідами, між індивідом та групою чи суспільством, між групами, прошарками, класами тощо). Основа їх оцінки – рівень розвитку свободи і відповідальності, автономізації особистості. З цього випливає, що моральна культура є важливою характеристикою суб'єкта (на рівні соціальної системи, спільноти, особистості) у певній сфері його діяльності – економічній, правовій, мистецькій, науковій, релігійній тощо.

Вивчення та засвоєння основних засад цінностей майбутніх юристів суголосне з основами християнського виховання. Таке виховання в майбутньому формує культуру, яка покладена в основу духовного виховання та формування світогляду. Правильне уявлення про духовну культуру дозволяє правильно орієнтуватися при формуванні інших цінностей, зокрема професійних.

Основа народу всіх етапів розвитку суспільства – безліч трудівників. В Україні такими були зокрема селяни-хлібороби, які сформували особисті хліборобські мораль і менталітет. Вони утворюють основу плекання всього значущого, створеного століттями людським спілкуванням, збагачення життєвою «колективною» мудрістю, що становить гуманні норми й традиції. Тут термін «моральна культура» може бути синонімом гуманного, народного досвіду людських дій у суспільстві, колективі, побуті, родині, інших сферах людського буття.

Моральна культура йде з глибин народного світобачення і сягає загальнолюдських моральних цінностей. Вона нерозривна з усією культурою

народу, що складалась упродовж віків. Філософи, соціологи та інші спеціалісти відзначають у певної частини молоді низьку емоційну культуру, примітивні естетичні запити масової культури, послаблення гуманістичних, моральних засад через збіднення духовно-моральних потенцій, значний дефіцит яскравих особистостей – лідерів. Моральна культура тісно пов'язана з народними традиціями, реалізується через діяльнісний та системний компоненти розвитку християнських цінностей фахівця загалом і юриста зокрема.

Діяльнісний компонент сприяє формуванню й розвитку майбутніх юристів як суб'єктів діяльності та соціальних відносин, слугує основою активності особистості – потреби в діяльності, змінах, перетворенні себе й світу. Рефлексивний компонент забезпечує самосвідомість, розвиток здібності до рефлексії, оволодіння засобами саморегуляції, самовдосконалення, морального самовизначення, сприяє формуванню життєвої позиції як системи особистісних цінностей, так і основного, домінуючого ставлення до життя.

У цьому контексті погоджуємося із твердженням, що «заміна теорії еволюції на теорію створення світу і людини Богом дозволить у повній мірі поширювати позаконфесійні християнські цінності через українську систему освіти, вирішуючи завдання підвищення рівня суспільної моралі в українському соціумі» (Гренишен, 2015, с. 21).

Розуміння сутності особистості, як активного учасника життєдіяльності суспільства, допомагає усвідомлювати особливості застосування особистісного підходу. Труднощі прийняття юристами цінностей особистісно-орієнтованого підходу зумовлені гострими протиріччями у сфері їхніх особистісних ціннісних орієнтацій. Драматизм ситуації поглиблюється тим, що розшарування суспільства дає численні приклади моделей благополучного життя, яке не вимагає від людини стільки відповідальності й професіоналізму.

Зреалізувати все це можна застосовуючи синергетичний підхід до формування християнських цінностей у процесі підготовки студентів

юридичних спеціальностей. Синергетика, наука про відкриті нелінійні дисипативні системи, визнає, що хаос пов'язує частини в єдине ціле. Загальне «координаційне поле» хаосу, як сутності принципово множинної, має бути забезпечено певним «нейтральним елементом», як загальним координаційним початком усього. З іншого боку, можна стверджувати, що цей нейтральний елемент сприймається в хаосі, як щось потенційно-можливе, віртуальне, непряме, імплікативне, як непричинний фактор цілісності, який експериментально відкритий квантовою фізикою.

У цьому контексті можна говорити про три рівні розвитку свободи та самосвідомості, які виражають універсальний алгоритм розвитку людини. Нижчий рівень – хаотичний, якому віддані всі істоти (предмети) Всесвіту, що постійно перетинає перехідні (критичні, граничні, нейтральні, нульові, проміжні) етапи у своєму розвитку.

Середній рівень свободи та самосвідомості пов'язаний, як бачимо, з процедурою поєднання протилежностей, який можна назвати творчим діалектичним мисленням (і одночасно актом творчості), завдяки якому генерується Ніщо (що робить мислення ідеальним процесом).

Вищий рівень свободи і самосвідомості реалізується в процесі трансценденції людини – виходу за межі буття у сферу Бога-Отця, який реалізує діалектичний закон переходу кількості до якості, тобто виступає принципом подолання кількісного принципу побудови Всесвіту, реалізуючи нову якість – стан виходу за межі цього Всесвіту, за рахунок акту трансценденції.

Будь-яка взаємодія передбачає енерго-інформаційний обмін, у якому взаємодіючі сутності чимось обмінюються. Через закон справедливості такий обмін завжди справедливий, тобто виступає як суб'єкт-суб'єктний процес, в якому немає суб'єкта та об'єкта, «ката» і немає «жертви». У такому обміні сторони, що взаємодіють, обмінюються «буттям» – якщо одна сторона щось віддає, то обов'язково отримує щось рівноцінне натомість.

2.3. Аналіз практичного досвіду формування християнських цінностей

Пріоритет загальнолюдських цінностей та висока роль особистості в культурному, духовному, соціальному і політичному розвитку України як сучасної розвиненої європейської держави зумовили усвідомлення культуротворчої функції освіти. Основною стратегією в системі розвитку ціннісної системи сучасна наука визнає орієнтацію на загальнолюдські цінності та визнання їх пріоритетними для розвитку громадян України.

Зупинимось на аналізі християнських цінностей як засобі підвищення загальнолюдських та професійних цінностей майбутніх юристів. Християнство, як основна релігія України, надзвичайну увагу приділяє внутрішньому світу людини, її серцю, де основою всього є Любов: «У християнстві любов утверджується як життєве, позитивне сприйняття «ти», як бачення близького мені «ти» в усіх. І любов у цьому значенні стає загальною життєвою настановою щодо всього живого суцього, тому що збігається з існуванням самого Бога та споконвічним ставленням людської душі до Бога» (Мислива, 2007, с. 39).

Вважаємо, що важливим кроком до удосконалення особистості має стати розвиток в українській молоді такої християнської чесноти, як цнотливість. За своєю етимологією грецьке слово «цнотливість» указує на здоров'я, неушкодженість, єдність і взагалі нормальний стан внутрішнього духовного життя християнина, на цілісність і міцність особистості, свіжість духовних сил, духовну влаштованість внутрішнього світу людини.

Формування в собі найкращих людських якостей, а саме: скромності, смиренності, щедрості, доброзичливості, поміркованості, лагідності, працелюбності – це крок на шляху до становлення й усвідомлення себе як особистості. Характерними її ознаками є такі християнські чесноти, як віра,

надія, любов, мудрість, справедливість, терпіння, стриманість. Критерієм досконалості християнина є людяність.

Проаналізуємо детальніше складові християнських цінностей сучасної молоді. Християнські цінності містять декілька складових, основними серед яких є цільова, мотиваційна, знаннева та діяльнісна чи поведінкова. Дедалі більше учених схиляються до думки про те, що цільова складова є однією із основних показників ефективності процесу навчання та формування християнських цінностей, одним із засобів оптимальної побудови змісту освіти шляхом розробки конкретних навчальних та виховних цілей.

Сьогодні загальне визнання має ідея розподілу педагогічних цілей на інструктивні та експресивні. Розподіл цілей на інструктивні та експресивні дозволяє точніше визначити їх призначення у змісті формування християнських цінностей: «перші частіше застосовуються в процесі викладання дисциплін, провідним компонентом яких є знання, а другі – до предметів, провідним компонентом яких є образне бачення та перетворення світу. Відмова від жорсткої запрограмованості цілей дозволяє рухатись від необхідної у навчальному процесі репродуктивності до творчості, дозволяє повніше враховувати індивідуальність, активізувати пізнавальну позицію» (Єгоров, Лавриченко, & Мельниченко, 2003, с. 17). Перші показують приблизні результати діяльності на певному етапі. Натомість експресивні цілі не фіксують вид діяльності, яким повинен оволодіти студент, а лише окреслюють ситуацію, в якій він має працювати, або проблему, яку він буде вирішувати, але не конкретний результат.

Мотиваційна складова передбачає наявність мотивації формування професійних цінностей майбутнього юриста у процесі навчальної діяльності. Мотиваційна основа інтересу суттєво зростає в умовах системи неперервної освіти, де студент чітко бачить пройдені етапи та перспективи подальшого професійного розвитку.

На наше переконання, мотиваційна складова охоплює:

- усталену мотивацію формування та покращання особистої нормативної та моральної фахової поведінки юриста;
- ціннісне спрямування особистості майбутніх юристів на реалізацію професійних цінностей;
- пізнавальну цікавість до проблеми християнських цінностей;
- систему цінностей та ціннісних орієнтацій індивіда, послуговуючись якими можливе формування позитивної мотивації;
- сформовану систему особистісно важливих рис, сприйняття християнських цінностей (рис. 2.1; Додаток А).

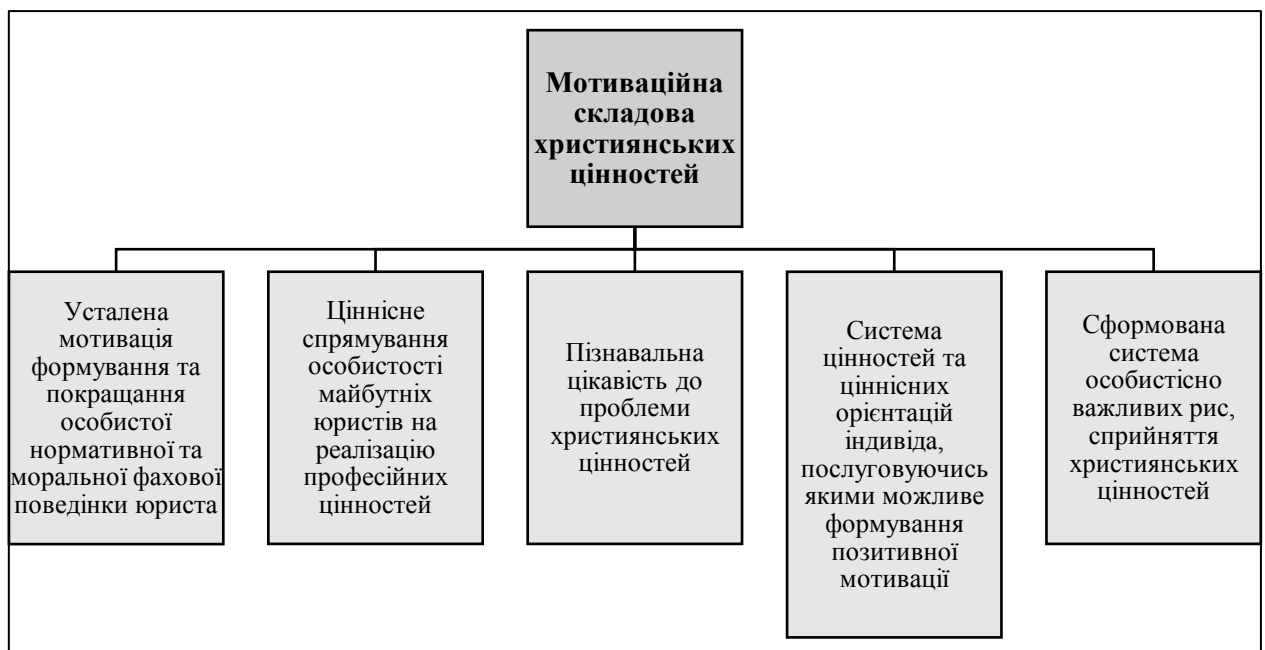

Рис. 2.1. Елементи мотиваційної складової християнських цінностей

Завдяки мотиваційній складовій забезпечується ціннісна спрямованість фахового навчання студентів на реалізацію моральних якостей та поведінки; низка ціннісних орієнтацій; втілення християнських цінностей поведінки у сфері фахової діяльності у взаємозв'язку з іншими учасниками процесу під час розв'язання різних проблем.

Змістовий компонент передбачає оновлення характеристик змісту професійної освіти у системі неперервної освіти, урахування принципів формування професійних цінностей майбутнього юриста. Він визначається

обізнаністю майбутнього юриста щодо професійних цінностей відповідно до професійних функцій; осмисленням цих цінностей; інтегративними зв'язками цих цінностей у свідомості фахівця.

Знаннєва складова охоплює систему знань, умінь і навичок та особистісних якостей різного спрямування:

- професійного: розкриття специфіки поведінки юриста за різних ситуацій (конфлікт, ризик, вибір, спілкування тощо);
- психологічного: міжособистісний взаємозв'язок учасників процесу;
- правового: основи Конституційного устрою, права і обов'язки українців, закони, нормативно-правові акти в освітній галузі тощо;
- етичного: обов'язок та відповідальність, норми, цінності, документи етичного змісту, які регламентують дії юриста, вміщують вимоги до його особистісних рис тощо (рис. 2.2).

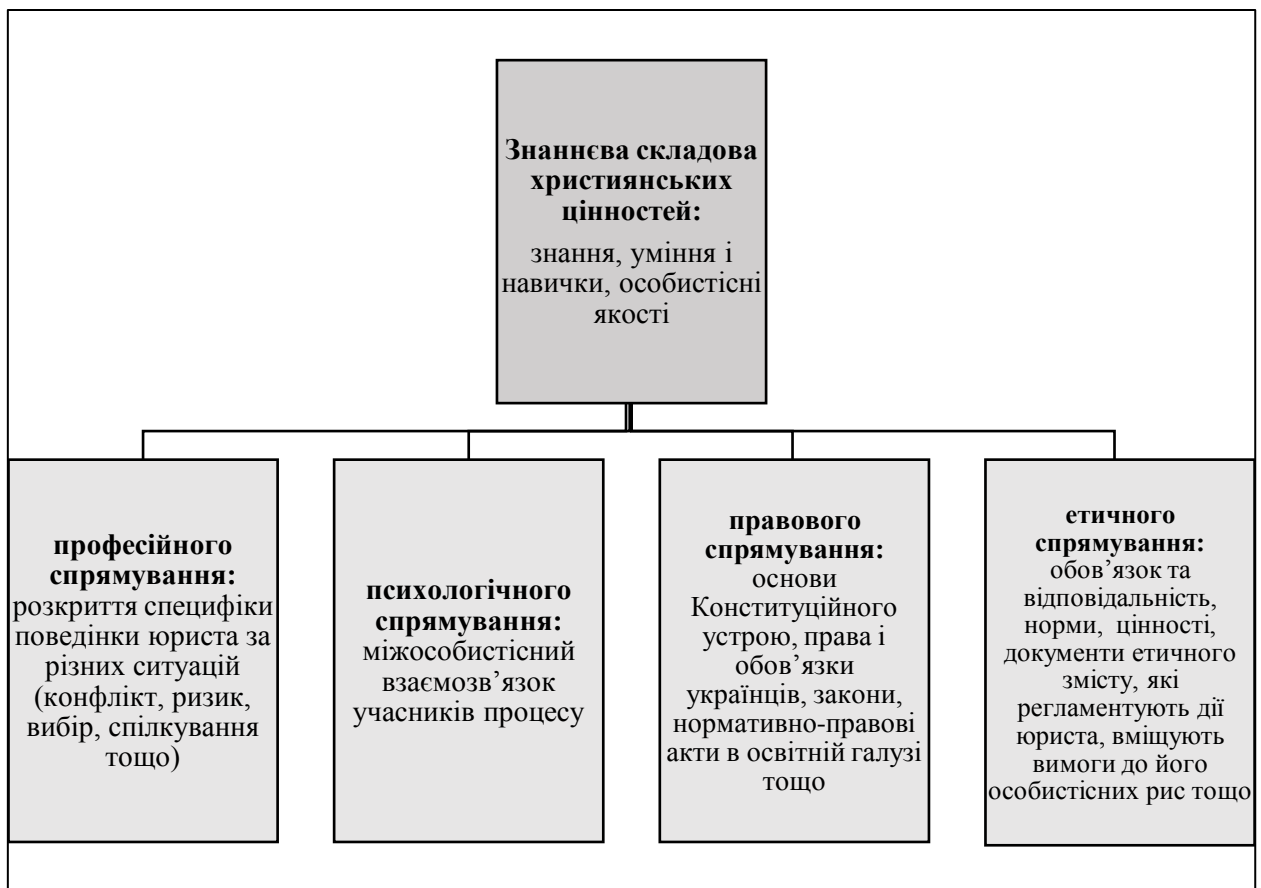

Рис. 2.2. Елементи знаннєвої складової християнських цінностей

Заповіді Божі написані понад 2000 років тому, а на кінець ХХ – початок ХХІ століття теологи пропонують сім заповідей, які необхідно знати сучасній цивілізованій людині для духовних цілей.

1. Що б не трапилось, змиріться з ситуацією, але майте ще більше прагнення до кращого. Девіз – твердість;

2. Умійте знаходити позитивну сторону в будь-якій неприємності. Збільшуйте досвід, поступово працюйте над собою, підвищуйте вимогливість до себе. Навчіться давати й виконувати обіцянки. Девіз – навчання;

3. Будьте скромні, спеціально не виділяйтеся, ніколи не хваліть себе. Девіз – скромність;

4. Працюйте над витримкою, самовладанням, м'якістю характеру. Якщо виникають труднощі у спілкуванні, варто спеціально готувати себе, особливо до спілкування з самолюбивими, нестриманими людьми. Девіз – доброзичливість;

5. Умійте зберігати в собі особисті плани до їхнього здійснення. Умійте зберігати чужі таємниці, не будьте балакучими. Не думайте й не говоріть ні про кого погано. Зберігайте високий стан любові до людей. Девіз – моральна висота (чистота);

6. Якщо щось не виходить, критично розберіться в ситуації. Вірте в наявність необхідних сил і здатностей. Будьте готові до всього, але не обтяжуйте себе знаходженням у неприємній обстановці (якщо це потрібно за обов'язком), носінням непотрібних речей. Стежте за поставою і рівновагою розуму. Девіз – рівновага розуму;

7. Прийняття чистої їжі, різні утримання, гігієнічні процедури, фізичні й гігієнічні вправи, виконувані регулярно, вправи з релаксації, ритмічні подихи, аутогенне тренування, концентрації та медитації допоможуть реалізувати Вам ці потрібні властивості. Вивчайте навколо себе світ, спокій і любов свідомо. Девіз – удосконалення. Тільки постійною працею і

наполегливістю Ви досягнете успіху (Чернілевський, Євнух & Таланчук, 2013, с.203).

Вважається, що в майбутньому саме освіта має усунути розрив між Знанням і Вірою, стати своєрідним «світоглядним синтезатором» єдиного матеріально-духовного простору Світу. Основна мета і найвища суспільна цінність освіти в усіх країнах будуть пов'язані із забезпеченням ментальної сумісності різних соціумів, як найважливішої умови конвергенції і духовної інтеграції людських спільнот, руху людської цивілізації до все більшої цілісності і єдності.

Не виключено, що у віддаленому майбутньому саме освіта візьме на себе функції нового глобального Віровчення, нової Релігії Світу, на принципово іншій світоглядній основі поверне людям втрачену Віру у вищі моральні цінності буття і Сенс людського життя, відвернувши тим самим реальну небезпеку незворотної духовної деградації людини і людства. Життя значно багатше від будь-яких прогнозів, а обране для огляду майбутнє настільки далеке від нас, що говорити про будь-які деталі й подробиці розвитку освіти в такій далекій перспективі просто безглуздо. Тому можуть бути тільки принципово важливі, глобальні, доленосні проблеми розвитку цивілізації, у вирішенні яких саме освіта може і повинна виконувати провідну роль.

Зміст вказаної вище прогностичної гіпотези, пов'язаної з можливим цивілізаційним статусом освіти у третьому тисячолітті і її найважливішими функціями, прогнозують так:

- освіта має забезпечити світоглядний синтез Знання і Віри, як необхідну умову їх взаємодоповнення і взаємозбагачення в єдиному процесі світосприйняття і сприяти тим самим ліквідації методологічних і світоглядних безвихідних ситуацій;

- гармонія Знання і Віри як суперечливих, але взаємодоповнюваних сторін відображення єдиного матеріально-духовного Світу, має стати найважливішим напрямом філософії освіти, слугувати методологічним

орієнтиром у процесі соціально-педагогічного цілеспрямування, добору змісту освіти, використання методів, засобів та організаційних форм освітньо-виховної діяльності;

– освіта покликана сприяти ментальній сумісності людей, людських спільнот і соціумів, як найважливішій умові руху людства до конвергенції і духовної інтеграції, до все більшої цілісності та єдності. Формування, збагачення і, за необхідності, перетворення індивідуальної ментальності й ментальності соціуму мають стати найважливішим завданням освіти, а поступове створення єдиного культурного і освітнього простору Світу на основі багатостороннього діалогу ментальностей, діалогу культур – стратегічним пріоритетом розвитку освіти.

Це означає, що за своїм духовним потенціалом і за суспільним статусом освіта може й повинна взяти на себе функції нового, побудованого на якісно іншій основі Віровчення, і в цьому розумінні, – може і повинна стати новою світовою Релігією, прийти на зміну архаїчним традиційним релігійним вченням, що втрачають свою світоглядну значущість і ґрунтуються на ірраціоналізмі й містиці, не відповідають духовним запитам людства, що розвивається, і тому перетворюються на гальмівний механізм його прогресивного розвитку. Можна передбачити, що освіта як частина культури за своїм суспільним статусом і ментальнотворчими можливостями стає все більш співставна з такими всеосяжними сферами духовного життя людства, як наука і релігія.

Рокич (1973) співвідносить поняття цінностей з потребами та бажаннями індивіда й окреслює їх, як стійке переконання індивіда та відповідний спосіб поведінки, що формується під час формування християнських цінностей. Учений виокремлює термінальні цінності (відображення впевненості людини в тому, що кінцева мета людського існування вартує жаги до її досягнення) та інструментальні (переконаність у тому, що певний спосіб діяльності найефективніший і найпотрібніший у певній ситуації). Тому й власне цінності

є цінностями-цілями та цінностями-засобами.

Термінальними цінностями традиційно є: свобода, творчість, упевненість у собі та власних діях, пізнання, розвиток, діяльна активність, щаслива сім'я, матеріальний добробут, суспільне визнання, дружба, дозвілля, щастя інших тощо; інструментальними – свобода, освіченість, раціоналізм, толерантність до поглядів інших, вольова вдача, широкий світогляд, життєрадісність, охайність, чуйність, порядність, самоконтроль тощо.

Ми перевіряли християнські якості, що характеризують повноцінність християнських цінностей.

Результати показують, що сформованість знань майбутніх юристів не завжди відповідає вимогам. З часом відтворюються культурні й релігійні фактори, що визначають формування своєрідного світогляду українців. З-поміж респондентів, постійних відвідувачів християнської церкви, перевага надається релігійному і духовно-розвивальному сенсам життя.

З'ясовано, що питанню створення сім'ї відводиться досить важлива роль у свідомості теперішньої молоді; практично кожному другу молоду людину в Україні так чи інакше цікавлять етнічні та релігійні аспекти життєдіяльності сучасного суспільства.

Традиційний світогляд молоді в Україні детермінує активна орієнтація на повагу до родини, релігійних і культурних цінностей, що передаються від старших до молодших (див. Додаток Б).

У процесі дослідження рівня сформованості знаннєвої складової вивчався рівень християнських цінностей майбутніх юристів. На основі анкетування та експертного опитування було встановлено, що на сьогодні не розроблено і не застосовуються істотні заходи щодо підвищення рівня християнських цінностей майбутніх юристів (див. Додаток В).

Завдання першого етапу нашого дослідження полягало в тому, щоб шляхом анкетування, опитування та бесід визначити рівень християнських цінностей майбутніх юристів.

Серед освітньо-виховних проблем, пов'язаних із формуванням особистості студентів юридичних спеціальностей у сучасних умовах, особливого значення набуває вивчення чинників розвитку ціннісних орієнтацій, які, поряд зі знаннями та вміннями, є однією з базових категорій вищої освіти.

З цього кута зору було поставлено завдання емпірично з'ясувати взаємозв'язок між особистісними чинниками та ціннісними орієнтаціями студентів, зокрема виявити прогностичний зв'язок між показниками життєвої значущості студентів та ієрархією ціннісних орієнтацій. Це завдання виконується в результаті емпіричного та експериментального дослідження, спрямованого на аналіз, діагностику та прогнозування причинно-наслідкових зв'язків у розвитку ціннісних орієнтацій студентів на практиці.

Метою другого етапу було дати студентам юридичних спеціальностей якомога більше корисної інформації, яка б допомогла їм підвищити рівень сформованості християнських цінностей (електронні друковані матеріали, виховні заходи, бесіди, описи різноманітних християнських заходів тощо) (див. Додатки А, Е). Третій етап передбачав повторне проведення опитування та зіставлення результатів дослідження.

У ході опитування та проведення бесід ми виокремили чотири основні групи майбутніх юристів: нульова група – студенти не одержували додаткової інформації про християнські цінності; перша група – студенти одержували додаткову інформацію про християнські цінності після початку професійної діяльності; друга група – студенти одержували інформацію про християнські цінності під час свого навчання; третя група – студенти отримували інформацію про християнські цінності під час свого навчання та після початку професійної діяльності.

До опитування було залучено студентів юридичних спеціальностей:

- Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка,

- Класичного приватного університету,
- Національного університету «Львівська політехніка»,
- Херсонського державного аграрно-економічного університету,
- ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
- Техніко-економічного фахового коледжу «Національний університет “Львівська політехніка”».

Ми запропонували оцінити християнські цінності майбутніх юристів студентам та експертам, а також здійснити самооцінку цих якостей. Результати представлені в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Оцінка християнських цінностей майбутніх юристів викладачами, студентами та експертами в нульовій групі респондентів

№ з/п	Християнські цінності	викладачі	студенти	експерти
1.	вимогливість	6,1	5,3	4,7
2.	толерантність	5,1	4,5	4,3
3.	відповідальність	5,2	4,8	4,8
4.	людяність	5,9	5,1	4,6
5.	сумлінність	4,9	4,3	4,3
6.	такт	5,5	4,7	4,2
7.	культура мовлення	4,7	4,9	4,5
8.	лідерство	3,4	3,2	3,0
9.	впевненість у собі	5,3	5,0	5,0
10.	справедливість	5,8	5,5	5,1
11.	компетентність	4,7	4,3	4,2
12.	добросердечність	5,1	5,2	4,6
Середній показник		5,1	4,7	4,4

Розглянемо тепер аналогічний процес у першій групі. У першій групі спостерігається підвищення середніх показників християнських цінностей майбутніх юристів, причому ці показники зростають у всіх трьох категоріях опитаних.

Порівнявши окремі показники в першій та нульовій групах (табл. 2.3), спостерігаємо зростання рівня сформованості християнських цінностей

майбутніх юристів, зокрема таких, як толерантність, справедливість, людяність тощо.

Таблиця 2.3

Оцінка християнських цінностей майбутніх юристів викладачами, студентами та експертами в першій групі респондентів

№ з/п	Християнські цінності	викладачі	студенти	експерти
1.	вимогливість	6,4	6,8	5,9
2.	толерантність	6,9	7,1	7,7
3.	відповідальність	5,7	6,3	5,3
4.	людяність	6,7	6,5	5,8
5.	сумлінність	6,1	6,1	4,4
6.	такт	6,8	6,7	6,7
7.	культура мовлення	5,3	5,8	7,0
8.	лідерство	4,9	5,4	5,7
9.	впевненість у собі	5,8	5,8	4,6
10.	справедливість	7,0	6,9	6,0
11.	компетентність	7,2	7,4	8,1
12.	добросердечність	6,9	7,3	5,3
Середній показник		6,3	6,5	6,0

Результати опитування показують, що завдяки усвідомленню християнських цінностей у респондентів створюється сприятлива картина світу, де органічно присутні національні й сімейні цінності етнічних спільнот, що проживають в Україні. Та молодь, яка активна на християнських богослужіннях, спрямована на збереження родинних цінностей і продовження роду. Чимало сучасних митців сповідують християнські цінності. Цінності художньої літератури релігійної тематики виявляються у символізованих і типізованих у них образах, чуттєвих враженнях, спостереженнях, які їхні автори черпають із біблійних текстів, духовних традицій та ідеалів, вдачі і поведінки власне українців.

Найпопулярнішими у колах християнської молоді є тематичні перегляди кінострічок, участь у театральних і кінофестивалях, відвідування клубів бального танцю і авторської пісні, фестивалів дзвонарного мистецтва та культурно-освітніх християнських форумів. Спостерігаємо потужний суспільний, культурний і духовний потенціал християнських церков і

релігійних громад України у формуванні свідомості юні засобами аксіології християнства.

У ході дослідження виявлено також підвищення, хоч і не таке суттєве, інших показників, які також є важливими при формуванні християнських цінностей.

Розглянемо далі формування християнських цінностей студентів у другій групі, в якій бесіди на тему християнських цінностей проводяться під час навчання майбутніх юристів.

Отже, якими будуть християнські цінності в таких студентів після початку їхньої професійної діяльності, урахувавши те, що вони не отримують додаткової інформації щодо християнських цінностей під час власне професійної діяльності. Тобто вони володіють тим рівнем християнських цінностей, який сформувався в них у закладі освіти.

Аналіз отриманих результатів у другій групі засвідчує підвищення середніх показників християнських цінностей майбутніх юристів в усіх трьох категоріях опитаних. Виконавши порівняльний аналіз першої та другої груп, спостерігаємо підвищення одних показників християнських цінностей майбутніх юристів з одночасним зниженням інших.

Утім ці показники вищі відносно нульової групи. Це свідчить про те, що підходи, застосовані в першій та другій групах, взаємно доповнюються.

Отже, ми спостерігаємо підвищення всіх середніх показників другої групи порівняно з нульовою.

Розглянемо формування християнських цінностей майбутніх юристів у третій групі, де заходи та бесіди на тему християнських цінностей проводили в умовах навчання і професійної діяльності послідовно. Результати опитування, проведені у третій групі, доводять ефективність застосування підходу, за якого виховні заходи та бесіди проводяться як до, так і після початку професійної діяльності (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Оцінка християнських цінностей майбутніх юристів викладачами,

студентами та експертами у третій групі респондентів

№ з/п	Християнські цінності	викладачі	студенти	експерти
1.	вимогливість	7,8	8,5	8,2
2.	толерантність	8,6	8,1	7,5
3.	відповідальність	7,6	7,9	8,0
4.	людяність	6,9	6,5	5,9
5.	сумлінність	7,9	7,7	7,1
6.	такт	8,3	8,0	7,4
7.	культура мовлення	7,3	7,8	7,8
8.	лідерство	6,5	6,9	7,1
9.	впевненість у собі	6,9	7,3	6,2
10.	справедливість	7,6	7,8	7,1
11.	компетентність	8,5	8,1	7,5
12.	добросердечність	6,9	7,6	6,4
Середній показник		7,6	7,7	7,1

Можемо стверджувати, що такі студенти володіють певним рівнем сформованих християнських цінностей, власне в умовах закладу вищої освіти, постійно вдосконалюють його після початку професійної діяльності.

Ми встановили, що рівень сформованості християнських цінностей майбутніх юристів у середньому не високий та потребує впливу активних педагогічних чинників, які здатні ефективно його підвищити.

Одним із засобів, який допомагає отримати інформацію про педагогічне явище, дійти висновків про шляхи вирішення актуальних правових проблем та практики навчання, є експертний метод. Однак експерти не є інстанцією, яка виносить кінцеве рішення про складну проблему. Тому при проведенні педагогічної експертизи треба сконцентрувати увагу не тільки на рішеннях експертів, а й на аргументації, що обґрунтовують те чи інше рішення, на виявлення дійсних педагогічних чинників та відносин.

У фахівця зі сформованим світоглядом важко змінити навички, набуті роками. Набагато легше вплинути на формування професійних навичок, зокрема християнських цінностей, у процесі навчання. Тому одним із завдань дослідження є порівняння рівня сформованості християнських цінностей майбутніх юристів, на яких вплив активним педагогічним чинником (виховні

заходи, факультативи, електронні та друковані матеріали, бесіди тощо) був здійснений під час навчання, з рівнем сформованості тих студентів, на яких вплив був здійснений після початку їхньої професійної діяльності. Суттєвим моментом такого дослідження є з'ясування впливу обох чинників одночасно. Вони відіграють важливу роль у релігійній свідомості особистості.

Досліджуючи релігійні, літературні, мистецькі та естетичні пріоритети й цінності студентської молоді України, виявили специфіку їхньої релігійної свідомості. У трьох групах респондентів зауважили, що в образотворчому мистецтві найбільше їм імпонує імпресіонізм, а це результат розвитку їхнього естетичного смаку й жаги до спостереження за нестійкими почуттями та переживаннями його авторів. Водночас вони надають перевагу реалізму, що можна пояснити зацікавленням молоді історичними подіями та персонажами, образами, вдачами й обставинами дійсності, реалістично відтвореними представниками цього мистецького напрямку. Молодь у першій групі схильна до сюрреалізму і бароко, де часто простежуються релігійні ознаки.

Виявлено, що в усіх групах більшість респондентів уподобала естетичне оформлення святинь (розписи, фрески, іконостас, архітектура). У літературі ж респондентів в усіх досліджуваних групах найчастіше приваблюють такі жанри як: роман, фантастика, класика, детектив, драма, що засвідчує загальну освіченість та розвиненість літературних інтересів сучасних студентів. Встановлено, що, відвідуючи храми, більшість студентів першої та другої груп звертають увагу на якість звучання церковного хору і на зовнішній вигляд прихожан.

Натомість респонденти із третьої групи цим питанням узагалі не цікавляться, позаяк вони зовсім не відвідують богослужіння. Доведено, що релігійні, мистецькі, літературні та естетичні вподобання студентів зумовлені передусім інтелектуальними особливостями здобувачів вищої освіти, ступенем їхньої компетентності в культурно-мистецькій царині, сформованістю їхньої релігійної свідомості.

Психологічний аспект формування професійних цінностей майбутнього юриста у низці випадків відіграє суттєву роль. Цей чинник стосується не лише студентів та викладачів, а й керівників закладів освіти. Це пов'язано з наявністю психологічних бар'єрів та з неправильною оцінкою значення аксіологічної підготовки юристів.

Складовою формування професійних цінностей майбутнього юриста є також емоційна складова, що визначає суб'єктивне емоційне ставлення майбутнього юриста до аксіологічної складової професійної діяльності та самооцінку аксіологічної складової фахівця у професійній діяльності, а також особистісна, яка визначається принципово важливими професійними переконаннями майбутнього юриста, зокрема спрямованістю на результат професійної діяльності та процеси постановки цілей цієї діяльності, її мотивацією (див. Додаток В).

Перелік цінностей досить великий і складний для оцінки, тому необхідно ієрархізувати цінності, тобто розташовувати їх у порядку важливості відповідно до їхньої життєвої позиції. Результати таких досліджень дозволяють виявити основні життєві позиції людей.

У сучасному трактуванні цінності – це важливі ідеї, явища та об'єкти реальної дійсності в тому сенсі, що вони відповідають потребам та інтересам соціальних суб'єктів. Цінності формують систему базових ідей, поглядів і переконань щодо повноцінного та продуктивного життя, сформованих культурними традиціями, образами та ідеалами. Вони також характеризують сукупність уявлень про важливі (сприятливі та бажані) параметри життя.

На жаль, організація та здійснення виховної роботи ускладнюються кризовими явищами в системі освіти та відсутністю обґрунтованого підходу до взаємодії освітнього та виховного процесів у сучасній вищій школі. Старі форми і методи виховання вже не діють, авторитет втрачено, немає ідеалів розвитку особистості. Важливо розглядати виховний процес у закладах вищої освіти як частину загальнокультурного процесу розвитку особистості, у тісній

взаємодії з економічною, політичною та культурною ситуацією країни.

Ми провели емпіричне дослідження студентів за рівнями цінностей на початковому етапі дослідження (табл. 2.5), яке базується на використанні міжнародних тестів на цінності idrlabs.com/values-/test.php (див. додаток Ж).

Таблиця 2.5

Розподіл студентів за рівнями цінностей на початковому етапі дослідження

Шкала цінностей		Рівень сформованості, осіб			
		<i>Низький</i>	<i>Достатній</i>	<i>Середній</i>	<i>Високий</i>
1	Використання здібностей	98	65	49	60
2	Досягнення	109	71	68	24
3	Просування	112	80	49	31
4	Естетика	90	86	54	42
5	Альтруїзм	89	76	57	50
6	Влада	103	81	71	17
7	Автономія	84	50	87	51
8	Творчість	79	101	48	44
9	Культурна ідентичність	91	83	59	39
10	Економічні винагороди	73	53	79	67
11	Економічна безпека	51	62	82	77
12	Власний спосіб життя	72	69	77	54
13	Особистий розвиток	86	79	65	42
14	Фізична активність	56	99	57	60
15	Фізична сила	109	88	44	31
16	Престиж	67	78	55	72
17	Ризик	121	90	38	23
18	Соціальна взаємодія	84	82	59	47
19	Соціальні стосунки	78	74	69	51
20	Духовність	97	78	56	41
21	Різноманітність	82	67	68	55
22	Комфортні умови	61	77	49	85

Як бачимо, питання формування ціннісних орієнтацій студентів юридичних спеціальностей є одним з найактуальніших у сучасній педагогіці.

Зважаючи на значну увагу, яку приділяють цій темі останніми роками, все ще залишається низка невирішених питань, таких як:

- необхідність переосмислення професійних цінностей майбутніх юристів під впливом нових тенденцій у сучасному суспільстві;
- суттєва недостатність досліджень ціннісних елементів професійної діяльності в багатьох професіях, у тому числі і в юриспруденції;
- формування системи професійних цінностей майбутніх юристів певних спеціалізацій у процесі їх фахової підготовки;
- недостатнє дослідження впливу рівня сформованості системи професійних цінностей майбутнього фахівця на його професійну діяльність тощо.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Термінологічне дослідження довідкових джерел дало змогу зрозуміти загальну характеристику категорій «період», «періодизація», «критерій періодизації». Історико-педагогічна періодизація розвитку – чіткий розподіл історичного часу на етапи (часові межі), що дозволяє хронологічну локалізацію такого процесу. Поняття «період» показує відрізок історичного часу, за якого відбувається соціальний розвиток суспільства. Критерій періодизації – це історичний чинник розкриття ключової суті конкретного часового відтинку, історичного процесу або основа для оцінки.

У ході дослідження дійшли висновку, що на зміну технократичній освітній парадигмі має прийти гуманістична парадигма освітньої діяльності, спрямована на формування людини, яка, на основі позитивних особистісних та соціальних ціннісних установок, зможе адаптуватися до сучасних життєвих умов та успішно впоратися з виконанням професійних і соціальних завдань. Технологія виховання з комп'ютерною підтримкою – це технологія

професіоналізму, в основу якої покладено точний, прицільний розрахунок виховних дій, поєднання самовиховання із зовнішнім підштовхуванням, діагностування, прогнозування, проєктування зрушень на кожному етапі, своєчасну підтримку і корекцію ходу виховного процесу.

Обґрунтовано періодизацію формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, яка охоплює період 1991-2023 рр.

Перший період, який називаємо перехідним, тривав від 1991-го по 2004-й рік. Він складався з двох субперіодів. Перший субперіод (1991-1995 рр.) характеризувався такими явищами, як налагодження співпраці священників зі школами та іншими освітніми закладами. Відповідно, учасники освітнього середовища мали змогу вільно відвідувати церкву і вільно сповідувати власні погляди. Другий субперіод (1996-2004 рр.) можемо назвати адаптаційним, коли освіта, зокрема вища юридична, починала адаптуватися до тих змін, які відбулися в суспільстві. Найскладнішим у цей період було протистояння християнської і постмодерністської молодіжної культури, яка проповідувала бруд, насильство, жорстокість, розпусту тощо. Відповідно активно розвивалися в цей період і нові чи оновлені освітні стратегії. Християнська педагогіка направляє свої засоби на плекання всього доброго в людині і викорінення всього злого й поганого.

Другий період (базовий) тривав від 2005 по 2019 рік. Субперіод 2005-2013 рр. складається, фактично, з двох ще менших періодів: період президенства Віктора Ющенка та президентства Віктора Януковича. Очевидно, що різкі зміни в суспільному житті суттєво вплинули і на освітній процес, на освіту і на релігію загалом. Другий субперіод, який охоплює 2014-2019 рр., є першим етапом військової агресії росії. На цей період також припадає суттєвий прорив у розвитку комп'ютерної техніки, що кардинально змінює доступ до інформації кожного члена суспільства. Особливо це стосується молоді, зокрема студентів.

Третій період (екстремальний) (2020-2023 рр.) пов'язаний із катастрофічними потрясіннями в житті суспільства, які суттєво вплинули як на освіту, так і на процес розвитку християнських цінностей молоді. Перший субперіод (2020-2021 рр.) пов'язаний із поширенням всесвітньої пандемії COVID-19. Упродовж цього періоду превалює використання технологій дистанційного та змішаного навчання. Однак другий субперіод третього періоду (2022-2023 рр.), який триває досі, – це період відкритої війни, період переважного дистанційного навчання, період великого випробування. Роль християнських цінностей, тут виходить, практично, на перше місце.

У розділі висвітлено розвиток теоретичних концепцій формування цінностей. Аксиологія християнства, окрім узагальнення цінностей, які зберігалися протягом тривалої історії християнства, визначає методи, завдяки яким людина може створювати та засвоювати нові ідеї та цінності, встановлюючи можливості реалізації творчого хисту в галузі духовної діяльності тощо.

Визначено та охарактеризовано основні підходи до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, серед яких культурологічний, аксіологічний, етичний, діяльнісний, системний, особистісний та синергетичний.

Висвітлено основні аспекти формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки: особистісний, креативний та теологічний.

У ході дослідження з'ясовано, що сутність гуманізації полягає в її орієнтації на формування переконань особистості в емоційній (гуманітаризація), інтелектуальній (фундаменталізація), вольовій (діяльнісне спрямування) сферах та врахуванні національного характеру освіти. Тому сьогодні головне завдання полягає в тому, щоб кардинально змінити їх зміст, звільнити гуманітарні знання від штучних нашарувань, стереотипів, різних

ідеологічних схем. На жаль, організація та здійснення виховної роботи у закладах вищої освіти сьогодні ускладнюється кризовими явищами в системі освіти та відсутністю обґрунтованого підходу до взаємодії освітнього та виховного процесів у сучасній вищій школі. Старі форми і методи виховання вже не діють, авторитет втрачено, немає ідеалів розвитку особистості. Важливо розглядати виховний процес у закладах вищої освіти як частину загальнокультурного процесу розвитку особистості, у тісній взаємодії з економічною, політичною та культурною ситуацією країни.

Матеріали розділу висвітлені у таких публікаціях автора: Вархолик, Сливка, & Тушніцький, 2019; Дольнікова, Савка, & Тушніцький, 2023; Тушніцький, 2022а; Тушніцький, 2021а; Тушніцький, 2021b; Тушніцький, 2021с.

РОЗДІЛ 3. УЗАГАЛЬНЕННЯ ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Розділ 3 «Узагальнення досвіду формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей та можливості його використання» присвячений висвітленню узагальненого теоретичного досвіду та методик формування християнських цінностей як засобу гуманізації професійної підготовки, результатів апробації вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології» та методичних рекомендацій щодо використання історичного досвіду формування цінностей майбутніх студентів юридичних спеціальностей.

3.1. Узагальнення теоретичного досвіду та методик формування християнських цінностей як засобу гуманізації професійної підготовки студентів юридичних спеціальностей

Аксіологічний компонент професійної культури юриста формується як сукупність цінностей, створених людством і своєрідно включених у цілісний педагогічний процес на сучасному етапі розвитку освіти. Освоюючи цінності правової та моральної культури, юрист має бути здатним перетворювати, інтерпретувати їх, що визначається як його особистісними якостями, так і характером його юридичної діяльності.

Саме у професійній діяльності виявляються і вирішуються суперечності творчої самореалізації особи, кардинальна суперечність між накопиченим суспільством досвідом і конкретними формами його індивідуально-творчої реалізації та розвитку. Юрист стає фахівцем у власній справі, настільки,

наскільки він освоює й розвиває не тільки юридичну діяльність, але й приймає правові цінності. Моральна культура юриста посідає один із найвищих щаблів у шкалі цінностей особистості фахівця юридичних спеціальностей. Не може бути поступу суспільства, його процвітання та розвитку на засадах демократії й гуманізму без розвитку всебічної моральної культури всіх громадян, а юристів особливо.

Для цього під час навчання у закладах вищої освіти необхідно виконувати такі завдання:

- формувати особистість майбутнього юриста, здатну до саморегуляції та орієнтації в сучасній системі цінностей;
- залучати до національно-культурних традицій та загальнолюдських цінностей світової культури;
- формувати мотиваційно-ціннісне ставлення до професійної діяльності;
- стимулювати потребу у постійному професійному самовдосконаленні, виробити потребу в постійній самоосвіті.

Упорядкування системи професійних цінностей через домінування морально-етичних норм, екологічних критеріїв і обмежень передбачає відповідний рівень гуманізації освіти. Ціннісно-сміслові орієнтації особистості виявляються, закріплюються і корегуються у професійній діяльності індивіда.

Особливе місце серед джерел правової інформації посідають нормативно-правові акти (закони та підзаконні акти). У процесі навчання правознавства також стикаються з правозастосовними актами (рішення суду за конкретною справою), індивідуальними нормативними актами (трудовий, шлюбний договір); заявами (позовні, про прийом на роботу). Робота з ними як метод навчання правознавства дає можливість набути і закріпити теоретичні правові знання і сформувати відповідні практичні навички.

На думку Н. Жидкової (2012), саме уміння працювати з цими

документами є «умовою успішності навчання правознавства. Вміння аналізувати правові джерела й на цій основі розв'язувати правові ситуації дослідниця вважає базовими вміннями з правознавства» (с. 16) .

Найвищий ступінь в ієрархії цінностей займають цінності-якості, які поряд із цінностями-відносинами та цінностями-знаннями належать до групи інструментальних цінностей, яка називається також цінностями-засобами. Цінності-якості є виразом особистісно-професійної характеристики людини, яка присвятила себе справі просвітництва. Проведене дослідження дозволяє нам розкрити їхній зміст, залучаючи такі визначення: творчо-різнопланова особистість; творчо мисляча особистість; особистість, яка готова до творчого перетворення дійсності; особистість, здатна створити атмосферу творчості під час освітнього процесу; особистість, яка приймає творчість у своїх вихованцях, готова та вміє її підтримати, розвинути і, якщо необхідно, скоригувати у позитивному плані.

У Біблії чи Корані укладено ідеї та пророцтва, висловлені творцями світових релігій, і визначено на багато століть уперед канони життя служителів, поборників та носіїв віри.

Ціннісні основи освіти у конкретний період історії тієї чи іншої країни визначають її домінантні освітні цінності. Домінантними освітніми цінностями вищої професійної освіти є цінності, що обґрунтовують високу кваліфікацію випускника як мету освітньої діяльності, оскільки основна соціальна та культурна функція вищої професійної освіти полягає у підготовці юристів, які відповідають вимогам ринку праці до тієї чи іншої професії.

Істотним елементом ціннісного компонента творчого потенціалу особистості є наявність ідеалів та образів-орієнтирів у житті та в професії. Цінності є фундаментом культури та представлені у всіх формах соціального життя, незалежно від їхньої специфіки. Цінності мають об'єктивний зміст, але є об'єктивні тому, що незалежні від свідомості суб'єкта, оскільки для їх продукування і руху необхідна суб'єктивна (загальнолюдська) оцінка. Цінності

трансцендентні індивідуальній свідомості та можуть виконувати функцію її організації через символічні форми. За підсумками базових цінностей формуються культурні сенси. Звідси випливає, що цінності у своїй основі мають загальнолюдський характер і, отже, фундамент ціннісного світу становлять загальнолюдські цінності. Загальнолюдські цінності – це граничні, історично та соціально нелокалізовані цінності, можна навіть сказати, що це трансцендентні (поза межні) цінності, тобто цінності, які мають абсолютний характер, вічні цінності.

Компетентність – гуманістичний ціннісний критерій високої кваліфікації фахівця в культурі інформаційного суспільства, що передбачає аналіз причин, які детермінують перехід на компетентнісні моделі вищої професійної освіти, та оцінку ціннісних підстав цієї моделі. У ньому відображено об'єктивні чинники зміни соціально-економічних умов сучасного суспільства, які породжуються глобалізацією політичних та економічних відносин, а також фундаментальними технологічними змінами у виробничій сфері, пов'язаними із переходом суспільства до постіндустріального етапу розвитку, що визначають необхідність зміни ціннісних пріоритетів, а разом з ними зміну освітньої парадигми.

Гуманістичний зміст професійної діяльності полягає в тому, що вона надає широкі можливості для повноцінної реалізації людини. Суб'єктом професійної діяльності є особистість, що володіє необхідними професійними знаннями, вміннями, навичками та реалізує їх у ході предметного перетворення навколишнього світу.

У практиці педагогічна аксіологія трансформувалася в аксіологічну педагогіку, основною заслугою якої є використання класичних ідей аксіології в гуманізації предметів, що викладаються, зокрема і в нехімічних технічних університетах.

Дослідження алгоритмів та механізму викладання дозволило диференціювати теоретичні етапи застосування аксіологічного підходу у

контексті інтегративного процесу навчання. Зокрема йдеться про об'єктивні передумови; аналіз роз'єднаних компонентів; дослідження механізму поєднання компонентів; встановлення логічних зв'язків між роз'єднаними компонентами; утворення конгломератів раніше роз'єднаних компонентів; остаточного синтезу, інтегрування комплексу проміжних стадій інтеграційного викладання. Подібні трансформації призводять насамперед до зростання ролі екстравертних якостей свідомості студентів. Інакше, у процесі навчання з накопичення обсягу предметних знань зростає роль аксіологічної свідомості, відбувається процес соціалізації особистості. Вивчення цього процесу, як проблеми гуманізації предметного навчання, призвело до трансформації ідей інтегративно-аксіологічного підходу до системно-аксіологічного підходу до навчання та необхідності трактування теологічного аспекту розвитку християнських цінностей юристів.

Очевидно, що «вища освіта і наука в Україні все ж таки повинна стати могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу. Проте, без взаємодії світського та духовного, всі наші намагання виховати особистість будуть марними. Професійні та духовні засади, що формуються у сучасній вищій освіті України, все ж повинні бути реалізовані на основі християнських цінностей і державна влада повинна підтримати ці бажання суспільства» (Євфросин (Архімандрит), 2015, с. 13), а фахівець має володіти високим почуттям відповідальності за результат своєї праці.

Зазначимо, що поняття відповідальності визначають як внутрішню звітність людини за все те, що відбувається у сфері її потягів, виборів і конкретних вчинків. Загалом відповідальність є однією з важливих форм морально-етичної свідомості. У процесі розвитку і формування особи етична відповідальність є не чим іншим, як діалогічним ставленням особи до самої себе, до шляхів і способів реалізації своєї свободи. Що більшими довірою і авторитетом володіє людина, то вищий і ступінь відповідальності, яка покладається на неї. Основний сенс відповідальності полягає у звіті самому

собі за реалізацію власних можливостей і свободи.

Згідно із вченням християнської моралі, Бог закликає людину до відповідального ставлення до життя. Все, що здійснює людина у сфері її етичного вибору між добром і злом, між тим чи іншим вчинком, або є її реакцією на зовнішні подразники, а також її поведінка у сфері спілкування з іншими людьми, все це передбачає етичну відповідальність (Антоній (Митрополит), 2010, с. 12).

Грунтуючись на цьому концептуальному визначенні свободи у розрізі розуміння цього поняття в рамках християнського світогляду, ми констатуємо факт, що завдання морального становлення людини передбачає її повну свободу. Як будь-який дар, отриманий людиною від Бога, свобода відкрита для вдосконалення. Реальний світ – це світ, що сприймається органами почуттів, тобто очевидний. Ідеальний світ – це світ, що сприймається інтуїтивно, як світ очікуваний, тобто грядущий. Сенс свободи полягає в можливості етичної орієнтації щодо реального та ідеального світів у тому, що етична орієнтація людини в кожному окремому мить тимчасового життя визначає її долю у вічності (Митрополит Антоній, 2010, с. 13).

Держава та право – необхідні фактори існування людини в суспільстві. Це самоочевидна констатація, емпірична даність, сперечатися з якою безглуздо, адже, в певному сенсі, ці інституції – найвище досягнення людства на шляху його історичного буття (Августин (Архієпископ), 2010).

Співіснування та успішна діяльність людей неможлива без належної впорядкованості, тому суспільство завжди чітко регламентує певні засади людських взаємовідносин, норми та правила поведінки, які цю впорядкованість забезпечують. Сутність цих засад незмінна, але зумовлені суспільним прогресом, вони на різних етапах історичного розвитку людства мають істотні відмінності, тобто набувають певної конкретно-історичної соціальної форми та значення. Подібне розуміння природи права загалом задовольняє потреби держави та суспільства, але несе в собі загрозу для

індивіда, адже за таких умов його свобода, а в деяких випадках і життя, напряду залежать від зміни державних та суспільних пріоритетів.

Досвід тоталітаризму та світових війн змушує людство замислитись над проблемою пошуків ціннісних джерел права, аксіологічно-морального базису, що детермінує універсальні правові норми, підвищує рівень суспільної правосвідомості та захищає індивіда від свавілля держави.

Із 10 грудня 1948 р. (проголошення Організацією Об'єднаних Націй «Загальної Декларації прав людини») таким базисом стають права людини (Декларація, 1948). Відтоді людина, її життя та свобода проголошуються своєрідним аксіологічним мірилом норм права, як на міжнародному, так і на національному рівнях.

У християнській, зокрема біблійній традиції, джерелом права та закону є не держава чи людина, а Бог. Сам принцип «образу Божого» в людині містив у собі моральну повноту, яку не було потреби формулювати вербально, божественний закон був іманентним людині, становив частину її сутності (див. Додаток А). З моменту гріхопадіння закон, право та держава стають необхідним елементом життя людини у зміненому внаслідок гріхопадіння людини світі, перебуваючи в якому людина постійно потребує захисту від небезпечних проявів гріховності, як власної, так і ближніх. Необхідність закону та права є наслідком гріхопадіння та панування гріха у світі. Право – це усвідомлений людьми прояв єдиного божественного закону світобудови в соціальній та політичній сферах. Право не стосується внутрішнього стану людини, не визначає його. Душа людини відкрита лише Богові. Але зовнішні прояви людської особистості є об'єктом правової регламентації (Августин (Архієпископ), 2010, с. 30).

Для людини закон перестає бути чинником зовнішнього примусу, він стає законом совісті, максимою людського буття. Досконала людина виконує закон не внаслідок страху покарання, а внаслідок того, що цей закон є внутрішньо їй притаманним, виконує його не з примусу, а за внутрішньою

потребою, внаслідок неможливості чинити інакше. На цьому рівні закон, як зовнішній примус, перестає бути актуальним. Він стає іманентним, притаманним новій людині. У такому сенсі Ісус не заперечує закон, Він переносить його на новий рівень існування – від зовнішньої примусової норми імперативу, до внутрішньої максими, як проєкції небесної гармонії. Закон стає законом тих особистісних дій, відчуттів, переживань та настроїв, в яких людина «стяжає» (набуває) Божественну благодать (Архієпископ Августин, 2010, с. 31).

Тут немає заперечення закону, але наявне заперечення «законництва» як особливого типу усвідомлення моральнісного світу, суттю якого є лише зовнішня зобов'язаність виконання зовнішніх поведінкових норм, що не відповідають онтологічній та моральній сутності закону.

У контексті християнського розуміння, держава та право постають як освячені Богом інститути, що є необхідною умовою співіснування людей у спотвореному гріхом світі, який за допомогою сили, зовнішнього примусу та закону до певної межі стримує гріховні прояви людини та на фізичному рівні захищає людину від проявів гріховності іншого. Для досягнення ефективного формування і розвитку християнських цінностей у студентів юридичних спеціальностей, як носіїв правосуддя і дотримання законів, використовується низка методів їх формування. Зупинимось на еволюції методів виховання в контексті гуманізації християнських цінностей.

Метод заохочення містить позитивну оцінку дій вихованців. При цьому закріплюються позитивні навички та звички. Дія методу заохочення ґрунтується на збудженні позитивних емоцій. Види заохочень дуже різноманітні: схвалення, підбадьорення, похвала, подяка, нагородження тощо. Найпростішим видом заохочення є схвалення. Воно може виражатися жестом, мімікою, позитивною оцінкою поведінки або роботи вихованця, довірою у вигляді доручення тощо. Педагогу доцільно звертати увагу на добрі наслідки доброї поведінки, а також самому показувати їх на практиці, не залишаючи без

схвалення жодного добродійного вчинку.

Однак слід зауважити, що чеснота часто вимагає від нас зусиль, оскільки спонукання до гріха є досить сильними. Тому важко, особливо в молодому віці, обійтися без допоміжних методів стимулювання діяльності, якими є заохочення вищого рівня – подяки, нагородження тощо. Вони викликають та підтримують сильні та стійкі позитивні емоції, дають вихованцям тривалі стимули. При цьому слід остерігатися нерозумного чи надмірного заохочення, яке приносить вихованцеві лише шкоду. З цього погляду важливо враховувати психологічний бік заохочення, його наслідки. Педагог, нагороджуючи, завжди повинен переслідувати двояку мету: виявити вихованцю своє задоволення за його поведінку і водночас заохотити, щоб він і надалі поведився похвально.

Покарання – це метод педагогічного впливу, який має запобігти небажаним вчинкам, гальмувати їх, викликаючи почуття провини перед Богом, перед собою та іншими людьми.

Отже, головним методом та кінцевою метою педагогіки, згідно з ученнями святих отців, є Любов. У світлі цього одним із завдань педагогічного впливу є виховання в душі смирення і послуху. У християнській педагогіці є лише одна відповідь на це питання «навіщо служить покарання, яка його мета»: головною підставою покарання має бути любов, а єдиною його метою – виправлення. Любов і строгість треба розумно поєднувати. Будь-яке зосередження на любові на шкоду суворості породжує неповагу. І, навпаки, авторитарна, переважна атмосфера, як правило, глибоко ображає людину, яка стверджується на думці, що її не люблять і навіть ненавидять. Вихована в страху та примусі людина підкоряється доти, доки боїться, що її вчинки будуть виявлені та покарані. Щойно ця «узда» знімається, люди найчастіше стають свавільними та неприборканими.

Цілком інші результати ми спостерігаємо в тих випадках, коли люди щиро віддані своїм вихователям, коли вони твердо впевнені в їхній любові і не сумніваються, що всяке покарання дається їм від доброзичливого серця в ім'я

їхнього власного блага. Покарання не варто розглядати як відплату за провину або відновлення справедливості. Покарання можна застосовувати лише на користь особи. Дуже багато шкоди завдає застосування необґрунтованого, несправедливого покарання, нерозуміння бажань і прагнень особи, образу її особистості.

До методів стимулювання поведінки та діяльності секуляризована педагогіка відносить і так званий метод змагання, при якому природна потреба до суперництва прямує на виховання необхідних людині та суспільству властивостей. Тут слід зазначити, що так звана природна потреба в суперництві, прагнення бути першим, далеко неприродна для людини з усталеним християнським світоглядом. Тому немає потреби, виховуючи людину в дусі християнства, цю потребу розпалювати.

Із позицій християнського мислення конкурси, спорт, узагалі «змагання» є не чим іншим, як виявом гордині та марнославства. У суспільстві прийнято вважати, що гордість навіть необхідна людям, нібито це єдиний важіль, що спрямовує культуру і науку, і без неї не було б ніякого прогресу. На жаль, людині нецерковній складно зрозуміти, що поганого в гордості, прагненні до першості у навчанні, бізнесі, політиці тощо. Як правило, вона цілеспрямовано культивує та розвиває у дітях почуття марнославства та гордині, вважаючи їх дієвими стимулами для підвищення ефективності виховного процесу.

Сучасна світська педагогіка виділяє ще один метод стимулювання діяльності – суб'єктивно-прагматичний. Цей метод ґрунтується на створенні умов, за яких бути невихованим стає невігідно. Педагоги, використовуючи цей метод виховання, насамперед підкреслюють тісний зв'язок хорошого виховання з майбутнім соціально-економічним становищем людини: на конкретному прикладі переконують, що маловиховані, неосвічені люди мають мало шансів обійняти добрі посади тощо.

Конкретними формами суб'єктивно-прагматичного методу можуть бути контракти, які укладають вихованці з вихователями, де чітко визначаються

обов'язки сторін; особисті картки самовдосконалення, що складають вихователі та батьки; диференційовані групи за інтересами, платні, для посилення особистої зацікавленості; моніторинг, тобто неперервне спостереження за поведінкою, соціальним розвитком вихованця за допомогою нових технічних засобів та інформаційно-комунікаційних технологій, здатних розраховувати тенденцію індивідуального розвитку; тести вихованості, соціальної зрілості, громадянськості; штрафи, як форма покарання – грошові компенсації неправильної поведінки, позбавлення права і свободи, певних привілеїв тощо.

Тривалий час у закладах вищої освіти Львова працюють студентські капелани. Згідно з рішенням Львівської Архиєпархії УГКЦ, їхню діяльність узгоджує Центр студентського капеланства. Діяльність студентського капелана передбачає роботу з молоддю львівських закладів вищої освіти. Так, наприклад, капелан співпрацює із академічною спільнотою Львівського національного університету імені Івана Франка, а основна мета його діяльності – духовний супровід та комунікація з молоддю (Мандзій, 2015).

Капелан спільно зі студентами організують зустрічі в гуртожитках, показ та розгляд кінострічок, екскурсії, діяльність літніх таборів тощо. Особлива роль у діяльності капелана відводиться національно-патріотичному вихованню. Формат для цього – зрозумілий для молоді, з використанням новітніх досягнень інформаційно-комунікаційних технологій, передусім інтернет-ресурсів.

Студенти часто відвідують духовні розмови, під час яких обговорюються особисті проблеми, надаються поради. Студенти мають можливість поділитися наболілим. Молодь довіряє духівникові, усвідомлюючи, що саме через Господнє слово можливо вирішити всі проблеми і знайти душевний спокій.

Із 2000 р. у Львівській області прийняли і впровадили Програму національно-громадянського виховання студентської молоді (День в історії - заснування Львівського університету. (20 січня 2022.).), яка передбачає

співпрацю поміж закладами вищої освіти й церквою, зокрема через діяльність капеланів. Кандидат у капелани має одержати «духовне підтвердження – грамоту» від єпископа. Діяльність капелана координує проректор з гуманітарної освіти та формування християнських цінностей. Капелан ознайомлює проректора з напрямками роботи і звітує Єпископові своєї Церкви.

Постає нагальне питання щодо інтеграції християнських цінностей в освітній процес. Особливо «гостро це питання стоїть перед навчальними закладами, які безпосередньо працюють з молоддю, тобто тією категорією громадян, які найбільш вразливі до емоційного, психологічного, інтелектуального впливу. В результаті ми спостерігаємо падіння моральності, розповсюдження шкідливих звичок серед підлітків та молоді, відсутність цілісних орієнтирів, соціальної активності» (Штанько, 2015).

Освітні заклади різних рівнів зобов'язані сформувати платформу з можливістю такої організації освітнього процесу, аби, окрім здобуття студентами та молоддю необхідних для їхнього майбуття знань, студенти формувалися як повноцінні, гармонійні, цілісні особистості, відкриті до суспільних запитів. Для впровадження інтеграції християнських принципів в освітній процес юрист має бути сповна переконаним у тому, що саме такі принципи – основа для формування цілісного індивіда, що саме такі принципи можуть слугувати рушієм для перетворення суспільства. Для успішної реалізації юристом такої інтеграції його життя має відповідати цим високим стандартам.

Інтегрувати християнські принципи в освітній процес можливо: впроваджуючи дисципліни морального змісту в навчальних планах підготовки юристів; практично застосовуючи християнські принципи під час викладання різних тем будь-якої навчальної дисципліни; застосовуючи індивідуальний підхід до кожного студента; підтримуючи соціальну активність молоді через низку соціальних проєктів на волонтерських засадах.

Отже, завдяки інтеграції християнських принципів в освітній процес

через реалізацію освітніх, культурних, наукових заходів формуватиметься цілісна особистість молодшої людини та забезпечуватиметься сталий розвиток суспільства.

Важливими цілями інтеграції християнських та професійних цінностей є соціальні, культурологічні, педагогічні, психологічні, пізнавальні, науково-технічні, особистісні, професійні, організаційні та інші.

Соціальні цілі передбачають формування ефективних критеріїв відбору для знань. Культурологічні цілі забезпечують формування повноцінної особистості, здатної творчо використовувати здобуті знання, вміння та навички у професійній діяльності. Педагогічні цілі визначаються системою засобів для передачі духовного та фахового досвіду студентам. Психологічні цілі охоплюють дотримання умов розвитку розумових здібностей, індивідуальних характеристик та формування творчо мислячого фахівця. Професійні цілі спрямовані на ефективне виконання соціального замовлення та підготовку фахівця згідно з освітньо-професійними програмами. Науково-технічні цілі спрямовані на гнучку професійну підготовку, коли фахівець спроможний сприймати, адаптувати та ефективно використовувати здобутки на нових етапах. Організаційні цілі зумовлені необхідністю розробки системи заходів для управління процесами гуманітаризації знань. Особистісні цілі спрямовані на всебічний розвиток особистості фахівця, на врахування індивідуальних особливостей студентів та пошук шляхів максимально можливої реалізації кожної особистості.

Провідна ідея нашого дослідження – єдність правового та морального підходів до формування християнських цінностей: вона полягає у тому, що дотримання правових норм на основі лише правової компетентності є менш стійким у формуванні особистості майбутнього юриста, ніж опора на моральні переконання та сформовану християнську свідомість. Тому тільки єдність морального та правового світогляду може забезпечити вільне та свідоме дотримання правових норм.

Зупинимось на основних напрямках християнського виховання у закладі вищої освіти, що готує фахівців юридичних спеціальностей, зокрема напрямі Христоцентричності. Основним принципом християнського виховання є принцип уподібнення Ісусу Христу як найвищому моральному ідеалу для духовного наслідування, орієнтуючись на який людина може здійснювати християнську роботу над собою, щоб образ Божий розкрився в її душі у всій своїй силі та повноті. Христос, Син Божий, у своєму Втіленні та Воскресінні явив найглибшу і фундаментальну основу сутності людини, яку Він відтворив для вічного життя і для приєднання до ідеальної повноти буття. Саме у Христі вперше розкрилася й ожила непошкоджена богоподібна людська особистість. Спокута Ним людських гріхів відкрила людям шлях до святості, до обожнення.

Християнській людині не потрібні вигадані ідеали, для неї найвищим зразком досконалої людини є Боголюдина Ісус Христос. Чим людина подібніша до Первообразу, тим більше Христос вселяється в неї Своєю благодаттю, тим людина стає досконалішою. Центром життя християнина є Христос. Тому християнське виховання є приведенням до Христа та Його Церкви, де відбувається освячення образом Христовим усього людського життя. Особиста зустріч з Господом Ісусом Христом, життя в Його Церкві – це передусім виконання заповідей Христа, побудова свого життя за вимогами християнської досконалості. Відомо, що любов зростає у справах, а віра, якщо немає справ, мертва сама собою. Тому з ранніх років студентів треба вчити справам любові, привчати думати і піклуватися про інших. «Якщо маю ... всю віру, так що можу й гори переставляти, а не маю любові, то я ніщо», — говорив з цього приводу апостол Павло (1 Кор 13:2).

Заслуговує на дослідницьку увагу напрям воцерковлення. Без воцерковлення, без глибокого входження до літургійного життя не може бути справжнього християнського виховання. Поза Церквою, поза Євхаристією незбагненна повнота Божественної благодаті. З педагогічного кута зору найважливішим є не лише індивідуальне залучення до благодатних сил

Церкви, а й створення церковного середовища, церковного побуту, благодатне перетворення соціального життя.

Значення церковного середовища як найважливішого чинника у духовному житті полягає у властивій їй соборності. Душа духовно живе тим багатством, яке дано в образі Божому, але вона духовно розвивається через організацію воцерковлення студентів.

Не менш важливе значення відводимо напряму цілеспрямованого та ієрархічного розвитку особистості. Відповідно до християнської антропології особистість побудована ієрархічно, та її правильне улаштування передбачає не рівномірний розвиток усіх її сторін, а дотримання ієрархії у розвитку сил. Богом встановлена ієрархія була порушена гріхопадінням, і правильний з християнського кута зору розвиток людини має стати відновленням нормальної ієрархії сил.

Щодо напряму відповідності природі вихованця, зауважимо, що побудова системи виховання з урахуванням принципу відповідності природі вихованця цілком відповідає духу християнства. Прагнення «увійти» у природу особистості виявилось у встановленні Я.-А. Коменським ще у XVII столітті принципу природовідповідності. Далі щодо цього багато зробив Ж.-Ж. Руссо. У своєму творі «Еміль, або про виховання» він уперше з часів Ісуса Христа наголошував на такому понятті як любов до особистості, яка опиняється в центрі уваги. Тому перше завдання християнського виховання має бути не розкриття природи особистості, як вона є, а розкриття тих дарів, які можуть сприяти виявленню образу Божого в людині.

Студентів необхідно вчити і радісному сприйняттю природи, умінню бачити красу світу Божого. Суворість, фанатизм вихователів іноді відштовхують студентів від Церкви.

Заслуговує на увагу напрям опори на антропологічне уявлення про людину як праобраз і подобу Божу. У своїх міркуваннях християнська педагогічна думка ґрунтується на тому, що людина створена на образ Божий,

тобто сутність людини несе в собі початок, що походить від Бога. Це означає, що людська особистість існує не сама по собі, вона не несе в собі джерело Буття, а існує завдяки онтологічній причетності до Христа.

Для християнства найважливішим підґрунтям істинного життя була побудова його за вимогами християнської досконалості. Святі були і залишаються зразками життя за Богом. Від розуміння життя як подвигу походить моральний аскетизм християнства, духовна дисципліна. Засоби, що слугують цьому, можна розділити на запобіжні та освітні. До запобіжних засобів відносять: розсудливо-суворий тип виховання, який не зневажає студентів, але водночас не терпить жорсткого поводження з ними; співробітництво, терпіння та зацікавленість вихователя у долі вихованця; відсутність протиставлення позицій вихователя та вихованця; благочестивий приклад поведінки викладачів та наставників; припинення схильності до «розумництва», а також до інших шкідливих звичок: удавання, лицемірства, обману тощо.

Щодо напряму індивідуального підходу, несправедливо було б, аби з усіма студентами поводитися однаково: розсудливої протидії вимагають недоліки, добрі властивості особистості не мають бути пригнічені.

Методологія формування цінностей студентів юридичних спеціальностей містить такі основні завдання:

- формування пізнавальних інтересів, поглядів, переконань, морально-естетичних почуттів, ідейних поглядів та інших духовних цінностей, що характеризують ставлення до себе, інших людей, праці, природи тощо;
- озброєння знаннями законів розвитку суспільства, народного світогляду і світосприйняття, формування у них цілісного уявлення про історію суспільства і національну культуру;

- формування світогляду як узагальненої системи філософських, політичних, моральних, естетичних і релігійних переконань та поглядів людини на світ, своє місце в ньому і сенс життя;
- збагачення духовної особистості майбутніх юристів через засвоєння національної та світової культурної спадщини;
- формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, прав людини та громадянської відповідальності;
- усвідомлення ролі особистості в суспільних відносинах і власного права на вибір своєї ідейно-політичної позиції, що відбувається в період відбудови і розвитку незалежної України;
- формування у майбутніх юристів здатності оцінювати суспільно-політичні події в Україні та за її межами;
- виховання нетерпимого ставлення до антигуманних ідеологічних доктрин, які проповідують класову, групову, національну та расову ненависть, великодержавний шовінізм та фашизм.

Дотримуючись цього принципу, сутність християнських цінностей необхідно постійно вивчати. Методом вивчення може передусім стати педагогічне спостереження. Головне правило тут – неупередженість до своїх вихованців. Найкращим часом для спостережень є час, коли студенти вільно спілкуються із собі подібними. У цей час найяскравіше виявляються їхні схильності, як добрі, так і погані. Виокремлюємо напрям посилення виховної діяльності закладів вищої освіти. Сприяючи становленню особистості, необхідно реалізувати принцип природовідповідності. У цьому плані особливо шкідливо, коли розумові здібності починають пробуджуватись рано, вимагаючи від особистості досить напруженої діяльності. Насамперед це позначається на характері людини, рисами якого стають холодність, сухість, похмурість тощо.

Дух особистості має бути розташований так, щоб у нього було тверде переконання в тому, що головна справа є Боговгодження, а науковість є лише

підрядною якістю. Нині можна з упевненістю сказати: утопія про те, що наука та знання нібито можуть створити досконалу моральність, розвіялася.

Напрямок суспільного спрямування формування християнських цінностей орієнтує діяльність юриста на формування загальнолюдських цінностей соціально-орієнтованого типу особистості. Його дотримання передбачає активне залучення до суспільного життя, виконання різноманітних корисних справ. Постійно беручи участь у тій чи іншій формі суспільного життя на правах рівноправних членів, вони набувають досвіду моральної поведінки, розвиваються духовно та фізично.

Християнська педагогіка твердо дотримується тієї позиції, що релігійне, духовно-моральне виховання має випереджати інформаційно-раціоналістичне наповнення розуму. Послух є найважливішою чеснотою християнина разом зі смиренням та любов'ю. Послух є найкращим способом перемоги над наслідками первородного гріха в нас – над самістю і егоїзмом.

Вплив досвіду християнства на цінності суспільства, проблема прав і свобод, зокрема свободи віросповідання, відображає близькість загальнолюдської і християнської моралі, офіційну або ж приховану. Наприклад, у СРСР маємо типовий приклад використання норм християнської моралі суспільними режимами: моральний кодекс будівника комунізму значною мірою вкрадено з перекручених Заповідей.

Тому слід чітко розділити: використання досвіду формування християнських цінностей на благо суспільства і фальшиве прикриття ними як лозунгами прагматичних інтересів окремих осіб і режимів, а також недопустимість перетворення Церкви і апарату пропаганди, як це сталося в Росії.

Перед цілеспрямованим формуванням професійних цінностей майбутнього фахівця необхідно забезпечити умови адекватного розуміння загальнолюдських цінностей і лише на їх основі будувати ґрунтовну систему професійних цінностей. Щоб виховати національно свідому й патріотичну,

здорову, культурну спільноту людей, необхідно опиратися на цілющу силу християнської моралі, оскільки християнство – це той виховний чинник, що спрямовує особистість до досконалості, формує її духовно багатою, сильною, високоморальною.

Методами формування цінностей у християнстві є повчання, пояснення, добра воля. Акцент робиться на терпимості й недопустимості міжособної боротьби між різними вірянами: відокремити власне християнські цінності у Святому Письмі від зловживань ними деякими церковними діячами. Мова йде про чисті, джерельні методи і методики, а також використання змісту Біблії (притчі, різноманітні історії тощо). Біблія – то не лише Святе Письмо, а й безмежно цінна пам'ятка культури всього людства.

Зауважимо, що право людини не тільки в тому, щоб не насаджувати якийсь один вид релігії, а й у тому, щоб той же студент-християнин мав змогу отримувати інформацію, вільний доступ до різноманітних заходів. Те саме стосується й інших осіб, які сповідують інші релігії.

3.2. Апробація досвіду формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки

Досліджуючи аксіологічні основи формування християнських цінностей майбутніх юристів, що реалізуються у закладах вищої освіти, бачимо, що в сучасних умовах ключовим питанням є відродження культурно-творчої місії вищої школи, перехід до ціннісної системи освіти загалом. Необхідність такого оновлення пов'язана з тим, що наявна система освіти не забезпечує виконання поставленого завдання – формування цінностей майбутніх юристів, в якій поєднуються високий професіоналізм і духовне багатство.

Сьогодні є чітке усвідомлення, що освіта й культура, розвиваючись у взаємодії, забезпечують творчий взаємозв'язок моральних, художніх,

інтелектуальних якостей особистості, необхідних майбутньому юристу. Віра в майбутнє має базуватися на знаннях, реалізовуватися за допомогою індивідуальних здібностей через працю, освячену не лише найвищим професіоналізмом і творчістю, але й високими етичними орієнтирами і пріоритетами, працею, що затребувана, як на індивідуальному рівні, так і на суспільному.

Необхідне формування християнських цінностей унікальної особистої траєкторії руху до якнайповнішого розкриття здібностей, до максимально можливої самовіддачі й самовираження, до всебічної самореалізації, до продовження майбутніх поколінь, яким ще належить включитися в естафету життя.

Визнаний у людській спільноті найвищий пріоритет особистого самовираження і повної самореалізації кожною людиною своїх здібностей, вищий пріоритет суспільного визнання внеску кожною людиною у розвиток матеріальної й духовної сфер соціуму, в його культуру, науку, мистецтво, освіту, у вічний і неперервно збагачуваний ментальний простір – справжнє джерело духовної спадщини, що передається майбутнім поколінням. Людина повинна вірити в можливість власної самореалізації та її суспільного визнання. Моральна культура юриста формується на базі розвиненої національної культури і культурних цінностей, які вже склалися, та менталітеті народу.

Натомість правова свідомість ґрунтується на цій культурі й моралі, на їхніх витоках постійно розвивається. Незаперечним є те, що релігія була і є носієм культурних цінностей, створених народами протягом віків. Тому духовне право є першоджерелом формування особистісних цінностей і професійної правосвідомості (Ухач, 2012, с. 88). Адже у процесі правозастосовної практики юрист використовує як законодавчу базу, так і власну правосвідомість, своє внутрішнє переконання.

Для професійної етики юриста характерний особливо тісний зв'язок правових і моральних норм, що регулюють його професійну діяльність. Для

теперішнього суспільства загалом і українського зокрема духовні й позитивістські напрями правового формування християнських цінностей вкрай необхідні.

Абсолютні цінності релігійної етики загальновідомі, їх має знати кожен юрист. Ідеться про усвідомлення ролі релігійного світогляду людини, як духовного фундаменту. І річ не в тому, чи є студент юридичних спеціальностей віруючою людиною, чи ні, а в тому, що знати основні релігійні вчення, поважати їх роль у житті суспільства, особливо своєї держави, – обов'язок кожного юриста.

Формування юриста як фахівця, на основі духовності, забезпечить професійне зростання у всіх сферах. Юристи мають увібрати в себе ті позитивні риси, що пропагують загальнолюдські цінності, релігійну мораль.

Такі юристи зможуть розвивати нашу державу на принципах моральності та «повернути в моду» релігійний чинник формування особистості. Отже, найважливішим є поєднання загальнолюдських цінностей з правовими нормами задля досягнення гармонії права та моралі (Грибовська, 2017, с.34).

Оскільки основна частка населення України сповідує християнство, відповідно, сучасний юрист має опиратися на засади саме християнської етики. Більшість духовних норм не зафіксовано у праві, проте ними користуються (інколи й несвідомо). У такому разі юрист чинить відповідно до своїх переконань, а не зі страху перед законом.

При вирішенні складних життєвих ситуацій високий рівень релігійної культури відіграє важливу роль, допоможе встановити психологічний контакт з особою, об'єктивніше оцінити ситуацію. Кожен юрист (християнин) повинен керуватися Біблією, бо саме вона вчить виробляти внутрішній імператив обов'язку. Щоб зрозуміти людину, юристові потрібне просте людське милосердя. Стає зрозумілим те, що саме духовні (релігійні) норми мають формувати професійну етику юриста. Отож, саме духовне начало, яке

покладене в основу канонічного права, може виправити фатальний рівень неповаги до права в Україні.

Ми переконані, що доцільне формування християнських цінностей майбутніх юристів у напрямі від професійної складової до ціннісної, від конкретних цінностей професії до загальнолюдських цінностей. Надзвичайно важлива поетапна демонстрація тісного зв'язку між професійними та християнськими цінностями, їхнього взаємовпливу. Вивчення та засвоєння основних засад моралі в рамках системи цінностей майбутніх юристів покладене в основу формування християнських цінностей. Такий підхід формує християнську культуру, яка слугує підґрунтям для формування християнських цінностей та формування світогляду юриста.

Узявши за основу рівень сформованості християнських цінностей майбутніх юристів, визначаємо кількість студентів у кожній групі, які відповідають цьому рівню, та перевіряємо достовірність застосування кожної з методик.

Найефективнішими виявилися методики щодо участі у християнських святах, анімація біблійних сюжетів юридичного змісту, диспути на релігійні теми тощо.

Зупинимось на аналізі результативності перевірки вибіркового методик формування християнських цінностей юристів. Аналіз апробації історичного досвіду показав, що найефективнішою є методика, за якою виховні заходи та бесіди проводяться як під час навчання, так і після нього. Отже, такі підходи, хоча й мають нижчі показники, можуть ефективно застосовуватися при формуванні християнських цінностей майбутніх юристів.

При застосуванні методик, які базуються на історичному досвіді формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки рівень сформованості загальнолюдських цінностей майбутніх юристів зростає.

Перевірка усвідомленості християнських цінностей («знання-знання»)

майбутніх юристів полягала у виявленні розуміння: співвідпорядкування зв'язків між знаннями; суттєвих та несуттєвих ознак об'єктів; механізму становлення та проявлення цих зв'язків; основ засвоєних знань; способів отримання і сфери застосування знань. Усвідомленість християнських цінностей майбутніх юристів («знання-уміння»): правильно зв'язувати кожен з абстракцій із предметною галуззю описуваної нею дійсності. «Знання-цінності» характеризувалися переоцінкою морально-правових уявлень; критичним аналізом поведінки; зняття (незняття) стереотипів поведінки тощо.

Для покращення ситуації щодо формування християнських цінностей доцільно скористатися історичним досвідом вирішення цієї проблеми.

Актуальною методологічною проблемою сучасної педагогіки є створення навчальної програми, яка б враховувала всі реквізити для оволодіння діяльністю, що дасть студентам широку орієнтацію в системі професійних цінностей. З цією метою необхідно значно поглибити і розширити дослідження методологічних проблем інтегрованого навчання, шляхів і засобів інтеграції знань у наукову картину світу. Особлива важливість методологічних досліджень проблеми інтегративного підходу до навчання зумовлена ще й тим, що цей підхід змінює уявлення про навчальне (соціокультурне) середовище.

Експериментальні програми вибіркового курсів спрямовані на поетапний розвиток професійних цінностей майбутніх юристів протягом навчання з урахуванням їх початкового статусу та можливих перспектив у післядипломній освіті.

Отже, у вибіркового курсу інтегруються осьові елементи багатьох дисциплін. Його реалізація передбачає: врахування особливостей професійних цінностей майбутніх юристів; визначення компонентів їх формування; опору на методологічні передумови, педагогічні умови, аспекти формування професійних цінностей; опору на інтегративний, аксіологічний та діяльнісний підходи; врахування особливостей неперервної професійної освіти; виявлення

сутності професійних цінностей майбутніх юристів тощо.

Було сформульовано план освітнього процесу, в якому загальнолюдські цінності майбутніх юристів формуються засобами вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології». Отже, в межах побудови вибіркового курсу використано такий план:

- виявити проблеми у формуванні цінностей, зумовлені особливостями професійної діяльності юристів, використовуючи приклади та досвід формування християнських цінностей;
- навчати позитивному ставленню до професійних цінностей як інтеграції їх загальнолюдських цінностей, сформованих на засадах християнської моралі;
- допомогти студентам юридичних спеціальностей зрозуміти роль етичних та ціннісних проблем у контексті формування їхніх професійних цінностей;
- допомогти студентам розвинути глибоке розуміння спрямованості власних загальнолюдських та професійних цінностей.

У результаті студенти повинні вміти:

- розвивати інтерес до власної культури, освіти та історії;
- прагнути до вдосконалення своїх ціннісних орієнтацій;
- відповідально і згідно з моральними нормами діяти у проблемних ситуаціях;
- дбати про постійне підтримання високого професійного рівня не тільки знань, умінь і навичок, а й особистісних цінностей.

В основу експериментальної навчальної програми вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології» покладено такі принципи:

- поєднання соціокультурного контексту освітньої діяльності з контекстом особистісного самовизначення майбутнього юриста;

- взаємодоповнення і збагачення загальнолюдських і професійних цінностей;
- інтеграція знань у єдину ментальну систему;
- об'єднання свідомості та діяльності;
- максимальне звернення до суб'єктивного досвіду студента;
- подальша самостійна робота над собою.

Передбачено організацію колективного обговорення осьових проблем, активного представлення різних кутів зору і цінностей, заохочення до оцінювання, включення суб'єктивних цінностей і досвіду експертів.

У процесі реалізації експериментальної програми використовували активні форми та методи навчання:

- проблемні лекції-діалоги;
- семінари-диспути, семінари-дискусії, семінари з обговорення протилежних поглядів, проблемні семінари;
- практичні заняття із застосуванням вправ, що є формою прояву ціннісного усвідомлення та визначення особистісного смислу;
- завдання на розв'язання проблемно-оцінних ситуацій,
- аналіз професійних інцидентів з елементами рольової гри, аналіз конкретних професійних ситуацій, актуалізація цілей подальшої роботи, завдання, що спонукають до рефлексії над ціннісно-смісловими аспектами життя та професійної діяльності тощо.

У нашому дослідженні здійснено спробу використання гуманістичного підходу до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей вивченням вибіркового курсу **«Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології»**. Гуманістичний підхід до відбору змісту навчального матеріалу, натомість, зумовив необхідність розробки відповідних інноваційних форм і методів його вивчення з використанням елементів інформаційно-комунікаційних технологій.

Основні положення вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології» ґрунтуються на використанні позитивного досвіду як методики викладання гуманітарних дисциплін, так і методики формування християнських цінностей, виходячи з узагальненого історичного досвіду.

У процесі відбору та конструювання змісту курсів за вибором ми спиралися на теорії освіти та виховання як на педагогічну основу, на якій будується дисципліна, виходячи з основних цілей формування цілісного уявлення про світ і професію та позитивного ставлення до навколишнього середовища. При цьому враховано психологічні закономірності засвоєння знань і навичок, пізнавальні можливості, інтереси та специфіку навчального закладу.

Принципи гуманізації освіти орієнтують педагогів на побудову довірливих стосунків між студентами, повагу до їхньої гідності, забезпечення умов для прояву кожним студентом ціннісних якостей особистості.

Важливою частиною проєктування та конструювання курсу за вибором було визначення інваріантних компонентів, тобто характеристик предмета чи процесу, які залишаються незмінними навіть при зміні суб'єкта навчання. Такими інваріантними компонентами є об'єктивний зміст матеріалу, що базується на базових знаннях, його логічна структура з різними підходами та інтерпретаціями на різних етапах навчального процесу, в різних дисциплінах та в різних типах закладів.

Методологічною передумовою відбору змісту навчального матеріалу вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології» є цілісність світу, взаємозв'язок і взаємозалежність усіх явищ, єдність сутності загальнолюдських цінностей у різних країнах і в різні часи, а також близькість цінностей християнства та загальнолюдських цінностей.

Ці особливості пропонованого нами цілеспрямованого підходу не

перевантажують студентів фактичним матеріалом, а посилюють ціннісні та професійно спрямовані елементи гуманітарних і правових та підвищують аксіологічну культуру юристів, як загалом, так і в процесі конкретної професійної діяльності.

Структура змісту і методів навчання вибіркового курсу ґрунтується на зростаючому значенні ціннісних знань у підготовці юристів і передбачає попередні знання, що ґрунтуються на основних положеннях гуманістичного методу навчання.

У рамках курсу за вибором «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології» вивчення основ гуманітарних наук, насамперед філософії дисципліни, поряд із загальноосвітнім, набуло аксіологічного та професійного характеру.

При цьому весь матеріал формується як цілісна система знань, що ґрунтується на критеріях цілісності та системності знань. Основним інструментом побудови цілісної системи змісту, що базується на цінностях професійної освіти, обрали гуманістичний підхід до організації змісту навчання. Тому для того, щоб сформувати систему знань з основ конкретної галузі, насамперед необхідно профілювати знання з гуманітарних дисциплін. Це не тільки дає можливість пов'язати загальну і професійну підготовку, а й активізує мислення, підвищує інтерес до вивчення гуманітарних дисциплін і сприяє формуванню ціннісного змісту професійної освіти.

На відміну від міждисциплінарних та еkleктичних курсів, формування інтегрованої сукупності знань вимагає поступової побудови змісту навчання за певною схемою і тому часто називається інтегрованим курсом: розрізнені елементи знань, незалежно від того, належать вони до певної дисципліни чи ні, вибудовують логічну послідовність міждисциплінарних знань, об'єктивні передумови для інтеграції знань, створення нових інтегрованих курсів і розробки методик їх вивчення.

Забезпечення процесуального аспекту навчання у вибіркового курсі

«Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології» передбачало не лише засвоєння знань, а й формування вміння діагностувати стан середовища і суб'єкта професійної діяльності та виявляти й усувати відхилення від моральних норм.

На нашу думку, ресурси екстенсивного розвитку освіти вже вичерпані, а розрив між зміненими умовами життя суспільства, культурної комунікації та системою освіти став настільки відчутним, що постала проблема пошуку напрямку її інтенсивного розвитку.

Позиціонування пропонованого курсу визначається необхідністю набуття майбутніми юристами теоретичної та практичної бази християнських цінностей, а також тим, якою мірою аксіологічна компетентність студентів-юристів впливатиме на їхню майбутню професійну діяльність.

Курс «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології» має на меті надати студентам юридичних спеціальностей базові знання з християнської аксіології, сприяти розвитку їхніх високих моральних засад і принципів, формуванню їхнього характеру як творчо мислячих професіоналів. Він містить дослідження досвіду формування високого рівня загальнолюдських цінностей та моральної свідомості у студентів-юристів; виявлення особливостей сучасних християнських цінностей; формування уявлень про сутність християнських цінностей у майбутніх юристів; засвоєння основних принципів та засад сучасної християнської аксіології; оволодіння основами знань у сфері християнських цінностей. Кожен розділ програми містить ключовий матеріал для опрацювання.

У процесі викладання та вивчення курсу важливо, щоб студенти засвоїли загальний фундамент християнських цінностей та навчилися застосовувати їх у конкретних ситуаціях; є обов'язковим для вивчення більшої частини матеріалу. Курс поділяється на два рівні: 12 години (рівень теоретичної роботи); 36 годин (для самостійного опрацювання).

Тематичне планування курсу побудоване на компетентностях студентів юридичних спеціальностей. Пропонований курс інтегрує ціннісні компетентності, які містяться в переліку компетенцій юриста, і дає можливість розвинути їх та вдосконалити формуванням християнських цінностей.

Тема 1. *ЗК10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів):* основи християнської етики.

Тема 2. *ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського суспільства, верховенства прав і свобод людини в Україні:* право і обов'язок у християнстві, цінності суспільні і особисті, свобода волі християнина.

Тема 3. *ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій:* формування особистості юриста з високим почуттям моральності на основі Святого письма.

Тема 4. *ЗК14. Цінування та повага різноманітності і мультикультурності:* поняття терпимості, толерантності, милосердя (притча про самаритянина).

Тема 5. *СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві:* розуміння сутності професійної діяльності юриста у її ціннісному аспекті, відношення до виконання функцій людини в житті, роль права і правників у суспільстві, їх відповідальність за свої вчинки у земному та потойбічному світі.

Тема 6. *СК2. Здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему:* формування здатності бачити свої професійні рішення в контексті загальнолюдських і професійних цінностей, біблійні приклади

відповідальності у виконанні місій.

Тема 7. СКЗ. *Цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи: людина як Боже творіння, здатність правника побачити в клієнті чи злочинцеві власне людину, зрозуміти мотиви дій, спрямовувати свою діяльність на виправлення, а не виключно покарання винного.*

Тема 9. РН2. *Знати та розуміти міжнародні стандарти прав людини, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини. РН15. Застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи. РН21. Знати механізм реалізації прав та свобод людини. РН24. Розуміти і враховувати особливості професійної діяльності та етичні норми діяльності юриста.*

Вивчення пропонованого курсу підтвердило основну гіпотезу дослідження: *освоєння християнських цінностей позитивно впливає і підвищує рівень загальнолюдських цінностей студентів юридичних спеціальностей.*

Дослідження базується на використанні міжнародних тестів на цінності idrlabs.com/values-/test.php (див. додаток Ж).

Результати представлені в табл. 3.1.

Проаналізуємо отримані результати:

Використання здібностей: ступінь, до якого людина бажає розвивати свої таланти та навички (кількість осіб високого рівня збільшилася на п'ять осіб, середнього рівня на вісім осіб, достатнього рівня зменшилася на дві особи, та низького рівня зменшилася на 11 осіб).

Досягнення: відчуття досягнення того, що ти зробив добре для себе, і повага, яку це викликає (кількість осіб високого рівня збільшилася на дві особи, середнього рівня на сім осіб, достатнього рівня зменшилася на 11 осіб, та низького рівня зменшилася на вісім осіб).

Просування: прогресувати в кар'єрі; поступово підвищувати рівень

життя; жити в кращому середовищі та мати кращий дохід (кількість осіб високого рівня не змінилася, середнього рівня збільшилася на одну особу, достатнього рівня збільшилася на одну особу та низького рівня зменшилася на дві особи).

Таблиця 3.1

Розподіл студентів за рівнями цінностей на кінцевому етапі дослідження

Шкала цінностей	Рівень сформованості, осіб (зміна відносно початкового етапу дослідження)			
	<i>Низький</i>	<i>Достатній</i>	<i>Середній</i>	<i>Високий</i>
1 Використання здібностей	87 (-11)	63 (-2)	57 (+8)	65 (+5)
2 Досягнення	101 (-8)	70 (-11)	75 (+7)	26 (+2)
3 Просування	110 (-2)	82 (+1)	49 (+1)	31 (0)
4 Естетика	81 (-9)	79 (-7)	65 (+11)	47 (+5)
5 Аьгруїзм	61 (-28)	84 (+8)	68 (+11)	59 (+9)
6 Влада	106 (+3)	67 (-14)	84 (+13)	15 (-2)
7 Автономія	81 (-3)	45 (-5)	94 (+7)	52 (+1)
8 Творчість	75 (-4)	98 (-3)	55 (+7)	44 (0)
9 Культурна ідентичність	67 (-24)	87 (+4)	71 (+12)	47 (+8)
10 Економічні винагороди	73 (0)	51 (-2)	80 (+1)	68 (+1)
11 Економічна безпека	42 (-9)	58 (-4)	92 (+10)	80 (+3)
12 Власний спосіб життя	65 (-7)	66 (-3)	83 (+6)	58 (+4)
13 Особистий розвиток	67 (-19)	85 (+6)	73 (+8)	47 (+5)
14 Фізична активність	54 (-2)	99 (0)	58 (+1)	61 (+1)
15 Фізична сила	103 (-6)	92 (+4)	43 (-1)	34 (+3)
16 Престиж	64 (-3)	73 (-5)	62 (+7)	73 (+1)
17 Ризик	117 (-4)	92 (+2)	39 (+1)	24 (+1)
18 Соціальна взаємодія	71 (-13)	67 (-15)	78 (+19)	56 (+9)
19 Соціальні стосунки	57 (-21)	66 (-8)	87 (+18)	62 (+11)
20 Духовність	65 (-32)	85 (+7)	71 (+15)	51 (+10)
21 Різноманітність	79 (-3)	66 (-1)	72 (+4)	55 (0)
22 Комфортні умови	62 (+1)	74 (-3)	52 (+3)	84 (-1)

Естетика: покращувати та насолоджуватися красою процесів, продуктів і оточення, як природного, так і створеного людиною (кількість осіб високого рівня збільшилася на п'ять, середнього рівня на 11 осіб, достатнього рівня

зменшилася на сім осіб, та низького рівня зменшилася на дев'ять осіб).

Альтруїзм: допомагати іншим і турбуватися про їхнє благополуччя; надання пріоритету безкорисливій турботі про благополуччя інших (кількість осіб високого рівня збільшилася на дев'ять осіб, середнього рівня на 11 осіб, достатнього – на вісім осіб, та низького рівня зменшилася на 28 осіб).

Влада: мати вплив на інших і заохочувати їх дотримуватися певної точки зору чи політики. Авторитет можна отримати через посаду, владу, досвід чи харизму (кількість осіб високого рівня зменшилася на дві особи, середнього рівня збільшилася на 13 осіб, достатнього рівня зменшилася на 14 осіб, та низького рівня збільшилася на три особи).

Автономія: ухвалювати власні рішення та виконувати плани так, як вважає за потрібне; мати самостійність дій у межах своєї сфери (кількість осіб високого рівня збільшилася на одну особу, середнього рівня на сім осіб, достатнього рівня зменшилася на п'ять осіб, та низького рівня зменшилася на три особи).

Творчість: розробити або створити щось оригінальне. Така креативність може варіюватися від конкретних об'єктів до живопису чи іншого твору мистецтва або ідеї, методу чи організаційної інновації (кількість осіб високого рівня не змінилася, середнього рівня збільшилася на сім осіб, достатнього рівня зменшилася на три особи, та низького рівня зменшилася на чотири особи).

Культурна ідентичність: мати свободу поводитися як у громадському, так і в приватному житті, відповідно до звичок своєї групи (кількість осіб високого рівня збільшилася на вісім осіб, середнього рівня на 12 осіб, достатнього рівня збільшилася на чотири особи, та низького рівня зменшилася на 24 особи).

Економічні винагороди: підтримувати високий рівень життя та мати фінансову спроможність продовжувати жити таким чином (кількість осіб

високого рівня збільшилася на одну особу, середнього рівня на одну особу, достатнього рівня зменшилася на дві особи, та низького рівня не змінилася).

Економічна безпека: мати стабільний дохід і бути впевненим у тому, що вистачить у важкі часи (кількість осіб високого рівня збільшилася на три особи, середнього рівня на десять осіб, достатнього рівня зменшилася на чотири особи, та низького рівня зменшилася на дев'ять осіб).

Власний спосіб життя: мати свободу жити відповідно до власних уподобань, на відміну від більш звичайних асоціацій або тих, які продиктовані роботою (кількість осіб високого рівня збільшилася на чотири особи, середнього рівня на шість осіб, достатнього рівня зменшилася на три особи та низького рівня зменшилася на сім осіб).

Особистий розвиток: розвиватися як людина через участь у своїй роботі (кількість осіб високого рівня збільшилася на п'ять осіб, середнього рівня на вісім осіб, достатнього рівня – на шість осіб, та низького рівня зменшилася на 19 осіб).

Фізична активність: бути фізично активним і відповідати своїй роботі (кількість осіб високого рівня збільшилася на одну особу, середнього рівня на одну особу, достатнього рівня – не змінилася, та низького рівня – зменшилася на дві особи).

Фізична сила: виконувати роботу, яка вимагає фізичної підготовки (кількість осіб високого рівня збільшилася на три особи, середнього рівня зменшилася на одну особу, достатнього рівня збільшилися на чотири особи, та низького рівня зменшилася на шість осіб).

Престиж: соціальний, економічний або професійний статус, який викликає повагу, пошану та захоплення з боку інших (кількість осіб високого рівня збільшилася на одну особу, середнього рівня на сім осіб, достатнього рівня зменшилася на п'ять осіб, та низького рівня зменшилася на три особи).

Ризик: задоволення від хвилювання під час виконання проєктів (кількість осіб високого рівня збільшилася на одну особу, середнього рівня –

на одну особу, достатнього рівня – на дві особи, та низького рівня зменшилася на чотири особи).

Соціальна взаємодія: приділяти увагу іншим людям і взаємодіяти з ними протягом робочого дня (кількість осіб високого рівня збільшилася на дев'ять осіб, середнього рівня на 19 осіб, достатнього рівня зменшилася на 15 осіб, та низького рівня зменшилася на 13 осіб).

Соціальні стосунки: надавати значення приємному, дружньому контакту з людьми, з якими ви спілкуєтесь на роботі (кількість осіб високого рівня збільшилася на 11 осіб, середнього – на 18 осіб, достатнього рівня зменшилася на вісім осіб, та низького рівня зменшилася на 21 особу).

Духовність: жити відповідно до своїх духовних і релігійних принципів, відчуваючи, що в тому, що ти робиш, є вища мета (кількість осіб високого рівня збільшилася на десять осіб, середнього рівня – на 15 осіб, достатнього – на сім осіб, та низького рівня – зменшилася на 32 особи).

Різноманітність: мати різноманітність у своєму робочому дні, незалежно від завдань, процесів чи методів, різноманітності видів діяльності, місця розташування чи людей, з якими ви спілкуєтесь (кількість осіб високого рівня не змінилася, середнього рівня збільшилася на чотири особи, достатнього рівня зменшилася на одну особу, та низького рівня зменшилася на три особи).

Комфортні умови: працювати в комфортних умовах і обставинах, наприклад, хороше освітлення, багато місця та комфортна температура (кількість осіб високого рівня зменшилася на одну особу, середнього рівня збільшилася на три особи, достатнього рівня – зменшилася на три особи, та низького рівня – збільшилася на одну особу).

Можна стверджувати, що християнські цінності впливають на загальнолюдські цінності за визначеними параметрами, зокрема: альтруїзм, культурна ідентичність, особистий розвиток, соціальна взаємодія, соціальні стосунки та духовність. Інші параметри суттєво не змінювалися у процесі

нашого дослідження.

3.3. Методичні рекомендації щодо використання історичного досвіду формування цінностей студентів юридичних спеціальностей

На підставі зазначеного доходимо висновку, що, незважаючи на виняткову важливість проблеми, формуванню цінностей у сучасному суспільстві не приділяють достатньо уваги. Варто зауважити, що при формуванні цінностей не спостерігається застосування системного підходу, а поодинокі спроби вплинути на ситуацію мають хаотичний характер.

На нашу думку, при вивченні питання формування системи професійних цінностей юриста надзвичайно важливо підходити до питання його загальножиттєвої системи цінностей. Це пов'язано з тим, що в ході своєї діяльності юрист може нав'язувати свою спотворену систему цінностей іншим суб'єктам процесу. Досліджуючи основи формування загальної культури майбутніх юристів у закладах вищої освіти, бачимо, що в сучасних умовах ключовим питанням є відродження культуротворчої місії вищої школи, перехід до культуротворчої системи освіти загалом.

Формування системи цінностей майбутнього юриста неможливо розділити з поняттям моралі. Ці два поняття настільки пов'язані між собою, що результат формування свідомості молодого людини має ґрунтуватися саме на органічному їх поєднанні.

Не менш важливим вважаємо застосування особистісного підходу. Адже однакові ідеали сприймаються кожною людиною по-різному. Тут заходи, конкретні методика, втілювані нею, часом істотно різнитимуться у сприйманні вихованців. На сучасному етапі розвитку суспільства особливу увагу приділяють вихованню моральних якостей, творчих можливостей та всебічному розвитку особистості майбутнього юриста. Особливе місце тут посідають професійні цінності, які необхідно розвивати з початку професійної

підготовки.

Лише той юрист, який усвідомив систему цінностей своєї професії та належним чином пристосувався до неї, здатен гідно конкурувати з визнаними юристами своєї галузі, успішно і справедливо реалізувати професійну діяльність.

Основна частка навчальних курсів, змістове наповнення яких передбачає формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей, припадає на заклади вищої освіти релігійного спрямування. До таких закладів належить Український католицький університет.

У ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України, зокрема у Навчально-науковому інституті менеджменту та психології, кафедра педагогіки, адміністрування і соціальної роботи, викладач пропонує студентам, що навчаються за другим (магістерським) рівнем вищої освіти, освітній компонент «Теорія християнського навчання і виховання» за вільним вибором здобувача вищої освіти (див. Додаток Г).

Міжрегіональна академія управління персоналом пропонує освітній компонент «Основи християнської моралі» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (див. Додаток Д).

Низка закладів вищої освіти пропонує факультативні курси, які спрямовані на формування християнських цінностей майбутніх юристів. Виробленню у студентів умінь саморегуляції емоційно-почуттєвої сфери підпорядковувалися такі види роботи, як розігрування етичних етюдів, розв'язування проблемних життєвих ситуацій, спостереження за взаєминами інших, аналіз власної поведінки у взаєминах із іншими (вправи: «Журналістське розслідування», «Прихована камера», «Нариси мого життя» тощо). Для студентів юридичних спеціальностей як факультативного курсу можна запропонувати курс «Полікультурна освіта».

Форми, методи і засоби реалізації мети кожної освітньо-професійної

програми загалом і конкретної освітнього компоненту цієї освітньо-професійної програми зокрема потребують продуманого відбору. Доцільно використовувати їх також в організуванні позааудиторної роботи. Це, зокрема, оригінальні матеріали різного ступеня складності, бо вважаємо, що саме через автентичні матеріали, де справді відображено особливості християнства, будуть формувати християнські цінності. Це також рольові ігри, диспути, дискусії, міні-конференції, вікторини, конкурси, студентські конференції, тематичні вечори, свята тощо. Усі вони створюють цілісну систему форм та методів, спрямованих на реалізацію принципу органічного поєднання формування християнських цінностей студентської молоді з навчанням.

Існує практика комплектування гуртків на базі окремої академічної групи. Така практика, хоча й створює враження масового охоплення студентів гуртковою роботою, малоефективна. Доцільно формувати професійно спрямовані гуртки за бажанням студентів.

Формуванню толерантних відносин сприяли такі форми організації роботи, як семінари із прослуховуванням доповідей і рефератів, диспути, імпровізовані міні-конференції.

У ході диспуту шляхом висловлювання індивідуальних кутів зору, оригінальних думок, різних підходів студенти мали виконати нестандартне завдання; сформувані власні погляди й переконання, поглибити світогляд, удосконалити культуру спілкування.

У ході диспутів студентам пропонували кілька ситуацій для обговорення й ухвалення власного рішення. Кожне рішення характеризували інші студенти й експерти як вдале, правильне, найбільш оптимальне в цій ситуації, не зовсім вдале, неправильне тощо.

Тренінги дозволяють забезпечити максимально високий рівень засвоєння інформації студентами. А студентам вони дозволяють виявити дієвість толерантності, з'ясувати рівень сформованості толерантних відносин в їхній групі. Під час тренінгів доцільно звертатися до діалогу, тобто змістити

акценти із фактів на процес формування толерантних відносин.

Під час проведення тренінгів використали групові дискусії, рольові та ділові ігри, моделювання конкретних ситуацій. За допомогою такої організації позааудиторної роботи забезпечувалася позитивна творча діяльність молодих людей, створювалися умови, в яких вони могли не тільки довідатися, але й відчувати культуру певного народу. В ігровій формі молоді люди ставали співтворцями цієї культури. Провідне місце у тренінгах посідали творча пошукова діяльність студентів, евристична бесіда, діалог, дискусія, симпозіуми, «мозковий штурм», групова й індивідуальна, самостійна робота, метод «круглого столу», метод проєктів, рольові ігри, навчання у співробітництві, драматизація, семінари, диспути, полікультурні колоквиуми.

Як польовий метод краєзнавчих досліджень можна розглядати релігійний туризм, який, поряд із його іншими численними функціями (відновлювальною, пізнавальною, виховною та іншими), має дійовий, творчий, суспільний характер, посилює виховний вплив. Позааудиторна робота з вироблення у студентів самовиховання й самоосвіти у царині розвитку християнських цінностей передбачає насамперед індивідуальні форми: роботу з літературою та періодикою, підготовку виступів та написання статей, розробку й реалізацію програм особистісного та професійного зростання, підготовку творчих звітів, ведення щоденників тощо. Індивідуальні форми мають бути комплексними, що потребує від студентів максимальної сконцентрованості, а також значною мірою активізує їхню самооцінну творчу діяльність.

Зауважимо, що специфіка методів формування християнських цінностей визначається діалогічним характером функціонування та розвитку культури, рівнем етнокультурної ідентифікації студента, рівнем знань про полікультурне середовище, його емоційною культурою та культурою поведінки, що потребують використання активних методів (бесіда, дискусія, діалог, моделювання, проєктування, реконструкція, рефлексивні методи, рольові

ігри).

Застосування активних методів виховної роботи (тематичних бесід, дискусій, конкурсів, комунікативного тренінгу, ділових та рольових ігор тощо) зумовлювалося орієнтацією на індивідуальні особливості студентів та на їхню майбутню фахову діяльність.

Серед методів найбільш дієвими виявилися:

- інформаційні (бесіди «Як християни можуть впливати на мораль суспільства», «Християнські цінності у професійній діяльності юриста» тощо);
- виховні заходи «Які права і свободи людини гарантує Конституція України в царині релігії», «Використання біблійних сюжетів у професійній діяльності» тощо);
- дискусійні (наприклад, «Свобода і відповідальність»);
- навчальні ігри («Країна християнських правових знань»);
- проектування (творчі презентації «Роздуми та поради святих отців»);
- постановка проблемних запитань, дискусії («Чи потрібен ти Україні такий, який ти є?», «Християнські цінності» тощо);
- рольові ігри («Опозиція і влада»);
- евристична бесіда («Християнські цінності») тощо.

Практика організації позааудиторної роботи засвідчила, що найбільш ефективними є такі види ігор:

- ситуаційні, в основу яких покладено ситуації, взяті з реального життя, для розв'язання яких потрібні правові знання;
- рольові, що вимагають здатності студентів зіграти або «вжитися» у роль, яка потребує правових знань й особистісного ставлення до такої гри.

Важливою формою самовдосконалення студентів є професійно спрямовані конкурси, які забезпечують можливість кожному учасникові перевірити свої знання, вміння, фахові здібності, краще виявити особистісні

якості, окреслити й реалізувати шляхи самоосвіти та самовиховання.

Для формування християнських цінностей доречно й ефективно використовувати мистецькі та літературні твори. Християнську релігію розглядають як феномен впливу на формування в українців світогляду з відповідною системою цінностей. Мистецькі твори з духовними християнськими цінностями виконують релігійну й естетичну функції, спрямовуючи розум і почуття на загальнолюдські цінності.

Формою діяльності в освітніх закладах є мистецькі заходи. Мистецтво – найважливіший засіб духовного перетворення особистості і формування в неї ціннісних орієнтацій. Взаємодія із закладами культури – важлива ланка естетичного формування християнських цінностей. Відвідування театральних вистав, перегляд цікавих кінокартин, зустрічі з артистами, композиторами, письменниками, поетами, художниками, відвідування нових експозицій у музеях, картинних галереях, відвідування концертів органної, класичної та сучасної естрадної музики ввійшли у практику позааудиторної роботи університетів. І хоч часто на перешкоді стає брак коштів, попри все, треба прагнути, щоб молоді люди відвідували якнайбільше цікавих культурних заходів.

Наприклад, на основі поеми Івана Франка «Мойсей» доцільно провести семінар на тему «Заповіт українському народові». Виховною метою є формування християнських цінностей, національної гідності та патріотичних почуттів. Епіграфом можуть слугувати слова Павла Тичини: «Воздвигне Україна свого Мойсея». Попередньо студенти отримують індивідуальні та групові завдання ідейно-художнього змісту. Для глибшого розуміння поеми прослуховуються висловлювання, які допомагають визначити основні проблемні питання, порушені в цьому творі:

1. Біблійну тему осмислював і опрацьовував Іван Франко на національному ґрунті, прищеплюючи любов до національного відгалуження культури, історії і психології рідної країни.

2. Основна тема поеми – смерть Мойсея як пророка, якого не визнав власний народ. За формою тема не біблійна, а особиста, хоча й ґрунтується на біблійному оповіданні, – зазначав І. Франко у передмові до другого видання поеми.

Для Івана Франка Мойсей – ватажок народу, просвітитель і борець за його свободу, хранитель народних традицій, який високо цінує їхнє значення для збереження високодуховної нації, – був психологічно близьким. Каменяр веде власного героя тими шляхами боротьби з довколишніми і самим собою, які подолав сам, у пошуках правди, і, прийшовши до переваги духовного над матеріальним.

3. Застосовуючи біблійну тему про Мойсея, Іван Франко талановито передрік катаклізми, що чекають на українців під час визволення і створення власної державності, заповів бути єдиними у цій священній боротьбі, а в основу свого заповіту поклав пророчу віру в перемогу. Не згинати душу й тіло в рабській покорі перед сильнішим, як правило, духовно набагато нижчим, радіючи можливості посидіти «біля казанів з м'ясом», а гордим, вільним і незалежним в колі інших народів, простувать в ході духовій шлях» – така ідейна основа заповіту, вистраждана і вимріяна Іваном Франком у поемі «Мойсей» (Франко, 2008).

Викладач пропонує поміркувати над гострими духовними проблемами, використавши історію боротьби Івана Франка, пов'язавши її з сучасним станом суспільного життя України, її боротьби за незалежність. Для розгляду пропонується низка питань, до кожного з яких готувався окремий студент. Інші готуються до рецензування. Питання можуть бути такими:

Безпідставне звинувачення Мойсея у дворушництві та зраді – кульмінаційна та найдраматичніша ситуація в сюжеті поеми.

Історія самотності Мойсея у його боротьбі із самим собою.

У чому сила Мойсея?

Розкриваючи подані питання, зауважимо найсуттєвіше. Рабський стан

рідного народу палив душу Іванові Франкові пекучим соромом, тому він і звернувся до цієї теми. Поета осінило пророче просвітлення, тверда віра в щасливе майбутнє українського народу.

«Та прийде час, і ти огнистим видом
 Засяєш у народів вольних колі,
 Труснеш Кавказ, вбережишся Бескидом,
 Покотиш Чорним морем гомін волі
 І глянеш як хазяїн домовитий
 По своїй хаті і по своїм полі» (Франко, 2008).

У пролозі пробиваються авторські почуття самотності, болю, любові. І вже не біблійний Мойсей, а український поет – пророк Іван Франко – оточений «землячками ботокудами», лінивими розумом і байдужими до долі рідного краю й онуків своїх, простягає до нас руки з минулої епохи, волаючи: «Встань! Прокинься! Пробудись!» (Франко, 2008).

І ми шукаємо аналогій Мойсеєвого подвигу в дійсності, і бачимо український народ, який за довгі роки рабства втратив почуття національної гідності, що прагне лише наїстися «м'яса». З метою «осучаснення» порушених Іваном Франком моральних проблем варто виділити такий момент у поемі. Після сорокарічних Мойсеєвих мандрів Франко взяв фінальну частину, коли ізраїльтяни наблизилися до заповітного краю. Вони так довго йшли, що стомилися вірити і чекати, збайдужіли до всього і зледачили. З великими труднощами Мойсеєві вдавалося сорок років утримувати в євреїв ентузіазм у пошуках обітованої землі. Аж поки не виросло молоде покоління, що не знало рабства. Але серед покоління були й ті, для кого воля стала самоціллю для задоволення сьогоденних потреб. Вони підбурюють юрбу побити пророка камінням, якщо він наважиться ще на пророкування. Утім посіяні Мойсеєм зерна віри у свободу дають плоди після його смерті. Його учні, підхоплюючи естафету боротьби, досягають успіхів.

Події останніх місяців війни підтвердили, що прагнення свободи і

вірність Богові для більшості українців понад усе. Зокрема це виражено у благодійності, яка має давнє історичне коріння і тісно пов'язана з християнськими цінностями.

Історичне коріння благодійності в Україні сягає глибокої давнини і поступово переросло в стійку традицію, яка живе століттями і передається з покоління в покоління як найвище досягнення людства. У давнину благодійність існувала у формі парафіяльної та індивідуальної доброчинності. Центрами єпархіальної благодійності були місцеві церкви та монастирі, на базі яких створювалися братства. Вони були одночасно і об'єктами, і суб'єктами благодійності та давали пожертви бідним і нужденним. Така філантропія церковного типу тривала до початку XVIII століття. Згодом активними учасниками благодійної діяльності стали громадські організації українського міщанства (братства). Благодійність була одним із головних завдань їхньої діяльності. Братства допомагали нужденним у різний спосіб і постійно заохочували до цього своїх членів. Пізніше українська благодійність поступово перетворилася з церковно-громадської на державно-громадську.

У наступному столітті змінилася система моральних цінностей. З'явилися різноманітні добровільні організації, зокрема професійні та благодійні, освітні та кооперативні. Акцент робився не на добробуті окремих осіб, а на служінні людям: благодійність на межі XIX-XX століття набула широкого поширення і, за свідченнями сучасників, перевершила всі очікування. Вона стала невід'ємним атрибутом суспільства і складовою національної свідомості: в Україні на початку XX століття Київ зарекомендував себе як найбільший центр благодійності. У 1913 році, наприклад, у місті налічувалося 86 благодійних товариств і об'єднань. Громадські організації стають носіями філософії благодійності та ініціаторами її реалізації.

Після встановлення радянської влади благодійність перестали розглядати як позитивне суспільне явище, і вона поступово занепала. Влада не

бачила потреби в цій системі. Водночас, однак, широкого застосування набув механізм корпоративного меценатства культурних, освітніх та громадських організацій. Утім така допомога була примусовою, ґрунтувалася на замовленнях, відповідно до рішень партійних органів. Інакше кажучи, хоча така допомога відіграла певну активну роль у підтримці громадських ініціатив та бюджетної системи, вона не мала ознак філантропії і не впливала на особисте ставлення донорів.

Новий етап у розвитку благодійності в Україні розпочався після здобуття незалежності. Особливо активно ці процеси розвиваються в умовах сучасної війни.

Ще одним видом формування християнських цінностей є релігійний туризм – один із найважливіших напрямів туризму у світі загалом і в Україні зокрема. Релігійний туризм, як правило, є міжнародним і охоплює поїздки осіб за межі країни постійного проживання до паломницьких центрів світових релігій. При цьому виникають не лише бар'єри у міжкультурному спілкуванні. Перетин державного кордону для паломників пов'язаний із низкою інших формальних бар'єрів. У ХХІ ст., в умовах глобалізації, потреби сучасного християнина в нових видах міжкультурного спілкування вимагають розширення спектру туристичних послуг. З'являються якісно нові види туризму. Серед різновидів туризму особливої популярності й поширення сьогодні набуває паломницький туризм.

В Україні релігійний туризм перебуває на початковому етапі розвитку. Зауважимо, що терміни «паломництво» і «релігійний туризм» у релігійній і релігієзнавчій літературі зазвичай замінюють на єдиний термін – «паломництво» (прочанство). Однак між поняттями «релігійний туризм» і «паломництво» є і спільні риси, і суттєві відмінності. Отож, спільними рисами є те, що і паломник, і релігійний турист для досягнення своєї мети здійснює подорож, причому подорож досить тривалу. Паломник відрізняється від релігійного туриста метою подорожі. Здійснювати паломництво людей

штовхає багато різних мотивів. Це бажання зцілитися від духовних або фізичних хворіб, помолитися за рідних і близьких, осягнути благодать, набратися сили тощо). Паломництво може бути обумовлене також бажанням виразити вдячність вищим силам за блага, послані їм, проявити відданість вірі, випробувати власні наміри та здібності до подвижництва.

Паломник здебільшого – глибокорелігійна людина із власною системою цінностей. Він готовий на деякий час поступитися звичним способом життя: задоволеннями, харчуванням, вигодами для досягнення духовних та моральних цілей. Ідея паломництва полягає у діяльності в умовах певних труднощів.

Згідно з принципами народної дипломатії туристу не обов'язково виконувати обряд, дотримуватися, прилучатися до тієї або іншої релігії чи культу, за винятком випадків, коли це є метою подорожі, тобто паломництва. Належність до якої-небудь релігійної конфесії не є перешкодою для здійснення подорожі.

За міжнародними нормами подорожуючий має право на безперешкодне відправлення релігійних обрядів і молитов, однак за умови, що це не заважає іншим туристам і не порушує місцеві звичаї і правила перебування в готелі та в інших громадських місцях. Наприклад, у великих міжнародних аеропортах є спеціальні приміщення для відправлення релігійних обрядів, що обслуговуються представниками щонайменше трьох конфесій. Звичайно, монастирі, храми й інші культові споруди світу в наші дні зазвичай доступні для туристів, а громади і секти, що володіють ними, охоче впускають подорожуючих з економічних міркувань. Вони встановлюють певні правила для відвідувачів. Тому організаторам релігійного туризму бажано попередньо ознайомитися зі звичаями всіх громад і монастирів, через які проходить маршрут, та дотримуватися основних засад коректного поведіння з метою подолання імовірних бар'єрів у міжкультурному спілкуванні.

Християнське паломництво є одним із найдавніших видів подорожей,

відомим із літописних джерел ще з VI ст. н.е. Після християнізації Русі паломництво стало традиційною нормою духовного життя наших пращів. Велике паломництво (за межі України) здійснювали переважно за маршрутом: Україна – Константинополь – Афон – Єрусалим. У XXI ст. завдяки налагодженню прямого авіасполучення з Борисполя в Єрусалим, типовий Головний паломницький маршрут українських прочан має такий вигляд:

- Літургія і благословення настоятеля перед перельотом до Святої Землі;
- святині Єрусалиму – Проща «Дорогою Ісуса Христа» проводиться з благословіння Патріарха УПЦ КП або кардинала УГКЦ (залежно від конфесійної приналежності паломницької групи);
- свята паломницька стежа: Хайфа – долина Армагеддон – Назарет – Кана Галілейська – гора Фавор – біблійна Галілея – Ярденіт – гора Сіон;
- Ейн-Карем – Вифлеєм – Єрусалим – Віфанія – Юдейська пустеля – Єрихон – Мертве море – Лідда – Кумран.

Мале паломництво в Україні, починаючи з козацької доби, здійснювалося до численних місцевих святинь: у Почаїв на Волині, Жиривиці у Білорусі, Зарваницю на Поділлі, на Чернечу гору у Закарпатті тощо. Проте найвідоміші святині були в Києві. Протягом століть тут сформувалися туристичні маршрути: паломники і релігійні туристи спочатку йшли до Києво-Печерської Лаври як найбільшої святині України, звідси – до Софійського собору і розташованого неподалік Михайлівського Золотоверхого монастиря (монастиря св. Варвари), далі до Десятинної та Андріївської церков.

Отож, паломництво в Україні має багате минуле, залишаючись протягом століть основним видом туристичних подорожей тих часів. Сучасний релігійний туризм має три форми: традиційне паломництво, екскурсійні тури на релігійну тематику, які тривають один день і цікаві не тільки для дорослих, але й для молоді, спеціалізовані тури, в яких об'єднуються прочани й

екскурсанти, розраховані мінімум на три дні, з відвідуванням релігійних святинь й архітектурних пам'яток минулого.

Вбачаємо доцільність у проведенні спеціальних семінарів для майбутніх юристів, зокрема на такі теми:

- Історія виникнення і основи віровчення християнства.
- Християнські конфесії України.
- Греко-католицизм і православ'я: прихильники, територія і туристична інфраструктура.
- Комплексна характеристика території поширення православ'я і греко-католицизму.
- Особливості економічного розвитку і характер розвитку релігійно-туристичної інфраструктури в Україні.
- Паломництво і його історія у християнстві.
- Християнське паломництво.
- Греко-католицьке паломництво.
- Правила та особливості паломництва. Релігійні центри в Україні та інших країнах.
- Сакральні центри, монастирі та храми в низці країн Далекого Зарубіжжя.
- Католицизм і протестантизм: територія, релігійні центри, паломництва та екскурсії.
- Територія поширення протестантизму і католицизму.
- Населення, господарство, туристична інфраструктура країн з перевагою протестантизму і католицизму.
- Релігійні об'єкти католицизму і протестантизму.
- Християнські святині на Святій землі.
- Компоненти сакрального іміджу території.
- Розкриття основних показників діяльності з організації паломницького туру.

- Правове забезпечення релігійно-туристичної діяльності.
- Страхові гарантії паломницьких турів.

Карта України густо вкрита святими місцями і паломницькими маршрутами, а поїздки на прощу стають дедалі популярнішими. Щорічно святі місця відвідують сотні тисяч паломників з України та зарубіжжя. При парафіях та храмах в Україні діє близько 140 паломницьких служб, які щороку організовують екскурсії для десятків тисяч прочан. Кількість учасників організованого релігійного туризму в нашій країні щорічно зростає. Люди їдуть до святих місць як із релігійних мотивів, так і з туристичним інтересом. Якщо раніше паломництво традиційно асоціювалося з пішими походами, зараз церква послабила вимоги до способів пересування, і кожен виходить зі свого стану здоров'я і фінансових можливостей, подорожуючи пішки, автобусом, авто чи потягом. Саме релігійний туризм і введення його до плану та організування позааудиторної роботи мають великі перспективи для формування християнських цінностей студентської молоді загалом і майбутніх юристів зокрема.

Отже, пропонуємо рекомендації щодо формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, базуючись на історичному досвіді (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)

Загальні рекомендації

- розроблення ефективних механізмів побудови сучасної парадигми системи освіти, яка враховує економічні реалії та потреби реформування українського права, відповідає основним рисам сучасної культури та формує у студентів юридичних спеціальностей здатність до саморозвитку та навчання впродовж життя, креативність та орієнтацію на соціальні цінності сучасного суспільства відповідно до міжнародних стандартів та суспільних вимог;

- вдосконалення нормативно-правової бази для впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в юридичну освіту, оскільки вони мають широкі можливості для візуалізації та створення наочності у формуванні цінностей студентів;
- синхронізація системи навчання та виховання студентів юридичних спеціальностей із процесом реформування правової системи України;
- розширення мереж, що забезпечують практичну підготовку майбутніх правників, а також удосконалення та підвищення рівня загальнолюдських та професійних цінностей студентів юридичних спеціальностей;
- удосконалення моделі юридичної професії (оновлення змісту, академічна мобільність, посилення міжнародної співпраці, максимальна увага до морально-ціннісного аспекту розвитку особистості юриста тощо);
- удосконалення та доповнення стандартів безперервного професійного розвитку особистості з урахуванням досвіду формування християнських цінностей на основі історичного досвіду.

Рекомендації для закладів вищої освіти, які готують фахівців юридичних спеціальностей

- забезпечення формування загальнолюдських та професійних цінностей студентів юридичних спеціальностей в умовах гуманізації професійної підготовки шляхом формування християнських цінностей у межах вибіркового курсів;
- акцентування ціннісних аспектів професійної діяльності студентів юридичних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін;

Рекомендації для викладачів та кураторів груп

- сприяння розвитку загальнолюдських та професійних цінностей студентів юридичних спеціальностей засобами вибіркового курсів,

зокрема курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології»;

- акцентування на важливості безперервного професійного розвитку студентів юридичних спеціальностей у контексті особистісних цінностей, які базуються на історичному досвіді та змінах у правовій системі, оскільки зміна парадигми юридичної освіти наблизить стан української системи до надання якісної правової допомоги громадянам у майбутньому;
- впровадження нових технологій та інноваційних методів навчання у своїй викладацькій діяльності не лише для професійних цілей, але й з метою розвитку ціннісних орієнтацій студентів юридичних спеціальностей.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Обґрунтовано використання гуманістичного підходу до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей шляхом вивчення вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології». Гуманістичний підхід до відбору змісту навчального матеріалу, натомість, зумовив необхідність розробки відповідних інноваційних форм і методів його вивчення з використанням елементів інформаційно-комунікаційних технологій.

Основні положення вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології» ґрунтуються на використанні позитивного досвіду як методики викладання гуманітарних дисциплін, так і методики формування християнських цінностей, виходячи з узагальненого історичного досвіду.

У рамках курсу за вибором «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології» вивчення основ

гуманітарних наук, насамперед філософії дисципліни, поряд із загальноосвітнім, набуло аксіологічного та професійного характеру.

Вивчення пропонованого курсу підтвердило основну гіпотезу дослідження: освоєння християнських цінностей позитивно впливає і підвищує рівень загальнолюдських цінностей студентів юридичних спеціальностей.

Тематичне планування курсу побудоване на компетентностях студентів юридичних спеціальностей. Пропонований курс інтегрує ціннісні компетентності, які містяться у переліку компетенцій юриста, і дає можливість розвинути та вдосконалити їх формуванням християнських цінностей.

Можна стверджувати, що християнські цінності позначаються на загальнолюдських цінностях за визначеними параметрами, зокрема: альтруїзм, культурна ідентичність, особистий розвиток, соціальна взаємодія, соціальні стосунки та духовність. Інші параметри суттєво не змінювалися у процесі нашого дослідження. Провідна ідея нашого дослідження – єдність правового та морального підходів до формування християнських цінностей: вона полягає в тому, що дотримання правових норм на основі лише правової компетентності є менш стійким у формуванні особистості майбутнього юриста, ніж опора на моральні переконання та сформовану християнську свідомість. Вплив досвіду християнства на цінності суспільства, проблема прав і свобод, зокрема свободи віросповідання, відображає близькість загальнолюдської та християнської моралі. Тому слід чітко розділити: використання досвіду формування християнських цінностей на благо суспільства і фальшиве прикриття ними як лозунгами прагматичних інтересів окремих осіб і режимів, а також недопустимість перетворення Церкви і апарат пропаганди, як це сталося в росії.

Виявлено, що християнство – це той виховний чинник, який спрямовує особистість до досконалості, формує її духовно багатою, сильною, високоморальною. Методами формування цінностей у християнстві є

повчання, пояснення, добра воля. Мова йде про чисті, джерельні методи і методики, а також використання змісту Біблії (притчі, різноманітні історії тощо). Біблія – то не лише Святе письмо, а й безмежно цінна пам'ятка культури всього людства. А право людини не тільки в тому, щоб не насаджувати якийсь один вид релігії, але і в тому, щоб той же студент-християнин мав змогу отримувати інформацію, вільний доступ до різноманітних заходів. Те саме стосується й інших осіб, які сповідують інші релігії.

Для формування християнських цінностей доречно й ефективно використовувати мистецькі та літературні твори. Християнську релігію розглядають як феномен впливу на формування в українців світогляду з відповідною системою цінностей. Наприклад, на основі поеми Івана Франка «Мойсей» доцільно провести семінар.

Події останніх місяців війни підтвердили, що прагнення свободи і вірність Богові для більшості українців – понад усе. Зокрема це виражено у благодійності, яка має давнє історичне коріння і тісно пов'язана з християнськими цінностями. Паломництво в Україні має багате минуле, залишаючись протягом століть основним видом туристичних подорожей тих часів.

Запропоновано рекомендації щодо формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, базуючись на історичному досвіді (кінець ХХ – початок ХХІ ст.), зокрема забезпечення формування загальнолюдських та професійних цінностей студентів юридичних спеціальностей в умовах гуманізації професійної підготовки шляхом формування християнських цінностей у межах вибіркового курсу; акцентування ціннісних аспектів професійної діяльності студентів юридичних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін; сприяння розвитку загальнолюдських та професійних цінностей студентів юридичних спеціальностей засобами

вибіркових курсів, зокрема курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології»; акцентування важливості безперервного професійного розвитку студентів юридичних спеціальностей у контексті особистісних цінностей, які базуються на історичному досвіді та змінах у правовій системі, оскільки зміна парадигми юридичної освіти наблизить стан української системи до надання якісної правової допомоги громадянам у майбутньому; впровадження нових технологій та інноваційних методів навчання у викладацькій діяльності не лише для професійних цілей, але й з метою розвитку ціннісних орієнтацій студентів юридичних спеціальностей.

Матеріали розділу висвітлені у таких публікаціях автора: Тушніцький, 2021e; Тушніцький, 2021f; Тушніцький, 2021g; Тушніцький, 2022b; Тушніцький, 2022c.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано виконання наукового завдання щодо формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, а також окреслення можливостей використання конструктивних ідей історичного досвіду в сучасних умовах.

Результати виконаного дослідження дають змогу сформулювати такі висновки:

1. Аналіз науково-теоретичних джерел за обраною темою засвідчив, що як окрема педагогічна проблема, формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, системно й комплексно не досліджувалась.

Результати ретроспективного аналізу показують, що християнські цінності завжди відігравали важливу роль у забезпеченні та охороні людського буття, завжди були незамінними в справі забезпечення здорового морально-психологічного самопочуття людини як творця історії. Освіта може і повинна взяти на себе вирішення найважливішої проблеми цивілізаційного масштабу: повернути людям віру у вищі моральні ідеали і цінності, підвести кожну людину до розуміння і внутрішнього прийняття сенсу людського життя, вказати їй шлях досягнення особистісних життєвих прагнень.

Основою морально-етичного виховання є християнська педагогіка, яка базується як на загальнонаукових та загальнопедагогічних, так і на релігійних принципах. Вона має національне спрямування, пропагує рівність усіх перед Богом, засуджує насильство, жорстокість, закликає майбутніх юристів до совісності, милосердя, гуманізму, толерантності, духовного збагачення. Отже, основним завданням формування християнських цінностей є установка на те,

що передбачуваний результат, найвища його місія – це формування високих морально-правових почуттів у формі, доцільній для підготовки майбутніх юристів.

З'ясовано, що у досліджуваній період серед чинників, які безпосередньо позначалися на формуванні християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки, слід виокремити глобалізаційні процеси у світовому суспільно-політичному та культурному просторі, інформатизацію, технологізацію, матеріальний чинник у повсякденному житті людини, що загалом поглиблює моральний аспект особистого і суспільного життя.

2. Обґрунтовано вибір періодизації формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, яка охоплює 1991-2023 рр., та визначено критерії періодизації, в основу яких покладено комплекс чинників: зміну ідеологій, що відображені у державній та нормативній документації, найсуттєвіші ознаки системи освіти та її розвитку; розвиток та інтенсифікацію використання інформаційно-комунікаційних технологій, розширення можливостей засобів масової інформації; історичні й культурні умови розвитку освіти тощо.

Періодизація формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей охоплює період 1991-2023 рр.

Перший період (перехідний) тривав від 1991-го по 2004-й рік. Перший субперіод (1991-1995 рр.) характерний такими явищами, як налагодження співпраці священників зі школами та іншими освітніми закладами. Відповідно, учасники освітнього середовища мали можливість вільно відвідувати церкву і вільно сповідувати власні погляди. У другий субперіод (1996-2004 рр.) розвивалися нові освітні стратегії, освіта, зокрема вища юридична, починала адаптуватися до тих змін, які відбулися в суспільстві.

Другий період (базовий) тривав від 2005 по 2019 рік. Субперіод 2005-

2013 рр. характерний тим, що різкі зміни в суспільному житті суттєво вплинули і на освітній процес. Другий субперіод, який охоплює 2014-2019 рр., і є першим етапом військової агресії росії. На цей період також припадає суттєвий прорив у розвитку комп'ютерної техніки, що кардинально змінює доступ до інформації кожного члена суспільства. Особливо це стосується молоді, зокрема студентів.

Третій період (екстремальний) (2020-2023 рр.) пов'язаний з катастрофічними потрясіннями в житті суспільства, які суттєво вплинули як на освіту, так і на процес розвитку християнських цінностей молоді. Перший субперіод (2020-2021 рр.) пов'язаний із поширенням всесвітньої пандемії COVID-19. Упродовж цього періоду превалює використання технологій дистанційного та змішаного навчання. Однак другий субперіод третього періоду (2022-2023 рр.), який триває досі, – це період відкритої війни, період переважного дистанційного навчання, період великого випробування. Роль християнських цінностей тут виходить на провідне місце.

Визначено та охарактеризовано основні підходи до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, серед яких культурологічний, аксіологічний, етичний, діяльнісний, системний, особистісний та синергетичний.

Висвітлено провідні аспекти формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки: формування особистості, креативності та теологічний аспект розвитку християнських цінностей.

Показано, що для поліпшення процесу необхідна переорієнтація в освіті з потреб держави на формування повноцінної особистості, котра могла б вирішувати державні завдання за своїм покликанням, що детермінується змістом концепції особистісно орієнтованої освіти, головна функція якої полягає в забезпеченні самоцінного розвитку майбутнього юриста, аби він міг

самореалізовуватися та сприяти утвердженню інституту права у суспільстві.

3. Зроблено висновок про доцільність формування професійних, загальнолюдських та християнських цінностей майбутніх юристів у напрямі від професійної складової до ціннісної, від конкретних цінностей професії до загальнолюдських цінностей. Надзвичайно важливою, на наш погляд, є поетапна імплементація тісного зв'язку між професійними та загальнолюдськими цінностями, а також їх взаємовплив. Гуманістичний підхід до відбору змісту навчального матеріалу, натомість, зумовив необхідність розробки відповідних інноваційних форм і методів його вивчення з використанням елементів інформаційно-комунікаційних технологій.

Виявлено, що християнство – це той виховний чинник, що спрямовує особистість до досконалості, формує її духовно багатою, сильною, високоморальною. Методами формування цінностей у християнстві є повчання, пояснення, добра воля. Мова йде про чисті, джерельні методи і методики, а також використання змісту Біблії (притчі, різноманітні історії тощо). Біблія – то не лише Святе письмо, а й цінна пам'ятка культури всього людства. Зауважимо, що право людини не тільки в тому, щоб не насаджувати якийсь один вид релігії, а й у тому, щоб той же студент-християнин мав змогу отримувати інформацію та вільний доступ до різноманітних заходів. Це ж стосується й інших осіб, які сповідують інші релігії.

Для формування християнських цінностей доречно й ефективно використовувати мистецькі та літературні твори. Християнську релігію розглядають як феномен впливу на формування в українців світогляду з відповідною системою цінностей. Наприклад, на основі поеми Івана Франка «Мойсей» доцільно провести семінар.

Обґрунтовано використання гуманістичного підходу до формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей шляхом вивчення вибіркового курсу «Формування загальнолюдських цінностей

юристів з використанням досвіду християнської аксіології». Тематичне планування курсу побудоване на компетентностях студентів юридичних спеціальностей. Пропонований курс інтегрує ціннісні компетентності, які містяться в переліку компетенцій юриста, і дає змогу розвинути їх та удосконалити шляхом формування християнських цінностей.

Вивчення пропонованого курсу підтвердило основну гіпотезу дослідження: освоєння християнських цінностей позитивно впливає на людину й підвищує рівень загальнолюдських цінностей студентів юридичних спеціальностей.

Можна стверджувати, що християнські цінності мають вплив на загальнолюдські цінності за визначеними параметрами, зокрема: альтруїзм, культурна ідентичність, особистий розвиток, соціальна взаємодія, соціальні стосунки та духовність. Інші параметри суттєво не змінювалися у процесі нашого дослідження.

4. Запропоновано рекомендації щодо формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, базуючись на історичному досвіді (кінець XX – початок XXI ст.), зокрема рекомендації для закладів вищої освіти, які готують фахівців юридичних спеціальностей (забезпечення формування загальнолюдських та професійних цінностей студентів юридичних спеціальностей в умовах гуманізації професійної підготовки шляхом формування християнських цінностей у межах вибіркового курсу; акцентування ціннісних аспектів професійної діяльності студентів юридичних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін), для викладачів та кураторів груп (сприяння розвитку загальнолюдських та професійних цінностей студентів юридичних спеціальностей засобами вибіркового курсу, зокрема курсу «Формування загальнолюдських цінностей юристів з використанням досвіду християнської аксіології»; акцентування важливості безперервного професійного розвитку студентів юридичних спеціальностей у

контексті особистісних цінностей, які базуються на історичному досвіді та змінах у правовій системі, оскільки зміна парадигми юридичної освіти наблизить стан української системи до надання якісної правової допомоги громадянам у майбутньому; впровадження нових технологій та інноваційних методів навчання у своїй викладацькій діяльності не лише для професійних цілей, але й з метою розвитку ціннісних орієнтацій студентів юридичних спеціальностей).

Підсумовано, що при застосуванні методик, які базуються на історичному досвіді формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки, рівень сформованості загальнолюдських цінностей майбутніх юристів зростає.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. До перспектив подальших наукових розвідок належить удосконалення та апробація історично виправданих методик формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засобу гуманізації професійної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Августин (Архієпископ). (2010). Громадянське право в світлі православної моральності, *Креативна педагогіка*, 2, 30–34.
- Амеліна, С. М. (2009). Підготовка майбутніх аграріїв до професійного спілкування. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*, 143, 39–46.
- Амонашвили, Ш. А. (2005). *Истина школы*. Киев: СПД А. М. Богданова.
- Андрусишин, Б. І., & Гуз, А. М. (2011). *Методика викладання правознавства у вищому навчальному закладі: посібник*. Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова.
- Андрущенко, В., & Михальченко, М. (2005). Гуманізм і гуманітаризм: спільне і специфічне. *Вища освіта України*, 5, 5–12.
- Аніщенко, О. В. (2003). *Наукові дослідження з історії професійної освіти та історії педагогіки: методичні рекомендації науковцям-початківцям*. Ніжин: НДПУ ім. М. Гоголя.
- Антоній (Митрополит). (2010). Проблема повернення до виховання християнських чеснот в процесі формування особистості сучасного педагога. *Креативна педагогіка*, 2, 9–14.
- Антонова, Н. О. (2003). *Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу*. (Дисертація канд. психол. наук: спеціальність 19.00.07 Педагогічна та вікова психологія). Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України.
- Антонович, М. (2004). Правова культура українського народу в сфері прав людини: історичний розвиток та сучасний стан. *Право України*, 12, 75–79.
- Архієпископ Августин. (2010). Громадянське право в світлі православної моральності *Креативна педагогіка*, 2, 30–32.
- Балл, Г. О. (2002). Принципи гуманізації в загальноосвітній та професійній

підготовці учнівської молоді. *Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді*. (с. 30-53). Київ-Тернопіль: Підручники і посібники.

Бжузе, Г., & Біда, О. А. (2018). Формування гуманістичної спрямованості майбутніх фахівців. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*, 291, 16–20.

Бжузе, Г., Біда, О. А., & Співакова, І. (2019). Конкретизації ідей гуманізації освіти як основи формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього фахівця. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*, 10(2), 4–9.

Біблія, або Книги Святого Письма Старого і Нового Завіту. (2007). (І. Огієнко, пер.). Київ, Україна: Українське біблійне товариство.

Біда, О. А., Горохівська, Т. М., Козловський, Ю. М., & Білик, О. С. (2023). Гуманізація професійної підготовки у закладі вищої освіти: теоретичні засади. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*, 51, 73–78.

Білавич, Г., & Муқан, Н. (2020). Культура українського мовлення майбутніх правознавців крізь вимір еристики. *Молодь і ринок*, 6-7(185-186), 47–51.

Білавич, Г., Муқан, Н., & Козловський, Ю. (2023). Благодійність як ключова християнська цінність у професійній діяльності українських юристів. *Нова педагогічна думка*, 1(113), 61–67.

Білавич, Г., Муқан, Н., Савчук, Б. & Барабаш, О. (2019). Розвиток християнської моралі дітей в українському дошкільлі на початку ХХ століття. *Освітній простір України*, 17(2), 187–193.

Білоусов, Ю. В., Ватрас, В. А. Гринько, С. Д. & et. al. (2009). *Цивільне право України*. Р. О. Стефанчук (ред.). Київ: Правова єдність.

Більченко, Є. (2006). Педагогіка як форма буття культури: перспективи діалогу педагогічної та культурологічної парадигм. *Шлях освіти*, 3, 2–5.

- Бобровник, С. В., Журавський, В. С., Копиленко, О. Л., & et al. (2006). *Теорія держави і права. Академічний курс*. О. В. Зайчук & Н. М. Оніщенко (ред.). Київ: Юрінком Інтер.
- Богачов, С. В. (2010). *Теоретико-правові засади правової освіти в Україні*. (Автореферат дис. канд. юр. наук: спеціальність 12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень). Київ: Інститут законодавства Верховної ради України.
- Богущ, А. М., & Сучок, В. Є. (уклад.). (2012). *Хрестоматія з духовно-морального виховання дошкільників*. Острог, Україна: НУ «Острозька академія».
- Богущ, А. М., Сіданіч, І. Л., Сучок, В. Є. & et. al. (2016). *Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях: навчальна програма та календарно-тематичний план*. Київ, Україна: ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія».
- Бойко, Ю. Ю. (2008). *Формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності*. (Автореферат дис. канд. психол. наук: спеціальність 19.00.07 педагогічна та вікова психологія). Київ: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова.
- Бойчук, О. С. (2008). Принцип суб'єктності як основа формування гуманітарного середовища вищого навчального закладу. *Досвід організації та активізації навчального процесу на основі впровадження інноваційних технологій: матеріали науково-методичної конференції*. Т. 1 (с. 86-88). Київ: КНЕУ.
- Бочарова, Н. В. (2014). Значення конституційного забезпечення свободи творчості та права на результати творчої діяльності в умовах інформаційного суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*, 7, 69–72.
- Бочелюк, В. Й. (2010). *Юридична психологія*. Київ: ЦУЛ.
- Буряк, Л. І. (ред.). (2001). *Християнство на межі тисячоліть (економічні,*

правові, історичні та культурологічні аспекти): матеріали Міжнародної молодіжної науково-практичної конференції. Київ: ВНЗ «Національна академія управління».

Варенко, В. М. (2005). *Вивчення творчості українських письменників XIX початку XX століття як засіб формування християнських моральних цінностей у старшокласників.* (Автореферат дис. канд. пед. наук: спеціальність 13.00.02 теорія та методика навчання). Київ: Інститут педагогіки АПН України.

Вархолик, Г. В., Сливка, Б. С., & Тушніцький, Н. І. (2019). Тенденції розвитку християнської моралі дошкільників у контексті екологічного виховання. *Педагогічний альманах, 43*, 15–20.

Васильєва, С. А. (2015). Діахронічний метод як засіб обґрунтування періодизації розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України (друга половина XX ст. початок XXI ст.). *Вісник Житомирського державного університету, Педагогічні науки, 1(79)*, 168–174.

Ващенко, Г. (1994). *Виховний ідеал.* Полтава: Полтавський вісник.

Венедіктова, І. В. (2007). *Основи правознавства.* Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Вишневський, О. (1999). Віра і релігія в контексті сучасного українського виховання. *Рідна школа, 3–7.*

Вишневський, О. (2006). *Теоретичні основи сучасної української педагогіки.* Дрогобич: Коло.

Власенко, О. М., Березюк, О. С., & Осадча, З. А. (Ред.). (2007). *Проблема духовності сучасної молоді: реалії та перспективи: матеріали Міжрегіональної науково-практичної конференції молодих дослідників.* Житомир: Видавництво ПП Сахневич.

Волік, Н. В. (кер.). (2021). *Основи християнської етики і моралі: силабус курсу.*

https://tnpu.edu.ua/navchannya/sylabusy/magistr/his/031/osnovy_hrystyjanskoji_etyky.pdf

- Гавеля, О. Р. (2020) *Цінності української християнської молоді початку XXI століття: релігієзнавчий аналіз*. (Дисертація канд. філос. наук: спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство). Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України.
- Гаврілова, Н. (2012). Масова християнськість українців у її виявах і перспективі. *Українське релігієзнавство*, 61, 153–161.
- Ганзенко, О. О. (2003). *Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави Україна*. (Автореферат дис. канд. юр. наук: спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Гегель, В. (2000). *Основи філософії права*. Київ: Юніверс.
- Гете, Й. В. (2001). *Фауст. Фауст. Лірика*. Пер. М. Лукаша та ін. Київ: Веселка.
- Гіровська, І. В. (2014). Сутнісні характеристики громадянської соціалізації студентів вищих навчальних закладів. *Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет»*. Серія: *Педагогіка, психологія і соціологія*, 1(1), 161–164.
- Голосніченко, І. (2005). Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави. *Право України*, 4, 24–25.
- Гончаренко, С. У. (2000). Зміст загальної освіти та її гуманітаризація. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. І. А. Зязюн (ред.). (с. 81–107). Київ: ВППОЛ.
- Гончаренко, С. У., & Мальований, Ю. І. (2001). Гуманізація і гуманітаризація освіти. *Шлях освіти*, 3, 2–8.
- Гончаренко, Т. Є. (2015). Роль педагогічних умов у забезпеченні якості професійної підготовки майбутніх інженерів-програмістів у технічному університеті. *Теорія і практика управління соціальними системами 1*,

105–113.

- Городиська, В. В. (2017). Програмне забезпечення духовного виховання у сучасних вітчизняних закладах дошкільної освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія: Педагогічні науки*, 3, 242–250. Взято з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2017_3_34
- Горохівська, Т. М. (2019). Зарубіжний досвід підвищення кваліфікації викладачів вищої школи як форми розвитку їх професійно-педагогічної компетентності. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки*, 5, 276–280.
- Гренишен, А. М. (2015). Еволюції і поширення християнських цінностей в українській системі освіти. *Освіта і наука: формування особистості на основі християнських цінностей*. Матеріали Всеукраїнського круглого столу. (с. 20–21). Київ: Міжфракційне депутатське об'єднання «За духовність, моральність та здоров'я України».
- Грибовська, Ю. (2017). Християнські моральні цінності як базові складові професійної етики правника. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді*. Матеріали I Міжнародної студентської наукової конференції. (с. 34–37). Тернопіль: Вектор.
- Гришук, Д. Г. (2019). *Теорія християнського навчання і виховання: робоча програма здобувача вищої освіти*. Київ: ДВЗО «УМО»
- Гупан, Н. М. (2002). *Українська історіографія історії педагогіки*. Київ: А.П.Н.
- Даниляк, Р. З. (2017). *Ідеї морального виховання молодших школярів на сторінках вітчизняної дитячої періодики (кінець ХХ початок ХХІ століття)*. (Дисертація канд. пед. наук: 13.00. 01 Загальна педагогіка та історія педагогіки). Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
- Денищик, О. І. (2010). *Формування моральної культури як складової*

професійної підготовки майбутніх юристів. (Автореферат дис. канд. пед. наук: спеціальність 13.00.07- теорія і методика виховання). Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

День в історії - заснування Львівського університету. (20 січня 2022.). Galinfo. URL: https://galinfo.com.ua/news/den_v_istorii_zasnuvannya_lvivskogo_universytetu_378916.html

Довбня, С. (2017). Еволюція програмово-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку. *Людинознавчі студії. Педагогіка*, 4, 82–95.

Долинна, О., & Низковська, О. (2013). Розвивати духовний потенціал особистості дошкільника. *Дошкільне виховання*, 9, 6–8.

Дольнікова, Л. В., Савка І. В., & Тушніцький, Н. І. (2023). Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей: проблема періодизації. *Інноваційна педагогіка*, 55(1), 185–189.

Дьюї, Д. (2001). *Моральні принципи в освіті.* (пер. з англ. М. Олійник). Львів: Літопис.

Євсович, Р. В. (2012). Гуманізація та гуманітаризація вищої освіти в Україні: історичний аспект. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 5(52), 79–87.

Євфросин (Архімандрит). (2015). Формування і реалізація професійних та духовних засад у сучасній вищій освіті України. *Освіта і наука: формування особистості на основі християнських цінностей*: матеріали Всеукраїнського круглого стола. (с. 12–13). Київ: Міжфракційне депутатське об'єднання «За духовність, моральність та здоров'я України».

Єгоров, Г. С., Лавриченко, Н. М., & Мельниченко, Б. Ф. (2003). *Тенденції розвитку змісту базової освіти у країнах Заходу.* Київ: Київський міський педагогічний університет імені Бориса Грінченка.

- Жидкова, Н. (2015). Міжпредметні та внутрішньокурсів зв'язки як засоби формування міжпредметної компетентності на уроках правознавства в учнів 10 класів. *Молодь і ринок*, 5, 88–94.
- Жидовцева, О. А. (2012). Структура та функції професійної правосвідомості. *Право і безпека*, 1, 13–17.
- Загальна Декларація прав людини. (1948). URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
- Зеліско, Л. (2002). Теоретична модель спеціаліста-правознавця (культурологічний аспект). *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 6, 147–152.
- Зінчук, І., & Тушніцький, Н. (2022) Особливості розвитку морально-правового виховання майбутніх юристів у процесі професійної підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 47(3), 235–240.
- Ієвлєв, О. (2016). Суб'єкт-об'єктні аспекти управління професійною мобільністю у закладі освіти. *Молодь і ринок*, 5, 86–89.
- Калганова, О. А., & Гапоненко, Л. В. (2013). Моральна культура юриста як складова юридичної професії. *Право і суспільство*, 1, 3–7.
- Калиновський, Ю. Ю. (2010). *Правосвідомість українського суспільства як соціокультурний феномен: філософсько-правова рефлексія*. (Автореферат дис. д-ра філософ. наук: 12.00.12 філософія права). Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого.
- Калуська, Л. В. (2014). *Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей раннього віку «Соняшник»*. Тернопіль: Мандрівець.
- Карамушка, Л. М. (2004). *Психологія освітнього менеджменту: навчальний посібник*. Київ: Либідь.
- Карпюк, Ю. Я. (2012). Християнська мораль як засіб утвердження абсолютної цінності людини. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 3. Взято з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_3_30
- Карпюк, Ю. Я. (2012). Християнські цінності непересічні орієнтири духовного

розвитку особистості людини. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2. Взято з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_2_17

- Кафарський, В. І. (2017). Соціальний вимір духовності в педагогічній науці. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 3, 119–138.
- Кислий, А. О. (2021). *Соціальний ідеал у сучасній християнській думці*. (Дисертація д-ра філософ. наук: спеціальність 09.00.11 релігієзнавство, 09.00.14 богослов'я). Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.
- Книга Осії. (1990). (2:4-15) й до спасіння (2:16-25, а також част. 13). URL: <http://www.cpbi.info/library/21/90/>
- Кожем'яко, Н. В. (2015). *Формування комунікативної компетентності майбутніх молодших спеціалістів з правознавства у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). НАПН України, Ін-т проф.-техн. освіти. Київ.
- Козир, В. (2007). Моральні цінності сучасної молоді. *Проблема духовності сучасної молоді: реалії та перспективи: матеріали Міжрегіонального науково-практичної конференції молодих дослідників*. (с. 43–46). Житомир: Видавництво ПП Сахневич.
- Козловський, Ю. М. (2020). Концептуальні засади духовного розвитку особистості науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 34, 231–236.
- Козловський, Ю. М., & Захар'яш, О. С. (2021). Духовний розвиток українського студентства у контексті християнського світогляду. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 76, 174–178.
- Козловський, Ю. М., Горохівська, Т. М., & Муқан, Н. В. (2023). Теоретичні засади формування морально-етичних цінностей майбутнього юриста. *Інноваційна педагогіка*, 56(1), 24-27.

- Козловський, Ю., & Козловська, І. (2019). Морально-релігійні аспекти діяльності викладача закладу вищої технічної освіти. *Проблеми освіти, 91*, 229–233.
- Колодний, А. & Любовик, Б. (ред.). (1996). *Релігієзнавчий словник*. Київ: Четверта хвиля.
- Колодний, А. (ред.). (1998). *Християнство і духовність: історія і сучасність: матеріали другої міжнародної наукової конференції циклу*. Київ: Знання.
- Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року. (1989). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU89K01U?an=456124>
- Кононко, О. (2004). Духовність, душевність, моральність. *Дошкільне виховання, 4*, 4–5.
- Кононко, О. Л., Луценко, В. О. & et. al. (2013). *Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення*. Київ: «Імекс-ЛТД».
- Костюк, Т. В. (2016). Духовна сфера особистості: прості ціннісної орієнтації. *International scientific journal, 3*, 118–122.
- Котикова, О. М. (2008). Психолого-педагогічна підготовка у стандартах юридичної освіти. *Проблеми освіти, 56*, 26–30.
- Кочубей, А. В. (2010). *Гуманітаризація підготовки майбутніх інженерів у вищих навчальних закладах засобами народознавства*. (Дисертація канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти). Вінниця: Вінницький державний університет імені Михайла Коцюбинського.
- Кочубей, Т. Д. (2005). Духовно-моральний розвиток особистості в дитинстві. *Педагогічні науки, 54*, 182–185
- Кремень, В. Г. (ред.). (2002). *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002*. (Ч. 2). Харків: ОВС.
- Куз, В. Г. (2002). Учитель, школа –пріоритети ХХІ століття. *Педагогіка і психологія, 1*, 5–11.
- Курило, В. С. (2000). *Становлення і розвиток системи освіти та педагогічної*

- думки Східноукраїнського регіону в ХХ столітті*. (Дисертація д-ра пед. наук: спеціальність 13.00.01 загальна педагогіка та історія педагогіки). Київ: Інститут педагогіки АПН України.
- Кучерявий, А. О. (2014). *Управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів*. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А.
- Лаба, Р. О. (отець Роман Лаба). (2015). Християнська культура як рушійна сила формування українського суспільства. *Освіта і наука: формування особистості на основі християнських цінностей: матеріали Всеукраїнського круглого столу*. (с. 50–52). Київ: Міжфракційне депутатське об'єднання «За духовність, моральність та здоров'я України».
- Левицький, Т. І. (2003). Право міжнародних організацій. Програма курсу для студентів факультету міжнародних відносин. Львів.
- Левківська, К. В. (2017). *Ціннісні засади діяльності освітніх закладів*. Житомир: Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка.
- Липська, Л. В. (2015). Методика підготовки майбутніх правознавців до використання інформаційних технологій у професійній діяльності. *Pedagogika. Artuale naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka: zbiór raportów naukowych. konf. miedzynar. j nauk.-praktycznej*. (s. 26–31). Warszawa: Wydawca: Sp.z.o.o «Diamondtradingtour».
- Лисогор, В. М. (2010). Правова модель формування етичного і духовно-православного ресурсу для молодого покоління як єдиної нероздільної системи. *Креативна педагогіка*, 2, 73–75.
- Ліпич, І. І. (2008). *Екологічна діяльність як складова соціокультурного процесу*. (Автореф. дис. канд. філос. наук: спеціальність 09.00.03 соціальна філософія та філософія історії). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

- Магура, Н. Л. (2002). *Формування екологічних знань учнів професійно-технічних закладів освіти у процесі вивчення біології*. (Дисертація канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 теорія і методика професійної освіти). Київ: Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.
- Макарова, О. В. (2012). Правові основи регулювання правової освіти в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*, 3(12), 83–89.
- Максименко, С. Д. (2002). Психічне здоров'я дітей. У *Авторські програми з психології*. О. Главник (упоряд.). (с. 4–9). Київ: Шкільний світ.
- Мандзій, Л. (2015). Роль капелана у навчально-виховному процесі. *Освіта і наука: формування особистості на основі християнських цінностей: матеріали Всеукраїнського круглого столу*. (с. 65–66). Київ: Міжфракційне депутатське об'єднання «За духовність, моральність та здоров'я України».
- Марусяк, М. (2006). *Пастирське богослов'я*. Чернівці: Рута.
- Масленникова, Т. А. (2013). *Формування економіко-правової компетентності майбутніх юристів в процесі фахової підготовки*. (Автореферат. дис. канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 теорія і методика професійної освіти). Київ: Інститут вищої освіти.
- Матвіїшин, Н. І. (2008). Система правової освіти України. *Актуальні проблеми держави і права*, 42, 241–247.
- Микитюк, С. О. (2007). *Організаційно-педагогічні умови викладання правових дисциплін у вищих навчальних закладах України (друга половина XIX – початок XX століття)*. (Автореферат дис. канд. пед. наук). Харків: Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди.
- Мислива, В. (2007). Формування духовності в українському й американському суспільстві. *Проблема духовності сучасної молоді: реалії та перспективи: матеріали Міжрегіональної науково-практичної конференції молодих дослідників*. (с. 39–42). Житомир: Видавництво ПП

Сахневич.

- Митрополит Антоній (2010). Проблема повернення до виховання християнських чеснот в процесі формування особистості сучасного педагога. *Креативна педагогіка*, 2, 9–15.
- Мойсеюк, Н. Є. (2007). *Педагогіка*. Київ: Саммит-Книга.
- Молодиченко, В. В. (2010). *Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти (філософський аналіз)*. Київ: Знання України.
- Москальова, Л. Ю. (2015). Виховання студентської молоді на засадах християнської моральності: досвід і перспективи. *Освіта і наука: формування особистості на основі християнських цінностей. матеріали Всеукраїнського круглого столу*. (с. 67–68). Київ: Міжфракційне депутатське об'єднання «За духовність, моральність та здоров'я України».
- Невмержицька, О. В. (2013). *Розвиток аксіологічних ідей у вітчизняному освітньому просторі XIX першої третини XX століття*. (Дисертація д-ра пед. наук: спеціальність 13.00.01 загальна педагогіка та історія педагогіки). Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
- Огієнко, І. (1999). Про духовне відродження нації. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 1, 107–110.
- Огірко, О. В. (2015). Виховання студентської молоді засобами християнської етики. *Освіта і наука: формування особистості на основі християнських цінностей: матеріали Всеукраїнського круглого столу*. (с. 69–70). Київ: Міжфракційне депутатське об'єднання «За духовність, моральність та здоров'я України».
- Онищук, С. В. (2014). Християнські цінності в контексті трансформації світоглядних пріоритетів української нації. *Менеджер*, 2(68), 81–90.

- Операйло, С. (2006). Зміст інтегративно-культурологічного освітнього процесу. *Шлях освіти*, 3, 35–37.
- Освіта: Національна програма (Україна XXI століття)*. (1994). Київ: Райдуга.
- Павлюк, П. А., & Дорошенко, Ф. В. (2013). Світоглядне значення християнських духовно-моральних цінностей у сучасній освіті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, 23, 189–197.
- Панич, О. І. (2015). Цінність євангельського досвіду для сучасної України *Освіта і наука: формування особистості на основі християнських цінностей: матеріали Всеукраїнського круглого столу*. (с. 76–78). Київ: Міжфракційне депутатське об'єднання «За духовність, моральність та здоров'я України».
- Панченко, В. О. (2014). Організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*, 1(45), 107–111.
- Пастирологія в Церкві Христовій і її історичний розвиток як науки*. (2019).
Взято з: <http://hram.in.ua/biblioteka/istoriia/193-book193/2220-title2683>
- Пелех, Л. П. (2011). Ціннісний зміст діяльності вищої школи як передумова морального авторитету академічної освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 1(42), 133–143.
- Пелипчук, С. М. (2007). *Педагогічні умови формування суб'єктності майбутніх юристів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін*. (Автореферат дис. канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 теорія і методика професійної освіти). Київ: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України.
- Пермінова, В. А. (2015). Критерії, рівні, показники підготовки бакалаврів права до творчої діяльності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, 124, 196–199.
- Поліщук, Н. В. (2013). Вплив філософсько-освітніх аспектів науки на духовно-

моральне становлення молоді в епоху науково-технічного прогресу.
Науковий погляд у майбутнє. Взято з:
<https://sworld.com.ua/simpoz2/195.pdf>

Пометун, О., Ремех, Т., & Пилипчатіна, Л. (2009). *Правознавство. Практичний курс: методичний посібник.* Київ: Логос.

Присич, М. А., & Яровий, І. М. (1994). Педагогічні аспекти гуманізації технічної освіти. *Науково-методичне забезпечення діяльності сучасної професійної школи.* Ч. 1. (с. 153–253). Київ: ВПОЛ.

Про дошкільну освіту. (Закон України). № 2628-III. (2001). Взято з:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>

Про освіту. (Закон України). № 940-VIII. (2016). Взято з:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/1060-12>

Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр. (Закон України). № 537. (2015). Взято з:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>

Ратушняк, С. П., & Ремех, Т. І. (2011). Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Правознавство», 10-11-ий класи, профільний рівень (суспільно-гуманітарний напрям, правовий профіль). *Історія в школах України, 1*, 25–48.

Рокич, М. (1973). *Природа человеческих ценностей.* Нью-Йорк: Свободная пресса.

Руколянська, Н. В. (2015). Формування професійної культури та правничої етики майбутніх юристів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, 41*, 279–286.

Рябовол, Л. Т. (2015). *Система навчання правознавства учнів основної і старшої школи.* (Дисертація д-ра пед. наук: спеціальність 13.00.02 – теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни). Київ: Інститут педагогіки НАПН України.

Савченко, А. (2010). Проблеми правової освіти і виховання в Україні: хто винен? *Історія в школах України, 3*, 8–9.

- Самбор А. М., & Самбор, М. А. (2014). Християнство як підґрунтя духовного виховання майбутніх вчителів. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*, 2, 12–19.
- Селіванов, В. (2001). До проблеми розроблення концепції розвитку вітчизняної юридичної науки. *Право України*, 7, 12–14.
- Сковорода, Г. (1994). Твори: у 2 т. (Т. 1, с. 229). Київ: Обереги.
- Скотний, В. (2011). Виховання душі. *Молодь і ринок*, 6, 5–9.
- Скотний, В. (2011). Виховання душі. *Молодь і ринок*, 7, 5–10.
- Скуратівський, А. В. (2004). *Формування та розвиток правової культури в українському суспільстві (філософсько-правовий аналіз)*. (Дисертація канд. юр. наук: спеціальність 12.00.12 філософія права). Київ: Національна академія МВС України.
- Сливка, С. С. (2002). *Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста*. (Автореферат дис. д-ра юр. наук: спеціальність 12.00.12 філософія права). Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого.
- Сливка, С. С. (2003). *Правнича деонтологія*. Київ: Атіка.
- Смутьська, А. В. (2013). *Формування акмеологічної культури майбутніх правознавців у навчально-виховному процесі класичного університету*. (Автореферат дис. канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 теорія і методика професійної освіти). Харків: Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди.
- Сорович, М. К. (2002). Порівняльна характеристика вищої юридичної освіти України і США. *Проблеми вищої юридичної освіти в Україні: матеріали семінару*. Київ.
- Сохань, Г. С. (2015). Необхідність популяризації християнських цінностей у суспільстві. *Освіта і наука: формування особистості на основі християнських цінностей: матеріали Всеукраїнського круглого столу*. (с. 98–99). Київ: Міжфракційне депутатське об'єднання «За духовність».

моральність та здоров'я України».

- Степанова, О. А. (2018). Трансформації християнської етики початку ХХІ століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2, 41–46.
- Стефанюк, С. К., & Голянчук, Р. М. (2010). *Християнська педагогіка: плекання кращих людських чеснот*. Харків: Кроссрууд.
- Столяренко, О. В. (2010). Оптимізація процесу гуманістичного виховання молоді на базі духовних цінностей. *Креативна педагогіка*, 2, 85–90.
- Сухомлинська, О. (2003.). Формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей. *Директор школи*, 1(24), 4–6.
- Сучок, В. Є., Жуковський, В. М., & et. al. (2015). *Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях*. Київ: ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія».
- Твердохліб, Л. В. (1999). *Формування правової культури старшокласників у навчальних закладах нового типу*. (Автореферат дис. канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 теорія і методика професійної освіти). Луганськ: Луганський державний педагогічний університет імені Тараса Шевченка.
- Теловата, М. Т. (2021). Гуманізація у закладах вищої освіти: принципи, умови, критерії. *Scientific horizon in the context of social crises*. Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference. № 41. (p. 337–347).
Взято з: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/8651>
- Ткачова, Н. О. (2007). *Аксіологічні засади педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах*. (Дисертація д-ра пед. наук: спеціальність 13.00.01 загальна педагогіка та історія педагогіки). Луганськ: Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка.
- Тофтул, М. Г. (2014). Августин Аквінський. Сучасний словник з етики:

- Словник. (с. 9) Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Тофтул, М. Г. (2014). Фома Аквінський. Сучасний словник з етики: Словник. (с. 368). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
- Тригубенко, Г. (2002). Боротьба зі злочинністю як засіб подолання правового нігілізму. *Право України*, 3, 127–128.
- Трофанчук, Г. І. (2015). Роль канонічного права у підготовці майбутніх юристів. *Канонічне право. Курс лекцій*. Київ: Юрінком Інтер. Взято з: https://pidru4niki.com/1376102560707/pravo/rol_kanonichnogo_prava_pidgotovtsi_maybutnih_yuristiv
- Трофимлюк, О. (2014) Позабогослужбова діяльність православного пастиря: богословські засади, церковно-історичний досвід, сучасні потреби. (Автореферат дис. д-ра богосл. наук). Київ: Київська Православна богословська академія.
- Тюріна, Т. (2005). *Духовна педагогіка: витоки, сутність і перспективи розвитку*. Львів: Сполом.
- Ухач, В. З., & Ухач, О. В. (2012). Вплив християнських цінностей на формування деонтологічних компонентів духовної та національної культури юриста. *Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи: матеріали науково-практичної конференції*. (с. 86–91). Тернопіль: Вектор.
- Фіолевський, Д. (2004). Актуальні проблеми юридичної освіти. *Право України*, 2, 114–117.
- Форостовська, Т. О. (2020). Гуманітаризація освіти як педагогічна умова ефективності реалізації професійного самовизначення майбутніх учителів хімії. *Інноваційна педагогіка*, 20(3), 93–97.
- Франко, І. (2008). *Мойсей: поема*. Львів: Каменяр.
- Фурманець, Д. І. (2013). Теоретичний та експериментальний аспекти проблеми формування духовності дошкільника. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*, 23, 269–277.

- Химич, Н. Є. (2012). Християнські цінності у духовно-моральному вихованні студентів. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*, 21, 171–178.
- Хомишин, І. Ю. та ін. (2022). Право. Освітньо-професійна програма (нова редакція) для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Львів: НУ «Львівська політехніка»
- Християнська антропологія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%>.
- Цвік, М. В., Ткаченко, В. Д., Богачова, Л. Л., & et. al. (2002). *Загальна теорія держави і права*. О. В. Петришин (ред.). Харків: Право.
- Ценко, М. Б., (2014). Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, 4(23), 41–50.
- Цирфа, Г. О. (2005). *Юридична деонтологія: навчальний посібник*. Київ: Університет «Україна».
- Черкасов, В. В. (2009). Розвиток музично-педагогічної освіти в Україні (друга половина ХХ початок ХХІ століття). (Автореферат дис. д-ра пед. наук: спеціальність 13.00.01 загальна педагогіка та історія педагогіки). Київ: Інститут вищої освіти АПН України.
- Чернілевський, Д. В. Євнух, М. Б., Таланчук, П. М. (2013). Духовна культура особистості. Вид. 3-є, допов. Вінниця: АМСКП.
- Чернілевський, Д. В., Пшеничнюк, О. В., & Сідячева, Н. В. (2009). *Духовна культура особистості*. Київ-Вінниця: Академія креативної педагогіки.
- Чибісова, Н. (2012). Моральне виховання як один із провідних напрямів виховної роботи в умовах становлення безперервної освіти. *Вища школа*, 5, 32–37.
- Чопко, М. (2021). *Християнські цінності як засіб забезпечення принципу єдності виховних впливів у сучасній школі в контексті Галичини. Магістерська робота*. Львів: ЗВО Український католицький університет.

- Чорна, К. І. (2008). Моральне виховання. *Енциклопедія освіти*. В. Г. Кремень (ред.). (с. 523–524). Київ: Юрінком Інтер.
- Чорнобай, О. Л. (2015). Розвиток комунікативної компетентності юриста на епохах його професійного становлення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*, 825, 241–246.
- Чужикова, В. Г. (2009). *Методика викладання права*. Київ: КНЕУ.
- Чупринський, Б. О. (2012). *Філософсько-правові аспекти формування професійної культури майбутніх юристів*. Луцьк: ФОП Захарчук В. В.
- Шеминог, Н. (2005). Проблема ціннісних орієнтацій у професійній підготовці майбутніх вчителів. *Дидактика професійної школи*, 3, 45–48.
- Шефель, С. В., & Коваленко, І. І. (2010). Правове виховання: онтологічний статус. *Вісник національної юридичної Академії імені Ярослава Мудрого*, 4, 81–94.
- Шишковський, Е. С. (2005). *Основи християнської моралі (для бакалаврів): навчальна програма*. Київ: МАУП.
- Шнакенбург, Р. (2005). *Етичне послання Нового Завіту*. (пер. з нім.). Київ: Дух і література.
- Штанько, Л. О., & Понятовський, Ф. К. (2015). Інтеграція християнських принципів в освітній процес. *Освіта і наука: формування особистості на основі християнських цінностей: матеріали Всеукраїнського круглого столу*. (с. 120–121). Київ: Міжфракційне депутатське об'єднання «За духовність, моральність та здоров'я України».
- Якобчук, Л. (2008). *Біблійні принципи життя і служіння: збірник теологічних лекцій*. Острого: Видавництво НУ «Острозька академія».
- Ярчук, Г. (2008). Екологічне виховання: сутність та основні напрями. *Вища освіта України*, 2, 91–97.
- Bengtson, V. L. (2013). *Families and Faith: How Religion is Passed Down across Generations*. New York: Oxford. Retrieved from: <http://cbmw.org/book-reviews/families-and-faith-by-vern-l-bengston>

- Bilavych, H., Mukan, N., & Horokhivska, T. (2023). Christian values in the professional training of future lawyers. *Молодь і ринок*, 2(210), 24-28.
- Cornwall, M. (1988). The Influence of Three Agents of Religious Socialization: Family, Church, and Peers. *The Religion and Family Connection: Social Science Perspectives*. Retrieved from: <https://psycnet.apa.org/record/1988-97583-011>
- DeVries, R., & Zan, B. (1994). *Moral Classrooms, Moral Children: Creating a Constructivist Atmosphere in Early Education*. New York: Teachers College Columbia University Press.
- Erikson, E. H. (1974). *Dimension of a new identity: the 1973 Jefferson lectures in the humanites*. N. Delfi: Light & Life Publishers.
- Fouts, J. T. (1993). Education for Moral Laving: Guidelines for School Programs: *Symposium on Curriculum Reform in Education*. (p. 83–123). Kiev, Ukraine.
- Gray, J. (2000). *Children Are from Heaven: Positive Parenting Skills for Raising Cooperative, Confident, and Compassionate Children*. Harper Perennial.
- Guz, S. (2006.). *Metoda Montessori w przedszkolu i szkole*. Lublin, Polska: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kozlovskiy, Y. M., Ortynsky, V. L., & Pashechko, M. V. (2019). Influence of Knowledge Integration on Students' Professional Competence. *The New Educational Review*, 56(2), 124–138.
- Ryzhykov, V., & Dodryansky, I. (2014). Systems approach as a methodology of training modern specialists of the qualification of “master”. *Education of tomorrow*. (s. 317–327). Wyzsza szkola humanitas Sosnowies.
- Thatcher, B. (2011). *Intercultural Rhetoric and Professional Communication: Technological Advances and Organizational Behavior*. PA: IGI Global.
- UNESCO. (2007). *Early Childhood Care and Education: global monitoring report*. Retrieved from: http://www.unesco.org/education/GMR/2007/Full_report.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

*Павло, єпископ,
Слуга слуг Божих,
Спільно з Отцями Священного Собору
На вічний спомин про справу*

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ХРИСТИЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ

Gravissimum educations

(Вступ)

Питання про ВАГОМІСТЬ ВИХОВАННЯ в житті людини та зростання його впливу на сучасний суспільний прогрес займає важливе місце в роздумах Священного Вселенського Собору [1]. І справді, виховання молоді, а також постійне навчання дорослих у нас час стає дедалі як легшим, так і необхіднішим. Бо люди, повніше усвідомлюючи свою гідність і свої обов'язки, бажать брати активну участь у суспільному житті, особливо економічному й політичному [2]; а дивовижний прогрес техніки та наукових досліджень і нові засоби суспільної комунікації даю можливість людям, які мають щораз більше вільного від праці часу, легше долучатися до інтелектуальних, наукових та культурних надбань і взаємно вдосконалюватись завдяки тіснішим суспільним та міжнародним зв'язкам.

Тому скрізь докладають зусиль, щоб дедалі більше розвивати справу виховання: ті права, що стосуються освіти, зокрема дітей і батьків, проголошено виховними й закріплено урядовими документами [3]; завдяки швидкому зростанню кількості учнів поширилися і розвиваються школи, а також створюють інші освітні заклади; завдяки новим дослідженням вдосконалюються методи виховання та навчання; великі старання докладаються для того, щоб забезпечити всіх людей цими правами, хоч усе ще багато дітей і молоді позбавлені можливості отримати навіть базову освіту, а так багато інших людей – відповідного виховання, яке плекало б зростання водночас в істині та любові.

Оскільки свята Мати-Церква, щоб виконати доручення, отримане від свого божественного Засновника, – а саме: звіщати таїнство спасіння всім людям і все оновити у Христі, – повинна дбати про все людське життя, також і земне, бо воно пов'язане з небесним покликанням; вона бере участь у поступі та поширенні виховання. Тому Священний Собор проголошує деякі основні засади християнського виховання, зокрема шкільного, що їх після Собору більш вичерпно розробить спеціальна комісія, а Єпископські Конференції пристосують до обставин у різних країнах.

(Про поняття виховання та про загальне право на нього)

1. Всі люди, незалежно від походження, стану й віку, мають гідність особи, тому й невід'ємне право на таке виховання [5], яке відповідало б їхній питомій меті [6], природним даруванням і статі, було б пристосоване до їхніх культурних та батьківських традицій, але водночас відкрите для братерських зв'язків з іншими народами, для плекання справжнього миру та єдності на землі. Справжнє виховання має на меті формування людської особи відповідно остаточної мети її життя, а такого на благо суспільства, членом якого є людина і в якому вона, дозрівши, буде виконувати певні функції.

Отже, з урахування прогресу психології, педагогіки й дидактики, дітям підліткам треба допомагати гармонійно розвивати їхні фізичні, моральні та інтелектуальні здібності, поступово набувати щораз досконалішого почуття відповідальності, плекати її постійними зусиллями правильно укладати власне життя й досягати справжньої свободи, мужньо й рішуче перемагаючи труднощі. З поступом літ вони повинні отримувати розумне та позитивне статеве виховання. Крім того, нехай вони будуть так сформовані для участі в суспільному житті, щоб, відповідно підготовлені необхідними і корисними засобами, мали

змогу активно влитися до різних спільнот у людському суспільстві, були відкриті до діалогу з іншими людьми й охоче трудилися на спільне благо.

Також Священний Собор проголошує, що діти й підлітки мають право бути заохочуваними для того, щоб правильно судити про моральні цінності й переконано та з власного бажання приймати їх, а також до того, щоб краще пізнавати і любити Бога. Тому Собор наполегливо просить усіх, хто при державній владі чи відповідальний за освіту, дбати про те, щоб молодь ніколи не була позбавлена цього священного права. Також благає синів і дочок Церкви щедро працювати на кожній ділянці виховання, передусім для того, щоб блага відповідного виховання та навчання швидше поширювалися в усьому світі [7].

(Про християнське виховання)

2. Усі християни, які, ставши новим створінням через відродження з води і Святого Духа[8], називаються і є дітьми Божими, мають право на християнське виховання. Воно спрямоване не тільки на досягнення зрілості людської особи, що було описане вище, а передусім на те, щоб охрещені, поступово введені у пізнання таїнства спасіння, більше усвідомлювали прийнятий ними дар віри, навчилися поклонятися Богові-Отцю в душі та правді (пор. Йо. 4:23), особливо в літургійному дійстві, і провадити своє життя відповідно до вимог нової людини, «у справедливості та святості правди» (Еф. 4:22-24). Бо тільки так вони дійдуть «до звершености мужа, до міри повного зросту повноти Христа» (Еф. 4:13) і спричинитися до будування його таїнственного Тіла. Нехай вони, свідомі свого покликання, звикають і давати свідчення тієї надії, що мають (пор. 1 Пт. 3:15), і допомагати в розбудові християнського світу, в якому природні цінності, прийняті у світлі визволеної Христом людини, служили б для блага всього суспільства [9]. Тому цей Священний Собор нагадує душпастирям про їхній важливий обов'язок робити все для того, щоб усі вірні мали доступ до такого християнського виховання, і передусім молодь, яка є надією Церкви [10].

(Вихователі)

3. Оскільки батьки дали життя своїм дітям, вони мають вагомий обов'язок їх виконувати, тож слід їх визнати першими й головними вчителями [11]. Цей обов'язок є настільки важливим, що коли цього батьківського виховання бракує, важко заповнити його чимось іншим. Отже, на батьках лежить завдання – створити в сім'ї таку атмосферу, оживлену любов'ю й пошаною до Бога і людей, яка сприяла б повноцінному особистому й суспільному вихованню дітей. Тому сім'я є першою школою суспільних чеснот, яких потребує кожна спільнота. Найбільше ж у християнській сім'ї, збагаченій благодаттю і обов'язком, що впливає зі святого таїнства Подружжя, треба з раннього віку навчати дітей пізнавати й шанувати Бога та любити ближнього, згідно з вірою, прийнятою при хрещенні. У сім'ї діти отримують перший досвід і здорової людської спільноти, і Церкви. Зрештою, через сім'ю діти поступово долучаються до громадянського суспільства і до народу Божого.

Тому нехай Батьки глибоко усвідомлюють, наскільки важливою є справді велика сім'я для життя і розвитку самого народу Божого [12]. Обов'язок дати виховання покладено насамперед на сім'ю, але ця справа потребує допомоги усього суспільства. Отже, крім прав батьків та інших людей, яким батьки довірили брати участь у вихованні дітей, певні права і обов'язки покладені також на громадянське суспільство, оскільки його завданням є впорядкувати те, що потрібне для земного суспільного блага. До його обов'язків входить різними способами сприяти вихованню молоді, а саме: захищати завдання і права батьків та інших людей, що беруть участь у вихованні, й надавати їм потрібну допомогу; згідно з принципом субсидіарності, якщо батьки або інші організації не виявляють ініціативи, брати на себе справу виховання, за згодою батьків; крім того, засновувати власні школи та навчальні заклади такою мірою, якою вимагає цього спільне благо [13].

Нарешті, особливим чином обов'язок виховання стосується до Церкви, не лише тому, що її слід визнати також і спільнотою людей, здатною передавати досвід виховання, а найбільше через те, що вона має обов'язок показувати всім людям дорогу спасіння, звіщати віруючим про життя Христове і з постійною турботою допомагати їм досягти повноти

такого життя [14]. Отже, їм, своїм дітям, Церква, як мати має обов'язок давати таке виховання, щоб усе їхнє життя наповнилось духом Христовим; а крім того, вона пропонує свою допомогу всім народам для плекання повної досконалості людської особи – і на благо земного суспільства, і для розбудови більш гуманного світу [15].

(Про різні засоби християнського виховання)

4. У виконанні свого виховного обов'язку Церква, стараючись використати всі придатні для цього засоби, особливо піклується про ті, що є їй властиві. Серед них перше місце посідає катехитичне навчання [16], яке роз'яснює і зміцнює віру, окормлює життя в душі Христовому, провадить до свідомої й активної участі в літургійному таїнстві [17] і спонукає до апостольської праці. Церква також високо цінує й намагається наповнити своїм духом та ошляхетнити інші засоби, які належать до спільного надбання людства і сприяють удосконаленню духу та формуванню людини, зокрема засоби суспільної комунікації [18], численні товариства метою яких є духовний та фізичний розвиток, молодіжні спілки, а особливо школи.

(Про значення школи)

5. Серед усіх засобів виховання особливе значення має школа [19], яка в силу своєї місії не тільки безнастанно дбає про розвиток інтелектуальних здібностей, а й формує здатність виносити правильні судження, вводить у царину культури, успадковану від минулих поколінь, плекає чуття цінностей, готує до професійного життя, породжує серед учнів різного характеру й походження дружні стосунки, тим самим сприяючи нахилі до взаємного порозуміння. Крім того, вона творить певний центр, у праці й розвитку якого мають брати спільну участь сім'ї, вчителі, різноманітні культурні, громадські й релігійні товариства, загалом громадське суспільство, та й уся людська спільнота.

Отож прекрасним і вагомим є покликання всіх, хто, допомагаючи батькам у справі виховання й беручи на себе особисто виховний обов'язок людського суспільства, приступає до виховної праці у школах; це покликання вимагає особливих розумових та сердечних обдарувань, дуже ретельної підготовки і постійної готовності до оновлення й адаптації.

(Права та обов'язки батьків і держави)

6. Треба, щоб батьки, чиєю першою і невід'ємною справою та правом є виховання дітей, справді мали свободу у виборі шкіл. Тому державна влада, яка зобов'язана оберігати й захищати свободу громадян, повинна дбати про справедливість розподілу, тобто так розподілювати державну допомогу, щоб батьки справді мали змогу вільно, згідно з власним сумлінням, вибирати школи для своїх дітей [20]. Іншим обов'язком держави є наглядати, щоб усі громадяни мали доступ до участі в культурі й належно приготувалися до виконання громадянських прав та обов'язків. Тому сама держава повинна захищати право дітей на відповідне шкільне виховання, контролювати здібності вчителів та ефективність навчання, дбати про здоров'я учнів і загалом розвивати шкільну справу, враховуючи принцип субсидіарності й відповідно виключаючи будь-яку шкільну монополію, яка суперечить природним правам людської особи, розвитку й поширенню культури, мирному співіснуванню громадян, а також плюралізму, який існує сьогодні в багатьох суспільствах [21].

Християн же Священний Собор закликає, щоб вони добровільно надавали свою допомогу чи то у творенні відповідних методів виховання й системи навчання, чи то в підготовці вчителів, які могли б правильно виховувати молодь, а насамперед – щоб вони через об'єднання батьків допомагали школі у виконанні всього, що стосується шкільного обов'язку, зокрема в моральному вихованні [22].

(Про моральне і релігійне виховання в усіх школах)

7. Треба, щоб Церква, глибоко відчуваючи найвагомійший свій обов'язок пильно дбати про моральне та релігійне виховання усіх своїх синів і дочок, особливою турботою і допомогою огортала тих багатьох дітей, які навчаються в некатолицьких школах: як через

свідчення життя тих, хто є їхніми вчителями й наставниками, так і через апостольську працю самих школярів [23], а особливо через служіння священників та мирян, які подають їм науку про спасіння відповідно до їхнього віку й обставин і надають духовну допомогу відповідними ініціативами, залежно від часу та ситуації. Батькам же нагадуємо про їхнє важливе завдання: вони мають так усе укласти й навіть вимагати, щоб їхні діти могли користуватися всією цією допомогою і гармонійно розвиватися в напрямі як світського виховання, так і християнського. Крім того, Церква хвалить ті органи влади та громадянські об'єднання, які, враховуючи плюралізм сучасного суспільства і вимоги релігійної свободи, допомагають сім'ям, щоб виховання дітей у всіх школах могло провадитися згідно з власними моральними та релігійними засадами тих сімей [24].

(Католицькі школи)

8. Присутність Церкви у шкільній сфері виявляється перед усім через католицьку школу. Вона не менше, ніж інші школи має на меті культурне й гуманне виховання молоді. Її особливим завданням є створити у шкільній спільноті атмосферу, оживлену євангельським духом свободи і любові, допомагати підліткам, щоб вони, розвиваючи власну особистість, зростали як нове створіння, яким вони стали через хрещення, щоб, зрештою, всю людську культуру розбудувати відповідно до благовісті спасіння, – так, щоб знання про світ, життя й людину, що їх учні поступово отримують, були освітлені вірою [25].

Так католицька школа, – коли вона відкрита, як і має бути, до умов сучасного світу, – успішно виховує своїх учнів для праці на благо земної держави й готує до служіння задля поширення Царства Божого, щоб вони, ведучи зразкове й апостольське життя, стали ніби закваскою для людського суспільства.

Отже, католицька школа у наших обставинах зберігає свою вагомість, оскільки може бути великою підмогою для здійснення місії Народу Божого і прислужитися діалогові між Церквою та людським суспільством для їхнього взаємного блага. Тому цей Священний Собор знову проголошує задеклароване в численних документах Учителства Церкви [26] право Церкви вільно засновувати школи будь-якого роду та ступеня і керувати ними; він нагадує, що дотримання цього права значною мірою сприяє захистові свободи сумління і прав батьків, а також розвиткові культури.

А вчителі нехай пам'ятають, що від них найбільше залежить здатність католицької школи здійснювати свої завдання та цілі [27]. Отже, їх треба готувати з особливою старанністю, щоб вони мали як світську, так і релігійну освіту, засвідчену відповідними титулами, і збагатили свій досвід сучасними здобутками у сфері виховання. Об'єднані одне з одним і з учнями любов'ю та сповнені апостольського духу, нехай вони свідчать як своїм життям, так і навчанням про єдиного Вчителя – Христа. Нехай вони співпрацюють перед усім з батьками; разом з ними у всьому вихованні хай враховують різницю у статі й особливе завдання, визначене Божим Провидінням кожній статі в сім'ї та суспільстві; нехай стараються розбудити в учнях особисту ініціативу, а після закінчення школи продовжують підтримувати їх порадами і дружбою, а також заснуванням відповідних товариств, сповнених істинно церковного духу. Священний Собор визнає працю таких вчителів справжнім апостолятом, дуже відповідним та необхідним для нашого часу, і правдивим служінням суспільству. Батькам-католикам Собор нагадує про обов'язок довірити своїх дітей, коли і де це можливо, католицьким школам, у міру своїх сил підтримувати ці школи і співпрацювати разом з ними на благо своїх дітей [28].

(Різні види католицьких шкіл)

9. Треба, щоб до такого образу католицької школи прагнули бути подібними в міру можливостей усі школи, так чи інакше залежні від Церкви, хоч сама католицька школа може набувати різних форм, залежно від місцевих обставин [29].

Дорогими для Церкви є й ті католицькі школи, що їх – особливо у країнах, де постали нові Церкви, – відвідують учні-некатолики. При заснуванні католицьких шкіл та керуванні

ними треба враховувати також потреби сучасного світу. Тому, сприяючи розвиткові початкових і середніх шкіл, які закладають основи виховання, треба й високо цінувати й ті школи, які в умовах сьогодення є особливо потрібними, а саме професійні [30] і технічні школи, інститути для освіти дорослих, для плекання соціальної допомоги, зокрема для тих людей, які через природні вади потребують особливої опіки, а також школи, де вчителі отримували б підготовку до релігійного навчання та інших форм виховання.

Священний Собор наполегливо закликає пастирів Церкви і всіх вірних, щоб вони не шкодуючи жодних жертв, допомагали католицьким школам досконаліше виконувати їхнє завдання, дбаючи передусім про потреби тих, хто позбавлений земного достатку, родинної любові й допомоги або ж не має дару віри.

(Католицькі університети і факультети)

10. Церква також пильно дбає про школи вищого ступеня, особливо університети й факультети. Передусім у тих вищих школах, які залежать від неї, вона прагне, щоб кожну дисципліну вивчали відповідно до її питомих засад, методів і свободи наукових досліджень, щоб можна було досягти глибшого розуміння цих дисциплін. Ретельно враховуючи сучасні проблеми й дослідження і йдучи слідом за Вчителями Церкви, зокрема св. Томою Аквінським [31], там мають ґрунтовно вивчати, яким чином віра та розум узгоджуються в єдиній істині. Так християнське мислення стане публічно, постійно і всеохопно присутнім у всіх змаганнях за розвиток вищої культури, а студенти цих закладів стануть людьми справді видатних знань, які готові взяти на себе важливі суспільні обов'язки й бути свідками віри у світі [32].

У тих католицьких університетах, які не мають факультету священного богослов'я, нехай буде засновано інститут чи кафедру богослов'я, де читатимуть лекції, пристосовані для студентів-мирян. Оскільки наука розвивається насамперед завдяки спеціальним дослідженням, що мають високе наукове значення, то в католицьких університетах і факультетах треба особливо підтримувати ті наукові інститути, які займаються переважно науковими дослідженнями. Священний собор наполегливо рекомендує розвивати католицькі університети й факультети, доцільно розміщені в різних частинах світу, щоб вони відзначалися не кількістю студентів, а науковим рівнем. Доступ до навчання в них нехай буде легким для тієї молоді, що подає великі надії, навіть якщо вони не мають значних матеріальних статків; особливо це стосується тих, хто походить з країн, що розвиваються. Оскільки доля суспільства й самої Церкви тісно пов'язана з успіхами молоді, яка отримує вищу освіту [33], пастирі Церкви повинні дбати не тільки про духовне життя студентів католицьких університетів, а й про духовне зростання усіх своїх дітей. Тому через відповіді домовленості між єпископами, нехай подбають і про те, щоб навіть при некатолицьких університетах були створені католицькі гуртожитики й університетські центри, в яких ретельно підібрані й підготовлені священники, ченці та миряни надавали б постійну духовно й інтелектуальну допомогу університетській молоді. До обдарованих молодих людей з католицьких та інших університетів, які виглядають здібними до навчання й наукової роботи, треба ставитися з особливою увагою та рекомендувати їх до викладацької діяльності.

(Богословські факультети)

11. Церква багато очікує від діяльності богословських факультетів [34]. Їм вона довіряє найважливіший обов'язок підготовки власних студентів не тільки для священничого служіння, а й перед усім для викладання у вищих церковних навчальних закладах, для продовження власної наукової діяльності й для виконання найскладнішої місії інтелектуального апостольства. Завданням таких факультетів є проведення ґрунтовних досліджень у різних ділянках релігійних наук, щоб досягти щораз глибшого розуміння Священного Об'явлення, щораз повніше розкрити передану попередніми поколіннями спадщину християнської мудрості, плекати діалог із віддаленими братами й нехристиянами, а також давати відповіді на питання, що постають з наукового прогресу [35]. Тому церковні

факультети, належним чином переглянувши свої власні закони, нехай старанно розвивають священні науки, пов'язані з ними, і, застосовуючи сучасні методи та засоби, скеровують своїх слухачів до вищих досліджень.

(Координація у сфері освіти)

12. Оскільки співпраця на єпархіальному, національному та міжнародному рівнях дедалі більше зміцнюється й набирає сили, вона також дуже потрібна і у сфері освіти; тому треба докласти всіх зусиль для відповідної координації між католицькими школами, а також прокласти шляхи для співпраці між католицькими та іншими школами, чого вимагає спільне благо людської спільноти[36]. Більш ретельна координація та спільна праця, зокрема в академічних установах, принесе рясніші плоди. Тому нехай різні факультети кожного університету допомагають одне одному настільки, наскільки це дозволяють їхні предмети. А також і самі університети нехай діяльно співпрацюють одне з одним, організовуючи спільно міжнародні наукові конгреси, повідомляючи про зроблені відкриття, обмінюючись між собою науковими дослідженнями, а також, на певний час, викладачами; і нехай роблять усе інше, що сприяє взаємодопомозі.

(Закінчення)

Священний Собор наполегливо закликає молодих людей, щоб вони, усвідомлюючи важливість справи виховання, щиро готувались до її виконання, передусім у тих країнах, де через брак учителів виховання молоді перебуває під загрозою.

Цей же Священний Собор, висловлюючи глибоку подяку тим священикам, ченцям, черницям і мирянам, які у своїй євангельській самопошанті трудяться на шляхетній ниві виховання й викладання у школах різного роду та ступеня, закликає їх продовжувати зі щирим серцем виконувати це завдання. Нехай вони, сповнюючи своїх вихованців духом Христовим, прагнуть так удосконалювати свою педагогічну майстерність і знання, щоб не лише сприяти внутрішньому оновленню Церкви, а й зберігати і примножувати її благотворну присутність у сучасному світі, особливо у інтелектуальній сфері.

Все викладене в цій Декларації й кожне з викладеного зокрема було до вподоби Отцям Священного Собору. І ми апостольською владою, даною нам Христом, разом із Високостойними Отцями у Святому Духові це схвалюємо, вирішуємо і постановляємо; і те, що було соборно постановлено, наказуємо для Божої слави оприлюднити.

Рим, при соборі св. Петра,

28 жовтня 1965 року.

Я, Павло, Єпископ Католицької Церкви

(Далі йдуть підписи Отців Собору)

- [1] Серед численних документів, які свідчать про вагомість виховання, пор. передусім: Бенедикт XV. Апост. Лист *Communes Litteras*, 10 квітня 1919 // AAS 11 (1919) 172; Пій XI. Енци. *Divini Illius Magistri*, 31 грудня 1929 // AAS 22 (1930) 49-86; Пій XII. Промова до молоді італійської Католицької Акції, 20 квітня 1946 // *Discorsi e Radiomessaggi*, т. VIII, с. 53-57; його ж. Промова до батьків французьких сімей, 18 вересня 1951 // там само, т. XIII, с. 241-245; Іван XXIII. Зверн. з нагоди 30-ї річниці видання енци. *Divini Illius Magistri*, 30 грудня 1959 // ASS 52 (1960) 57-59; Павло VI. Промова до членів Федерації інститутів, залежних від церковної влади, 30 грудня 1963 // *Encicliche e Discorsi di S. S. Paolo VI*, т. I. Рим 1964, с. 601-603. Передусім слід звернути увагу на Акти і Документи II Ватиканського Вселенського Собору, серія I: Підготовчі документи, т. III, с. 363-364, 370-371, 373-374.
- [2] Пор. Іван XXIII. *Mater et Magistra*, 15 травня 1961 // AAS 53 (1961) 413, 415-417, 424; його ж. Енци. *Pacem in terris*, 11 квітня 1963 // AAS 55 (1963) 278н.

- [3] Пор. Загальну Декларацію прав людини (ЗДПЛ), затверджену Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., Декларацію прав дитини (20 листопада 1959) і Додатковий протокол конференції, присвяченої захисту прав людини й основних свобод (Париж, 20 березня 1952); стосовно ЗДПЛ див. Іван XXIII. Енц. *Pacem in terris* // AAS 55 (1963) 295.
- [4] Пор. Іван XXIII. Енц. *Mater et Magistra* // AAS 53 (1961) 402; Другий Ватиканський Собор. Догм. конст. про Церкву *Lumen gentium*, п.17.
- [5] Пій XII. Радіозверн. 24 грудня 1942 // AAS 35 (1943) 12, 19; Іван XXIII. Енц. *Pacem in terris*// AAS 55 (1963) 259н. А також див. Загальне Декларацію прав людини, згадану у прим. 3.
- [6] Пор. Пій XI. Енц. *Divini Illius Magistri* // AAS 22 (1930) 50н.
- [7] Пор. Іван XXIII. Енц. *Mater et Magistra* // AAS 53 (1961) 441н.
- [8] Пор. Пій XI. Енц. *Divini Illius Magistri*, цит.м., с.83.
- [9] Пор. Другий Ватиканський Собор. Догм. Конст. про Церкву *Lumen gentium*, п.36.
- [10] Пор. Другий Ватиканський Собор. Декрет про пастирське служіння єпископів у Церкві *Christus Dominus*, пп. 12-14.
- [11] Пор. Пій XI. Енц. *Divini Illius Magistri*, цит. м. с. 59н; його ж Енц. *Mit brennender Sorge*, 14 березня 1937 // AAS 29 (1937) 164 н; Пій XII. Звернення до першого національного конгресу Асоціації католицьких вчителів Італії, 8 вересня 1946 // *Discorsi e Radiomessaggi*, т. VIII, с. 218.
- [12] Пор. Другий Ватиканський Собор. Догм. Конст. про Церкву *Lumen gentium*, п.11,35.
- [13] Пор. Пій XI Енц. *Divini Illius Magistri*, цит. м., с. 63н; Пій XII. Радіозверн. 1 червня 1941 // AAS 33 (1941) 200; його ж Зверн. до першого національного конгресу Асоціації католицьких учителів Італії (див. прим. 11). Стосовно принципу субсидіарності пор. Іван XXIII. *Pacem in terris* // AAS (1963) 294.
- [14] Пор. Пій XI Енц. *Divini Illius Magistri*, цит. м., с. 53н; його ж. Енц. *Non abbiamo bisogno*, 29 червня 1931 // ASS 23 (1931) 311н; Пій XII. Лист державного секретаріату з нагоди 28-го Соціального тижня Італії, 20 вересня 1950 // *L'Osservatore Romano*, 29 вересня 1950.
- [15] Церква схвалює ті громадські, місцеві, національні та міжнародні органи влади, які, усвідомлюючи нагальні потреби сучасного світу, докладають усіх можливих зусиль, щоб усі народи мали ширший доступ до виховання та людської культури. Пор Павло VI. Зверн. до Генеральної Асамблеї ООН, 4 жовтня 1965 // AAS 57 (1965) 877-885.
- [16] Пор. Пій XI *Moты пропріо Orbem Catholicum* , 29 червня 1923 // AAS 15 (1923) 327-329; його ж Декрет *Provido sane*, 12 січня 1935 // AAS 27 (1935) 145-152; Другий Ватиканський Собор. Декрет про пастирське служіння єпископів у Церкві *Christus Dominus*, пп. 13-14.
- [17] Пор. Другий Ватиканський Собор. Конст. Про святу Літургію *Sacrosanctum Concilium*, п. 14.
- [18] Пор. Другий Ватиканський Собор. Декрет про засоби суспільної комунікації *Inter mirifica*, пп. 13-14.
- [19] Пор. Пій XI. Енц. *Divini Illius Magistri*, цит. м., с. 76; Пій XII. Зверн. до Асоціації католицьких шкіл Баварії, 31 грудня 1956 // *Discorsi e Radiomessaggi*, XVIII, с. 746.
- [20] Пор. III Провінційний собор у Цинциннаті, 1861 р. // *Coll.Lac.* т. III, кол. 1240, c/d; Пій XI. Енц. *Divini Illius Magistri*, цит. м., с. 60, 63н.
- [21] Пор. Пій XI. Енц. *Divini Illius Magistri*, цит. м., с. 63; його ж Енц. *Non abbiamo bisogno* 29 червня 1931 // ASS 23 (1931) 305; Пій XII. Лист державного секретаріату з нагоди 28-го Соціального тижня Італії, 20 вересня 1955 // *L'Osservatore Romano*, 29 вересня 1955; Павло VI. Зверн. до Асоціації італійських християнських робітників, 6 жовтня 1963 // *Encicliche e Discorsi di Paolo VI*, I, Рим 1964, с. 230.

- [22] Пор. Іван XXIII. Зверн. з нагоди 30-ї річниці видання енци. *Divini Illius Magistri*, 30 грудня 1959 // *AAS* 52 (1960) 57.
- [23] Церква високо оцінює апостольську діяльність, яку навіть у таких школах можуть проводити вчителі й учні.
- [24] Пор. Пій XII. Зверн. до Асоціації католицьких учителів Баварії, 31 грудня 1956 // *Discorsi e Radiomessaggi*, т. XVIII, с. 745н.
- [25] Пор. І Провінційний Вестмінстерський собор, 1852 р. // *Coll. Lac.* т. III, кол. 1334, a/b; Пій XI. Енци. *Divini Illius Magistri*, цит. м., с.77н; Пій XII. Зверн. до Асоціації католицьких учителів Баварії, 31 грудня 1956 // *Discorsi e Radiomessaggi*, т. XVIII, с. 746; Павло VI. Зверн. До членів Федерації інститутів, залежних від церковної влади, 30 грудня 1963 // *Encicliche e Discorsi di Paolo VI*, т. I, Рим, 1964, с. 602н.
- [26] Пор. передусім документи, подані у прим. 1; крім того, це право Церкви було проголошене на багатьох провінційних соборах, а також у найновіших деклараціях багатьох Єпископських Конференцій.
- [27] Пор. Пій XI. Енци. *Divini Illius Magistri*, с. 80н.; Пій XII. Зверн. до Асоціації католицьких учителів середніх шкіл Італії, 5 січня 1954 // *Discorsi e Radiomessaggi*, т. XV, с. 551-556; Іван XXIII. Зверн. до VI конгресу Асоціації католицьких учителів Італії, 5 вересня 1959 // *Discorsi, Messagi Colloqui*, I, Рим 1960, с. 427-431.
- [28] Пор. Пій XII. Зверн. до Асоціації католицьких учителів середніх шкіл Італії, 5 січня 1954, с. 555.
- [29] Пор. Павло VI. Зверн. до Міжнародного осередку католицького виховання, 25 лютого 1964 // *Encicliche e Discorsi di Paolo VI*, II, Рим, 1964, с. 232.
- [30] Пор. Павло VI. Зверн. до Асоціації італійських християнських робітників, 6 жовтня 1963 // там само, с. 229.
- [31] Пор. Павло VI. Зверн. до Міжнародного томістичного конгресу, 10 вересня 1965 // *L'Osservatore Romano*, 13-14 вересня 1965.
- [32] Пор. Пій XII. Зверн. до вчителів і студентів вищих католицьких навчальних закладів Франції, 21 вересня 1950 // *Discorsi e Radiomessaggi*, т. XII, с. 219-221; його ж Лист до XXII Конгресу «*Pax Romana*», 12 серпня 1952 // *Discorsi e Radiomessaggi*, т. XIV, с. 567-569; Іван XXIII. Зверн. до Федерації католицьких університетів, 1 квітня 1959 // *Discorsi, Messagi Colloqui*, I, Рим, 1960, с. 226-229; Павло VI. Зверн. до академічного сенату Міланського католицького університету, 5 квітня 1964 // *Encicliche e Discorsi di Paolo VI*, т. II, Рим, 1964, с. 438-443.
- [33] Пор. Пій XII. Зверн. до академічного сенату і студентів Римського університету, 15 червня 1952 // *Discorsi e Radiomessaggi*, т. XIV, с. 208: «Напрямок завтрішнього суспільства передусім пролягає в умах і серцях сьогоднішніх студентів університетів»

Додаток підготовлений автором на основі опрацювання джерела: Документи Другого Ватиканського Собору. (2014). Львів: Видавництво «Свічадо». Взято з: <https://www.edu-ugcc.org.ua/resursy/dokumenty-katolytskoji-tserkvy/733-2/>

Додаток Б

Анкета

«Виявлення ціннісних орієнтацій студентів юридичних спеціальностей»

Шановні студенти!

З метою удосконалення виховного процесу, просимо Вас ознайомитись з анкетною та об'єктивно відповісти на запитання, що в ній містяться.

Ваша думка, певні та відверті відповіді допоможуть нам розробити пропозиції щодо формування християнських цінностей у сучасних умовах. Прохання заповнити анкету самостійно. Нас цікавить Ваша особиста думка.

Підписувати анкету не обов'язково.

1. Вкажіть судження, в яких, на Ваш погляд, вірно відображена сутність поняття «духовність» (не більше 2-х):

- 1) Духовність – це внутрішній стан людини, під яким розуміють сукупність явищ та процесів, які відбуваються у суспільстві.
- 2) Духовність – це ідеальна модель процесів суспільства, що відбуваються у свідомості людини, на основі котрих вона приймає рішення.
- 3) Духовність – це моральна та естетична сторони духовного світу людини.
- 4) Духовність – це емоційно-чуттєва сторона людського пізнання.
- 5) Духовність – це історичні, етичні, естетичні, економічні та інші знання людини, на базі яких людина будує свою поведінку.
- 6) Мені важко відповісти на питання.

2. Які, на Ваш погляд, структурні елементи духовного світу юриста?

- 1) Знання, розум, мислення.
- 2) Душа, дух, духовні цінності.
- 3) Віра, надія, любов.
- 4) Світ почуттів, світ волі, світ думки.
- 5) Що ще?

3. Які факти, на Вашу думку, найбільш сприяють професійному розвитку юриста?

- 1) Система освіти і виховання.
- 2) Матеріальне забезпечення.
- 3) Умови, які існують в суспільстві.
- 4) Засоби масової інформації.
- 5) Кіно, театри, інші осередки культури.
- 6) Що ще?

4. Від кого, на Вашу думку, залежить рівень соціального становлення молоді?

- 1) Від самої людини.
- 2) Від батька.
- 3) Від матері.
- 4) Від інших родичів.
- 5) Від друзів.
- 6) Від педагогів.
- 7) Мені важко відповісти на питання.

5. Чим Ви звичайно заповнюєте свій вільний час?

- 1) Продовжую освіту.
- 2) Займаюся політикою, громадською діяльністю.
- 3) Займаюся спортом, туризмом.
- 4) Читаю книжки, газети, журнали.
- 5) Дивлюся телепередачі.
- 6) Відвідую театри, кіно, концерти, музеї.
- 7) Займаюся бізнесом.

- 8) Займаюся вихованням дітей.
- 9) Спілкуюся з друзями.
- 10) Що ще?

6. Який вид мистецтва Вам більше подобається?

- 1) Театр.
- 2) Кіно.
- 3) Образотворче мистецтво.
- 4) Музика.
- 5) Цирк.
- 6) Декоративно-прикладне мистецтво.
- 7) Інші види.

7. Як Ви думаєте, у чому полягає життєвий успіх юриста?

- 1) Мати і зберігати добре здоров'я.
- 2) Мати добре матеріальне становище.
- 3) Мати вірного друга (подругу).
- 4) Мати хорошу освіту і цікаву роботу.
- 5) Мати можливість жити спокійно і весело.
- 6) Що ще?

8. Якби у Вас було достатньо грошей, що б Ви купили в першу чергу?

- 1) Автомобіль.
- 2) Відеокамеру.
- 3) Кольоровий телевізор.
- 4) Музичний центр.
- 5) Автоматичну пральну машину.
- 6) Відеомагнітофон.
- 7) Навчальну літературу.
- 8) Художню картину.
- 9) Дорогі продукти харчування.
- 10) Модний одяг.
- 11) Художню літературу.
- 12) Інше.

11. Які Ваші теперішні життєві плани?

- 1) Успішно закінчити університет.
- 2) Отримати хорошу спеціальність.
- 3) Побувати за кордоном з метою стажування або відпочинку.
- 4) Досягти високого матеріального добробуту.
- 5) Знайти супутницю (супутника) життя.
- 6) Перейти в інший університет.
- 7) Мені важко відповісти на запитання.

10. Що Ви плануєте здійснити після закінчення університету?

- 1) Мати невеликий заробіток, але більше вільного часу для свого духовного розвитку.
- 2) Багато працювати і отримувати хороший заробіток.
- 3) Мати «власне діло», вести його на свій ризик і страх.
- 4) Виїхати за кордон назавжди.
- 5) Створити хорошу сім'ю.
- 6) Бути корисним людям, державі, суспільству.
- 7) Мати можливість вчиняти згідно своїм переконанням.
- 8) Досягти визнання і слави.
- 9) Жити як хочеться, спокійно і весело.
- 10) Інше.

11. Які із перелічених цінностей мають найбільше значення у Вашому житті? (термінальні цінності)

- 1) Здоров'я.
- 2) Любов.
- 3) Друзі.
- 4) Цікава робота.
- 5) Активне життя.
- 6) Матеріальне забезпечення.
- 7) Оволодіння знаннями.
- 8) Засоби для досягнення мети.
- 9) Необхідність для самореалізації.
- 10) Щоб стати культурною особистістю.
- 11) Для службової кар'єри.
- 12) Для самоповаги.
- 13) Для визнання інших.
- 14) Отримання диплома.
- 15) Упевненість у собі.
- 16) Щасливе сімейне життя.
- 17) Цікава робота.
- 18) Спілкування.

12. Які якості Ви найбільше цінуєте в людях?

- 1) Акуратність (охайність), вміння утримувати в порядку речі, порядок у справах.
- 2) Вихованість (гарні манери).
- 3) Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання).
- 4) Життєрадісність (почуття гумору).
- 5) Старанність (дисциплінованість).
- 6) Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче).
- 7) Непримиренність до недоліків у собі й інших.
- 8) Освіченість (широта знань, висока загальна культура).
- 9) Відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово).
- 10) Раціоналізм (вміння зріло і логічно мислити, приймати раціональні рішення).
- 11) Самоконтроль (стриманість, самодисципліна).
- 12) Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів.
- 13) Тверда воля (вміння наполягати на своєму, не відступати перед труднощами).
- 14) Толерантність (терпимість до поглядів і думок інших).
- 15) Широта поглядів (вміння зрозуміти іншу точку зору, поважати чужі смаки, звичаї, звички).
- 16) Чесність (правдивість, щирість).
- 17) Ефективність у справах (працелюбство, продуктивність у роботі).
- 18) Чуйність (дбайливість).

13. Які національні цінності є пріоритетними для Вас особисто?

- 1) Державна незалежність України.
- 2) Самопожертва в боротьбі за свободу нації.
- 3) Патріотизм, готовність до захисту Батьківщини.
- 4) Єдність поколінь на основі віри в національну ідею.
- 5) Почуття національної гідності.
- 6) Історична пам'ять.
- 7) Громадська національно-патріотична активність.
- 8) Пошана до державних та національних символів, до Державного Гімну.
- 9) Любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій.
- 10) Пошана до Конституції України.

- 11) Орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави і розвиток народного господарства.
- 12) Прагнення побудувати справедливий державний устрій.
- 13) Сприяння розвитку духовного життя українського народу.
- 14) Дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи.
- 15) Увага до зміцнення здоров'я громадян України.

14. Які чинники найбільш сприяють Вашому духовному вдосконаленню?

- 1) Інформування з преси, літератури, мистецтва.
- 2) Інформування з прикладів оточуючої дійсності.
- 3) Сімейне виховання.
- 4) Спілкування з однолітками, друзями.
- 5) Спілкування з викладачами.
- 6) Релігія.
- 7) Роз'яснення суті і кваліфікації вчинків як моральних, так і антиморальних.
- 8) Розкриття перспектив розвитку Української держави.
- 9) Інформування про громадянські права та обов'язки, ролі, етику громадянина.
- 10) Інформування про організацію і прийоми самовиховання моральних якостей.
- 11) Заохочення і згуртування студентів до позитивних громадянських справ.
- 12) Випробування громадськими дорученнями.
- 13) Покарання за антиморальні дії та громадянську пасивність.
- 14) Використання паралельної дії (через студентський актив та студентський колектив).
- 15) Зміст лекцій і практичних занять дисциплін гуманітарного циклу в університеті (історія, українська та зарубіжна культура, філософія, психологія і т.ін.).

15. Які особисті здібності і християнські цінності, на Вашу думку, визначають авторитет студента в групі, на курсі, в університеті?

- 1) успіхи у навчанні;
- 2) активна участь у громадській роботі;
- 3) наявність знайомств, зв'язків із впливовими людьми;
- 4) принциповість по відношенню до себе та інших;
- 5) чесність;
- 6) чуйність, співчуття;
- 7) надійність;
- 8) вірність слову, справі;
- 9) порядність, вихованість, ввічливість;
- 10) інші цінності.

Дякуємо. Нам приємно працювати з Вами!

*Додаток підготовлений автором на основі опрацювання джерела:
Безсмолий, Є. Б. (2011).*

Додаток В

Шкала цінностей (результати опитування: Професійні якості магістра з правознавства)

Загальногромадянські якості (92,14):

- широкий світогляд (90);
- принциповість і стійкість переконань (95);
- громадська активність і цілеспрямованість (100);
- патріотизм і толерантне ставлення до представників інших національностей та країн (90);
- гуманізм, високий рівень свідомості (90);
- оптимізм (віра в людей, у свої сили й можливості) (90);
- працьовитість (90).

Морально-педагогічні якості (95):

- висока моральна зрілість, справедливість та об'єктивність (90);
- педагогічне спрямування наукової ерудиції (95);
- високий рівень загальної та педагогічної культури (95);
- високий рівень моральних стосунків з людьми (90);
- акуратність та охайність (95);
- чесність, дисциплінованість, вимогливість (100);
- уміння спілкуватися з людьми (100).

Педагогічні якості (92,5):

- педагогічна спостережливість (100);
- педагогічна уява (90);
- педагогічний такт (95);
- педагогічна інтуїція (90);
- володіння педагогічною технікою (90);
- професійна працездатність (90).

Соціально-перцептивні якості (92):

- високий рівень соціального сприйняття й спостереження дійсності (90);
- активна інтелектуальна діяльність (систематизація й узагальнення соціального досвіду) (100);
- швидкість орієнтації в педагогічних ситуаціях (95);
- висока культура мовлення (90);
- володіння мімікою, тоном голосу, рухами, жестами (85). Індивідуально-психологічні особливості (93,3):
- висока пізнавальна зацікавленість, любов до дітей й потреба працювати з ними (100);
- твердість характеру, витримка й самовладання (90);
- самостійність і діловитість у вирішенні життєво важливих завдань (90).

Психолого-педагогічні здібності (90):

- адекватність сприйняття студентів (курсантів) і шанобливе ставлення до них (90);
- прогнозування шляхів формування особистості студента (курсанта) (90);
- здатність передбачати можливі результати власної педагогічної діяльності (90);
- виховний вплив на колектив та особистість (90).

Функціональні компоненти викладацької діяльності (92):

- рефлексія (90);
- проектування (85);
- конструювання (90);
- організація (90);
- комунікація (90);
- комунікабельність (95);
- інформаційність (90);

- розвиваючий (95);
- орієнтаційний(90).

Функції викладача (94,3):

- самосвітня (100);
- адаптаційна (90);
- компенсаторна (90);
- інформаційна (95);
- освідомленості (90);
- освіченості (90);
- педагогічна (100);
- психологічна (100).

Загальні вимоги, які ставляться до викладача юридично-правового напрямку (91):

- професійна компетентність (100);
 - спеціальна наукова, практична та психолого-педагогічна підготовка (95);
 - загальнокультурна та гуманітарна компетентність, яка включає знання основ світової культури, гуманістичних особистісних якостей (90);
 - відповідальність за результати власної діяльності (90);
 - мотивація до самовдосконалення (90);
 - креативність (90);
 - сформованість нестандартного мислення (90);
 - володіння інноваційною стратегією й тактикою (90);
 - гнучка адаптація до змін змісту та умов професійної діяльності (90);
 - комунікативна компетентність (90);
 - розвинуте мовлення (90);
 - володіння іноземними мовами (85);
 - опанування сучасних засобів зв'язку, Інтернету та основ комп'ютерної грамотності (90);
 - уміння складати ділові папери (85);
 - соціально-економічна компетентність (передбачення економічних наслідків власних правових дій) (100);
 - володіння основами сучасної економіки (90);
- знання законів бізнесу та економіки (90).

Індивідуально-психологічні особливості Професійні юридичні здібності (92):

- емоційна стійкість (100);
- типи розумових процесів (90);
- швидкість реакції (90);
- швидкість формування навичок (90);
- стабільність навички (100);
- просторово-часова уява (90);
- координація розумових дій, рухів (95);
- рішучість (95);
- сміливість (95);
- наполегливість (85);
- воля (90);
- здатність виконувати розумові операції у швидкому темпі (100);
- здатність зіставляти образ подій за малопомітними показниками та деталями (90);
- здатність до інтеграції багаточисельних несистематизованих інформаційних сигналів у конкретний образ (90);
- легкість і швидкість адаптації до ситуації, вилучення із довготермінової пам'яті необхідної інформації для прийняття рішення (90);
- альтернативність у вирішенні проблемних ситуацій, здатність до реалізації рішення, пов'язаного з ризиком (90);

- здатність до просторових уявлень (85);
- розвиненість відчуттів і сприйняття (90); здатність діяти при ліміті та дефіциті часу (95);
- здатність діяти в нав'язаному темпі (95);
- загальний інтелект (90).

Увага (90):

- обсяг (90);
- стійкість (90);
- переключення (90);
- концентрація (90);
- розподіл (90).

Пям'ять (95):

- оперативна (100);
- короткотермінова (90);
- довготермінова (100);
- сенсорна (90).

Мислення:

- образне та евристичне (90);
- репродуктивне (90);
- просторово-часове (85);
- абстрактне (90);
- оперування трьохмірними об'єктами (90);
- критичність (90);
- самостійність (100).

Особистісні характеристики і загальні вимоги до юриста як працівника (92):

- активна життєва позиція (100);
- креативне мислення (95);
- розвинуті комунікативні навички (90);
- цілеспрямованість (95);
- високий рівень самомотивації (90);
- наполегливість (90);
- націленість на результат (90);
- старанність (100);
- дисциплінованість (100);
- лояльність (90);
- скрупульозність у роботі з документами (95);
- високий рівень відповідальності за реалізацію рішень (90);
- вміння приймати рішення (90);
- відповідальність (95);
- вміння працювати під пресингом (стресостійкість) (95);
- вміння працювати в агресивному середовищі (90);
- здатність (досвід) ефективно працювати в групі, в команді (95);
- вміння одночасно вести декілька справ (90);
- організаторські здібності (90);
- навички управління проектами (85);
- аналітичні здібності (90);
- системне мислення (90);
- вміння вести переговори (85);
- навички міжособистісного спілкування, робота з людьми (95);
- доброзичливість (90);
- ведення ділового листування (85);
- вміння читати нормативно-правову документацію (90);

- навички публічних виступів (95);
- бізнес-стиль (85);
- сумлінність і порядність (100);
- регулювання та попередження конфліктів (95);
- мобільність (90).

Якості юриста-професіонала як особи (4,76):

Професійно-ділові (4,83):

- глибока пошана до законів (4,9);
- працездатність (4,8);
- відповідальність за долю людей (4,9);
- любов до своєї професії (5,0);
- здатність критично оцінювати свою діяльність (4,7);
- дисциплінованість і пунктуальність в роботі (4,7).

Морально-етичні (4,77):

- твердість моральних засад (4,8);
- високі етичні погляди (4,7);
- сумління (4,8);
- принциповість (4,7);
- відповідальність за виконувану роботу (4,8);
- здатність брати відповідальність на себе (4,7);
- гуманність (4,7);
- нетерпимість до порушників закону (4,9).

Інтелектуальні (4,69):

- уміння відрізнити істотне від неістотного та головне від неголовного (4,8);
- ерудиція (4,7);
- глибина й логічність мислення (4,8);
- незалежність мислення (4,7);
- здоровий глузд (4,6);
- розсудливість (4,7);
- гнучкість мислення (уміння розглядати питання з різних аспектів) (4,6);
- конструктивність і прогностичний характер мислення (4,6);
- спостережливість (4,7);
- продуктивна пам'ять (4,7).

Емоційно-вольові (уміння в складних умовах залишатися виваженим) (4,75):

- терпимість і розсудливість (4,8);
- врівноваженість (4,7);
- витриманість (4,7);
- емоційна стриманість (4,8).

Організаційні (4,72):

- уміння організувати власну ефективну роботу, а також роботу колег і всього колективу (4,7);
- забезпечення виконання професійних функціональних обов'язків в умовах нервового напруження та надмірного психологічного навантаження (4,8);
- організаційні здібності (4,7);
- навички службової етики та ділового спілкування (4,6);
- уміння об'єднувати колектив для виконання поставленої цілі (4,6);
- відповідальність (4,9).

Моральний і етично-правовий портрет юриста (93,2):

- усвідомлення своїх прав та обов'язків (100);
- відмінне знання законодавчо-нормативної бази (100);
- чесність і правдивість (100);

- уміння підпорядковувати свої власні інтереси інтересам колективу (90);
- відчуття відповідальності (90);
- порядність (95);
- товариськість (90);
- тактовність (90);
- ввічливість (90);
- охайність (90);
- етика поведінки і мови (90).

Евристичні компоненти юридичної діяльності (91,5):

- уміння прогнозувати розвиток ситуації (95);
- уміння аналізувати нештатні ситуації й моделювати можливі варіанти соціально-економічних наслідків правових дій при виконанні своїх професійних обов'язків (90);
- уміння використовувати в реальній практичній правовій діяльності проблемно-дослідницькі, проблемно-пошукові та бінарні методи аналізу ситуації (90);
- здатність передбачати результат діяльності, аналізувати альтернативні моделі, приймати та реалізовувати рішення (90);
- уміння моделювати ситуації в жорсткі часові інтервали в нештатних та непрогнозованих і малокерованих ситуаціях (90);
- цілеспрямованість та рішучість (95);
- диференційоване використання мови як засобу професійного спілкування (90).

Додаток підготовлений автором на основі опрацювання джерела:

Безсмолий, Є. Б. (2011).

Додаток Г¹**«Теорія християнського навчання і виховання» за вільним вибором здобувача вищої освіти**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПСИХОЛОГІЇ
Кафедра педагогіки, адміністрування і соціальної роботи

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Вченою радою ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»
«12» вересня 2019 року, протокол № 6
Голова Вченої ради ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»

О. В. Алейнікова
О. В. Алейнікова

**ТЕОРІЯ ХРИСТІЯНСЬКОГО
НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ**
(назва навчальної дисципліни)

РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
за вільним вибором здобувача вищої освіти

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

Київ

¹ Додаток підготовлений автором на основі опрацювання джерела: ДЗВО «Університет менеджменту освіти». (2019). Робоча програма навчальної дисципліни «Теорія християнського навчання і виховання». Взято з: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/struktura/kaf_upravl_navch_zakl/navch_discipl/rob_prog/

ЗМІСТ

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	4
2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	5
3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ	6
4. ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ	7
Змістовий модуль 1. Зміст та форми християнського навч. і вихов	7
Тема 1. Сутність і зміст теорії християнського навч. і вихов.	7
Тема 2. Християнське навчання: від Нагірної проповіді до Пастирських листів.	8
Тема 3. Християнське виховання: від абсолютизації людини до «Казки покоївки»	9
Тема 4. Методологічні підходи до організації християнського навчання і виховання	9
Тема 5. Християнське виховання: від особистості до суспільства (особистість)	10
Тема 6. Християнське виховання: від особистості до суспільства (родина).....	10
Змістовий модуль 2: Суспільна роль християнського навчання і виховання	12
Тема 7. Християнське виховання: від особистості до суспільства (група).....	12
Тема 8. Християнська аксіологія: від бізнесу до політики	12
Тема 9. Форми організації християнського навчання і виховання	13
Тема 10. Методи і засоби організації християнського навчання і виховання.....	15
5. ЗВ'ЯЗКИ МІЖ ДИСЦИПЛІНАМИ	16
6. СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ	16
7. ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ	17
8. ПЛАНУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	18
9. ПИТАННЯ ДО УСНОГО ІСПИТУ	19
10. ФОРМИ КОНТРОЛЮ ТА ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ	22
11. КРИТЕРІЇ ТА ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ	22
12. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	23
13. МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА ВИДИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ	23
14. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	24

Вивчення теорії християнського навчання і виховання у процесі підготовки майбутніх викладачів предметів духовно-морального спрямування сприятиме вирішенню складних питань щодо місця і ролі духовних цінностей у системі навчання і виховання, визначення етичного стрижня християнського виховання та впровадження у процес навчання і виховання біблійної етики і моралі, позбавлених конфесійної або теологічної забарвленості.

Знайомство з понятійним апаратом дисципліни, аналіз методологічних підходів до організації процесу християнського навчання і виховання, вивчення класичних та інноваційних методів християнського навчання і виховання, вирішення завдання на усвідомлення людинотворчої ролі духовності сприятиме підвищенню рівня фахової підготовки та майбутньої діяльності викладачів предметів духовно-морального спрямування.

Найменування показників	Галузь знань, напрями підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		заочна форма навчання	
Кількість кредитів, відповідних ECTS – 3	Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка	За вибором здобувача освіти	
		Рік підготовки	
Загальна кількість годин – 120	Спеціальність: 011 Освітні педагогічні науки	1-й	
		Семестр	
		1-ий	2-ий
		Спеціалізація: Християнська педагогіка»	
		Освітньо-професійна програма «Християнська педагогіка»	
		Рівень вищої освіти: другий (магістерський)	
		Лекції	
		8	
		Практичні заняття	
			10
Самостійна робота			
	102		
Вид контролю – екзамен			

Примітка: співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить:

- для денної форми навчання
для заочної форми навчання – 11% : 89%.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою навчальної дисципліни є подальше вдосконалення науково-методичної бази викладання предметів духовно-морального спрямування у закладах освіти, в тому числі і духовних, релігійних громадах, недільних

школах тощо; формування у здобувачів освіти нових знань, умінь та навичок християнського навчання і виховання; стимулювання подальшого особистісного та фахового зростання на засадах духовних цінностей.

Основними завданнями навчальної дисципліни є:

- Подальший розвиток загальних компетентностей здобувачів вищої освіти: *світоглядна* (усвідомлення здобувачами освіти про зміст понять «християнське навчання», «християнське виховання», «моральне вчення Ісуса Христа та Апостолів», «християнська аксіологія» та роль етичного складника у навчанні і вихованні особистості та у суспільному поступі); *функціонально-поведінкова* (власне сприйняття цінностей християнської етики і уміння їх дотримуватися у професійній діяльності та повсякденному житті); *культурологічна* (формування уявлень про базові біблійні, зокрема християнські аксіологеми та їх місце у вимірах світової та національної історії); *комунікативна* (розвиток базових знань про суспільну роль християнських конфесій та підвищення рівня готовності до освітньої співпраці із фаховими церковними служителями) *дослідницька* (ознайомлення з основними категоріями, поняттями та методами подальшого наукового дослідження процесів формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти на засадах християнської етики і моралі).
- Розвиток професійних компетентностей магістрантів: *здатність* застосовувати відповідні методи, форми і засоби християнського навчання і виховання у закладах освіти; формування досвіду власної презентації здобутих знань під час викладання християнської етики і моралі відповідних до чинних вимог; *здатність* використовувати Святе Письмо, джерела з ранньої історії Церкви, сучасні наукові дослідження та методичні розробки для формування змістових модулів дисципліни; *здатність* організовувати та проводити лекційні, практичні, семінарські, лабораторні заняття, тренінги, майстер-класи з християнської педагогіки на високому сучасному професійному рівні; *здатність* до налагодження професійно-педагогічної та корекційно-педагогічної взаємодії із здобувачами освіти на особистісному рівні; *здатність* моделювання і корегування власної професійної діяльності як викладачів предметів духовно-морального напрямку; *здатність* до аналізу особистісних та соціально значущих проблем для генерації нових педагогічних і корекційних ідей на основі цінностей християнської етики.

Предметом навчальної дисципліни є науково-методичне та практичне забезпечення процесу викладання предметів духовно-морального циклу.

3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

В результаті вивчення дисципліни здобувач освіти має: ***знати:*** теоретичні засади та зміст понять «християнське навчання», «християнське виховання», «моральне вчення Ісуса Христа та Апостолів», «християнська аксіологія» тощо; зміст поняття «духовність», його складові частини; ***уміти:*** розрізняти етичну

складову християнського навчання і виховання від теологічної, літургічної складових; виокремлювати етичний складник духовності у контексті викладання християнської етики; розрізнати аксіологію християнської етики із іншими ціннісними системами; організовувати та проводити заняття з християнської педагогіки у закладах освіти; створювати високий рівень довіри, рівноправ'я, психологічного комфорту під час викладання предметів морально-духовного напрямку; інтегрувати цінності християнської етики і моралі у процес навчання і виховання підростаючого покоління; **набути навичок:** практичного застосування цінностей християнської аксіології у процесі педагогічного впливу на здобувачів освіти; презентації предметів морально-духовного спрямування для освітян, батьків та дітей; використання інноваційних освітніх технологій у процесі викладання християнської етики і моралі; наукового дослідження, аналізу, узагальнення отриманих результатів та підведення підсумків для подальшого підвищення власної професійної компетентності та удосконалення процесу викладання християнської педагогіки.

4. ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ

Змістовий модуль 1: Зміст та форми християнського навчання і виховання

Тема 1. Сутність і зміст теорії християнського навчання і виховання

Християнське навчання – цілеспрямована, організована, комплексна, обумовлена педагогічна діяльність, яка спрямована на стимулювання пізнавальної функції особистості з метою засвоєння та усвідомлення і подальшого застосування нею на практиці отриманих знань, умінь та сформованих навичок християнського життя.

Християнське виховання – складний, системний та багаторівневий процес формування особистості у фізичному, душевному (психічному), духовному та соціальному напрямках на засадах християнської етики.

Завдання християнського виховання:

1. Оволодіння особистістю правилами християнського життя та нормами християнської поведінки (заповіді, вчення, традиції).
2. Розвиток духовних почуттів (релігійність, моральність).
3. Формування стійких внутрішніх установок на подальше активне духовне життя (ототожнення себе з християнським ідеалами, вірність християнській ідентичності)
4. Формування умінь і навичок духовного життя (виконання приписів громади, соціальне Євангеліє, «пасивна» євангелізація)

Комплексний підхід в християнськiм навчаннi i вихованнi передбачає забезпечення єдності напрямів виховання (духовне, душевне (психологічне, вольове), фізичне і соціальне), узгодженості форм, засобів і методів під час впливу на особистість, підключення у процес різних соціальних інститутів (релігійна громада, заклад освіти, сім'я, громадська організація, територіальна громада).

Теорія християнського навчання (дидактика)

Процес християнського навчання поділяється на наступні логічні етапи:

1) чуттєве пізнання – вплив зовнішніх факторів за допомогою свідомості на уявлення (образи, тактильне сприйняття, емоційний сплеск);

2) метафізичне сприйняття – надання уявленню ідеалістичної природи та місійності (пророцтво, призов, Євангеліє);

3) розумове пізнання – трансформація уявлень через узагальнення, абстрагування на поняття;

4) ідейне пізнання – формування світогляду, стійких переконань та установок на дію (ідіть і навчіть...).

Теорії християнського виховання

Академічна теорія виховання – увага концентрується на процесі передачі знань та досвіду, який не залежить від культурного або соціального коду (класична консервативна церковна проповідь). (Що я передаю?)

Соціальна теорія – основною метою християнського виховання є підготовка особистості до вирішення нагальних соціальних проблем, подолання культурних криз, збереження та поліпшення екології особистості, суспільства та природи. (Куди я посилаю?)

Спіритуалістична теорія – має на меті виховання особистості, здатної до внутрішнього діалогу, медитацій, пошуку себе у метафізичному полі. (Шлях «Я» до «Супер-Я»)

Соціокогнітивна теорія – основною метою є пошук та використання сучасних соціальних та культурних чинників у формуванні християнської особистості (молитви за домашніх тварин, одностатеві вінчання, жінки-єпископи). (Де я живу, коли виховую).

Психологічна теорія – приділяє вирішальне місце раціоналістичним складовим процесу пізнання: мисленню, аналізу, проблемному підходу, синтезу. (Я – це мозок).

Християнське навчання і виховання містять поєднання таких складових: а) духовне наставництво, педагог наставляє вихованця на шлях духовного вдосконалення; б) духовне самовиховання; в) благодатне перетворення особистості під проводом Святого Духа.

Структурними елементами християнського навчання і виховання є: мета і завдання, зміст й методика організації педагогічного впливу, його результати та корекції.

Тема 2. Християнське навчання: від Нагірної проповіді до Пастирських листів.

Християнське навчання з часом переживало трансформацію від загальних ідеальних парадигм (Нагірна проповідь Ісуса Христа, притчі Ісуса, заповіді Месії) до конкретних приписів (Апостольське вчення), що торкалися різноманітних тем та напрямів життя особистості і громади.

Вчення Ісуса Христа – це загальні ціннісні концепти про сутність буття людини, цілі її життя, норми суспільної моралі, вектори духовного розвитку та вдосконалення. Нагірну Проповідь Ісуса традиційно називають Конституцією

християнина. Основною метою вчення Ісуса Христа була підготовка суспільства до приходу Нового царственного порядку, нової філософії земного життя, а також підготовка майбутніх Апостолів до майбутньої просвітницької місії. Вчення Ісуса Христа передано та записано Апостолами у вигляді чотирьох Євангелій.

Апостольське вчення – мало на меті конкретизувати, формалізувати та роз'яснити вчення Ісуса Христа для вірних Церкви у контексті повсякденного життя. Апостоли (Павло, Петро, Іван, Яків, Юда) у своїх листах торкали питань духовного вдосконалення віруючих (віра, пізнання, вірність); міжособистісних відносин у громаді, родині, між рабами та володарями; взаємовідносин між громадянами та владою; конфлікту у лоні церкви між християнським та ортодоксальним юдейським ученнями, між апостольським вченням та філософськими концептами протогоностицизму.

Християнське вчення в книгах Нового Заповіту зберігає певну узагальненість, позакультурність, етичну домінанту, христоцентричність.

Перші системні спроби теоретико-педагогічних напрацювань починаються у період із III-IV ст. Без сумніву, заслуга в цьому належить св. Отцям і Учителям Церкви: Клименту Олександрійському, Григорію Богослову, Василю Великому, Івану Золотоустому, Єроніму, Августину та іншим.

Тема 3. Християнське виховання: від абсолютизації людини до «Казки покоївки»

Репресивна модель виховання ґрунтується на тому, що вихованців попередньо ознайомлювали із правилами, після чого суворо наглядали за їх дотриманням. Вигляд вихователя, промовлені ним слова повинні бути грізними. Він уникає довірливих стосунків із підлеглими.

Месіанська педагогіка вважає церкву єдиним середовищем для приготування людини до суспільного життя. Характерна риса – почуття обраності, виключності, елітарності. Притаманний містицизм. Абсолютною вартістю визначений розум людини.

Рационалістична педагогіка - зводить до рангу абсолюту раціональність, розум людини, здатність особистості до розумових операцій. Я вірю в те, що можу зрозуміти.

Ліберальна педагогіка має на меті звеличення людини, її прав та свобод. Християнські цінності проходять через процес оновлення та редагування відповідно до часу та зовнішніх обставин.

Рассказ служанки (серіал)

Тема 4. Методологічні підходи до організації християнського навчання і виховання

Особистісний підхід фокусує процес християнського навчання і виховання націлений на системні та якісні зміни у цілісній структурі особистості (дух-душа-тіло); на формування відносин між педагогом та учнем на основі взаємоповаги, довіри, доброти, чуйності, співчуття, віри тощо; на

самореалізацію, самовизначення та самоутвердження на основі християнських цінностей.

Аксіологічний підхід ставить в абсолют систему християнських цінностей, які подані у текстах Святого Письма.

Діяльнісний підхід спрямований на організацію діяльності суб'єкта, зокрема участі у духовних практиках (богослужіння, евхаристія, молитва, піснеспів, місійна діяльність, вивчення Святого Письма тощо).

Ресурсний підхід орієнтує педагога на пошуки та розвиток його потенційних внутрішніх духовних ресурсів (талентів), які можуть бути корисними для формування та реалізації його можливостей у суспільстві.

Системний підхід побудований на взаємозв'язках мети, завдань, змісту християнського навчання і виховання. *Кожне слово вчить і виховує.*

Синергетичний підхід формує уявлення про взаємозв'язок усіх складових християнської педагогіки із сучасною освітньою наукою. Освітні і виховні цінності християнської етики інтегруються у сучасну світську систему освіти.

Тема 5. Християнське виховання: від особистості до суспільства (особистість)

Людина створена Богом та має подібність до Нього: «Створимо людину за образом Нашим, за подобою нашою» (Бут.1:26).

Апостол вживає такі вирази: «серце» (52 рази), «душа» (13 разів), «дух» (146 разів), «плоть» (91 разів), «розум» (21 разів), «совість» (20 раз), привносячи до того ж поділ людини на «внутрішню» і «зовнішню».

Тіло - матеріальна природа, дух - духовність, душа - психологічна та вольова складова. Розум - це володарюючий початок людини. Розум це інструмент пізнання навколишнього світу, це спосіб управління своєю істотою. Розум генерує мету та прокладає шлях до її досягнення.

Серце - джерело відчуттів душі і тіла. «Бо чим серце наповнене, те говорять уста» (Мф.12:34)

Дух - це «орган богоспілкування, Богопізнання, Богошування і Божою силою, що живе» (св. Феофан). Сам Цей Дух свідчить разом із духом нашим, що ми – діти Божі» (Римлянам 8:16).

Воля це здатність людини розумно вибирати корисну і потрібну справу. Це спроможність самій особистості обирати свій шлях, обирати між добрим та поганим: «і пізнаєте правду, а правда вас вільними зробить!» (Івана 8:32).

Цінність людського життя: «Не вбивай» (Вих.2:13)

Тема 6. Християнське виховання: від особистості до суспільства (родина)

«Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були дні твої на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі» (Вих. 20:12).

«Щоб добре рядив власним домом, що має дітей у слухняності з повною чесністю, - бо хто власним домом рядити не вміє, як він зможе пильнувати про Божу церкву?» (1Тим.3:4,5).

«Благословенний кожний, хто боїться Господа, хто ходить путями Його. Як будеш їсти праці рук твоїх, блажен ти і добре тобі. Дружина твоя буде, як родюча виноградна лоза в домі твоїм; сини твої будуть сидіти навколо столу, немов паростки ливкового дерева. Ось ти будеш благословенна людина, котра боїться Господа» (Пс.128:1-4).

«Хто знайде доброчесну дружину? ціна її вища за перли; упевнене у ній серце чоловіка її, і він не залишиться без прибутку; вона відплачує йому добром, а не злом, в усі дні життя свого. Добуває вовну і льон, і з охотою працює своїми руками. Вона, як купецькі кораблі, здалеку добуває хліб свій. Вона встає ще вночі і роздає їжу в домі своєму і визначає денну працю служницям своїм. Задумає вона про поле, і придбає його; від плодів рук своїх насаджує виноградник. Підперезує силою стегна свої і зміцнює м'язи свої. Вона відчуває, що заняття її добре, і – світильник її не гасне і вночі. Простягає руки свої до прядки, і персти її беруться за веретено. Долоню свою вона відкриває бідному, і руку свою подає нужденному. Не боїться холоду для родини своєї, тому що вся родина її одягнена у подвійний одяг. Вона робить собі килими; висон і пурпур – одяг її. Чоловік її відомий біля воріт, коли сидить зі старійшинами землі. Вона робить покривала і продає, і пояси доставляє купцям фінікійським. Сила і краса – одяг її, і весело дивиться вона на майбутнє. Вуста свої відкриває з мудрістю, і лагідне наставляння на язиці її. Вона спостерігає за господарством у домі своєму і не їсть хліба неробства. Встають діти й ублажають її, – чоловік, і хвалить її: «багато було дружин доброчесних, але ти перевершила всіх їх». Миловидість оманлива і краса суетна; але дружина, яка боїться Господа, гідна похвали. Дайте їй від плоду рук її, і нехай прославлять її біля воріт діла її!» (Приповісті 31).

«Добрий залишає спадщину і внукам» (Приповісті 13:22).

«Діти – спадщина Господня, плід утроби – нагорода. Як стріли в руках сильного, так і сини молоді. Блаженний той муж, що сагайдака ними наповнив, – не будуть посоромлені, коли в брамі вони говоритимуть з ворогами» (Пс.127:3-5).

«Чоловіки повинні любити дружин своїх, як власні тіла, бо хто любить дружину свою, той любить самого себе. Бо ніколи ніхто не зненавидів власного тіла, а годує та гріє його, як і Христос Церкву, бо ми – члени Тіла Його від тіла Його і від костей Його. «Покине тому чоловік батька й матір, і пристане до дружини своєї, – і будуть обоє вони одним тілом». Ця таємниця велика – а я говорю про Христа та про Церкву. Отже, нехай кожен із вас любить так дружину, як самого себе, а дружина нехай боїться свого чоловіка. Діти, – слухайтеся своїх батьків у Господі, бо це справедливе. «Шануй свого батька та матір» – це перша заповідь з обітницею, – «щоб добре велося тобі і щоб ти був на землі довголітній». А батьки, – не дратуйте дітей своїх, а виховуйте їх на напominанні й остереженні Божому» (Єф. 5:21–6:4).

Змістовий модуль 2: Суспільна роль християнського навчання і виховання

Тема 7. Християнське виховання: від особистості до суспільства (група)

«Отже, будьте наслідувачами Богові, як улюблені діти, і поведіться в любові, як і Христос полюбив вас, і видав за нас Самого Себе, як дар і жертву Богові на приємні пахощі» (Єф. 5, 1-2).

«Як хто скаже: «я Бога люблю» та ненавидить брата свого, той неправдомовець. Бо хто не любить брата свого, якого бачить, як може він Бога любити, Якого не бачить?» (1 Ів. 4, 20).

«Нову заповідь Я вам даю: Любіть один одного! Як Я вас полюбив, так любіть один одного й ви!» (Ів. 13, 34).

«Якщо будете ви зберігати Мої заповіді, то в любові Моїй перебуватимете, як я зберіг заповіді Свого Отця, і перебуваю в любові Його. Це Я вам говорив, щоб радість Моя була в вас, і щоб повна була ваша радість!» (Ів. 15, 10-11).

«Страху немає в любові, але досконала любов проганяє страх геть, бо страх має муку. Хто ж боїться, той не досконалий в любові (1 Ів. 4, 18).

Тема 8. Християнська аксіологія: від бізнесу до політики

Як побороти згубні звички: «Хто з мудрими ходить, той мудрим стає, а хто товаришує з безумним, той лиха набуде» (Прип.13:20); «Не будь поміж тими, що жлуктять вино» (Прип. 23:20).

Як розвивати позитивне мислення: «Не переставайте роздумувати про все, що правдиве... що викликає почуття любові, про що схвально говорять, що чесно і гідно хвали» (Фил. 4:8).

Про цінність інтимних подружніх стосунків між чоловіком та жінкою: „Нехай живець твій буде благословенний, втішайся дружиною твоєї юности. Премила лань! Люба сарна! Нехай її чари упоюють тебе повсякчас, у любощах її стало кохайся! Для чого тобі, сину, захоплюватися чужою, до грудей сторонньої горнутись?“ (Прип. 5:18-20).

Про цінність праці та чесності: Лінивий не оре із осені, а захоче в жнива і нічого нема (Приповісті 20:4); Хто крав, нехай більше не краде, а краще нехай працює та чинить руками своїми добро, щоб мати подати нужденному (Єф. 4:28); Раби, слухайтеся в усьому тілесних панів, і не працюйте тільки про людське око, немов підлещуючись, але в простоті серця, боячися Бога! І все, що тільки чините, робіть від душі, немов Господеві, а не людям! Знайте, що від Господа приймете в нагороду спадщину, бо служите ви Господеві Христові (Кол. 3:22-24).

Про політику: І Він змінює часи та пори року, скидає царів і настановляє царів, дає мудрість мудрим, і пізнання розумним (Даніїла 2:21); Нехай кожна людина кориться вищій владі, бо немає влади, як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога. Тому той, хто противиться владі, противиться Божій постанові; а ті, хто противиться, самі візьмуть осуд на себе. Бо володарі пострах

не на добрі діла, а на злі. Хочеш не боятися влади? Роби добро, і матимеш похвалу від неї, бо володар Божий слуга, тобі на добро. А як чиниш ти зле, то бійся, бо недармо він носить меча, він бо Божий слуга, месник у гніві злочинцеві! Тому треба коритися не тільки ради страху кари, але й ради сумління. Через це ви й податки даєте, бо вони служителі Божі, саме тим завжди зайняті. Тож віддайте належне усім: кому податок податок, кому мито - мито, кому страх - страх, кому честь честь. Не будьте винні нікому нічого, крім того, щоб любити один одного. Бо хто іншого любить, той виконав Закона. (Рим.13:1-8).

Про бізнес: Ніяке гниле слово нехай не виходить з уст ваших (Еф. 4:29); Початок мудрості – страх Господній (Прип. 1:7); Принесіть усі десятини у дім сховища, щоб у домі Моєму була їжа, і хоча б у цьому випробуйте Мене, – говорить Господь Саваоф: чи не відкрию Я для вас отворів небесних і чи не виллю на вас повне благословення? (Малахії 3:10); Краще знання, ніж добірне золото (Прип. 8:10); Обманливі шальки огида для Господа, а повна вага це Його уподоба (Прип. 11:1).

Тема 9. Форми організації християнського навчання і виховання

Форма організації навчання (організаційні системи навчання) – це обумовлена, системна, організована, формалізована діяльність педагога та учня.

Індивідуальна форма навчання. Учитель спілкується з учнем "сам на сам", учень виконує завдання індивідуально. Прикладом безпосередніх та індивідуальних контактів учителя з учнем у сучасних умовах є репетиторство. Така форма повністю індивідуалізує зміст, методи і темпи навчальної діяльності дитини; має можливості для здійснення систематичного й оперативного контролю за ходом і результатами діяльності учня; дозволяє своєчасно вносити необхідні корективи як у діяльність учня, так і у діяльність учителя.

Індивідуально-груповою формою організації навчального процесу, за якої вчитель працює з групою різновікових дітей, неоднакових за рівнем підготовки. Тому вчитель змушений був проводити навчальну роботу з кожним учнем окремо: по черзі перевірити засвоєння знань, пояснювати новий матеріал, давати індивідуальні завдання. У цей час інші учні самостійно працювали над власними завданнями. Це дозволяє учням приходити до школи будь-коли, незалежно від пори року (малокомплектна школа, гурткова робота).

Груповою формою навчання. Вчитель займається зі стабільною групою учнів одночасно. Згодом ця форма стала називатися **класно-урочною системою навчання.** Особливостями класно-урочної форми є:

- постійний склад учнів приблизно одного віку і рівня підготовки (клас);
- кожний клас працює відповідно до свого річного плану (планування навчання);
- навчальний процес здійснюється у вигляді окремих взаємопов'язаних елементів (уроків);

- кожний урок присвячується лише одному предметові (монізм);
- уроки постійно чергуються (розклад); керівна роль належить учителю (педагогічне управління);
- застосовуються різні види і форми пізнавальної діяльності учнів (варіативність діяльності).

Першу спробу модернізації класно-урочної системи організації навчання здійснили у 1798 році англійський священик Л. Белл і вчитель Дж. Ланкастер, основною метою якої було збільшення кількості учнів, яких навчає один учитель. В результаті виникла **белл-ланкастерська система взаємного навчання**. Учитель підключав старших учнів до викладання. Старші учні під керівництвом учителя вивчали матеріал самостійно, а потім, отримавши відповідні інструкції, навчали своїх молодших товаришів. Таким чином, один учитель за допомогою учнів-посередників міг навчати 200-300 дітей різного віку.

У кінці XIX - на початку XX століття з'являються форми вибіркового навчання. Так, у США була заснована **батавська система**, яка пропонувала розподіляти всі заняття на дві частини. Перша частина - проведення звичайних уроків, на яких учитель працює з усім класом. Друга частина - індивідуальні заняття з тими учнями, які не встигають і відчувають труднощі в засвоєнні матеріалу, або з тими, хто бажає поглибити знання із виучуваного матеріалу.

Мангеймська система була створена одночасно з батавською, але в Європі. Було запропоновано створити чотири класи не за віковою ознакою, а на основі здібностей учнів, створюючи основні класи для дітей, які мають середні здібності; класи для учнів малоздібних, які "зазвичай не закінчують школу"; допоміжні класи - для розумово відсталих дітей; класи "перехідні" - для найздібніших учнів, які можуть продовжувати навчання у середніх навчальних закладах. Набір у класи здійснювався на основі тестування, характеристик учителів і результатів іспитів. Елементи мангеймської системи збереглися і сьогодні в практиці роботи сучасної школи Англії, Австралії і США.

На початку XX століття у Європі та США було апробовано чимало систем навчання, спрямованих на забезпечення індивідуальної активної самостійної навчальної діяльності учнів. Найбільш радикальною серед них була форма навчання, що отримала назву "**Дальтон-план**". Уперше вона була застосована у 1905 році учителькою Оленою Паркхерт в американському місті Дальтон. В історію педагогіки ця система також ввійшла під назвою "лабораторна", або "системою майстерень", оскільки замість класів у школі створювалися лабораторії і предметні майстерні. Головна ідея системи полягала в тому, що успіх навчальної діяльності залежав від пристосування темпу роботи в школі до можливостей кожного учня, його здібностей; центральною в навчанні була самостійна навчальна діяльність учнів, а не діяльність викладання; класи замінювалися лабораторіями або предметними майстернями, уроки відмінялися; учень працював у лабораторіях або в майстернях індивідуально, виконуючи отримане від учителя завдання; учитель постійно знаходився в цих лабораторіях чи майстернях, допомагаючи учням. На початку

навчального року вчитель знайомив учнів з річним планом роботи школи, який містив завдання з окремих предметів, розподілені за місяцями. Учні письмово зобов'язувалися виконати визначені для них завдання і працювали над ними в лабораторіях, де можна було користуватися необхідними посібниками, матеріалами і приладами, а також отримувати консультації від учителя-спеціаліста. Єдиного для всіх розкладу занять не було. Загально групова робота проводилася протягом однієї години в день. Решту часу учні використовували на індивідуальне вивчення матеріалу і звіт за виконання кожної теми перед учителем відповідного предмета. Для того, щоб стимулювати роботу учнів, надати їм Можливість порівнювати свої досягнення з досягненнями товаришів, учитель складав спеціальні таблиці (екрани успішності), в яких щомісяця відзначав виконання завдань. Опираючись на виконаний учнями навчальний план, їх переводили з класу в клас. Одні учні могли за рік оволодіти навчальним матеріалом за два чи три класи, інші навчалися в тому самому класі два, а то й більше років.

Тема 10. Методи і засоби організації християнського навчання і виховання

Методи формування свідомості слухачів

Це методи впливу на свідомість, почуття і волю особистості з метою формування у них поглядів, переконань і внутрішніх установок на практичну дію.

- а) словесна підгрупа: бесіда, лекція, диспут;
- б) метод прикладу.

А) *Бесіда*: обґрунтування вчителем актуальної теми; формулювання запитань, що спонукають до розмови; модерація розмови; залучення слухачів до аналізу та оцінки подій, вчинків, явищ суспільного життя з метою формування у них позиції до навколишньої дійсності; проведення підсумків бесіди з формулюванням на їх основі раціонального вирішення шуканої проблеми; прийняття конкретної програми дій для закріплення прийнятої в результаті бесіди норми. *Індивідуальна бесіда*. При цьому важливо створити умови для відвертого діалогу. Вихованець повинен відчувати, що йому хочуть допомогти.

Лекція: композиційна побудова лекції; переконливість доказів і аргументів; жива, емоційна мова педагога, його власна оцінка подій, фактів, явищ; використання різних прийомів для підтримання уваги учнів.

Диспут: передбачає вільний, живий обмін думками, колективне обговорення актуальних питань, що хвилюють учнів.

Б) *Метод прикладу*: врахування специфіки наслідування прикладу різними віковими групами; джерела для наслідування; використання негативного прикладу у вихованні. Негативні приклади використовуються, зокрема, тоді, коли йдеться про правове, антиалкогольне та інше виховання, щоб показати недоцільність наслідування певних конкретних явищ.

В основі цієї групи методів лежить СЛОВО педагога. „В руках вихователя слово - такий же могутній засіб, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур в руках скульптора. Слово - це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність” (В. Сухомлинський).

Методи формування суспільної поведінки. Ці методи передбачають організацію діяльності на формування досвіду суспільної поведінки: педагогічна вимога (прохання, схвалення, натяк, умова, недовіра, осуд, погроза), громадська думка, створення виховуючих ситуацій. Між цими групами є логічний зв'язок: від слова - до конкретної справи. Адже саме в процесі різнопланової діяльності вихованців закріплюються знання, формуються уміння, навички, норми поведінки, створюються умови для укорінення елементів морального етикету.

Методи стимулювання діяльності і поведінки. Ця група методів виконує функції регулювання, коригування і стимулювання поведінки й діяльності вихованців: гра, змагання, заохочення (нагорода), покарання.

5. ЗВ'ЯЗКИ МІЖ ДИСЦИПЛІНАМИ

Матеріал дисципліни “Основи християнської етики і моралі” викладається у циклі професійної підготовки фахівців рівня «магістр» і пов'язаний з таким дисциплінам як «Історія світової культури», «Соціальна філософія», «Релігієзнавство», «Теорія і методика викладання предметів духовного спрямування» тощо.

6. СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

Структура навчальної дисципліни

Зміст та структура залікового кредиту	Модулі		Інші види робіт	
	Модуль 1	Аудиторна та самостійна робота	Складеться з декількох змістових модулів $3M_1+3M_2$	Лекції, консультації, контрольні заходи (модульний контроль, контрольна робота, залік)
Модуль 2	Аудиторна та самостійна робота	$3M_1$	Робота в інформаційних мережах	
		$3M_2$	Опрацювання додаткової літератури	

Таблиця структури курсу

Форма Навчання	Курс	Семестр	Нормативні дані (к-сть годин)			Контроль навчальної роботи	
			Всього	Аудиторні заняття	Самостійна робота	МК	ПК

				Лекції	Підготовка до аудиторних занять	Модульний контроль	Підсумковий контроль
Заочна	1	I / II	120	8	102	0,25 год. на студента	іспит

7. ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ КУРСУ

№ п/п	Назва теми	Кількість годин			
		лекції	сам. роб.	усього	Модульний контроль
Змістовий модуль 1					
1	Сутність і зміст теорії християнського навчання і виховання	1	10,2	11,2	0,25 год. на студ.
2	Християнське навчання: від Нагірної проповіді до Пастирських листів	1	10,2	11,2	
3	Християнське виховання: від абсолютизації людини до «Казки покоївки»	1	10,2	11,2	
4	Методологічні підходи до організації християнського навчання і виховання	1	10,2	11,2	
5	Християнське виховання: від особистості до суспільства (особистість)	1	10,2	11,2	
6	Християнське виховання: від особистості до суспільства (родина)				
Разом за змістовим модулем 1:		5	61,2	56	
Змістовий модуль 2					
7	Християнське виховання: від особистості до суспільства (група)	1	10,2	11,2	
8	Християнська аксіологія: від бізнесу до політики				
9	Форми організації християнського навчання і виховання	1	10,2	11,2	
10	Методи і засоби організації християнського навчання і виховання	1	10,2	11,2	
Разом за змістовим модулем 2:		3	40,8	33,6	
Всього:		8	102	110	10

8. ПЛАНУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Теми індивідуального науково-дослідного завдання для поточного контролю (за вибором)

№ п/п	Назва тем курсу	Час на опрацюван ня (год.)
1	Сутність і зміст теорії християнського навчання і виховання	10,2
	1. Аксиологічні основи християнського навчання і виховання 2. Історичні етапи розвитку християнського навчання і виховання	
2	Християнське навчання: від Нагірної проповіді до Пастирських листів	10,2
	1. Концептуальні засади Нагірної Проповіді Ісуса Христа як Конституції християнської релігії 2. Апостольське вчення як розширений коментар на вчення Ісуса Христа	
3	Християнське виховання: від абсолютизації людини до «Казки покоївки»	10,2
	1. Чи мають майбутнє вчення Христа та Апостолів в постсекулярному та постмодерністському світі? 2. Фундаменталізація християнського навчання та виховання: захист ідеології чи природний розвиток?	
4	Методологічні підходи до організації християнського навчання і виховання	10,2
	1. Людина у християнському навчанні та вихованні – суб'єкт, об'єкт мета чи засіб? 2. Чи можлива інтеграція християнської аксіології у різні галузі науки?	
5	Християнське виховання: від особистості до суспільства (особистість)	10,2
	1. З якого віку людина має ознайомлюватися із основами християнської етики і моралі? 2. Християнське вчення серед інших аксіологічних систем: переваги та виклики	
6	Християнське виховання: від особистості до суспільства (родина)	10,2
	1. Роль та місце дошлюбних консультацій на засадах християнської етики 2. Роль та місце християнської етики в процесі консультування розлученого подружжя	
7	Християнське виховання: від особистості до суспільства (громада)	10,2
	1. Християнська етика як провідна складова процесу формування активного мешканця територіальної громади 2. Подолання конфесійних розбіжностей в процесі християнського навчання і виховання у територіальній громаді	
8	Християнська аксіологія: від бізнесу до політики	10,2
	1. Християнські принципи ведення бізнес перемовин 2. Християнські принципи державного управління	
9	Форми організації християнського навчання і виховання	10,2
	1. Індивідуальне навчання і виховання: від родини до громади 2. Матеріально-технічне забезпечення класної кімнати для уроків духовного спрямування	
10	Методи і засоби організації християнського навчання і	10,2

виховання	
1. Батьки, священник, освітянин – синергія та гармонізація християнського навчання і виховання 2. Метод публічних диспутів: витoki, причини популярності та перспективи подальшого розвитку	
Всього:	102

**Теми індивідуального науково-дослідного завдання для підсумкового контролю
(за вибором)**

1. Презентація предмету «Основи християнської етики і моралі» на засіданні педагогічної ради закладу освіти.
2. Презентація предмету «Основи християнської етики і моралі» на батьківських зборах.
3. Презентація предмету «Основи християнської етики і моралі» для мешканців територіальної громади.
4. Презентація предмету «Основи християнської етики і моралі» на курсах підвищення кваліфікації працівників освіти.
5. Презентація вступного уроку предмету «Основи християнської етики і моралі» для учнів середніх класів.
6. Презентація вступного уроку предмету «Основи християнської етики і моралі» для учнів старших класів.
7. Презентація вступного уроку предмету «Основи християнської етики і моралі» для студентів коледжу.

9. ПИТАННЯ ДО УСНОГО ІСПИТУ

1. Понятійний апарат дисципліни «Теорія християнського навчання і виховання».
2. Розвиток християнського вчення: від Ісуса Христа до кінця першого століття.
3. Зміст християнського навчання.
4. Зміст християнського виховання.
5. Християнська етика як наука про виховання, освіту і навчання особистості.
6. Соціальні і гуманістичні функції християнської етики.
7. Християнська етика у співвідношенні з іншими аксіологічними системами.
8. Зв'язок християнської етики з іншими науками.
9. Християнське навчання і виховання в процесі розвитку особистості.
10. Християнське навчання і виховання в процесі створення та розвитку родини.
11. Християнське навчання і виховання в процесу розвитку територіальної громади.
12. Роль християнських цінностей у боротьбі з різними видами залежності.
13. Індивідуальна форма організації християнського навчання і виховання.

14. Групова форма організації християнського навчання і виховання.
15. Інші форми організації християнського навчання і виховання.
16. Бесіда як метод християнського навчання і виховання.
17. Дискусія як метод християнського навчання і виховання.
18. Лекція як метод християнського навчання і виховання.
19. Роль особистісного та історичного прикладу в християнському навчанні і вихованні.
20. Роль дисципліни як методу християнського навчання і виховання.
21. Роль та місце ігрових технологій у процесі християнського навчання і виховання.
22. Християнське навчання і виховання як синергія раціонального та емоційного.
23. Співвідношення етики з іншими складниками духовності.
24. Роль християнських цінностей в різних аспектах життя.
25. Місце та роль духовності у політиці.
26. Роль та місце діяльнісного підходу в організації процесу християнського навчання і виховання.
27. Роль та місце ресурсного підходу в організації процесу християнського навчання і виховання.
28. Роль та місце особистісного підходу в організації процесу християнського навчання і виховання.
29. Причини та зміст процесів лібералізації християнського вчення.
30. Причини та зміст процесів фундаменталізації християнського вчення.
31. Основні завдання християнського навчання і виховання.
32. Основні складові процесу християнської дидактики.
33. Академічна теорія християнського виховання.
34. Соціальна теорія християнського виховання.
35. Спиритуалістична теорія християнського виховання.
36. Соціокогнітивна теорія християнського виховання.
37. Психологічна теорія християнського виховання.
38. Духовне наставництво як складова процесу християнського навчання і виховання.
39. Процес духовного самовиховання.
40. Роль трансцендентного у процесі християнського навчання і виховання.
41. Репресивна модель християнського виховання.
42. Месіанська педагогіка.
43. Раціоналістична модель християнського виховання.
44. Ліберальна модель християнського виховання.
45. Наставництво як приклад особистісного підходу в організації процесу християнського навчання і виховання.
46. Аксіологічний підхід в організації процесу християнського навчання і виховання.
47. Приклади діяльнісного підходу в організації процесу християнського навчання і виховання.

48. Приклади ресурсного підходу в організації процесу християнського навчання і виховання.
49. Системний підхід в організації процесу християнського навчання і виховання.
50. Синергетичний підхід в організації процесу християнського навчання і виховання.
51. Позитивні та негативні наслідки індивідуальної форми організація християнського навчання і виховання.
52. Подолання негативних наслідків індивідуальної форми організація християнського навчання і виховання.
53. Переваги індивідуально-групової форми організації християнського навчання і виховання.
54. Позитивні сторони бел-ланкастерської системи організації процесу християнського навчання і виховання.
55. Позитивні сторони батавської системи організації процесу християнського навчання і виховання.
56. Метод прикладу як провідний в процесу християнського навчання і виховання.
57. Проблемно-пошуковий метод в процесі християнського навчання і виховання.
58. Роль гри та її види в процесі християнського навчання і виховання.
59. Схвалення як провідний метод в процесі викладання цінностей християнської етики.
60. Місце та небезпечні сторони осуду та погроз як методів християнського навчання і виховання.
61. Театр як провідний засіб формування духовної особистості.
62. Співпраця закладу освіти з родиною в організації духовно-морального виховання особистості.
63. Роль та функції релігійних організацій в процесі викладання предметів духовно-морального спрямування в закладах освіти.
64. Екскурсія як засіб формування уявлень про християнські цінності і чесноти.
65. Змагання як метод заохочення особистості до процесу духовного навчання і виховання.
66. Літні табори як засіб закріплення та подальшого розвитку духовно-моральної особистості.
67. Модель організації християнського навчання і виховання в Листах Святого Апостола Павла.
68. Вчення Ісуса Христа як основа процесу християнського навчання і виховання.
69. Сумісність та відмінності моделей організації навчання і виховання в Старому Заповіті та Новому Заповіті Біблії.
70. Зарубіжні приклади організації духовно-морального виховання в закладах освіти.

71. Сумісність та відмінності змісту християнського навчання і виховання членів християнської громади та здобувачів освіти.
72. Нормативно-правова база організації духовно-морального навчання і виховання в закладах освіти і Україні.
73. Сучасні методики організації процесу християнського навчання і виховання.
74. Професійні компетентності викладача християнської етики.
75. Особистісні компетентності викладача християнської етики.

10. ФОРМИ КОНТРОЛЮ ТА ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

При вивченні магістрантами дисципліни передбачається 2 види контролю – поточний та підсумковий.

Поточний контроль здійснюється після завершення кожного тематичного розділу у вигляді тестового завдання, або участі в усній дискусії, або у разі підготовки та захисту здобувачем освіти наукової доповіді за обраною темою в рамках самостійної роботи.

Підсумковий контроль у вигляді заліку проводиться за умовою проходження студентом всіх етапів поточного контролю у вигляді (за вибором здобувача освіти): усної відповіді на запитання, або захисту презентації за запропонованою темою.

Змістовий модуль	Поточний контроль	Модульний контроль	Загальна сума балів
I	20	30	50
II	20	30	50
Всього	40	60	100

11. КРИТЕРІЇ ТА ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Основними критеріями, що характеризують достатній рівень сформованості знань, умінь та навичок здобувача освіти при оцінюванні результатів поточного та підсумкового контролів з навчальної дисципліни «Теорія християнського навчання і виховання», є:

- повнота і вчасність виконання всіх видів навчальної роботи, передбачених робочою програмою навчальної дисципліни;

- глибина і характер знань навчального матеріалу за змістом навчальної дисципліни, що міститься в основних та додаткових рекомендованих літературних джерелах;

- вміння аналізувати явища, що вивчаються, у їх взаємозв'язку і розвитку;

- характер відповідей на поставлені питання (чіткість, лаконічність, логічність, послідовність тощо);

- вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних завдань;

- вміння аналізувати достовірність одержаних результатів.

Оцінювання результатів усіх форм контролю передбачено у 100-бальній шкалі (табл. 11.1).

Оцінювання результатів поточної роботи (завдань, що виконуються на практичних, результати самостійної роботи студентів) проводиться у % від кількості балів, виділених на завдання, із заокругленням до цілого числа за критеріями:

0% – завдання не виконано;

40% – завдання виконано частково та містить суттєві помилки методичного або розрахункового характеру;

60% – завдання виконано повністю, але містить суттєві помилки у розрахунках або в методиці;

80% – завдання виконано повністю і вчасно, проте містить окремі несуттєві недоліки (розмірності, висновки, оформлення тощо);

100% – завдання виконано правильно, вчасно і без зауважень.

Таблиця 11.1

Шкала оцінювання еcts з національною системою оцінювання в Україні та запропонованих

За 100-бальною шкалою університету	За державною (національною) шкалою		За шкалою ECTS
	Екзамени	Заліки	
90-100 балів	Відмінно	Зараховано	A
82-89 балів	Добре		B
74-81 балів	Добре		C
64-73 балів	Задовільно		D
60-63 балів	Задовільно		E
35-59 балів	Незадовільно (з можливістю повторного екзамену)	Не зараховано	FX
0-34 балів	Незадовільно (з наступним відрахуванням після основної екзаменаційної сесії)		F

12. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Опорний конспект лекцій; нормативні документи: закон України про вищу освіту; методичні матеріали дисциплін духовно-морального спрямування; навчальні плани.

13. МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА ВИДИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ

Лекції, практичні, семінарські заняття, індивідуальна робота з документацією, робота в мережі Інтернет, розв'язання індивідуальних науково-дослідних завдань, POWER POINT презентації.

14. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ОСНОВНА

№ п/п	Назва бібліографічного джерела	Кількість примірників у бібліотеці	Назва бібліотеки
1	Біблія.	2	УМО
2.	Євтодюк А.В. «Основи християнської етики і моралі. Конспект лекцій для студентів усіх напрямів денної форми навчання». – Луцьк, 2011.	2	УМО
3.	Мудрий С. Основи християнської моралі. – Івано-Франківськ, 1996.	2	УМО
4.	Євтодюк А.В. «Основи християнської етики і моралі. Конспект лекцій для студентів усіх напрямів заочної форми навчання». – Луцьк, 2008.	2	УМО
5.	Сіданіч І.Л. Християнська педагогіка. – Київ, 2018.	2	УМО
6.	Протоієрей Серафим Слобідський. Закон Божий. Підручник для сім'ї та школи. – К., 2008.	2	УМО
7.	Огірко О. Християнська етика. - "Свічадо". - Львів, 1999.	2	УМО
8.	Янчук В. Основи християнської етики та моралі. – Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Луцьк, 2006.	2	УМО
9.	Осипов А. Онтологія духовності. – У 2 томах. – Миколаїв, 2008.	2	УМО
10.	Огірко О. Принципи морального життя. – Львів, 1997.	2	УМО

ДОДАТКОВА

1. Ващенко Г. Г. *Виховний ідеал*. Полтава, Україна: Полтавський вісник, 1994, 191 с.
2. Ващенко Г. Г. *Виховний ідеал*. Полтава, Україна: Полтавський вісник, 1994, 191 с.
3. Ушинський К. Д. *Про народність у громадському вихованні*. Київ, Україна: Радянська школа, 1983, Т. 1, с. 43 – 104.
4. Юркевич П. Д. «Серце і його значення в духовному житті людини», Львів, Україна: Основа, №3, с.163-164, 1993.
5. Огієнко І. І. (Іларіон), *Українська культура і наша церква*. Вінніпег, Канада: Накладом товариства "Волинь", 1991. 84 с.
6. Зязюн І. А. та Сагач С. М. *Краса педагогічної дії*. Київ, Україна: УФІМБ, 1997, 302 с.
7. Сіданіч І.Л. Моральні та життєві дороговкази для людини. Християнська етика в українській культурі : навч. посіб. для учнів 8-го класу / Ірина Сіданіч, Галина Красікова, Наталія Красікова. – Коломия : ВПТ «Вік», 2019. – 218 с.
8. Сіданіч І. Л. Духовно-моральне виховання дітей в історії педагогіки та вітчизняної школи: монографія / І. Л. Сіданіч, О. П. Кислашко — К. : Дорадо-Друк, 2012. — 496 с.
9. Сіданіч І. Л. Релігієзнавство. Кредитно-модульна система навчання: підручник / І. Л. Сіданіч, Я. Я. Черненко, В. Ю. Лешан ; за ред. Я. Я. Черненського. — Л. : НСДУАД, 2012. — 528 с.

10. Невмержицька О. В. «Виховний ідеал: еволюція та сучасне трактування», *Людознавчі студії. Педагогіка*, Вип. 31, с. 219–230, 2015.
11. Кулішенко Л. А. «Ідеал національного виховання: сучасне бачення проблеми», *Світогляд, Філософія*, Вип. 2, с. 236-243, 2012.
12. Вишневський О. І. *Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики)*. Дрогобич, Україна: Видавець Святослав Сурма, 2010, 160 с.
13. Олійник О.В. Школа подружнього життя: метод. посібник для вчителів 9-11 класів / О.В.Олійник // Наук. редактор Сіданіч І.Л. – Дніпро, 2018. – 92 с.
14. Алексеевко А. П. *Природа духовності*. Харків, Україна: Факт, 2004, 238 с.
15. Ярмусь С. О. *Досвід віри українця: Вибрані твори*. Київ, Україна: Світ знань, 2002, 512 с., с. 30-31.
16. Болгар В., Романенко О. Моя пісня – моя Україна: навч.-метод. посібник / В. Болгар, О. Романенко // Наук. редактор Сіданіч І.Л. – Київ, 2019. – 56 с.
17. Бех І. Д. *Виховання особистості*. Київ, Україна: Либідь, 2003, Книга 1, 278 с.
18. Братусь Б. С. «Должное неизбежно связано с сущим», *Человек*, №4, с. 67-75, 1998.
19. Лукашевич М. Повернути молоді духовні орієнтири / М. Лукашевич // Освіта України. – 1990. – 27 січня. – С. 4-10.
20. Духовність і моральні цінності сучасної української молоді : аналітичне доповнення // Поточ. арх. укр. ін-ту соц. дослідж. – К., 1999. – 167 с.
21. Єпик О. Рушійні сили та закономірності формування моральних цінностей / О. Єпик // Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти : збірник наукових праць // Наукові записки РДГУ. – 2002. – Вип. 20. – С. 15-19.
22. Моральна цінність християнства і відродження національної школи: Доповіді науково-практичної конференції. – Київ – Тернопіль, 1995. – 67 с.
23. Боришевський М. Духовні цінності в становленні особистості громадянина / М. Бердишевський. // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1.
24. Збірник нормативно-правових актів і документів щодо запровадження предметів духовно-морального спрямування в систему освіти України : навч. метод. посіб. для пед. працівників освіти / І. Л. Сіданіч. – К. : Вид-во ДВНЗ «УМО», 2014. – 168 с.
25. Бендик М., Гнатів І., Огірко О. Християнська етика. / М.Бендик, І. Гнатів, О.Огірко. – Львів, 1997.
26. Вихрущ В., Карагодін В., Тхоржевська Т. Основи християнської педагогіки. / В. Вихрущ, В. Карагодін, Т.Тхоржевська. – Тернопіль, 1999. – 180 с.
27. Сухомлинська О. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей / О Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С.13-18.
28. Огірко О. Християнська етика для всіх: Словник християнсько-етичних термінів. - 2009. – с.276
29. Лопатіна О., Скребка М, 50 уроків про чесноти до занять з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку. – Х.: Основа. – с. 237.
30. Жуковський В., Петровський В.В., Макогнюк С.В. Музика і спів на уроках християнської етики, «Острозька академія», 2009. – с. 173.
31. Християнська етика і педагогіка : статті та уроки.-Острог:2001, 10-15.
32. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи християнської етики. 1-11 класи.- Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2010.- с.5-21
33. Біблійна історія та християнська етика. 1-11 клас. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011.
34. Основи християнської етики. 1-11 класи : навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – Острог : НУ «Острозька академія», 2010. – 160 с.

Додаток Д²
«Основи християнської моралі» для здобувачів першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
дисципліни
“ОСНОВИ
ХРИСТІЯНСЬКОЇ
МОРАЛІ”
(для бакалаврів)

Київ 2005

² Додаток підготовлений автором на основі опрацювання джерела: Шишковський Е. С. Навчальна програма дисципліни “Основи християнської моралі” (для бакалаврів). – К.: МАУП, 2005. – 14 с. Взято з: https://library.iapm.edu.ua/metod_disc/pdf/1295-osn_hr_morali.pdf

Підготовлено кандидатом богослов'я, викладачем Київської Духовної Академії і Семінарії УПЦ ізумном Іларієм (Е. С. Шинковським)

Затверджено на засіданні кафедри теології
(протокол № 2 від 18.09.02)

Перезатверджено на засіданні кафедри релігієзнавства та теології
(протокол № 12 від 22.08.05)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Шинковський Е. С. Навчальна програма дисципліни "Основи християнської моралі" (для бакалаврів). — К.: МАУП, 2005. — 14 с.

Навчальна програма містить пояснювальну записку, навчально-тематичний план, програмний матеріал до вивчення дисципліни "Основи християнської моралі", питання для самоконтролю студентів, а також список рекомендованої літератури.

©Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП),
2005

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Враховуючи потребу духовного відродження України та зміцнення моральності у суспільстві, вищі навчальні заклади покликані забезпечити наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу змістом, який би допомагав педагогам виховувати найкращі духовні якості, чесні і сильні характери, формувати сумління і громадянські чесноти: працьовитість, самопожертву, пошану до старших — і спонукав би студентів бути ними і в подальшому корисними своєму народові.

Сьогодні зростаюча роль релігії у духовному відродженні не викликає сумнівів. Викладання дисципліни “Основи християнської моралі” у вищих навчальних закладах не суперечить їх світському характеру і розглядається як складова національного виховання в цілому. Адже духовність породжує шляхетність, допомагає кожній людині стати людиною, а нації — нацією. У християнській моралі сконцентровані найвищі цінності європейської цивілізації. Це дає можливість християнським аргументам залишатися найвагомішими. Отже, щоб виховати здорову, культурну спільноту людей, необхідні знання принципів християнської моралі. Імперативом нашого часу все ширше стає релігійне виховання, яке спроможне повернути нашому народові справжні ідеали. Зважаючи на те, що студенти можуть належати до будь-якої конфесії, дисципліна “Основи християнської моралі” не нав’язує свої точки зору, а ознайомлює з закладами православної християнської моралі, що є традиційною в Україні.

Християнська мораль — це виховний процес, який є дією виховних чинників, в ній людина, спасенна Христовою благодаттю, прагне до повноти особи і досягає її, згідно з Божим покликанням.

Мета вивчення дисципліни “Основи християнської моралі” — становлення нового, гуманістичного мислення, яке є умовою творення будь-якої культури. Необхідно сприяти можливості побачити всю красу людськості і нею керуватися. Дисципліна показує хибність релятивістської моралі, яка залежно від поточних потреб ті ж самі дії одного часу схвалює, а іншого — засуджує. Моральністю повинна правити правда: щоб добро називалось добром, а зло — злом.

Ця дисципліна не буде суто релігійною, такою, в якій йдеться безпосередньо і передусім про Бога і яка виходить тільки з Одкровення. Тут буде говоритися про добро і зло моральне, а обґрунтування пропонованих тез відбуватиметься також зі звертанням до розуму і доступного усім досвіду. Ретельна і глибока рефлексія над цариною добра і зла буде підводити нас до того, що знаходимо в Євангелії і загалом християн-

ському Одкровенні, — і в цьому сенсі в дисципліні дотримуватиметься дух християнської філософії. З її елементами варто познайомитись передусім з огляду на те, що вона відкриває важливі істини про людину та її покликання. Варто також і з тієї причини, що ця філософія закладена в основи вибудовуваної протягом двох тисячоліть культури. Вивчення дисципліни “Основи християнської моралі” покликане внутрішньо збагатити студентів і сприяти кращому розумінню тих моральних і духовних засад, на яких будувався менталітет українців і які й досі є сутнісно впливовими в їх повсякденному житті.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
вивчення дисципліни
“ОСНОВИ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛІ”

№ п/п	Назва теми
1	Сутність і зміст християнської моралі як системи знань
2	Система знання про мораль і практика морального життя
3	Зміст перекрученої моральної дійсності
4	Наміри Творця щодо людини — природа людської особистості
5	Основи християнської моралі
6	Чи є культура в злагоді з природою?
7	Зміст і значення Євангельських заповідей
8	Практика новозавітного морального життя
9	Чи є людина мірою всіх речей?
10	Пошук євангельського змісту в людських відносинах і в суспільному житті

ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ
до вивчення дисципліни
“ОСНОВИ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛІ”

Тема 1. Сутність і зміст християнської моралі як системи знань

Зміст морального знання як системи ціннісного ставлення особистості до Бога, людей, світу і до самої себе. Благо як зміст морального буття. Об'єктивна змістовність морального світу. Загальність моральної проблематики. Зв'язок та ієрархія моральних цінностей. Поняття про моральний закон, його зміст, джерела, імперативність і внутрішню єдність. Природний моральний закон і Божественне Одкровення. Закон і моральні ідеали. Поняття про правду, право і справедливість. Фундаментальні моральні категорії: критерії й орієнтири морального буття. Зв'язок особистості і суспільства в контексті морального буття. Місце християнської моралі в курсі наук про людину. Божественне Одкровення як джерело знання про мораль.

Література [2; 10; 12; 23; 28]

Тема 2. Система знання про мораль і практика морального життя

Особисте блаженство в аспекті морального переживання. Суб'єктивність особистого морального переживання і засвоєння особистістю моральних установок. Законницьке й анархічно-сентиментальне ставлення до морального змісту життя. Емоційне забарвлення морального переживання. Мотиви і поведіння людини при здійсненні ціннісного вибору. Моральне творення і деградація особистості. Взаємозв'язок між ідеалом, моральною нормою і дійсністю в особистій самосвідомості. Невідповідність між теорією і практикою в конкретності особистого буття. Воля і моральне самовизначення. Моральний пошук правди і добра та достоїнство особистості. Знівеченість морального буття.

Література [5; 14; 18; 24]

Тема 3. Зміст перекрученої моральної дійсності

Створення людини за образом і подобою Божою. Богообразність і краса цільної особистості. Спотворення особистісного буття в гріхопадінні. Пошкодження розумових, вольових і емоційних здібностей у гріхопадінні. Зміна особистісного морального змісту і реальність громадського життя. Сплутаність і невизначеність добра і зла в особистій і суспільній свідомості і бутті. Просторість і роздробленість гріховного змісту життя. Взаємодія гріхів у занепалій дійсності. Основні особливості ушкодженого гріхом буття. Свавілья як перекручення волі. Неправда, раціоналізм, безсистемність, скептицизм, байдужість до істини. Байдужість до духовного життя і захопленість порожніми цінностями світу. Безсилля в боротьбі з гріхом. Перекрученість ціннісного світу. Екстатичність і мрійність. Непомірність і гріхи плоті. Гріховні радості й убоління. Гріховні помисли, спокуси, пристрасті. Скривлення людських взаємин. Відраза до добра, прагнення до зла, неприйняття моральної боротьби. Пристрасна природа людини. Пристрасті; обжерливість, блуд, срібололюбство, гнів, зневага, сум, марнославство. Гордість як фундаментальна пристрасть. Душевні хвороби як вияв гріховного буття. Вплив світу, диявола і плоті на розвиток гріховної реальності. Безсутність сатанізму. Автономний розвиток людства. Моральний аспект автономної творчості. Прагнення до розумової, духовної і політичної влади. Особливості пристрасної природи сучасної людини. Старозавітна моральність. Декалог. Безсилля закону в моральній перебудові особистості.

Література [15; 27; 30; 40]

Тема 4. Наміри Творця щодо людини — природа людської особистості

Людина — істота духовно-фізична. Особливе місце людини в світі живих істот: єдине створіння, яке Бог створив для неї самої; єдине створіння, яке має природу як матеріальну (тіло), так і духовну (душа) (на грані світів духу і матерії). Безсумнівна гідність кожної людини (плід трьохсторонньої любові: Бога, чоловіка і жінки): від походження людини (цієї гідності людину ніхто не може позбавити, навіть вона сама); повна гідність хворої людини (психічно, фізично, душевно); потреба прийняти (полюбити) самого себе. Права людської особи: на зачаття в акті любові батьків, які є подружньою парою; на життя (безумовно — без огляду на здоров'я, фізичне або психічне, вік, колір шкіри, стать..., корисність для суспільства і навіть власні твердження — людина не є вла-

сником свого життя, людське життя і здоров'я не може бути предметом експериментів навіть для так званого добра цілого людства); на розвиток (як фізичний, так і духовний).

Література [7; 20; 32; 38]

Тема 5. Основи християнської моралі

Взаємовідношення старозавітної етики і благодатного змісту християнського морального світу. Нескінченна досконалість, моральне переродження і синовня любов до Небесного Отця — основні вимоги новозавітної моралі. Божественна любов і її переживання в Новому Завіті. Нова заповідь любові — головний зміст морального вчення Христа. Любов до Бога і до ближнього в їхній взаємодії. Викривлене розуміння любові. Властивості особистості, оновленої дією Духа Святого. Віра як релігійна інтуїція. Віра як прагнення до єднання людської особистості з особистістю Божественною. Практичне добродіяння як вираз життєвої рятівної віри. Правильна градація моральних цінностей. Співвідношення євангельського ціннісного знання і людських етико-психологічних переваг. Необхідність ієрархії особистісних і суспільних моральних цінностей як вираження об'єктивних рангових категорій. Особисті і суспільні типи ціннісної ієрархії. Поклоніння, прославляння, сповідання Бога, слідування за Ним як точна підстава особистого морального устрою.

Література [1; 17; 19; 26]

Тема 6. Чи є культура в злагоді з природою?

Одвічний конфлікт “бути чи мати” (дух чи матерія): туга людини за трансцендентністю; тяжіння культури до здобутків матеріальних. Культурні взірці (пропоновані цінності, пропаговані позиції, що націлені проти природи людини, проти подружжя і родини). Три моральні способи опанування світом: через духовну причинність; через служіння своєму еству; через богоборство. Неприйняття сенсу самовиховання і недостатність пропагування зрілої поведінки і відповідальності як важливої мети в житті.

Література [3; 6; 13; 31]

Тема 7. Зміст і значення Євангельських заповідей

Смирненість як фундамент духовного життя і відновлення внутрішнього світу, миру з Богом і миру з ближніми. Боротьба з гордістю за оновлений особистісний світ. Смиренномудріє блаженного плачу. Лагідність — образ майбутнього віку. Пошук релігійної істини, правди життя і моральної праведності. Милосердя людське — вираження подоби Божественної милості. Практика любові. Радість серця, сповненого милості. Миротворництво як типологія діяльності “нового творіння”. Радість гнаних за правду Божу. Золоте правило моральності (“як хочете, щоб з вами поводитися, поведіться і ви так з іншими”). Зміст заповіді як вираз духовно-моральних ідеалів. Нескінченність євангельського морального змісту. Принципова новизна Євангельського закону. Заповіді як орієнтири морального життя. Основні категорії євангельського морального досвіду. Моральний світ Апостольських послань. Священне Передання і його зміст у контексті морального досвіду. Значення Особистості Христа для розкриття особистісної етичної свідомості і практики. Виконання закону Ісусом Христом. Служіння Христа як образ служіння Його послідовників. Благодать і моральне переживання християнського життя.

Література [9; 16; 35; 36]

Тема 8. Практика новозавітного морального життя

Покаяння як початок нового життя. Зміна розуму і серця. Плоди покаяння. Відродження “нового творіння” і основні духовно-моральні плоди нового життя. Відновлення цілісності і гармонії особистості. Свідомість внутрішнього світу особистості, оновленого Христом і християнством. Аскетична творчість і боротьба з гріхом: розкриття особистісних якостей, що відповідають християнським принципам. Прагнення до пошуку волі Божої і виконання її. Почуття духовного рангу і слухняність. Значення облагодатствованого розуму і почуттів у творенні оновленого морального життя. Використання досвіду Церкви в практиці протистояння злу. Самовідданість як необхідна умова і практика слідування за Христом. Прагнення до духовного блаженства в його моральних змістах і формах. Прагнення до святості як головний напрям практичного морального діяння. Види і форми святості.

Література [4; 8; 25; 29]

Тема 9. Чи є людина мірою всіх речей?

Гуманізм. Зародження гуманізму. Гуманізм християнський і секулярний. Гуманізм у сучасному світі. Пліуралізм. Моральний релятивізм. По той бік добра і зла. Проблема зла і страждання. У пошуках трансцендентного.

Література [22; 33; 42; 43]

Тема 10. Пошук євангельського змісту в людських відносинах і в суспільному житті

Прагнення до неупередженості, чистоти і змістовності в людських стосунках. Пошук і творіння добра людям. Неосуд особистості і творення внутрішнього світу. Прийняття ближніх по образу Христа (“у славу Божу”). Самовіддане служіння ближнім заради їхнього спасіння. Умови морального діяння, що творять єдність між людьми. Виявлення морального змісту в людських відносинах. Сімейна етика; взаємини подружжя. Сімейна етика; взаємини батьків і дітей. Родина як мала церква. Церква як вияв духовно-моральної єдності. Мораль суспільного служіння. Моральні змісти взаємодії в малих групах. Розкриття морального змісту у великих групах. Взаємодія особистості з загальнонаціональною моральною свідомістю. Виявлення етичного змісту життя в контексті загальноцерковної моральності. Церква і громадське життя.

Література [11; 34; 35; 37; 41]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Зміст морального знання як системи ціннісного ставлення особистості до Бога, людей, світу і до самої себе.
2. Благо як зміст морального буття.
3. Об'єктивна змістовність морального світу.
4. Загальність моральної проблематики.
5. Зв'язок та ієрархія моральних цінностей.
6. Поняття про моральний закон, його зміст, джерела, імперативність і внутрішню єдність.
7. Зв'язок особистості і суспільства в контексті морального буття.
8. Місце християнської моралі в курсі наук про людину.
9. Божественне Одкровення як джерело знання про мораль.
10. Суб'єктивність особистого морального переживання і засвоєння особистістю моральних установок.
11. Моральне творення і руйнування особистості.

12. Невідповідність між теорією і практикою в конкретності особистого буття.
13. Воля і моральне самовизначення.
14. Моральний пошук правди і добра та достоїнство особистості.
15. Перекрученість морального буття.
16. Богообразність і краса цілісної особистості.
17. Пошкодження розумових, вольових і емоційних здібностей у гріхопадінні.
18. Сплутаність і невизначеність добра і зла в особистій і суспільній свідомості і бутті.
19. Просторість і роздробленість гріховного змісту життя. Взаємодія гріхів у занепалій дійсності.
20. Основні особливості ушкодженого гріхом буття.
21. Свавілья як перекручення волі.
22. Байдужість до духовного життя і захопленість порожніми цінностями світу.
23. Безсилля в боротьбі з гріхом.
24. Перекрученість ціннісного світу.
25. Відраза до добра, прагнення до зла, неприйняття моральної боротьби.
26. Пристрасна природа людини.
27. Гордість як фундаментальна пристрасть.
28. Душевні хвороби як вияв гріховного буття.
29. Безсутнісність сатанізму.
30. Прагнення до розумової, духовної і політичної влади.
31. Старозавітна моральність.
32. Декалог.
33. Особливе місце людини у світі живих істот.
34. Нова заповідь любові — головний зміст морального вчення Христа.
35. Віра як релігійна інтуїція.
36. Віра як прагнення до єднання людської особистості з особистістю Божественною.
37. Правильна градація моральних цінностей.
38. Необхідність ієрархії особистісних і суспільних моральних цінностей як вираження об'єктивних рангових категорій. Особисті і суспільні типи ціннісної ієрархії.
39. Одвічний конфлікт “бути чи мати” (дух чи матерія): туга людини за трансцендентністю; замах на життя людини в його різновидах.

40. Неприйняття сенсу самовиховання і недостатність пропагування зрілої поведінки і відповідальності як важливої мети в житті.
41. Смирненість як фундамент духовного життя і відновлення внутрішнього світу, світу з Богом і світу з ближніми.
42. Милосердя людське — вираження подоби Божественної милості.
43. Миротворництво як типологія діяльності “нового творіння”.
44. Золоте правило моральності (“як хочете, щоб з вами поводитися, поведіться і ви так з іншими”).
45. Зміст заповіді як вираз духовно-моральних ідеалів.
46. Основні категорії євангельського морального досвіду.
47. Відродження “нового творіння” і основні духовно-моральні плоди нового життя.
48. Відновлення цілісності і гармонії особистості.
49. Використання досвіду Церкви в практиці протистояння злу.
50. Прагнення до духовного блаженства в його моральних змістах і формах.
51. Прагнення до святості як головний напрям практичного морального діяння. Види і форми святості.
52. Гуманізм.
53. Гуманізм християнський і секулярний.
54. Гуманізм у сучасному світі.
55. Моральний релятивізм.
56. Неосуд особистості і творення внутрішнього світу.
57. Виявлення морального змісту в людських стосунках.
58. Сімейна етика; взаємини батьків і дітей.
59. Церква як вияв духовно-моральної єдності.
60. Мораль суспільного служіння.
61. Розкриття морального змісту у великих групах.
62. Взаємодія особистості з загальнонаціональною моральною свідомістю.
63. Вияв етичного змісту життя в контексті загальноцерковної моральності.
64. Церква і громадське життя.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Архим. Софроний (Сахаров)*. Старець Силуан. — М., 1994.
2. *Архим. Платон (Игумнов)*. Православно-нравственное богословие. — ТСП, 1996.
3. *Бердяев Н. А.* Философия свободы. Самопознание. — М., 1991.

4. *Бобков К. В., Шевцов Е. В.* Символ и духовный опыт Православия. — М., 1996.
5. *Гусейнов А. А.* Введение в этику. — М., 1985.
6. *Гусейнов А. А., Геррлицц Г.* Краткая история этики. — М., 1987.
7. *Евдокимов П.* Женщина и спасение мира. — М., 1999.
8. *Еп. Варнава (Беляев).* Основы искусства святости. — Н. Новгород, 1996.
9. *Еп. Михаил (Грибановский).* Над Евангелием. — Симферополь, 1998.
10. *Еп. Феофан Затворник.* Начертание христианского нравоучения. — М., 1998.
11. *Иванов В.* Родное и вселенское. — М., 1994.
12. *Иг. Филарет.* Конспект по нравственному богословию. — М., 1990.
13. *Карсавин Л.* Религиозно-философские сочинения. — М., 1992.
14. *Кьеркегор С.* Наслаждение и долг. — К., 1994.
15. *Леви-Стросс Клод.* Структурная антропология. — М., 1983.
16. *Лосев А. Ф.* Дерзание духа. — М., 1988.
17. *Лосский Н. О.* Условия абсолютного добра. — М., 1991.
18. *Лосский Н. О.* Ценность и бытие. — М., 2000.
19. *Митр. Антоний (Блум).* О вере. О молитве. — СПб., 1994.
20. *Митр. Антоний (Блум).* Человек перед Богом. — М., 1995.
21. *Неверович В.* Терапия души. — М., 2001.
22. *Николаева О.* Православие и свобода. — М., 2002.
23. *О вере и нравственности по учению православной Церкви:* Сб. статей. — М., 1991.
24. *Очерки истории русской этической мысли.* — М., 1976.
25. *Пестов Н. Е.* Современная практика православного благочестия. — СПб., 1994.
26. *Преп. Авва Дорофей.* Душеполезные поучения. — М., 1995.
27. *Пригожин И., Стенгерс И.* Порядок из хаоса. — М., 1986.
28. *Прот. Е. Попов.* Нравственное богословие для мирян. — М., 1996.
29. *Прот. Василий Попов.* Православие и свобода. — М., 1998.
30. *Прот. Владислав Свейшиков.* Очерки христианской этики. — М., 2000.
31. *Прот. Гр. Дьяченко.* Духовный мир. — М., 1990.
32. *Пьер Тейяр де Шарден.* Феномен человека. — М., 1965.
33. *Рэйпер В., Смит Л.* Путешествие по миру мысли. — М.: Свет на Востоке, 2000.
34. *Сагарда Н.* Вера и жизнь христианская. — М., 1996.
35. *Свят. Игнатий (Брянчанинов).* Сочинения. — М., 1996.
36. *Свят. Иоанн (Тобольский).* Илиотропион. — М., 1994.
37. *Свящ. А. Ельчанинов.* Записки. — Париж, 1990.
38. *Силуянова И.* Современная медицина и Православие. — М., 1998.

39. *Трубецкой Е. Н.* Избранное. — М., 1997.
40. *Франк С. Л.* Реальность и человек. — М., 1997.
41. *Хамитов Н.* Пределы мужского и женского. — К., 1997.
42. *Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни смерти и бессмертии / Сост. П. С. Гуревич.* — М., 1991.
43. *Честертон Г. К.* Вечный человек. — М., 1991.

Додаток Е

Поради про молитву

Кожна віруюча людина знає, що молитва дуже важлива в житті кожного, хто вірить в Бога, дотримується або, принаймні, намагається виконувати всі ті заповіді, хто хоче спасти свою душу. Але далеко не кожен віруючий знає, як правильно молитися вдома, яких правил треба дотримуватися, і взагалі, як вести себе під час молитви.

Багато хто кажуть, що молитва у Храмі чи в Церкві відрізняється від домашніх молитов, і відмінність ця полягає в тому, що в Храмі Господь нас краще чує, адже Храм — це Його будинок, там відчувається Його присутність.

Звичайно, ми не можемо з цим сперечатися, тим більше, що в самій Біблії написано щось подібне, але так само ми не можемо заперечувати і важливість домашніх молитов, так і деяким людям будинку легше зосередитися на спілкуванні з Господом ніж у Церкві. Але навіть якщо ви молитесь в домашній обстановці, це зовсім не означає, що вам можна розслабитися і прочитати молитовні слова абияк, тут теж є багато правил і нюансів, які необхідно Багато хто з нас, встаючи на молитовне читання, зовсім не замислюються про те, як правильно ставитися. Але якщо ви поговорите з батюшкою, то він роз'яснить вам, що час, який ми приділяємо Богу має сприйматися нами як зустріч з одним або з іншим дорогим нам людиною, якій ми раді, і якому готові відкрити своє серце і душу, не боячись нічого. Багато хто з нас зустрічі з друзями та знайомими сприймають поверхово, і точно так само поверхнево ми молимося, але такі прохання навряд чи дійдуть до небес.

Кожен з нас знає і повинен пам'ятати про те, що Творець завжди чує нас, завжди допомагає і любить, і в християнстві у нас є можливість безпосередньо спілкуватися з Господом, ми відчуваємо Його присутність, чого немає в буддизмі, наприклад. Там люди медитують і занурюються в якесь байдуже свержбытие, в якому він як би розчиняється, але не відчуває, не відчуває присутність того, кому він присвячує весь свій обряд.

Якщо ви ставите питанням, як саме потрібно молитися вдома, то повинні пам'ятати про те, що розмова з Творцем не повинна бути для нас чимось буденним, вона повинна бути не фоном, а самим головним, що є в нашому житті.

Багато хто задається питанням, для чого молитися і просити у Спасителя що-небудь, адже Він і так знає, що потрібно кожній людині? Так, безумовно, Він краще за нас знає, що нам потрібно, але молитовні слова ми повинні сприймати як спосіб щось випросити у Христа, як ми вже вище сказали, коли ми молимося, ми зустрічаємося з Христом, наша душа і серце зустрічаються з Ним.

Так, звичайно, ми можемо щось просити допомоги у своїх повсякденних справах, але головне зовсім не це. Ми повинні молитися для того, щоб на деякий час відчути присутність Творця нашого життя, побути з Ним наодинці. Але потрібно сказати, що присутність Христа далеко не завжди відчувається. Іноді ми відчуваємо, що стоїть якась стіна, а наші слова просто порожній звук, який не доходить до небес. Якщо ви це відчували, а це, за твердженням священників, відчуває кожна людина, то ви, напевно, задавалися питанням, чому ж так відбувається? Адже ви начебто знаєте всі правила, як правильно молитися вдома, а відчуття єднання з Христом немає. І тут, звичайно, приходиться на розум, що Сам Творець не хоче чути нас з-за наших гріхів. Але насправді, це не так.

Пам'ятаєте, ми розповідали про зустрічі з близьким другом або просто знайомим? І якщо ми згадаємо як ми спілкуємося, то зрозуміємо, що далеко не завжди нисходимо до рівня людини, ми ставимо якісь стіни, які розділяють нас. Точно також ми воздвигаємо стіни і в спілкуванні з Отцем Небесним своїми чисельними гріхами. Ми закриваємося від Нього, коли Він завжди нас чує і завжди перебувати поруч з нами. Є ще один вид молитви у вигляді діалогу. В ній ми можемо не тільки звертатися до Ісуса, але і чути його відповідь. І тут найголовніше не тільки висловити все, що у вас на душі, але і максимально відкрити своє серце, щоб почути Його відповідь нам. Звичайно не потрібно чекати, що відповідь прийде

негайно, він може прийти і через годину і через два, а то й через кілька днів, важливо пам'ятати і не сумніватися в тому, що відповідь обов'язково буде, можливо у вигляді допомоги, про яку ви просили.

Часто ми, не знаючи, як потрібно правильно молитися вдома, приступаємо до цього дійства зі своїми уявленнями про образі Божому, а це велика помилка, так як наші фантазії не дають нам побачити Істинного Бога, яким Він перед нами може відкритися. Ні в якому разі не створюйте в своєму створенні, якийсь образ, ідола, якого ви надалі будете дякувати і просити про допомогу. Це штучно створений образ вважається мертвим, і він заважає нам побачити Істинного Бога, він ставати бар'єром між нами. Тому, коли будете приступати до молитви, викиньте з голови всі образи, звільніть свою свідомість і пам'ятайте, що ми тільки знаємо образ Христа, який прийшов на землю в образі людини, але ні як не Його Батька.

Іноді, а може бути навіть досить часто, ми не чуємо відповідь, який чекаємо згори, і думаємо, що там про нас забули, але це не так. Відповідь є завжди, інша справа налаштовані ми відповідним чином, щоб почути його.

Якщо ви не чуєте відповіді, то постарайтеся налаштувати себе, як своєрідний музичний інструмент, який правильно передає всі ноти. Налаштуйте струни своєї душі, і тоді відповідь до вас обов'язково прийде.

Ви, напевно, чули, що в Церкві існують певні правила, за якими рекомендують молитися. Але багато священиків вважають, що у кожного з нас повинні бути свої індивідуальні правила читання молитвослова. Деякі люди, якщо їм дозволяє час, можуть присвячувати цьому від 20 хвилин до години, але і то, тільки в тому випадку, якщо всі тексти ви читаєте не на автоматі, а усвідомлено, вчитуючись і вникаючи в кожен рядок. Якщо ж ви так не можете, і ваші думки постійно відволікаються, то можете читати короткий текст п'ять хвилин. Адже головне не те, скільки ви присвячуєте цього часу, а те, як ви це робите, з яким настроєм.

Особливо короткі тексти рекомендується читати тим, хто тільки почав воцерковлятися, таким людям важко ще довго утримувати свою увагу на одних і тих же текстах, тому коротенької молитви, але від душі і з розумінням, досить.

У сучасному світі ми завжди кудись поспішаємо, і буває дуже важко виділити годину або навіть півгодини на прочитання канонів, акафістів і т. д., але це й не треба робити. Головне, що ви самі для себе повинні вирішити скільки часу ви можете приділити цьому, вибрати для себе відповідні молитви і зосередитися на Бозі. Ви можете щовечора читати різні тексти, можете якийсь один, але читати їх потрібно вдумливо, можна прочитати одну сходинок і трохи подумати над нею, потім другу і т. д.

Є в спілкуванні з Богом така небезпека, як звикання. Тобто ми звикаємо до одного і того ж тексту і вже наш мозок не сприймає його, і це дуже погано. Але щоб такого не відбувалося, ви щодня можете читати абсолютно різні канони і т. д. Наприклад, в один вечір можете просто помолитися своїми словами, в інший день прочитати «Отче Наш», у третій день прочитати який-небудь канон.

Ви повинні вчитися правильно і усвідомлено молитися вдома, а для цього потрібно виконати над собою роботу, не можна просто вимовляти якісь звуки, коли ви стоїте перед іконою.

Також потрібно стежити за тим, що передує і що слід молитві. Якщо ви роздратовані або відчуваєте інші сильні емоції, то в такому стані приступати до цього дійства не можна. Потрібно внутрішньо підготувати себе, заспокоїться і налаштувати струни своєї душі, розмова з Творцем. Також і після цього не потрібно відразу починати робити якісь свої щоденні справи, посидьте в тиші, дайте собі час, щоб почути відповідь Творця, щоб у вас щось здригнулося.

Пам'ятайте, будь-яка розмова з Всевишнім повинен давати плоди, завдяки їм ми повинні мінятися в кращу сторону, жити по-іншому, якщо ж цього не відбувається, значить, ми щось робимо неправильно. У Церкві є правило, за яким молилися повинні або стояти на

ногах і відважувати поясні і земні поклони, або стояти на колінах в позі пророка Іллі, і ніяк інакше. І ось це правило багатьох відлякує, деякі люди в церкву не ходять з-за того, що не можуть стояти, деякі і вдома не вимовляють молитовних текстів із-за неможливості стояти на колінах або на ногах. Звичайно, важливо, щоб тіло взяло участь у священнодійнні, це багато нам дає, ми вникаємо в те, що відбувається. Але якщо ви з якихось причин не можете стояти, то моліться сидячи або навіть лежачи — це не забороняється, ви ж пам'ятаєте, що головне цей момент серцем і душею бути з Богом. Один подвижник з цього приводу говорив: «Краще молитися сидячи, ніж стоячи думати про ноги», тому робіть так, як ви можете. Якщо ви звичайно можете стояти на ногах і на колінах, то не потрібно нехтувати, так як від участі тіла у богослужінні та в молитві, залежить її інтенсивність, тіло повинно працювати.

Додаток підготовлений автором на основі опрацювання джерела

Франц ШПІРАГО (1997). Католицький народний катехизм Видавництво Отців Василіян "Місіонер". С461-464.

Додаток Ж

Тест шкали цінностей³

Цінності — це основні переконання в тому, що є правильним, добрим або бажаним. Цей тест визначить, які цінності ви вважаєте важливими для гарного, бажаного, етичного та гідного життя. Результати можуть допомогти вам зробити вибір щодо вашої кар'єри.

Цей тест базується на дослідженні Дослідницької ради з гуманітарних наук. Він вимірює ваші значення за 22 параметрами.

Розподіл за рівнями: кожному з параметрів відповідає 5 запитань, кожне з яких оцінюється в 1 бал, низький рівень – 1 бал, достатній рівень – 2 бали, середній рівень - 3 бали, високий рівень 4-5 балів.

Які ваші цінності? Для кожного з наведених нижче запитань укажіть свій рівень згоди нижче.

У моїй роботі для мене (зараз чи в майбутньому) буде важливо...

- 1 Мати відчуття економічної безпеки.
- 2 Приймати рішення, яких слідують інші.
- 3 Досягати високих стандартів у своїй роботі.
- 4 Працювати так, щоб світ ставав кращим.
- 5 Працювати в групі, а не наодинці.
- 6 Займатися тим, що вимагає фізичної підготовки.
- 7 Турбуватися про красиві речі.
- 8 Знати, що я на шляху до світу.
- 9 Робота в привабливому середовищі.
- 10 Поводитися з силовими машинами.
- 11 Створюю щось нове в своїй роботі.
- 12 Працювати, як хочу і коли хочу.
- 13 Залучатися до роботи, метою якої є допомога людям.
- 14 Бути захищеним від негоди, поки я працюю.
- 15 Бути з моїми людьми.
- 16 Подорож як частина моєї роботи.
- 17 Відчуваю себе прийнятим членами моєї власної культурної групи.
- 18 Відчуваю, що в роботі, яку я виконую, є певний ризик або небезпека.
- 19 Зробити життя красивішим.
- 20 Якнайкраще використовувати мої сильні сторони.
- 21 Бути фізично активним у своїй роботі.
- 22 Казати іншим, що робити.
- 23 Мати гарне житло.
- 24 Жити по-своєму.
- 25 Знати, що випадкові невдачі насправді не вплинуть на мою кар'єру.
- 26 Братися за небезпечні завдання, якщо вони мені цікаві.

³ idrlabs.com/values-/test.php

- 27 Впоратися з ризиками, з якими інші не змогли.
- 28 Мати хороші умови для відпочинку на роботі.
- 29 Жити там, де приймають людей моєї релігії та культурної групи.
- 30 Відчувати хвилювання небезпеки.
- 31 Жити згідно з моїми релігійними принципами.
- 32 Спілкуватися з різними типами людей.
- 33 Жити за моїми власними ідеями.
- 34 Добре оплачувати роботу, яку я виконую.
- 35 Допомогати іншим, навіть якщо це означає відмову від деяких власних зручностей.
- 36 Займатися справами з людьми, які мені подобаються.
- 37 Вміти думати про просування та просування по службі.
- 38 Робота в будівлі, в якій підтримується комфортна температура.
- 39 Нехай інші люди знають, що я головний.
- 40 Виконувати багато фізичних вправ.
- 41 Бути лідером на роботі.
- 42 Мати достатньо робочого простору та світла для роботи.
- 43 Нехай кожен день буде якимось іншим.
- 44 Зможу зробити моє оточення красивішим.
- 45 Можу відвідувати різні місця в рамках своєї роботи.
- 46 Бути тим, хто керує справами на роботі.
- 47 Стати тією людиною, якою я хочу бути.
- 48 Отримати визнання за мої досягнення та успіхи.
- 49 Знаходити в своїй роботі особисте задоволення.
- 50 Займатися спортом та іншими фізичними навантаженнями.
- 51 Знати, що я можу впоратися з фінансами, навіть у важкі часи.
- 52 Придумати нові речі, щоб зробити.
- 53 Знайти задоволення від краси моєї роботи.
- 54 Нехай люди визнають мою роботу.
- 55 Розвиватись як особистість.
- 56 Спілкуватися з іншими людьми, поки я працюю.
- 57 Мати можливість випробувати нові ідеї на роботі.
- 58 Використовувати мої навички та знання в повній мірі.
- 59 Захоплюватись моїми знаннями та вміннями.
- 60 Вміти будувати плани або приймати рішення, які передбачають певний ризик.

- 61 Бути мені самим начальником.
- 62 Розвивати власний спосіб життя.
- 63 Бути з друзями.
- 64 Поважати мою фізичну силу.
- 65 Бути здатним зробити внесок у вдосконалення людства глибоко екзистенціальним способом.
- 66 Мати результати, які покажуть, що я зробив добре.
- 67 Мати хороший дохід.
- 68 Робити речі разом з іншими людьми.

- 69 Знати, що я завжди можу заробити на життя.
- 70 Важко працювати фізично.
- 71 Мене шанують і поважають за мою роботу.
- 72 Спілкуватися з іншими людьми, які мені подобаються.
- 73 Бути фізично здоровим.
- 74 Мати роботу, де я зможу легко знайти друзів.
- 75 Часто змінювати робочу діяльність.
- 76 Відчувати, що членів моєї культурної групи приймають на роботі.
- 77 Бути в оточенні красою.
- 78 Робота там, де люди з моїм культурним походженням мають хороші можливості роботи.
- 79 Допомогати людям із проблемами.
- 80 Мати відчуття, що ти зробив справді добре.
- 81 Діяти самостійно.
- 82 Розвивати те, що я можу робити добре з точки зору моїх здібностей.
- 83 Бути вільним, виконувати роботу по-своєму.
- 84 Зробити щось відмінне від усього, що було зроблено раніше.
- 85 Просуватися в моїй роботі.
- 86 Допомогти зцілити світ від численних конфліктів.
- 87 Знати, що мої старання будуть помічені.
- 88 Мати багато грошей.
- 89 Просуватися в моїй кар'єрі.
- 90 Встановити мій робочий час.
- 91 Мати високий рівень життя.
- 92 Робити багато різних справ протягом дня.
- 93 Підходити, залишаючись вірним своїм культурним цінностям.
- 94 На мене покладаються, коли необхідна фізична сила.
- 95 Зуміти отримати підвищення.
- 96 Виконувати роботу, яка використовує те, що я роблю добре.
- 97 Відкривати, розробляти або проектувати нові речі.
- 98 Мене сприймають як особливу людину.
- 99 Робити те, що я знаю, що я можу робити добре.
- 100 Подальше розуміння і вища свідомість серед людей цього світу.
- 101 Бути людиною, яка допомагає іншим, хто потребує допомоги.
- 102 Спілкуватися з іншими людьми.
- 103 Знати, що я маю безпечне майбутнє.
- 104 Робити свою роботу у своєму власному темпі.
- 105 Досвід особистісного зростання через те, що я роблю.
- 106 Мати ідеї щодо того, що робити зі своїм життям.
- 107 Використовувати мої таланти на службі вищій свідомості або Вищій Істоті.
- 108 Спостерігати за результатом моїх зусиль.
- 109 Самостійно приймати рішення на роботі.
- 110 Використовувати мою фізичну силу.

Додаток 3

Фрагмент вибіркового спецкурсу

Релігія – це Боже світло для нашого розуму. Релігія – це Боже світло, бо те, чого нас вчить, є вищим понад будь-яке дочасне знання. А знання релігії походить з неба і сам Бог нам його дає. Отже, релігія – це світло для нашого розуму, бо завдяки їй пізнаємо мету нашого життя і дорогу, яка веде до цієї мети. Релігійна людина подібна до подорожнього, що серед темряви бачить світло. Хто живе без релігії, той блукає в темноті. Релігія подібна до підйоми. З її допомогою навіть дитина може підносити найбільшу вагу. Релігія дає немічній людині силу для надлюдських справ.

Отже, той, хто у свого ближнього відбирає релігію, уподібнюється звичайному злочинцеві, бо штовхає ближнього в розпуку і веде до самогубства, тим самим вбиваючи його душу. Той, хто відбирає ближньому релігію, чинить далеко гірше, ніж той, хто подорожньому серед темряви забирає світло. Без світла людина може зазнати біди, може навіть життя втратити. Але людина без релігії тратить набагато більше, ніж дочасне життя.

Таким чином, релігія надає освітньому процесу характеру системності і систематичності: до неї такої системності могли досягати лише поодинокі індивіди, а після доби панування релігії науковці посилаються на феномен «невидимої релігії», яка керує поведінкою людей, навіть незалежно від їхнього бажання – коли «богом» чи «релігією» для людини стають наука, професія, мистецтво, політика тощо. Саме тому, що в інституційній, а можливо певною мірою вже і в генетичній пам'яті людства, наявний відбиток релігійної дисциплінованості зберігається значною мірою самоконтроль і визнання легітимності зовнішнього контролю в освіті.

Ніхто не може бути непомильним, адже не береться до уваги авторитет Бога, який приймає на себе усі помилки вчителів і правителів. А якщо немає

непомильних людей, тоді настає ситуація вихідної демократії, і не лише у політиці, але й у всіх сферах життя, у тому числі і в освіті.

Завдання виховання свободи було поставлене ще в раю (посилання). У цьому був сенс заповіді Божої про невкушення плодів від дерева пізнання добра і зла. Адам і Єва не впоралися зі свободою. Заповідь Бога Адаму була саме випробуванням волі, і ухилитися від зла Адам міг тільки в порядку боротьби. З цього погляду можна сказати, що свобода дана нам одночасно і як шлях, і як завдання, оскільки для її засвоєння необхідне перебування в Богові. Для людей свобода – тягар і важкість. Значно легше, хоч як це парадоксально, людям дається психологія слухняності. У подоланні ж влади пристрастей людини зміцнюється Божественна благодать, дарована нам для нового життя у Христі. Надія християнства, спрямована в майбутнє, виникає з факту Воскресіння Христа, Його перемоги над смертю і злом (посилання).

Відновлення повноти є викорінення гріховності, що виявляється у гріху та пристрастях. Неповноцінність є небуття, є нестача повноти, є розрив цілісності, а неповноцінність, як правило, у кожного своя.

Комп'ютер не є єдиним засобом створення віртуального світу з його особливою естетикою. Досить популярний шлях поринання у віртуальність, зокрема серед студентства, – наркотики. І комп'ютерна, і наркотична віртуальність, істотно послаблюють зв'язки людини з довкіллям, дезорієнтуючи у дійсному, об'єктивному світі. Це біда для студентів і педагогів, загроза власне ідеї освіти як переданню знань від старших поколінь до молоді, наступності досвіду й національних традицій.

Як і раніше, по один бік «барикад» стоїть викладач, який наділяє знаннями, накопиченими людством, а по інший бік – студент, у якого ці знання ще відсутні, а часто й не цікавлять. Як і раніше, в цій схемі викладач як особистість самостійної цінності не має, а студент теж не має цінності без знань. Виникає ситуація повної безвідповідальності. Викладач не відповідальний перед знанням, яке він «несе» (а відповідальний лише за якість

його засвоєння). Студент теж безвідповідальний, бо не знає, навіщо йому ці знання, а від викладача чує лише загальні фрази на зразок: треба бути освіченою, культурною людиною.

Кинувши нині виховний процес на самоплив, ми явно програємо перед стихією масової свідомості споживацького суспільства, що відмовилося фактично від моральних принципів на догоду матеріальному достатку за будь-яку ціну. Наша молодь, втрачаючи індивідуальність, поповнює натовп, що вимагає «хліба і видовищ».

Педагогам сьогодні відмовлено в активній позиції, бо студент проголошений виключно суб'єктом власного розвитку. Завдання ж викладача, полягає нібито лише в тому, щоб створювати умови для вільного, самостійного розвитку студента й бути в ролі консультанта або посередника між студентом і комп'ютером (підручником). Педагог поступово перетворюється на працівника сфери обслуговування. З'явився навіть новий термін – «освітні послуги».

Аналіз життєдіяльності сучасного суспільства переконує нас у неможливості використання ідей комуністичного виховання, що спиралось на віру в комуністичне майбутнє, визнання гегемонії і диктатури пролетаріату, положення про особливу роль фізичної продуктивної праці, на розуміння релігії як «опіуму для народу».

Багато людей перебувають переважно на цьому рівні самосвідомості, яке витягується ними за допомогою перебування у перехідних фазах, досяганих з допомогою процедур життєдіяльності, і має як нормальну, так і наркотичну природу (наркотичні речовини – один із засобів досягнення нульових станів – про «зміненіх станів свідомості»). Однак наркотичні процедури, на відміну від «нормальної» життєдіяльності, загрожують летальним виснаженням психофізіологічних ресурсів людського організму, бо тривале використання практик наркотичного трансу в кінцевому підсумку призводить до смерті залежної людини, яка, таким чином, набуває свободи і самосвідомості,

знищуючи саму себе.

Представники ж «темних сил» знищують інших, створюючи зони хаосу у зовнішньому середовищі (зокрема і серед наркозалежних осіб) і здобуваючи собі у вигляді цього свободу і самосвідомість. Для того, щоб постійно мати наявності ресурс хаосу, «темні» навчилися відновлювати хаос, постійно «оживляючи» істоти, що піддаються хаотизації, які, як бачимо, виступає «дійними коровами» (донорами) для «темних» (вампірів). Процес «пожвавлення» здійснюється за допомогою енергії, що видобувається з руйнування інших істот, що стоять на нижчих щаблях соціокосмоприродної ієрархії.

Звідси походить ієрархічна структура світу «темних сил» (найповніше такий світ представлений у теософській та масонських доктринах), на чолі яких стоїть Архітектор Всесвіту (Люцифер, верховний деміург). Такий устрій світу у своїй основі має «пекло» – середовище, в якому генеруються величезні масиви енергії для відновлення істот – «дійних корів», що знаходяться на більш високих, ніж в'язні «пекла», соціокосмоприродних рівнях.

Процес «оживлення» може здійснюватися і світлими силами за рахунок створення ними енергії на основі механізму Бога-Сина завдяки з'єднанню протилежностей (в акті дипластії, творчості, в якому створюється щось принципово нове), що створює вакуумно-фотонну реальність (ефір древніх) – засіб творення Богом-Батьком світу у вигляді розщеплення цієї вакуумно-фотонної реальності. Як бачимо, світлий сценарій пожвавлення (відновлення хаосу), на відміну від розглянутої вище вампіричної моделі «пожвавлення», незмінно вимагає залучення двох інших іпостасей Трійці, що й становить

І генерація ця здійснюється представниками світлих сил «з-себе», і одночасно як соборний акт, відповідаючи принципам любові та жертвності: «Якщо двоє чи троє зберуться в Моє ім'я, я серед них» (Мф. 18:20), що реалізує парадоксальний нададитивний принцип цілого, як системний ефект цілого, коли ціле більше суми його частин.

Євангельська людина є громадянином Царства Божого, у якому відсутній закон як зовнішній примус, а діє лише закон любові та Божественна благодать, однак, поряд з цим, до пришествя цього Царства людина живе у спотвореному гріхом світі, де зазнає постійної загрози для свого існування та виконує обов'язки громадянина земної держави з її законами та правом. Закон та держава є реаліями цього світу. Постає питання про доцільність їх існування у світлі появи нової євангельської людини.

Отже, закон встановлюється не для праведників, а для грішників. Володарювання закону та держави необхідні внаслідок гріха. Про це свідчить той факт, що ніде в Новому Завіті ми не зустрічаємо закликів проти держави та влади, навпаки, Ісус визнавав державну владу та закони, не повставав проти неї, та вчив підкорятися їй. Єдине, від чого Євангеліє застерігає людину у цьому питанні, – небезпека ототожнення божественної влади та державної: «Моє царство не із світу цього» (Ів.18,36). Бог та кесар – володарі двох різних областей. Влада кесаря обмежується кордонами його держави, влада Бога є необмеженою, як і безмежним є цей світ.

Але, з іншого боку, у Новому Завіті підкреслюється необхідність існування закону і як чинника зовнішнього примусу, адже не всі люди стають на шлях спасіння, а продовжують грішити та творити зло. Таким чином, навіть у Новому Завіті підкреслюється необхідність закону, який факторами зовнішнього примусу та покарання стримує людське зло. Закон встановлюється не для праведників, а для грішників, а отже є необхідним, доки існує зло та гріх.

Педагог, який застосовує метод покарання, діє ніби від імені та в інтересах душі особи, яка сама по собі не має достатньо сил звільнитися від тягара пристрастних нахилів. Покарання допомагає подолати ці нахили, утримує від гріха. Покарання хіба що «приводить у себе», викликає каяття про вчинене. Покарання від земного вихователя запобігає покаранню від Вихователя Небесного. Це гіркі, але необхідні ліки.

І учні прагнуть заслужити за час навчання в школі хороший відгук, тим більше, що більшість підприємців у низці розвинених країн зробили їх обов'язковою умовою для працевлаштування.

Сьогодні успіхи науки і падіння духовності добре уживаються, і стає страшно, коли знання падають у незміцнілу чи злу душу, коли цікавість не охороняється моральними рамками та законами.

Святі отці кажуть, що свавілля – це єдине, що справді належить нам, а решта – дари від Господа Бога. Тому і зречення від свавілля цінніше багатьох інших добрих справ. Весь лад християнської Церкви будується на строгому послуху. Ап. Павло писав з цього приводу: «Скоріться один одному в Божому страху» (Еф. 5,21). За відсутності послуху виникає свавілля, самочинність, самовпевненість — найнебезпечніші вади.

Додаток підготовлений автором на основі опрацювання джерела

Франц ШПІРАГО (1997). Католицький народний катехизм Видавництво Отців Василіян "Місіонер". С.68-75.

Додаток К

Додаток К-1

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, 82100; тел. (0324) 41-04-74, факс (03244) 3-38-77
 e-mail: dspu@dspu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125438

Від 22 05 2023 № 718

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження Тушніцького Назара Ігоровича
 на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
 на тему «Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як
 засіб гуманізації професійної підготовки (кінець ХХ - початок ХХІ ст.)»

Формування ціннісних пріоритетів сучасної молоді людини залежить від багатьох чинників. Вирішальну роль у цьому процесі відіграють заклади освіти як основні осередки соціалізації молоді, де формуються загальнолюдські та національні цінності та ідеали, які сприяють формуванню гармонійної особистості. Формування системи цінностей будь-якого фахівця, а юриста особливо, передбачає глибоке усвідомлення та осмислення таких понять як моральна культура, духовна культура, система цінностей, ціннісні орієнтації тощо. Своєю чергою, ґрунтовна система професійних цінностей юриста виступає гарантом формування професійних навичок належного рівня. Юрист як особистість має, безумовно, виражену індивідуальність як за загальнолюдськими, так і професійними якостями. Серед освітньо-виховних проблем розвитку особистості майбутнього юриста в сучасних умовах особливо актуальним є вивчення факторів розвитку ціннісних орієнтацій студентської молоді, які поряд із загальними та фаховими компетентностями, сформованими знаннями і вміннями відносяться до базових категорій вищої освіти.

Цікавим і актуальним в контексті даної проблеми є дослідження Тушніцького Назара Ігоровича на тему: "Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець ХХ - початок ХХІ ст.)" що було апробовано у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка у період 2021/2022 навчального року. Здійснений автором аргументований аналіз підходів до формування християнських цінностей майбутніх юристів впродовж кінця ХХ – початку ХХІ століття дав можливість авторові обґрунтувати систему формування християнських цінностей майбутніх юристів у контексті сучасної педагогіки в освітній процес. Автор дослідження виокремив практичні підходи щодо формування християнських цінностей у майбутніх юристів. Запропоновані автором підходи були використані під час змістового наповнення вибіркових дисциплін гуманітарного спрямування. Інноваційність, ефективність і аргументованість розроблених Тушніцьким Н.І. рекомендацій щодо формування християнських цінностей підтверджено викладачами Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Положення, матеріали, результати та висновки дослідження обговорені на засіданні кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти і рекомендовані до використання під час формування дидактичних матеріалів та засобів навчання.

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження Тушніцького Назара Ігоровича на тему "Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець XX - початок XXI ст.)" розглянута й затверджена на засіданні кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 5 від 09 травня 2023 р.).

Завідувач кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти,
доктор педагогічних наук, професор

Тетяна ПАНТЮК

Ректор Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка,
доктор філософських наук, професор

Валентина БОДАК

Додаток К-2

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКАвул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, 25006, тел. (0522) 32-08-89, факс (0522) 24-85-44
E-mail: mails@cuspu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125415

29 травня 2023 р. № 43-Н

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Тушніцького Назара Ігоровича:

«Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб
гуманізації професійної підготовки (кінець ХХ - початок ХХІ ст.)»на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

На сучасному етапі розвитку демократії, свободи слова і свободи совісті проблема формування цінностей і моральних принципів молоді стала відходити на другий план, адже вважається, що молоді люди, які приходять у заклад вищої освіти мають сформований світогляд, сповідають правильні цінності. Проте, спостерігається й відсутність моральних цінностей, демонстрування соціальної нестабільності, політичної дезорієнтації, пасивної громадянської позиції. Тому особливої актуальності набуває проблема формування цінностей у молодих людей, що вступають до вишів та виявлення чинників, що суттєво впливають на їхнє ставлення до матеріального та духовного світу. Домінуюча роль у формуванні цінностей молодого покоління належить закладам вищої освіти.

Актуальним у контексті даної проблеми є дисертаційне дослідження Тушніцького Назара Ігоровича на тему: «Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)», результати якого апробувалися на факультеті історії, бізнес-освіти та права Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка впродовж 2021/2022 н. р.

Проведений автором аналіз особливостей формування християнських цінностей майбутніх юристів у період кінця ХХ – початку ХХІ століття дав можливість виокремити та впровадити елементи системи формування християнських цінностей в освітній процес підготовки бакалаврів за спеціальністю «Право» та схарактеризувати особливості гуманізації професійної підготовки майбутніх фахівців на основі християнських цінностей. Проаналізовані автором практичні підходи та виокремлені особливості формування християнських цінностей, як основи моральності і гуманності, дали можливість визначити напрями формування християнських цінностей майбутніх юристів засобами гуманізації професійної підготовки, серед яких: воцерковлення, посилення поза аудиторної виховної роботи в академічній групі, христоцентричність.

Виокремлені автором підходи щодо гуманізації професійної підготовки майбутніх юристів та формування в них християнських цінностей були використані викладачами кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. Діяльнісний компонент освітнього процесу було зrealізовано в процесі групової та індивідуальної виховної роботи та враховано під час формування вибіркової частини навчального плану підготовки бакалаврів за спеціальністю «Право».

Використання викладачами кафедри розроблених Н. І. Тушніцьким рекомендацій щодо формування християнських цінностей підтвердило їхню інноваційність і результативність. Матеріали, основні положення та висновки дослідження, а також комплекс методичного забезпечення з формування християнських цінностей студентів спеціальності «Право» отримали позитивну оцінку педагогічного колективу.

Проректор з наукової роботи

Лілія КЛОЧЕК

Додаток К-3

0001734

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-27-58, факс: (380-32) 258-26-80
 ел. пошта: coffice@lpnu.ua, інтернет: www.lpnu.edu.ua

31.05.2023 № 67-01-1280

на № _____

Д О В І Д К А

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Тушницького Назара Ігоровича:

«Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець XX - початок XXI ст.)»
 на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Сучасне суспільство характеризується полярною ситуацією стосовно сформованих і демонстрованих молодими людьми цінностей. З одного боку ми бачимо високоморальну частину молодих людей, а з іншого – спостерігаємо кризу моральності і правосвідомості, соціальну нестабільність і політичну дезорієнтацію. Тому особливої актуальності набуває вивчення проблеми ціннісного самовизначення сучасної молоді, оскільки ціннісні орієнтації, відіграють важливу роль у структурі особистості, виявляючи спосіб ставлення людини до низки аспектів матеріального і духовного світу. Важлива роль у формуванні цінностей належить саме закладам вищої освіти.

Актуальним в контексті даної проблеми є дослідження Тушницького Назара Ігоровича на тему «Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець XX - початок XXI ст.)», що було апробовано в Національному університеті «Львівська політехніка» у період 2021/2022 н.р. Проведений автором ґрунтовний аналіз особливостей формування християнських цінностей майбутніх юристів впродовж кінця XX – початку XXI століття як педагогічного явища дав можливість впровадити систему формування християнських цінностей у контексті сучасної педагогіки в освітній процес підготовки бакалаврів за спеціальністю «Професійна освіта/Право» та спрогнозувати особливості впровадження засад гуманізації професійної підготовки у контексті християнських цінностей майбутніх фахівців. Розроблені і проаналізовані автором практичні підходи та виокремлені особливості формування християнських цінностей, як основи моральності і гуманності, дали можливість виділити основні напрями формування теорії та практики формування християнських цінностей майбутніх юристів засобами гуманізації професійної підготовки, серед яких: христосцентричність, цілеспрямований розвиток особистості, побудова системи виховання з урахуванням принципу відповідності, посилення виховної роботи в академічній групі у позааудиторний час. Запропоновані автором підходи щодо використання досвіду гуманізації професійної підготовки використані на кафедрі педагогіки та інноваційної освіти під час організування групової та індивідуальної виховної роботи, реалізації діяльнісного компонента педагогічного процесу під час викладання дисципліни «Вступ до спеціальності. Основи

загальної педагогіки», формування вибіркової частини навчального плану підготовки бакалаврів за спеціальністю «Професійна освіта/Право». Під час застосування розроблених Тушніцьким Н. І. рекомендацій щодо формування християнських цінностей викладачами кафедри підтверджено їх інноваційність і результативність. Результати, матеріали, положення та висновки дослідження, а також комплекс методичного забезпечення для формування християнських цінностей студентів спеціальності «Професійна освіта/Право» отримали позитивну оцінку педагогів.

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження Тушніцького Назара Ігоровича на тему «Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець XX - початок XXI ст.)» розглянута й затверджена на засіданні кафедри педагогіки та інноваційної освіти (протокол № 10 від 26.04.2023 р.) Інституту права, психології та інноваційної освіти.

Проректор

Олег ДАВИДЧАК

Додаток К-4

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридична адреса: вулиця Стрітенська, 23, місто Херсон, Херсонська область, 73006
Фактична адреса: Проспект Університетський 5/2, місто Кропивницький, Кіровоградська область, 25031,
тел. +38 050 54 69 077, E-mail: office@ksaeu.kherson.ua
Код ЄДРПОУ 00493020 UA188201720343181004200000213 в Держказначейській службі України

29.05.2023 № 390/02-22/01

На № _____ від _____

Д О В І Д К А

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Тушницького Назара Ігоровича

«Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як
засіб гуманізації професійної підготовки (кінець ХХ - початок ХХІ ст.)»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

У сучасному українському суспільстві гуманістичні цінності фахівця будь якої професії є важливими і базуються на сімейних та релігійних цінностях. В Україні домінуючими в цій царині є християнські цінності. В основі формування системи цінностей юриста як представника правосуддя має бути глибоке усвідомлення та осмислення таких понять як дотримання системи моральних цінностей, моральна та духовна культура, що одночасно виступає запорукою формування професійних навичок відповідного рівня, адже фахівець-юрист як особистість повинен мати яскраво виражену індивідуальність як за загальнолюдськими, так і за професійними якостями. Наразі проблема розвитку особистості майбутнього юриста полягає у вивченні факторів розвитку ціннісних орієнтацій студентської молоді, які поряд із загальними та фаховими компетентностями, сформованими знаннями і вміннями відносяться до базових категорій вищої освіти.

Цікавим і актуальним у контексті даної проблеми є дослідження Тушницького Назара Ігоровича на тему: «Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець ХХ - початок ХХІ ст.)» що було апробовано у Херсонському державному аграрно-економічному університеті у період 2021/2022 навчального року. Проведений автором аналіз підходів до формування християнських цінностей майбутніх юристів впродовж кінця ХХ – початку ХХІ століття надав можливість авторові пояснити систему формування християнських цінностей майбутніх юристів у контексті сучасної педагогіки.

Автор дослідження запропонував практичні підходи щодо формування християнських цінностей у майбутніх юристів, які впроваджені в організацію освітнього процесу Херсонського державного аграрно-економічного університету. Викладачі відзначили, що виокремленні підходи і засоби є цікавими, ефективними та результативними у формуванні і побудові системи виховання, розвитку та навчання майбутніх фахівців юридичного спрямування, які були використані під час викладання окремих дисциплін соціально-гуманітарного блоку.

Результати та висновки дослідження, а також отримані результати аналізу історичного досвіду формування християнських цінностей рекомендовані до використання під час формування освітніх програм, вибіркової частини навчального плану підготовки юристів для гуманізації процесу підготовки на основі християнських цінностей.

В.о. ректора
Херсонського державного
аграрно-економічного університету
доктор економічних наук, професор

Вікторія ГРАНОВСЬКА

Додаток К-5

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

79032, м. Львів, вул. Пасічна, 87, ЄДРПОУ 03363128 тел. /факс. (032) 251-35-30; 251-05-05
e-mail – ldtekpr@ukr.net
https://ltek.in.ua/

22. 05, 2023 р. № 148

Д О В І Д К А

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

ТУШНІЦЬКОГО Назара Ігоровича:

«Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець ХХ - початок ХХІ ст.)» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

На сучасному етапі підвищеного інтересу суспільства до реформування судової системи особливі вимоги ставляться не тільки до професіоналізму юристів, а й до сформованих і демонстрованих ними моральних цінностей. У нашому суспільстві моральні цінності фахівця будь якої професії є важливими і базуються на сімейних та релігійних цінностях, а в Україні домінуючими в цій царині є християнські цінності. В основі формування системи цінностей юриста є глибоке усвідомлення та осмислення таких понять як дотримання системи цінностей, моральна і духовна культура тощо. Разом з тим, ґрунтовна система професійних цінностей юриста виступає запорукою формування професійних навичок відповідного рівня, адже спеціаліст-юрист як особистість повинен мати яскраво виражену індивідуальність як за загальнолюдськими, так і за професійними якостями. Саме проблема розвитку особистості майбутнього юриста в сучасних умовах полягає у вивченні факторів розвитку ціннісних орієнтацій студентської молоді, які поряд із загальними та фаховими компетентностями, сформованими знаннями і вміннями відносяться до базових категорій вищої освіти.

Цікавим і актуальним в контексті даної проблеми є дослідження Тушніцького Назара Ігоровича на тему: «Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець ХХ - початок ХХІ ст.)» що було апробовано ВСП «Техніко-економічний фаховий коледж Національного університету «Львівська політехніка» у період 2021/2022 навчального року. Проведений автором аналіз підходів до формування християнських цінностей майбутніх юристів впродовж кінця ХХ – початку ХХІ століття дав можливість авторові пояснити систему формування християнських цінностей майбутніх юристів у контексті сучасної педагогіки. Автор дослідження запропонував практичні підходи щодо формування християнських цінностей у майбутніх юристів, які впроваджені в організування освітнього процесу у ВСП «Техніко-економічний фаховий коледж Національного університету «Львівська політехніка». Викладачі відзначили, що

виокремлені підходи і засоби є цікавими, ефективними і результативними у формуванні та побудові системи виховання розвитку та навчання студентів юридичних спеціальностей, які були використані під час організаційного та змістового окремих дисциплін соціально-гуманітарного блоку. Результати та висновки дослідження, а також комплекс методичного забезпечення для формування християнських цінностей студентів спеціальності «Право» обговорені на засіданні циклової комісії спеціальних дисциплін спеціальності «Право» і рекомендовані до використання під час формування дидактичних матеріалів та засобів навчання.

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження Тушніцького Назара Ігоровича на тему «Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей як засіб гуманізації професійної підготовки (кінець XX - початок XXI ст.)» розглянута й затверджена на засіданні педагогічної ради ВСП «Техніко-економічний фаховий коледж Національного університету «Львівська політехніка».

Директор ВСП «Техніко-економічний
фаховий коледж Національного університету
«Львівська політехніка»,
кандидат економічних наук, доцент

Людмила ІВАНЕЦЬ

Додаток Л

Список публікацій здобувача

Публікації, що відображають основні наукові результати дисертації

Статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України

1. Дольнікова, Л. В., Савка, І. В., & Тушніцький, Н. І. (2023). Формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей: проблема періодизації. *Інноваційна педагогіка*, 56(1), 185-189.
2. Зінчук, І., & Тушніцький, Н. (2022). Особливості розвитку морально-правового виховання майбутніх юристів у процесі професійної підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 47(3), 235-240.
3. Тушніцький, Н. І. (2022a). Концептуальні засади формування християнських цінностей студентів юридичних спеціальностей: інтегративний підхід. *Інноваційна педагогіка*, 48(2), 31-34.
4. Тушніцький, Н. І. (2022b). Проблема ефективності формування морально-правових знань майбутніх юристів: емпіричний аналіз. *Інноваційна педагогіка*, 50(1), 32-36.
5. Тушніцький, Н. І., Вархолик, Г. В., & Сливка, Б. С. (2019). Тенденції розвитку християнської моралі дошкільників у контексті екологічного виховання. *Педагогічний альманах*, 43, 15-20.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Тушніцький, Н. І. (2021a). День Божий як феномен формування духовних цінностей молоді. *Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика: збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції*. (22-23.01.2021, Одеса). (с. 37-40). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки»
7. Тушніцький, Н. І. (2021b). Історичні аспекти духовного життя українського народу. *Перспективні напрямки розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. (12-13 лютого, Харків). (с. 107-111). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень».
8. Тушніцький, Н. І. (2021c). Легалізація української католицької церкви. *Вплив досягнень психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (12-13.03.2021, Харків). (с. 91-93). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень».
9. Тушніцький, Н. І. (2021e). Розвиток методології пастирської педагогіки: Психологія і педагогіка: актуальні питання: *матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. (09-10.04.2021, Харків). (с. 90-94). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень».
10. Тушніцький, Н. І. (2021f). Сім'я як перший педагог в нашому житті: *Pedagogy and psychology in the modern world: the art of teaching and learning: Proceedings of the International scientific and practical conference*. (26-27.02.2021, Wloclawek). (p. 109-112).
11. Тушніцький, Н. І. (2021g). Тенденції розвитку християнської моралі: *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.*: збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції/ (29-30.01.2021, Львів). (с. 59-62). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота».
12. Тушніцький, Н. І. (2022c). Проблеми розвитку ціннісних аспектів у професійній підготовці майбутніх юристів. *Філософські аспекти професійної освіти: матеріали X міжнародної науково-практичної конференції*/ (17.11.2022, Херсон-Кропивницький). (с. 37-40). Херсон-Кропивницький: ПП «Поліум».

Відомості про апробацію результатів дослідження

1. Міжнародна науково-практична конференція «Психологія і педагогіка: актуальні питання». Харків, 10-11.04.2020. Доповідь: Навчання та виховання євангелізації і катехизації серед молоді.
2. Міжнародна науково-практична конференція «Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі». Київ, 03-04.04.2020. Доповідь: Формування християнських цінностей дошкільників.
3. Міжнародна науково-практична конференція «Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика». Одеса, 22-23.01.2021. Доповідь: День Божий як феномен формування духовних цінностей молоді.
4. Міжнародна науково-практична конференція «Перспективні напрямки розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук». Харків, 12-13.02.2021. Доповідь: Історичні аспекти духовного життя українського народу.
5. Міжнародна науково-практична конференція «Вплив досягнень психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства». Харків, 12-13.03.2021. Доповідь: Легалізація української католицької церкви.
6. Міжнародна науково-практична конференція «педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі». Київ, 02-03.04.2021. Доповідь: Підготовка пастиря та пастирологія у дошкільній освіті.
7. Міжнародна науково-практична конференція «Психологія і педагогіка: актуальні питання». Харків, 09-10.04.2021. Доповідь: Розвиток методології пастирської педагогіки.
8. International scientific and practical conference “Pedagogy and psychology in the modern world: the art of teaching and learning”. Wloclawek, 26-27.02.2021. Доповідь: Сім'я як перший педагог в нашому житті.
9. Міжнародна науково-практична конференція «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.». Львів, 29-30.01.2021. Доповідь: Тенденції розвитку християнської моралі.
10. X Міжнародна науково-практична конференція «Філософські аспекти професійної освіти». Херсон-Кропивницький, 17.11.2022. Доповідь: Проблеми розвитку ціннісних аспектів у професійній підготовці майбутніх юристів.